

VILNIAUS UNIVERSITETAS

VIDA ČESNUITYTĖ

**LIETUVOS ŠEIMA:
SAMPRATOS IR PRAKTIKOS**

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, sociologija (05 S)

Vilnius, 2015

Disertacija parengta 2000-2004 metais Socialinių tyrimų institute studijuojant doktorantūroje, nuo 2002 metų Mykolo Romerio universitete dirbant mokslinį darbą, ir ginama eksternu.

Mokslinis konsultantas – Prof. dr. Eric D. Widmer (Ženevos universitetas, Šveicarija, socialiniai mokslai, sociologija – 05 S).

Dėkoju tėvams, kitiems šeimos nariams, draugams bei kolegoms Lietuvoje ir už jos ribų, kurių nuolatinį palaikymą jaučiau šiame savo gyvenimo projekte. Dėkoju už vertingus patarimus, leidžiančius tobulėti profesiskai ir ne tik.

TURINYS

ĮVADAS	12
1. ŠEIMOS SAMPRATOS IR PRAKTIKOS	25
1.1. DARBINĖ ŠEIMOS SAMPRATA	25
1.2. ŠEIMINĖS PRAKTIKOS	27
2. ŠEIMOS DISKURSO ISTORINĖ PERSPEKTYVA	28
2.1. ŠEIMOS DISKURSO ISTORINĖ RAIDA.....	28
2.1.1. Laikotarpis iki XX a. pr.: sociologinio žinojimo apie šeimą ištakos ..	29
2.1.2. XX a. pr. – XX a. vid.: modernios branduolinės šeimos gimimas	31
2.1.3. XX a. vid. – XX a. pab.: modernios branduolinės šeimos įsitvirtinimas.....	32
2.1.4. XX a. pab. – XXI a. pr.: įvairovė.....	34
2.2. ŠEIMOS TYRIMŲ RAIDA LIETUVOJE.....	42
2.2.1. Šeimos tyrimai iki 1990 m.	43
2.2.2. Šeimos tyrimai nuo 1990 m. iki šių dienų	48
3. ŠEIMOS DISKURSO TEORINĖ PERSPEKTYVA.....	54
3.1. ŠEIMOS SAMPRATOS PROBLEMA.....	54
3.1.1. Tradicinės šeimos apibrėžtys	58
3.1.2. Postmodernios šeimos interpretacijos teorinės-metodologinės prieigos	62
3.1.2.1. Atvira šeimos samprata	63
3.1.2.2. Šeimos socialinis konstruktas.....	64
3.1.2.3. Šeima kaip individualus projektas	68
3.1.2.4. Šeima kaip procesas.....	70
3.1.2.5. Šeima kaip socialinis tinklas.....	72
3.1.3. Šeima tarp „normalių“ ir „išplaukusių“ ribų.....	75
3.2. ŠEIMINĖS PRAKTIKOS ŠEIMOS SAMPRATOJE.....	78
3.2.1. Šeimos praktikų bruožai	78
3.2.2. Šeimos praktikos ir ritualai	80

3.3. MATRIMONIALINĖ ELGSENA TARP SOCIALINIO DIKTATO	
IR INDIVIDUALAUS PASIRINKIMO	83
3.3.1. Matrimonialinę elgseną reguliuojančios strategijos.....	84
3.3.2. Matrimonialinę elgseną šiuolaikinėje visuomenėje lemiantys	
veiksniai	86
3.3.2.1. Individo pasirinkimai gyvenimo kelyje.....	87
3.3.2.2. Matrimonialinė elgsena ir socialinis statusas	88
4. ŠEIMOS SAMPRATŲ IR PRAKTIKŲ KONSTRAVIMO	
ĮVAIROVĖ LIETUVOJE.....	90
4.1. BENDROJI TYRIMO SCHEMA.....	90
4.1.1. Kiekybinio tyrimo metodologija	91
4.1.2. Kokybinio tyrimo metodologija.....	96
4.2. SUBJEKTYVIOS ŠEIMOS SAMPRATOS: NARYSTĖS ŠEIMOJE	
KRITERIJAI IR ŠEIMOS RIBOS	98
4.2.1. Tyrimo prielaidos	99
4.2.2. Subjektyvios šeimos sampratos: kiekybinė tyrimo prieiga.....	101
4.2.2.1. Tyrimo metodologija	101
4.2.2.2. Kraujo ryšio ir registruotos santuokos būtinumas	104
4.2.2.3. Kraujo ryšio pakankamumas	106
4.2.2.4. Registruotos santuokos pakankamumas	108
4.2.3. Narystės šeimoje kriterijai: kokybinė interpretacija	110
4.2.3.1. Tyrimo metodologija	110
4.2.3.2. Kraujo ryšys šeimos sampratoje	111
4.2.3.3. Registruota santuoka šeimos sampratoje.....	118
4.2.3.4. Ryšiai už giminystės ribų šeimos sampratoje.....	121
4.2.4. Šeimos ribos kasdieniame gyvenime	123
4.2.4.1. Tyrimo metodologija	125
4.2.4.2. Šeimos nariai – tarp „normalių“ ir „išplaukusių“ šeimos ribų ...	126
4.2.4.3. Gimimo kohortoms būdingos šeimos ribos.....	128
4.2.4.4. Santuokinis statusas ir šeimos ribos	130

4.3. ŠEIMOS NARIUS VIENIJANČIOS PRAKTIKOS	132
4.3.1. Tyrimo metodologija.....	132
4.3.1.1. Šeimos švenčių ir tradicijų operacionalizacija	133
4.3.1.2. Rutininių ir laisvalaikio veiklų operacionalizacija	135
4.3.1.3. Regresinės analizės kintamieji.....	136
4.3.2. Šeimoms būdingos praktikos ir jų kaita	137
4.3.2.1. Šeimos šventės ir tradicijos	137
4.3.2.2. Rutininės ir laisvalaikio veiklos	142
4.3.3. Šeimą vienijančios šventės ir kasdienės praktikos.....	146
4.3.3.1. Branduolinės orientacinės šeimos narius vienijančios praktikos	146
4.3.3.2. Branduolinės prokreacinės šeimos narius vienijančios praktikos	153
4.3.3.3. Per santuokos ryšius susijusius asmenis vienijančios praktikos.	158
4.3.3.4. Išplėstinės šeimos narius vienijančios praktikos	164
4.3.3.5. Kraujo ir registruotos santuokos ryšiais nesusijusius asmenis vienijančios praktikos	169
4.4. MATRIMONIALINĖS ELGSENOS KONSTRAVIMAS SOCIALINIO TINKLO IR SOCIALINIŲ NORMŲ DIKTATO KONTEKSTE.....	172
4.4.1. Tyrimo metodologija.....	173
4.4.1.1. Duomenys ir kintamųjų konstravimas	173
4.4.1.2. Kontroliniai kintamieji	176
4.4.1.3. Tyrimo metodai	177
4.4.2. Socialinio tinklo diktatas – vertybinis orientyras kuriant šeimą?	179
4.4.3. Matrimonialinės elgsenos preferencijos socialinio tinklo įtakoje.....	185
4.4.4. Šeimos kūrimo motyvai ir šeimyninės laimės perspektyvos	190
4.4.4.1. Socialinio tinklo įtakos šeiminio gyvenimo trukmei	190
4.4.4.2. Nesantuokinio nėštumo įtaka matrimonialinei elgsenai	192
4.4.4.3. Partnerių išsilavinimo ir matrimonialinės elgsenos trajektorijų tarpusavio ryšiai	194

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	196
LITERATŪRA.....	202
PRIEDAI.....	249
1 priedas. Šeimos apibrėžčių schema: tipai ir pagrindiniai autoriai	249
2 priedas. Šeimos tyrimų Lietuvoje suvestinė	250
3 priedas. Kiekybinio tyrimo standartizuoto klausimyno ištraukos.....	254
4 priedas. Kiekybinio tyrimo analitinės lentelės	263
5 priedas. Kokybinio interviu planas ir gairės	274
6 priedas. Kokybinių interviu informantų demografinės charakteristikos..	279

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Narystės postmodernioje šeimoje kriterijų bendrasis modelis	77
2 pav. Bendra tyrimo schema	90
3 pav. Informantų, partnerius, ne gimines ir kitus kraujo ryšiu arba registruotos santuokos ryšiu nesusijusius asmenis priskyrusių savo šeimos nariams, dalis	104
4 pav. Informantų, per kraujo ryšį susijusius asmenis įvardijusių tarp svarbių asmenų ir juos priskyrusių šeimos nariams arba ne šeimos nariams, dalis	107
5 pav. Informantų, per registruotos santuokos ryšį susijusius asmenis įvardijusių tarp svarbių asmenų ir juos priskyrusių šeimos nariams arba ne šeimos nariams, dalis.....	109
6 pav. Šeimos nariai subjektyvioje šeimos sampratoje. Paminėjusių ir paminėjimų procentai bei vidutinis paminėjimų skaičius, tenkantis vienam informantui	127
7 pav. Motyvų, lėmusių sprendimą susituokti, svarbos vertinimo vidurkiai.	180
8 pav. Motyvų, lėmusių pasirinkimą tarp registruotos santuokos ir neregistruotos santuokos (kohabitacijos), svarbos vertinimo vidurkiai	186

9 pav. Socialinio tinklo įtakos šeimos kūrimui. Išgyvenamumo (Kaplan-Meier) iki (registruotos arba neregistruotos) santuokos trajektorijos	189
10 pav. Socialinio tinklo įtakos šeiminių gyvenimo trukmei. Išgyvenamumo (Kaplan-Meier) nuo šeimos sukūrimo (registruotos arba neregistruotos santuokos forma) iki įvykio trajektorijos	191
11 pav. Informantės / informanto partnerės nėštumo įtaka šeimos kūrimo laikui ir formai. Išgyvenamumo (Kaplan-Meier) iki (registruotos arba neregistruotos) santuokos trajektorijos	193
12 pav. Nesantuokinio nėštumo kaip šeimos kūrimo motyvo įtaka santuokos stabilumui. Išgyvenamumo (Kaplan-Meier) (registruotoje arba neregistruotoje) santuokoje trajektorijos, kai nesantuokinis nėštumas buvo svarbus ir kai buvo nesvarbus kuriant šeimą	193
13 pav. Partnerių socialinių statusų (pagal išsilavinimą) suderinamumas ir santuokos stabilumas. Išsilavinimo lygių palyginimas santykių pradžioje ir pabaigoje	195

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Kraujo ryšio pakankamumas šeimai apibrėžti	108
2 lentelė. Registruotos santuokos pakankamumas šeimai apibrėžti	109
3 lentelė. Kraujo ryšys subjektyvioje šeimos sampratoje	111
4 lentelė. Santuokiniais ryšiais susiję šeimos nariai	119
5 lentelė. Šeimos nariai už branduolinės ir išplėstinės šeimos ribų	122
6 lentelė. Šeimos nariai subjektyvioje šeimos sampratoje pagal informantų gimimo kohortas	129
7 lentelė. Šeimos nariai subjektyvioje šeimos sampratoje pagal informantų santuokinių statusą	131

8 lentelė. Šeimos švenčių ir tradicijų praktikavimo dažnumai pagal gimimo metų kohortas	138
9 lentelė. Šeimos švenčių ir tradicijų rinkiniai, būdingi informantų šeimose	139
10 lentelė. Demografinės charakteristikos, būdingos asmenims su skirtingais šeimos švenčių ir tradicijų rinkiniais	140
11 lentelė. Švenčių ir tradicijų, būdingų informantams / informantų šeimoms ir tėvų šeimoms, palyginimas	141
12 lentelė. Rutininių ir laisvalaikio veiklų praktikavimo dažnumai pagal gimimo metų kohortas.....	142
13 lentelė. Rutininių ir laisvalaikio veiklų rinkiniai, būdingi informantų šeimose	143
14 lentelė. Demografinės charakteristikos, būdingos asmenims su skirtingais Rutininių ir laisvalaikio veiklų rinkiniais.....	145
15 lentelė. Šeimos šventės ir tradicijos, vienijančios motiną / tėvą į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių.....	147
16 lentelė. Rutininės ir laisvalaikio veiklos, vienijančios motiną / tėvą į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių.....	149
17 lentelė. Rutininės ir laisvalaikio veiklos, vienijančios motiną / tėvą į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių.....	150
18 lentelė. Šeimos šventės ir tradicijos, vienijančios brolius ir seseris į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių.....	151
19 lentelė. Rutininės ir laisvalaikio veiklos, vienijančios brolius ir seseris į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių.....	152
20 lentelė. Šeimos šventės ir tradicijos, vienijančios sutuoktinius / partnerius į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių.....	154
21 lentelė. Rutininės ir laisvalaikio veiklos, vienijančios sutuoktinius / partnerius į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių.....	155
22 lentelė. Šeimos šventės ir tradicijos, vienijančios sūnus / dukteris į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių.....	157

23 lentelė. Rutininės ir laisvalaikio veiklos, vienijančios sūnus / dukteris į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių.....	158
24 lentelė. Šeimos šventės ir tradicijos, įtraukiančios uošvius / anytas į subjektyvią šeimos sampratą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių.....	159
25 lentelė. Rutininės ir laisvalaikio veiklos, įtraukiančios uošvius / anytas į subjektyvią šeimos sampratą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių.....	160
26 lentelė. Šeimos šventės ir tradicijos, įtraukiančios žentus / marčias į subjektyvią šeimos sampratą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių.....	162
27 lentelė. Rutininės ir laisvalaikio veiklos, įtraukiančios žentus / marčias į subjektyvią šeimos sampratą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių.....	163
28 lentelė. Šeimos šventės ir tradicijos, įtraukiančios išplėstinės šeimos narius į subjektyvią šeimos sampratą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių.....	167
29 lentelė. Rutininės ir laisvalaikio veiklos, įtraukiančios išplėstinės šeimos narius į subjektyvią šeimos sampratą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių.....	168
30 lentelė. Šeimos šventės ir tradicijos, kraujo ir registruotos santuokos ryšiais nesusijusius asmenis vienijančios į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių	169
31 lentelė. Rutininės ir laisvalaikio veiklos, kraujo ir registruotos santuokos ryšiais nesusijusius asmenis vienijančios į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių	171
32 lentelė. Motyvų, lėmusių sprendimą susituokti, grupės	182
33 lentelė. Sprendimo dėl santuokos registravimo pobūdžio priklausomybė nuo sociodemografinės charakteristikų.....	184

34 lentelė. Pasirinkimo tarp registruotos ir neregistruotos santuokos ryšys su socialinio tinklo diktatu, priklausomai nuo sociodemografinių charakteristikų.....	187
---	-----

4 PRIEDO LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Motyvų, lėmusių sprendimą susituokti, svarbos vertinimo vidurkiai ir jų palyginimai pagal informantų gimimo kohortas.....	263
2 lentelė. Motyvų, lėmusių sprendimą susituokti, svarbos vertinimo vidurkiai ir jų palyginimai pagal santuokos registravimo laikotarpį	263
3 lentelė. Motyvų, lėmusių sprendimą susituokti, svarbos vertinimo vidurkiai ir jų palyginimai pagal informantų išsilavinimo lygį	264
4 lentelė. Motyvų, lėmusių sprendimą susituokti, svarbos vertinimo vidurkiai ir jų palyginimai pagal tėvų santuokinį statusą	264
5 lentelė. Motyvų, lėmusių pasirinkimą tarp registruotos santuokos ir neregistruotos santuokos, svarbos vertinimo vidurkiai ir jų palyginimai	265
6 lentelė. Laukimas iki registruotos santuokos ir neregistruotos santuokos (kohabitacijos) socialinio tinklo ir socialinės kontrolinės poveikyje. Įvykio laukimo trukmės vidurkiai, medianos ir jų palyginimai pagal laikotarpius, kada įvykiai vyko	266
7 lentelė. Laukimas nuo registruotos santuokos ir neregistruotos santuokos (kohabitacijos) iki įvykio socialinio tinklo ir socialinės kontrolės poveikyje. Įvykio laukimo trukmės vidurkiai, medianos ir jų palyginimai pagal laikotarpius, kada įvykiai vyko	269
8 lentelė. Partnerių išsilavinimo lygių suderinamumas santykių pradžioje. Įvykio laukimo trukmės vidurkiai, medianos ir jų palyginimai pagal laikotarpius, kada įvykiai vyko	272
9 lentelė. Partnerių išsilavinimo lygių suderinamumas santykių pabaigoje. Įvykio laukimo trukmės vidurkiai, medianos ir jų palyginimai pagal laikotarpius, kada įvykiai vyko	273

ĮVADAS

Nuo XX a. septintojo dešimtmečio Vakarų visuomenėse pradėjus fiksuoti didėjantį skyrybų skaičių, mažėjantį gimstamumą, santuokų atidėjimą, alternatyvių šeiminių gyvenimo formų plitimą (Lesthaeghe, 1998; Lesthaeghe, Moors, 2000; Van de Kaa, 1997, kt.), sociologiniame diskurse išryškėjo du požiūriai: kad šeima nyksta, ir kad branduolinė šeima išgyvena transformacijas. Pirmojo požiūrio šalininko D. Popenoe (1993) nuomone, šeimos struktūros ir funkcijų kaita yra rimtesnė, negu vykusi kada nors anksčiau, nes nyksta branduolinė šeima – pagrindinė visuomenės ląstelė. D. Popenoe (1993) ir kiti autoriai (Glenn, Nock, Waite, 2002, kt.) apgailestauja, kad individualių tikslų iškelimas virš kolektyvinių menkina šeimos socialinio instituto įtaką; šeiminių gyvenimo pokyčiai daro neigiamą įtaką visuomenės, pirmiausia, vaikų psichologinei, socialinei ir ekonominei gerovei. Skirtingas, tačiau šeimos kaitą palaikančias nuomones išsako B. Berger (2002), A. J. Cherlinas (2003), D. Chealas (1993), J. Stacey (1991; 1996) ir kt. B. Berger (2002), pabrėždama branduolinės šeimos privalumus, numato šios šeimos formos, kaip pagrindinio socialinio instituto, išlikimą. A. J. Cherlinas (1999), remdamasis argumentais, kad per šimtmečius šeima išgyveno daugelį pasikeitimų ir išliko, o skirtingose kultūrose randama įvairių jos formų, numato šeimos išlikimą, tačiau naujomis formomis. Autoriaus nuomone, viena, nors idealia laikoma, šeimos forma negali efektyviai išreikšti visų šeiminių santykių įvairovės (Cherlin, 2003). D. Chealas (1993) šeimos pokyčius įvardija „reorganizacija“. J. Stacey (1991; 1996) naujai fiksuojamus šeiminių gyvenimo bruožus siūlo įvardyti postmoderniais ir laikyti „normaliais“. Pastarąsias nuomones palaiko tyrimai, atskleidę, kad šeimos formų įvairovė egzistavo visais laikais. Pavyzdžiui, S. Coontz (2000), P. Lasletto (1983) tyrimai rodo, kad ikiindustrinėse visuomenėse egzistavo ne vien išplėstinės šeimos, o J. Finch (1989; 2006), E. Litwako (1960; 1965), M. B. Sussmano (1965), M. B. Sussmano ir L. Burchinalio (1962) ir kt. tyrimai – kad industrinėje visuomenėje moderni branduolinė šeima nebuvo nei autonominė, nei vienintelė šeiminių gyvenimo forma.

Akademiniam diskursui dėl šeimos reikšmingą įtaką padarė J. Bernardeso (1985a) idėja, kad žmonių visuomenėje visuomet buvo šeimos formų įvairovė, tik moksliniai tyrimai nuėjo klaidingu keliu, prioriteta suteikę vienintelei – institucionalizuotai formai – moderniai autonominei branduolinei šeimai, kurios apibrėžtį XX a. viduryje pasiūlė T. Parsonsas (1955a). Kai kurie šiuolaikiniai autoriai brėžia takoskyrą tarp kultūriniame lygmenyje dominuojančios ir realiame gyvenime praktikuojamos šeimos. Pavyzdžiui, A. J. Cherlinas (1999) išskiria duotąją ir pasirenkamąją šeimą, J. R. Gillisas (1997) – šeimą, su kuria gyvename, ir šeimą, šalia kurios gyvename. Šioms idėjoms atliepia C. Smart (2007) pastebėjimas, kad šeima, kaip tyrimo objektas, dažnai yra idealizuojama, o realybėje yra apaugusi mitais ir iliuzijomis. Tai yra, egzistuoja mažiausiai du šeimos vaizdiniai – idealusis ir realusis.

Kitą kryptį diskusijai suteikia S. R. Harris (2008a) teiginys, kad šeimų įvairovę iš esmės lemia dvi pagrindinės priežastys – objektyviai egzistuojančio šeiminio gyvenimo įvairovė ir šeiminio gyvenimo organizavimo interpretacijos. Objektyviai egzistuojančio šeiminio gyvenimo įvairovę atskleidžia statistikos rodikliai, kurie santykinai nesunkiai ištiriami. Tuo tarpu šeiminio gyvenimo organizavimo interpretacijos atsiranda iš skirtingų, kartais netgi prieštaringų, požiūrių į šeimos konceptualizavimą, kūrimą bei kasdienį gyvenimą. J. F. Gubriumas ir J. A. Holsteinas (1990), tyrę šeimos diskursus paramos grupėse, slaugos namuose, teismo salėse ir kitose vietose, kur tik aptinkama šeiminių ryšių, nustatė, kad įvairūs subjektai (šeimos nariai, socialiniai darbuotojai, teisėjai, kt.) šeimą ir su ja susijusias situacijas interpretuoja skirtingai, o jų interpretacijos priklauso nuo tikslų, vertybių, nuostatų, sampratų, kompetencijų.

Pateiktieji teiginiai rodo, kad šeimos samprata yra nevienareikšmė, gali būti konceptualizuojama daugeliu būdų, o šeiminis gyvenimas gali turėti įvairių konfigūracijų. Tokiame kontekste kyla klausimai: ar tikrai šeima yra tokia, kokią daugelis žino, pažįsta? Ar moderni šeimos forma yra vienintelė ideali? Ar sąvoka, suformuluota XX a. viduryje vis dar tinkama vartoti XXI a. pradžioje? Atsakymų į iškeltus klausimus aktualumo šiuolaikinėje visuomenėje

pagrindimui galime pasitelkti J. Bernardeso (1999; 1993) teiginį, kad svarbu ne vien analizuoti šeimą, bet ir permąstyti bei įvertinti šeimos koncepcijos ir analizės rezultatų taikymo galimas socialines bei politines pasekmes. Iki šiol politinė retorika orientuota į vienintelę šeimos formą – modernią branduolinę šeimą, net kai ši forma realiame gyvenime nebėra dominuojanti. L. Murray ir M. Barnes (2010) parodė, kad socialiai sukonstruota idealia laikoma šeimos forma nepakankamai išsami ir net galimai žalinga: šeimai skirtos prevencinės ir intervencinės socialinės politikos priemonės kartais nepasiekia realiame gyvenime egzistuojančios šeimos narių dėl institucionalizuoto šeimos sampratos konstrukto; be to, pagal socialiai sukonstruotą idealųjį šeimos modelį nustatant disfunkcinę šeimą, stigmatizuojami ir / arba socialiai atskiriami kai kurie jos nariai. Anot I. Levin (1999), J. F. Peterso (1999), J. Trosto (1999a; 1999b) ir kt. autorių, modernios branduolinės šeimos samprata neatitinka esamų demografinės situacijos tendencijų ir šiuolaikinės visuomenės demokratiškos vertybių. Moksliniame diskurse susitelkimas tik į modernios branduolinės šeimos formą reiškia didesnės visuomenės dalies palikimą už tyrėjų dėmesio ribų, kadangi ikimodernios ir ankstyvosios modernybės visuomenėse stigmatizuoti šeiminiai dariniai vėlyvosios modernybės visuomenėje ėmė dominuoti. Kita vertus, plintant skyryboms ir daugėjant perkurtųjų šeimų Vakarų visuomenėse kartais asmens priskyrimas kuriai nors vienai branduolinei šeimai tapo komplikotas (Peters, 1999). Neatsitiktinai, nuo XX a. šeštojo dešimtmečio vidurio modernios branduolinės šeimos samprata išplėsta, šeimai papildomai priskiriant po skyrybų perkurtą darinį, susidedantį iš dviejų skirtingų lyčių suaugusių asmenų su vienu arba keliais vaikais iš ankstesnių santuokų; šeimai pradėta priskirti ir vieniša motina su vaiku arba keliais vaikais.

Tyrimo aktualumą Lietuvoje atskleidžia per du paskutinius dešimtmečius ne kartą kilusios aštrios diskusijos tarp politikų, specialistų, mokslininkų, šeimų interesus atstovaujančių organizacijų bei pavienių visuomenės narių dėl šeimos sampratos. Vieną iš paskutinių diskusijų bangų sukėlė naujojo Civilinio kodekso (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000) priėmimas, kuomet buvo svarstoma, ar reikia įteisinti neregistruotą

santuoką (partnerystę). Nuostata įtvirtinta LR Civilinio kodekso trečiojoje knygoje „Šeimos teisė“. Naują diskusijų bangą sukėlė Valstybinė šeimos politikos koncepcija (2008), kurioje pirmą kartą Lietuvoje suformuluota oficiali šeimos apibrėžtis. Diskusijas iššaukė esminės šios apibrėžties nuostatos, kad šeima – tai registruotos santuokos tarp vyro ir moters pagrindu sudaryta grupė, bei jų biologiniai arba įvaikinti vaikai (Valstybinė šeimos politikos koncepcija, 2008). Už apibrėžties ribų liko neregistruotos santuokos pagrindu sukurtos šeimos, vienišos motinos su vaikais, išsiskyrusieji(-iosios) su vaikais ir kt. Dokumente numatyta, kad giminystės, tarpusavio pagalbos arba bendros ekonominės veiklos pagrindais susiję asmenys – tai visuomenės grupės, kurias valstybė turėtų ginti kaip motinystę, tėvystę, vaikystę, bet ne kaip šeimą (Valstybinė šeimos politikos koncepcija, 2008). Tačiau statistikos ir sociologinių tyrimų duomenys (Lietuvos statistikos metraštis, 2013) rodo, kad šios visuomenės grupės tapo neatsiejama kasdienio gyvenimo dalimi ir socialine norma. Lietuvos oficialiosios statistikos duomenimis (Lietuvos statistikos metraštis, 2013), 2012 m. ne santuokoje gimę vaikai sudarė 28,8 proc. visų gimusiųjų (2000 m. – 22,6 proc. visų gimusiųjų); tais pačiais metais šalyje užregistruota 20,7 tūkst. santuokų ir net 10,4 tūkst. skyrybų (atitinkamai 6,9 ir 3,5 vienam tūkstančiui gyventojų); iš bendro susituokusiųjų skaičiaus pakartotinai susituokę buvo 21,8 proc. vyrų ir 20,6 proc. moterų. Sociologiniai tyrimai liudija, kad šeima Lietuvoje išlieka svarbiausia vertybė (Mitrikas, 2007a), nors kartu didėja visuomenės tolerancija alternatyvioms šeiminio gyvenimo formoms: gyvenimui kartu nesusituokus (Maslauskaitė, 2009c), vaikų gimdymui ne santuokoje (Stankūnienė ir kt., 1999; Baublytė, Stankūnienė, 2007-2008) ir kt. Taigi, tyrimai atskleidžia neatitikimą tarp kolektyvinių šeimos vaizdinių ir naujos šeimos instituto struktūros, išryškėjusios per pastaruosius du dešimtmečius (Maslauskaitė, 2010).

Sparti demografinių procesų ir jų konteksto – ekonominių, socialinių, kultūrinių ir kt. sąlygų kaita bei kylančios prieštaros tarp realaus ir institucionalizuoto šeimos gyvenimo skatina kvestionuoti šeimos sampratą, kūrimą ir kasdienį gyvenimą, ieškant naujų tyrimo būdų ir metodų. Lietuvoje

šeimos sampratą iš sociologinės perspektyvos tyrinėja I. Juozeliūnienė (1992; 2003; Juozeliūnienė, Kanapienienė, 2011; 2012), A. Žvinklienė (1994-1995; 1995), A. Maslauskaitė (2010). Daugeliui šių tyrimų būdinga kokybinė arba makro lygmens kiekybinė metodologija. Neskaitant disertacijos autorės atliktų tyrimų (Česnūitytė, 2012a; 2013a; 2013b; 2014a; Cesnūityte, 2013), iki šiol nebuvo atlikta reprezentatyvių kiekybinių sociologinių tyrimų, kuriuose šeimos samprata būtų analizuojama, derinant teorines prieigas ir metodologines priemones. Vis dar menkai tyrinėtas neinstitutionalizuotos šeimos kūrimas ir kasdienis gyvenimas. Šeimos kūrimo (matrimonialinės) elgsenos tyrimuose Lietuvoje dažniausiai susitelkiama į demografinių tendencijų ir makro lygmens veiksnių įtakų analizę (Maslauskaitė, 2008; 2006; Stankūnienė, 2006a; 2006b; 2002; 1997a; 1997b, kt.). Disertacijos autorė yra atlikusi matrimonialinės elgsenos įvaizdžio šalies žiniasklaidoje tyrimą (Česnūitytė, 2008), tyrinėja socialiniams sluoksniams būdingą šeimos kūrimo elgseną (Česnūitytė, 2014b; 2004a; 2004b; 2003). Su socialiniu statusu susietą matrimonialinę elgseną analizavo D. Marcinkevičienė (1999), tačiau tai istorinė studija, kurioje analizuota XIX-XX a. pradžios visuomenė. Į skyrybų veiksnius ir pasekmes gilinosi A. Maslauskaitė ir M. Baublytė (2012). Maslauskaitė (2009) taip pat nuodugniai tyrė kohabitacinę elgseną. Tačiau žinių iš mikro lygmens perspektyvos apie matrimonialinę elgseną vis dar stokojama. O kasdienės šeiminių praktikos Lietuvoje tyrinėtos tik fragmentiškai ir / arba netiesiogiai, pavyzdžiui, analizuojant tarpgeneracinius ryšius (Gedvilaitė-Kordušienė, 2010; 2011), globą ir paramą (Kanapienė, 2014; Mikulionienė, Kanapienė, 2014), pareigų šeimai ir lyčių vaidmenų pasiskirstymą (Reingardė, Tereškinas, 2006; Kraniauskas, 2009, kt.), t.t. Išsamiau kasdienio šeimos gyvenimo praktikas tiria istorikai ir etnografai (Dundulienė, 2005; Vyšniauskaitė, Kalnius, Paukštytė-Šaknienė, 2008, kt.), tačiau šių tyrimų rezultatai neatskleidžia ryšių su visuomenės gyvenimu aspektų.

Disertacijoje **mokslinė problema** atitinka J. Bernardeso (1999) teiginį, kad vadovaujantis tik institucionalizuota (normatyvine) šeimos samprata, kyla keblumų nusakant giminystę bei identifikuojant šeimos ribas. Ryšiai tarp šeimos narių šiuolaikinėje Vakarų visuomenėje taip pasikeitė, kad kalboje užkoduotas normatyvines sąvokas ir vertybes darosi sudėtinga taikyti. Kita vertus, politikos dėmesys šeimai suponavo poreikį naujoms teorinėms ir metodologinėms perspektyvoms, interpretuojant šeimos sampratą ir šeiminio gyvenimo organizavimą. Viešojoje politikoje šeima vis dažniau siejama ne su struktūra ir funkcijomis, o su realiomis gyvenimo praktikomis. Tačiau dar nepakankamai žinoma apie neinstitutionalizuotą (nenormatyvinį) šeimos gyvenimą, kasdienes ir nekasdienes praktikas bei jų pasekmes atskiriems šeimos nariams, šeimai kaip vienetui bei visai visuomenei.

Disertacijos tyrimo **objektas** yra individualaus lygmens šeimos konstruktas. Keliami klausimai: kokiais kriterijais identifikuojama narystė individualaus lygmens šeimos sampratoje? Kokios ribos būdingos subjektyviai šeimos sampratai Lietuvoje? Kokios šeimines praktikos sukuria socialinius ryšius, kuriuos šalies gyventojai įvardija šeiminingais? Kiek individas yra laisvas nuo socialinių ryšių, rinkdamasis, kaip, kada ir kokia forma kurti / konstruoti šeimą?

Disertacijos **tikslas** – ištirti subjektyvias šeimos sampratas ir šeimines praktikas šiandieninėje Lietuvos visuomenėje, derinant šeiminių praktikų ir gyvenimo kelio teorines prieigas su atviros šeimos sampratos, socialinio konstravimo ir tinklinės šeimų analizės metodologinėmis priemonėmis.

Disertacijos tikslui pasiekti sprendžiami **uždaviniai**:

1. Suformuluoti darbinę šeimos sampratą, remiantis šeimos konceptualizavimo problemos teorinės analizės rezultatais.
2. Išanalizuoti šeimos diskurso istorinę raidą ir pagrindines teorines perspektyvas, būtinas šeimos sampratų ir praktikų empiriniam tyrimui atlikti.
3. Sukurti konceptualią Lietuvos šeimos tyrimo schemą, gindžiamą šeiminių praktikų ir gyvenimo kelio teorinių prieigų derinimu su atviros

šeimos sampratos, socialinio konstravimo ir tinklinės šeimų analizės metodologinėmis priemonėmis.

4. Išskirti narystės šeimoje kriterijus ir jų brėžiamas šeimos ribas, kiekybinių ir kokybinių empirinių duomenų pagrindu ištyrus subjektyvių šeimos sampratų įvairovę.
5. Kiekybinių empirinių duomenų pagrindu identifikuoti šeimines praktikas, vienijančias šeimos narius, ir brėžiančias ribą tarp šeimos narių ir ne šeimos narių.
6. Kiekybinių empirinių duomenų pagrindu ištirti matrimonialinę elgseną kaip atskirą šeiminių praktikų atvejį, identifikuojant socialinių tinklų, socialinių normų ir socialinio statuso įtakas šeimos konstravimui individualiame gyvenimo kelyje.

Pagrindiniai ginamieji teiginiai

Atlikto mokslinio tyrimo pagrindu disertacijoje formuluojami šie ginamieji teiginiai:

1. Šiuolaikinės šeimos analizė, derinant šeiminių praktikų teorinę prieigą su atviros šeimos sampratos, socialinio konstravimo ir tinklinės šeimų analizės metodologinėmis priemonėmis, yra pranašesnė, lyginant su analize vienos teorinės perspektyvos arba metodologinės priemonės taikymo pagrindu, nes sudaro prielaidas realiai egzistuojančios šeimos išsamiai analizei ir gilesniam pažinimui.
2. Šeimą kuria ne tiek registruota santuoka ar kraujo ryšiai, kiek socialiniai ryšiai, kurie susidaro ir yra palaikomi tokiomis šeiminėmis praktikomis, kaip bendros veiklos, bendri interesai, tiesioginis arba nuotolinis bendravimas, savitarpio pagalba, globa ir rūpyba, priklausymas tam tikrai (formaliai arba neformaliai) bendruomenei ir kt. Kitaip tariant, nuo XX a. vidurio įsitvirtinę šeimos apibrėžties kriterijai – registruota santuoka ir kraujo ryšys nėra nei būtini, nei pakankami šeimai konceptualizuoti XXI a. pradžios Lietuvoje.

3. Šeiminės praktikos sukuria socialinius ryšius, kurie gali būti įvardyti šeiminiiais, net jeigu asmenys nepriklauso branduolinei orientacinei, branduolinei prokreacinei arba išplėstinei šeimai. Su skirtingais asmenimis šeiminius ryšius sukuria skirtingos šeiminės praktikos.
4. Matrimonialinę elgseną Lietuvos visuomenėje lemia ne tiek asmeniniai motyvai (noras kurti šeimą ir jausmai), kiek socialinio tinklo, apimančio branduolinės ir išplėstinės šeimos narius bei asmenis už šių šeimų ribų, ir socialinių normų, susijusių su šeimos kūrimo laiku, forma, motyvais ir partnerių pasirinkimu, diktatas.
5. Socialinio tinklo ir socialinių normų diktatui paklūstantys individai linkę kurti tradicinę šeimą, grindžiamą registruota santuoka, o socialinio tinklo ir socialinių normų diktato nepaisantiems asmenims labiau būdinga alternatyvi matrimonialinė elgsena: santuokos registravimo atidėjimas, kohabitacija, skyrybos, kt. Tarp šioms asmenų grupėms būdingų charakteristikų išryškėja išsilavinimas: kuo aukštesnis išsilavinimas, tuo individualūs pasirinkimai kuriant šeimą yra laisvesni nuo socialinio tinklo ir socialinių normų diktato; ir atvirkščiai, kuo žemesnis išsilavinimas, tuo individas labiau priklauso nuo socialinio tinklo ir socialinių normų.

Tyrimo metodologija

Disertacijoje nagrinėjamai mokslinei problemai išskleisti pasitelkta sociologinė perspektyva, kuri sudaro teorines ir metodologines prielaidas peržengti šeimos ideologijos ribas ir atskleisti realaus šeiminio gyvenimo aspektų, kurių neįmanoma atskleisti šeimą analizuojant politikos, teisinėje ar kt. perspektyvoje, arba analizuojant tik institucionalizuotą (norminę) šeimos formą. Disertacijoje analizuojamos ir taikomos J. Bernardeso (1985a) idėjų sukeltų diskusijų rezultatu tapusios teorinės-metodologinės šeimos sampratos aiškinimo priegijos. Pasitelkiamas J. F. Gubriumo ir J. A. Holsteino (1990) teiginys, kad šeimos analizėje taikant tradicines struktūrinio funkcionalizmo ir socialinio konflikto teorines perspektyvas bei įprastus tyrimų metodus, kai šeima

traktuojama kaip socialinis institutas, neįmanoma apčiuopti visos šeiminio gyvenimo įvairovės. Kintanti šeima ir požiūrių į ją įvairovė neretai išsina už pripažintų teorijų ribų ir tyrimo metodų galimybių (Gubrium, Holstein, 1990). Atitinkamai, disertacijoje šeiminių praktikų (Morgan, 1996; 2011b) ir gyvenimo kelio (Elder, 1975) teorinės prieigos derinamos su atviros šeimos sampratos (Bernardes, 1986a; Levin, 1999), socialinio konstravimo (Gubrium, Holstein, 1987) ir tinklinės šeimų analizės (Widmer, 2006; 2010) metodologinėmis priemonėmis.

Pirminės empirinės informacijos šaltiniai disertacijoje yra reprezentatyvus kiekybinis tyrimas (imtis – 2000 Lietuvos gyventojų), atliktas 2011 m. pabaigoje – 2012 m. pradžioje, ir kokybinis tyrimas – 60 giluminių interviu, atliktų 2012 m. birželio – rugpjūčio mėn. šešiose Lietuvos apskrityse. Kiekybinio tyrimo rezultatus patikslina ir papildo kokybinio tyrimo rezultatai.

Disertacijos tyrimo prielaidoms sukurti naudojama mokslinės literatūros apie šeimos konceptualizavimą ir šeimines praktikas analizė ir sintezė. Temos ištirtumui išsiaiškinti naudojama informacijos apie anksčiau atliktus empirinius tyrimus disertacijos tematika užsienio ir Lietuvoje analizė.

Tyrimo rezultatų mokslinis naujumas ir reikšmingumas

Disertacinio darbo naujumą lemia naujausių šeimos analizės teorinių perspektyvų ir metodologijų taikymas bei jų derinimas. Mokslinę tyrimo vertę esamų šeimos tyrimų kontekste sudaro tai, kad pirmą kartą Lietuvoje:

- Empiriniu būdu parodytas atviros šeimos sampratos, kurioje atsisakoma išankstinių narystės šeimoje kriterijų ir lūkesčių dėl galimų tyrimo rezultatų, socialinio konstravimo ir tinklinės šeimos analizės metodologijų derinimo pranašumas: suteikia naujų žinių apie šeiminio gyvenimo aspektus, kurių neįmanoma apčiuopti, taikant pavienes metodologijas, ir taip prisideda prie mistifikuotų šeimos gyvenimo aspektų atskleidimo bei atotrūkio tarp žinojimo apie institucionalizuotą šeimą ir šeiminių praktikų kasdieniame gyvenime mažinimo.

- Šeimos sampratos analizėje pritaikyta kiekybinių duomenų analizė, grindžiama E. D. Widmerio (2006; 2010) išplėtotą šeimos konfigūracijų metodologinė prieiga (tinklinės šeimų analizės priemonė), kuri įgalina inovatyviai analizuoti kiekybinius duomenis apie individualaus lygmens šeimos konstrukta.
- Šeimos sampratos tyrimo kiekybinio tyrimo pagrindu rezultatų patikslinimui ir papildymui gauti rezultatai derinami su kokybiniais tyrimo rezultatais; tai suponuoja pozityvistinės ir interpretacinės metodologijų derinimą, kurio rezultatas – nuodugnesnis šeimos pažinimas.
- Šeimos sampratos analizėje pritaikyta šeiminių praktikų teorinė prieiga, kuri sudaro galimybes šeimą analizuoti kaip nuolatinį procesą, kur šeimos nariai atsiskleidžia ne kaip statistiniai vienetai, o kaip aktyvūs šeiminio gyvenimo kūrėjai.
- Šeimos kūrimo (matrimonialinės) elgsenos analizė, derinant individualaus gyvenimo kelio teorinę prieigą su tinklinės šeimos analizės metodologija, atskleidžia šeimos kūrimą kaip procesą, vykstantį socialiniame kontekste ir sąveikaujantį su paraleliniais individualaus gyvenimo įvykiais.
- Derinant šeiminių praktikų ir gyvenimo kelio teorines prieigas su atviros šeimos sampratos, socialinio konstravimo ir tinklinės šeimos analizės metodologija: (1) sistemiškai atskleista, kad šalies gyventojams būdinga postmoderni šeimos samprata, o kraujo ryšys ir registruota santuoka nėra nei būtini, nei pakankami kriterijai šeimai apibrėžti; (2) identifikuotos būdingos šeiminės praktikos, kurios brėžia liniją tarp šeimos ir ne šeimos narių; (3) atskleistos įtakos, kurias socialinio tinklo, socialinių normų, socialinio statuso diktatas daro šeimos konstravimo elgsenai.

Tyrimo rezultatai apie šeimos sampratas ir praktikas prisidės prie gilesnio šeimos pažinimo ir tolesnės šeimos sociologijos teorinės (konceptualios) – metodologinės raidos Lietuvoje.

Rezultatai prisidės prie Lietuvos šeimos sociologijos plėtos tarptautiniu mastu. Mokslinės informacijos apie Lietuvos šeimą vis dar stinga tarptautiniame kontekste ir lyginamuoju aspektu, o šio tyrimo metodologija iš dalies išplėta bendradarbiaujant su užsienio (Šveicarijos ir Portugalijos) šeimos sociologais. Be to, tyrimo rezultatai yra pristatyti tarptautiniuose akademinuose renginiuose.

Tyrimas teikia praktinę ir socialinę naudą: tyrimo rezultatai galės būti panaudoti formuojant ir tobulinant šalies socialinę politiką, o tiksliau – šeimos ir solidarumo tarp kartų politikas.

Disertacijos struktūra ir apimtis

Disertaciją sudaro keturi pagrindiniai skyriai: „Šeimos sampratos ir praktikos“, „Šeimos diskurso istorinė perspektyva“, „Šeimos diskurso teorinė perspektyva“ ir „Šeimos sampratų ir praktikų konstravimo įvairovė Lietuvoje“.

Pirmojo skyriaus pradžioje apibrėžiama disertacijoje vartojama (darbinė) šeimos samprata, pagrindžiamas jos pasirinkimas, apibūdinami ypatumai. Toliau trumpai nusakoma šeiminių praktikų samprata.

Antrojo skyriaus pirmame poskyryje „Šeimos sociologinio diskurso istorinė raida“ išskiriami ir detalai apibūdinami laikotarpiai: iki XX a. pr. (sociologinio žinojimo apie šeimą ištakos); XX a. pr. – XX a. vid. (modernios branduolinės šeimos gimimas); XX a. vid. – XX a. pab. (modernios branduolinės šeimos įsitvirtinimas); XX a. pab. – XXI a. pr. (įvairovė). Apžvalgoje dėmesys koncentruojamas į disertacijai svarbių temų (šeimos konceptualizacijos, šeimos ribų, šeiminių praktikų, šeimos kūrimo) lokalizaciją ir aktualumą šeimos sociologiniame diskurse. Poskyris baigiamas apibendrinimu, kuriame identifikuojamos disertacijos tyrimo temos. Antrojo skyriaus antrame poskyryje „Šeimos tyrimų raida Lietuvoje“ analizuojama šeimos tyrimų raida šalyje, išskiriant du svarbiausius laikotarpius – iki 1990 m. ir nuo 1990 m. iki šių dienų. Pastarasis laikotarpis pasižymi tyrimų ir metodologijų gausa, todėl dėmesys sutelkiamas į disertacijos tematiką atitinkančius šeimos tyrimus; apžvelgiami svarbesni kitų sričių (istoriniai, demografiniai) šeimos tyrimai, kurių rezultatai aktualūs disertacijos tematikai.

Trečiojo skyriaus pirmame poskyryje „Šeimos sampratos problema“ aptariamos pagrindinės tradicinės ir postmodernios šeimos apibrėžtys ir sampratos, vartojamos Vakarų šeimos sociologijoje. Detaliau aptariama atvira šeimos samprata, šeimos socialinis konstruktas, šeima kaip individualus projektas, procesas bei socialinis tinklas. Toliau poskyryje aptariamos pagrindinės perspektyvos, aiškinančios šiuolaikinei šeimai būdingą „išplaukusių“ ribų formavimąsi. Trečiojo skyriaus antras poskyris „Šeimą kuriančios praktikos“ skirtas šeiminių praktikų teorinei analizei. Pristatoma D. H. J. Morgano (1996; 2011b) pasiūlyta šeiminių praktikų teorinė prieiga, suponuojanti, kad šeimos šventės, tradicijos ir rutininės praktikos sukuria tarp žmonių socialinius ryšius, kurie gali būti įvardyti šeiminiiais. Ir atvirkščiai, praktikų nebuvimas atitolina formaliais šeimos ryšiais susijusius asmenis. Trečiojo skyriaus trečiame poskyryje „Matrimonialinė elgsena tarp socialinio diktato ir individualaus pasirinkimo“ pristatomos matrimonialinę elgseną reguliuojančios strategijos, elgseną lemiantys veiksniai, aptariamos teorinės perspektyvos apie individo laisvę konstruoti gyvenimo kelią, o jame – rinktis, kaip kurti šeimą.

Ketvirtąjį skyrių „Šeimos sampratų ir praktikų konstravimo įvairovė Lietuvoje“ sudaro keturi poskyriai. Pirmame poskyryje „Bendroji tyrimo schema“ pagrindžiamas tyrimo modelis, detaliai aprašomos kiekybinio tyrimo ir kokybinio tyrimo metodologijos: atrankos dydis ir metodas, instrumentarijus, tyrimo procesas, tyrimo etika, pagrindinės informantų charakteristikos. Empirinio tyrimo modelį sudaro trys pagrindinės temos: šeimos sampratos analizė, atskleidžiant narystės šeimoje kriterijus ir šeimos ribas, šeimos narius vienijančios praktikos ir matrimonialinės elgsenos konstravimas socialinio tinklo ir socialinių normų diktato kontekste. Pirmajai temai atskleisti panaudotas kiekybinių ir kokybinių tyrimo metodų derinimas: kiekybinio tyrimo rezultatai papildyti ir patikslinti kokybinio tyrimo rezultatais. Antrajai ir trečiajai temoms atskleisti panaudoti kiekybinio tyrimo duomenys. Empiriniai duomenys surinkti įgyvendinant ESF remiamą mokslinio tyrimo projektą „Šeimos modelio trajektorijos ir socialiniai tinklai: tarpgeneracinė perspektyva“, kuriame

disertacijos autorė yra tyrimo grupės narė, kartu su bendraautorėmis parengė kiekybinio ir kokybinio tyrimų instrumentarius, organizavo apklausas ir giluminius interviu, atliko duomenų apdorojimą ir analizę bei tyrimo rezultatų sklaidą akademinėje bendruomenėje Lietuvoje ir užsienyje. Kiekybiniame tyrime taikytas anketinės apklausos metodas. Reprezentatyvi Lietuvos piliečių, gimusių 1950-1985 m., apklausa atlikta 2011 m. pabaigoje – 2012 m. pradžioje. 2000 informantų atrinkta, taikant daugiapakopės atsitiktinės stratifikuotos atrankos metodą. Apklausoje naudotas standartizuotas klausimynas, apimantis apie 100 klausimų. Disertacijos problematikai tirti disertacijos autorė suformulavo ir į klausimyną įtraukė atitinkamus klausimus. Kokybinis tyrimas atliktas, taikant giluminio interviu metodą. Iš viso atlikta 60 giluminių interviu, iš kurių 15 atlikto disertacijos autorė. Informantais buvo kiekybinėje apklausoje dalyvavę asmenys, davę sutikimą dalyvauti antrajame tyrimo etape. Interviu buvo atliekamas, vadovaujantis iš anksto parengtomis gairėmis.

Ketvirtojo skyriaus antrame poskyryje „Šeimos samprata: narystės šeimoje kriterijai ir šeimos ribos“ analizuojami empiriniai duomenys, iš subjektyvios perspektyvos atskleidžiantys narystės šeimoje kriterijus ir su jais susijusias šeimos ribas. Poskyryje kiekybinių duomenų pagrindu testuojama hipotezė, kurios rezultatai toliau verifikuojami kokybinių duomenų pagrindu, apie tai, kad modernioje visuomenėje suformuluotos šeimos apibrėžties kriterijai – kraujo ryšys ir registruotos santuokos ryšys – XXI a. pradžioje nėra nei būtini, nei pakankami Lietuvos šeimai apibrėžti. Toliau poskyryje išskirti ir apibūdinti šeimos narių sąrašai, būdingi tiriamų gimimo kohortų (1950-1955 m., 1960-1965 m., 1970-1975 m., 1980-1985 m.) šalies gyventojams ir asmenims su skirtingais santuokiniais statusais. Skyriaus tyrimas grindžiamas atvira šeimos samprata, būdinga informantams, o šeimos kriterijai nedeterminuojami iš anksto, todėl atskleidžia „išplaukusias“ šeimos ribas, kurios apima ne vien branduolinės ir išplėstinės šeimos narius, bet ir asmenis už jų ribų.

Ketvirtojo skyriaus trečiame poskyryje „Šeimos narius vienijančios praktikos“ klausinama, kokios šeiminės praktikos sukuria socialinius ryšius, kurie net asmenis, nesusijusius kraujo arba santuokos ryšiais, įtraukia į individualų

šeimos konstrukta? Poskyryje identifikuojamos Lietuvos šeimoms būdingos šeimos šventės, tradicijos ir laisvalaikio veiklos, analizuojama, ar yra šių šeiminių praktikų tęstinumas per kartas, o taip pat – kurios iš šių praktikų sukuria šeiminius ryšius ir nubrėžia ribą tarp šeimos narių ir ne narių. Analizė atliekama kiekybinių duomenų pagrindu.

Ketvirtojo skyriaus ketvirtame poskyryje „Matrimonialinės elgsenos konstravimas socialinio tinklo ir socialinių normų diktato kontekste“ kiekybinių duomenų pagrindu analizuojama, kaip individas konstruoja šeimos kūrimo (matrimonialinę) elgseną socialinio tinklo ir socialinių normų diktato kontekste ir gyvenimo kelio prieigoje: kada ir kokia forma kuria šeimą, kaip ilgai trunka šeiminiai ryšiai. Tyrime socialinis diktatas siejamas su (ne)paklusimu tėvų, giminių arba draugų nuomonei, (ne)sekimas tėvų šeimos arba šeimas sukūrusių draugų pavyzdžiu, (ne)paisymas socialinės normos, kad vaikas(-i) turi gimti santuokoje. Atskirtas dėmesys skiriamas matrimonialinei elgsenai, kurią lemia partnerių socialiniai statusai, susiję su išsilavinimu.

Disertacijos teorinio ir empirinio tyrimo rezultatai apibendrinti atskiriame išvadų ir rekomendacijų skyriuje. Pabaigoje pateikiamas literatūros sąrašas ir priedai.

1. ŠEIMOS SAMPRATOS IR PRAKTIKOS

Tyrimo tikslams pasiekti, pirmiausia, apibrėžkime pagrindines sąvokas ir sampratas. Kokios šeimos sampratos analizuojamos? Kodėl reikia kalbėti apie daugelį šeimos sampratų, o ne apie vienintelę? Kokios praktikos analizuojamos tyrime? Kaip jos susijusios su šeimos samprata?

1.1. Darbinė šeimos samprata

Pasirenkant disertacijos pagrindinę (darbinę) šeimos sampratą, atsižvelgta į šeimos sąvokos daugiareikšmiškumą ir tai, kad šeima gali būti

apibrėžta daugeliu būdų (1 priedas) bei turėti įvairių konfigūracijų, kurios dar ir istoriškai kinta. Disertacijoje atsisakoma institucionalizuotos (norminės) šeimos sampratos, atitinkančios G. P. Murdocko (1949) arba T. Parsonso (1955a) apibrėžtis, regint ją kaip ribojančią šeimos pažinimą. Disertacijos autorė laikosi nuomonės, kad susitelkus į modernią branduolinę šeimą, už tyrėjo dėmesio lieka daugiageneracinės ir daugelis kt. šeimų. Atitinkamai, šeimos samprata disertacijoje netapatinama nei su namu ūkiu, nei su teisės aktuose, tame tarpe ir tokiuose Lietuvos teisės aktuose, kaip LR civilinis kodeksas (2000) arba Valstybinė šeimos politikos koncepcija (2008), apibrėžtą. Vietoje to dėmesys sutelkiamas į nenorminę šeimos sampratą. Disertacijos autorės nuomone, neinstitutionalizuotos (nenorminės) šeimos sampratos pasirinkimas tyrimo objektu sudaro galimybes pažinti subtilų ir dinamišką vidinį šeimos gyvenimą, apie kurį moksliai grįstų žinių vis dar stokoja, ypač Lietuvoje.

Darbinės šeimos sampratos pasirinkimą disertacijoje lėmė Vakarų šeimos sociologų atskleisti neatitikimai tarp modernios (autonomiškos) branduolinės šeimos ir realybėje praktikuojamo šeiminio gyvenimo (Bernardes, 1985a; Smart, 2004; Levin, 1999; 1990, kt.), paskatinsiusių ieškoti naujų šeimos pažinimo būdų. Kita priežastis – paskutinių dešimtmečių tendencijos Vakarų šeimos sociologijoje: (1) pereinama nuo makro lygmens (iš visuomenės pozicijų) prie mikro lygmens (iš individo pozicijų) šeimos sampratos (Smart, 2007; Bernardes, 1988a; 1999); (2) taikoma atvira šeimos samprata, kuriai būdingos „išplaukusios“ ribos (Pahl, Spencer, 2003; 2004); (3) į šeimą žvelgiama kaip į socialinį konstruktą (Gubrium, Holstein, 1987); (4) šeimai tirti pasitelkiamos tinklinės analizės priemonės (Widmer, 2006; 2010, kt.); (5) siekiama teorinių ir metodologinių priemonių derinimo (Gillies, 2011; Jamieson, 1998).

Tyrimas grindžiamas prielaida, kad šiuolaikinėje visuomenėje šeimos gyvenimą įmanoma atskleisti tik atsisakant požiūrio į šeimą kaip į makro lygmens objektyvų socialinį konstruktą (Ritzer, 2001). Vietoje jo tyrime *šeima* analizuojama kaip *mikro lygmens subjektyvus socialinis konstruktas* (Ritzer, 2001).

Pritariame L. Jamieson (1998), kad pakankamos informacijos apie šeimą gali suteikti tik daugiau negu viena perspektyva ir integruotas požiūris. Atitinkamai, šeimai apibrėžti disertacijoje socialinio konstravimo prieiga derinama su atvira šeimos samprata ir tinklinės šeimų analizės metodologinėmis priemonėmis.

Disertacijoje atsisakoma mokslinio dogmatizmo, t.y. požiūrio, kad šeimos nariais įvardijęs asmenis, kurie formaliai neturėtų priklausyti šeimai, individas apsiriko ar pan. (Furstenberg, 1987; Ihinger-Tallman, Pasley, 1987). Vietoje to taikoma postmoderniai teorinei prieigai būdinga atvira šeimos samprata (Bernardes, 1986a; 1999), neribojanti individo pasirinkimo iš anksto nustatytais kriterijais, kas yra ir kas nėra jo arba jos šeimos nariai. Daroma prielaida, kad išsakydami nuomones apie tai, kas sudaro šeimą, individai kuria subjektyvius šeimos vaizdinius, kuriuos ištyrus ir apibendrinus, susidaro galimybės apčiuopti realios šeimos formų ir konfigūracijų įvairovę, „išplaukusias“ šeimos ribas. Prieiga asocijuojasi su tokiomis koncepcijomis kaip „mes“ jausena (Bernardes, 1988a; 1999; Levin, 1999), asmeninis gyvenimas (Smart, 2007), šeiminės praktikos (Morgan, 1996; 2011b), šeimos daryba (Smart, 2007), asmeninė bendruomenė (Pahl, Spencer, 2004) ir kt.

1.2. Šeiminės praktikos

H. Gansas (1962) pastebėjo, kad kasdienio gyvenimo rutina vyksta aplink ribotą skaičių žmonių, tarp kurių dominuoja šeimos nariai ir draugai. Tačiau kasdienio gyvenimo rutina įtraukia ne tik šeimos narius, draugus ir kitus asmenis iš asmeninės bendruomenės (Pahl, Spencer, 2003; 2004), bet ir asmeninei bendruomenei nepriklausančius asmenis. Pastarieji ryšiai, paprastai, nėra stiprūs ir / arba gausūs, tačiau turi savo paskirtį – asmeninės bendruomenės narius sujungia su kitomis, atitolusiomis, žmonių grupėmis ir / arba bendruomenėmis ir taip didina visuomenės integraciją. L. Jamieson ir bendraautoriai (2006) pasiūlė, kad, analizuojant šeiminius ryšius šiuolaikinėje visuomenėje, praktiškai

ir emociškai reikėtų apimti daug platesnius asmeninius ryšius negu tik kultūriškai priimtinius tarp šeimos narių.

Tokiame kontekste D. H. J. Morgan (1996; 1998; 2011b) pasiūlė *šeiminių praktikų* sąvoką. Šeiminės praktikos apima asmens santykį su šeima: vietoje tiesiog buvimo šeimoje arba priklausymo šeimai (*being*) asmuo matomas kaip aktyvus tarpusavio santykių su kitais šeimos nariais ir apskritai šeimos gyvenimo kūrėjas (*doing*). Kitaip tariant, šeiminės praktikos šeimos sampratą susieja su procesu. Tradicijos, ritualai, socialiniai veiksmai ir kitos šeiminės praktikos, kurios įtraukia šeimos narius, draugus ir kitus asmenis iš asmeninės bendruomenės ir už jos ribų, kuria ir palaiko asmeninius socialinius ryšius, suburia jų tinklus, o plačiąją prasme – *kuria šeimą*.

Šeiminės praktikos ne tik sukuria bendrumą, nusakomą šeimos patirtimi arba šeimos jausmu, bet ir tampa šeimos ribų kriterijumi (Morgan, 1996; 2004; 2011b) – nubrėžia ribą tarp šeimos narių ir ne šeimos narių, tarp to, kas priklauso ir kas nepriklauso šeimai, t.y. tampa *šeimos* ir *giminės identiteto* pagrindu. Taigi, šeiminės praktikos gali būti traktuojamos, viena vertus, kaip šeimos apibrėžties kriterijus, kita vertus, kaip veiksmai, kuriantys šeiminių gyvenimą.

Apibrėžus pagrindines tyrimo sąvokas (darbinę šeimos sampratą ir šeimines praktikas), pereiname prie šeimos diskurso istorinės ir teorinės analizės.

2. ŠEIMOS DISKURSO ISTORINĖ PERSPEKTYVA

Kokie etapai būdingi šeimos sociologinio diskurso raidai? Kokie bruožai būdingi kiekvienam iš šių raidos etapų? Kokia yra disertacijoje analizuojamų temų vieta šeimos sociologinio diskurso raidoje? Kaip buvo plėtojami šeimos sociologiniai tyrimai Lietuvoje?

2.1. Šeimos diskurso istorinė raida

Sociologinis žinojimas apie šeimą plėtojosi palaipsniui nuo teorinio pagrindimo ir srities įtvirtinimo iki teminės įvairovės ir sudėtingų metodų taikymo. Taip šiuolaikinis šeimos sociologinis diskursas tapo tradicinių ir modernių idėjų, susijusių su šeimos vaizdiniais ir šeiminio gyvenimo patirtimis, deriniu. Neilgą, tačiau teorijų ir temų prasme turtingą, istoriją apžvelgiame šiame poskyryje.

Šeimos diskurso istorijos analizėje išskyrėme keturis laikotarpius, kurie skiriasi požiūriais į šeimą ir tyrėjų dėmesiu laikmetį atitinkantiems šeiminio gyvenimo idealams bei temoms: iki XX a. pradžia (sociologinio žinojimo apie šeimą ištakos), XX a. pradžia – XX a. vidurys (modernios branduolinės šeimos gimimas), XX a. vidurys – XX a. pabaiga (modernios branduolinės šeimos modelio įsitvirtinimas), XX a. pabaiga – XXI a. pradžia (įvairovė). Periodizacija sąmoningai neįvardijama metų tikslumu, nes atskirus šeimos diskurso etapus skiria ne tiek datos, kiek įtaką darantys veiksniai, iškylančios naujos tyrimų temos bei jas aiškinančios teorijos. Apžvalgoje išryškiname šeimos diskurso raidos etapus, pagrindinius juos lemiančius veiksnius, dominuojančias temas ir jas aiškinančias teorines perspektyvas, lokalizuojame disertacijoje analizuojamų temų vietą šeimos sociologinio diskurso istorijoje.

2.1.1. *Laikotarpis iki XX a. pr.: sociologinio žinojimo apie šeimą ištakos*

Iki XIX a. vidurio šeima nebuvo analizuojama kaip atskiras tyrimo objektas. Tačiau žinios apie šeimą šimtmečius kaupėsi meno (pirmiausia, literatūros ir dailės) kūrinuose, tautų folklore, istoriniuose dokumentuose, kt. Metodologine prasme – tai etnografinė medžiaga, šiandien analizuojama antropologų, istorikų, etnografų ir kitų mokslų atstovų, rečiau – sociologų. Šeimos analizės fragmentų randama ir filosofų (Aristotelis, 1977; Engels, 1972 [1884], kt.), antropologų (Morgan, 1964 [1877]; Malinowski, 1913, kt.) ir kitų mokslų atstovų darbuose.

XIX a. antroje pusėje industrializacijos, urbanizacijos, sekuliarizacijos, moterų teisių išplėtimo paveiktas šeimos institutas skatino diskusijas Vakarų Europos intelektualų tarpe, kokia šeimos kilmė (patriarchalinė, matriarchatinė, egalitarinė), kokie yra struktūriniai ryšiai šeimos viduje (monogamija, poligamija), kaip kinta šeimos, santuokos ir kraujo sąsajos, kurlink apskritai evoliucionuoja šeima (Lamanna, 2002). Ėmė rasti empirika grįstų, dažniausiai antropologinių, publikacijų. Tyrimų temomis tapo miesto šeimų problemos, jų skurdas, vaikų darbas, prostitucija, socialinių reformų klausimai (Christensen, 1964). Tyrimams įtaką darė evoliucionistinė Č. Darvino teorija ir antropologų darbai, kuriuose šeima traktuojama kaip žmonių grupė, turinti tikslą išgyventi ir save reprodukuoti (Murdock, 1949).

Paminėti šaltiniai tapo šeimos sociologijos ištakomis. Sociologinės šeimos analizės pradžia siejama su Frédéric Le Play'jaus vardu. Analizuodamas Europos regionų darbininkų padėtį ir socialinę demografinę elgseną, F. Le Play'jus (1855) susitelkė į modernų, vadinamą idealų patriarchalinį, namų ūkio tipą, organizuotą kraujo ryšio pagrindu, kurio būtinas elementas – bent vienas vaikas. Mokslininkas išskyrė patrilokalinį ir neolokalinį šeimos modelius; pasiūlė visuomenės ciklinių pokyčių, kuriuos lemia šeimos dorovės kilimas arba smukimas, teoriją; išplėtojo šeimos sisteminio tyrimo techniką. To meto šeimos formos pokyčius F. Le Play'jus įvardijo kaip judančius nuo „patriarchalinės“ link „nestabilios“ šeimos (Le Play, 1871; Pitts, 1968). F. Le Play'jaus idėjos prisidėjo prie šeimos ir namų ūkio sampratų bei šeimos tyrimo metodų (pavyzdžiui, atvejo studijos metodo) išplėtojimo. Tačiau E. Durkheimas (1895) kritikavo F. Le Play'jų, kad šis per daug susitelkė į individualią šeimą ir per mažai – į visuomenę, kurioje šeima tarpsta. Kritika atspindėjo to meto požiūrį į šeimą, kaip esančią virš individo, o visuomenę – virš šeimos. Savo ruožtu E. Durkheimas (1888), kaip ir F. Engelsas (1972 [1884]), to meto šeimos pokyčius traktavo kaip progresą, išlaisvinantį asmenį nuo šeimos jungo.

Pats E. Durkheimas nelaikomas šeimos sociologu, tačiau kai kurie sociologijos klasiko darbai paminėtini. E. Durkheimas tyrinėjo „santuokinę šeimą“, t.y. asmeniniu laisvu apsisprendimu ir santuokos pagrindu sudarytą

autonomišką šeimą, apimančią vyrą ir žmoną, jų nepilnamečius ir nesusituokusius vaikus (Durkheim, 1888; 1921). Giminytės įvardijimo sąvokų analizės pagrindu E. Durkheimas (1898) nustatė skirtumus tarp kraujo giminytės ir sukurtos giminytės, atsirandančios per santuoką. Sociologijos klasikas priėjo išvados, kad apibendrintos giminytės įvardijimo sąvokos neatskleidžia realių santykių, todėl moksliniuose tyrimuose negali būti tyrimo objektu (Durkheim, 1898), kas ypač buvo būdinga to meto antropologų darbams (pavyzdžiui, Morgan, 1964 [1877]).

Aptariamasis laikotarpis nepasižymėjo sociologinių šeimos tyrimų gausa. Šeima tarsi nebuvo vertas tyrėjų ir mąstytojų dėmesio objektas, lyginant, pavyzdžiui, su visuomene, politika arba ekonomika. Atliktuose tyrimuose stigo metodų įvairovės, dažniausiai buvo taikomi aprašomieji metodai, susitelkta į istorinius ir lyginamuosius aspektus. Tačiau kai kurios temos (šeimos sudėtis; šeimos kaita; prioritetas *santuokinei šeimai* ir nesantuokinės šeimos atmetimas; giminytės įvardijimo sąvokų taikymas šeimos tyrime; individo – šeimos – valstybės santykis) susijusios su disertacijoje nagrinėjamomis temomis. Tad žvelgiant iš istorinės perspektyvos, disertacijos tematika nėra nauja. Vis dėlto, disertacijos tematikos ištakomis laikome ne šio, o vėlesnių laikotarpių šeimos tyrinėjimus.

2.1.2. XX a. pr. – XX a. vid.: modernios branduolinės šeimos gimimas

XX a. pradžioje šeimos kūrimas ir gyvenimas poroje akivaizdžiai ėmė skirtis nuo ikimoderniais laikais dominavusios tradicinės išplėstinės šeimos. Remdamasis argumentu, kad Industrinė revoliucija ir urbanizacija lėmė išplėstinės šeimos struktūrinius pokyčius, Amerikos sociologijos pradininkas E. W. Burgessas (1926) konstatavo branduolinės šeimos gimimą. Branduolinė šeima tapo nauju idealu ir svarbiu sociologinių studijų objektu.

XX a. pirmosios pusės šeimos tyrimuose Europoje ir JAV pradėtos taikyti įvairesnės technikos ir statistikos metodai. Šeima pradėta studijuoti iš struktūrinio funkcionalizmo ir šeimos gyvenimo ciklą teorinių perspektyvų.

E. W. Burgessas (1926) pastebėjo, kad šeimos tyrime reikėtų atsižvelgti į makrosocialinį kontekstą ir mikrosocialinę dinamiką, ir šeimą tirti iš socialinės sąveikos teorinės perspektyvos. Tačiau mikro lygmens intymių ir vidinio šeimos gyvenimo aspektų tyrimus stabdė požiūris į šeimą kaip privačią erdvę. Visuomenės pritarimo tokio pobūdžio tyrimams sulaukta tik 1950-ųjų pabaigoje (Christensen, 1964).

Disertacijai yra svarbūs E. W. Burgesso (1916; 1926) darbai, kuriuose dėmesys nuo šeimos, kaip pirminio struktūrinio ir funkcinio socialinės organizacijos vieneto, perkeliamas į individualius poreikius patenkinančių socialinių ryšių. E. W. Burgesso (1916) pastebėjimu, šeimos ir santuokos pagrindu tapo draugystė, kuri pakeitė pareigos (išplėstinei) šeimai ir aukojimosi vardan šeimos nuostatas į individualius pasirinkimų motyvus. Požiūris į šeimą kaip procesą, narius apjungiantį į sąveiką (Burgess, 1916), atitinka disertacijos autorės požiūrį ir empirinio tyrimo pagrindinę teorinę perspektyvą. Tik empiriniame tyrime požiūris į šeimą, kaip narius vienijantį procesą, siejamas su šiuolaikine D. H. J. Morgano (1996; 2011b) šeiminių praktikų teorine prieiga. Vis dėlto prieigos ištakomis galime laikyti E. W. Burgesso (1916; 1926) idėjas.

2.1.3. XX a. vid. – XX a. pab.: modernios branduolinės šeimos įsitvirtinimas

Nuo XX a. vidurio susirūpinta šeimos sociologijos teorijos kūrimu ir jos atskyrimu nuo kitų sričių teorinių perspektyvų, nes šeimos sociologija buvo kritikuojama už lėtą progresą, formuojant nuosavą metateoriją (Settles ir kt., 1999). Straipsnyje „Šeimos studijose taikomo konceptualaus modelio identifikavimas“ (*The identification of conceptual frameworks utilized in family study*) R. Hill ir D. Hansen (1960) identifikavo penkias to meto šeimos sociologijoje taikomas teorines perspektyvas ir prieigas: struktūrinio funkcionalizmo, socialinės sąveikos, institucinę, situacinę ir raidos. Kiti autoriai (Christensen, 1964; Nye, Berardo, 1966; Berardo, Shehan, 2007) patvirtino, kad šios penkios teorijos ir teorinės prieigos 1950-1970 m. įsitvirtino Vakarų šeimos sociologijos tradicijoje. F. I. Nye ir F. M. Berardo (1966) šeimos sociologijoje

papildomai išskyrė antropologinę, psichoanalitinę, socialinės psichologijos, ekonominę, teisinę, Vakarų krikščioniškąją teorines prieigas. Vis dėlto nuo XX a. vidurio šeimos diskurse ėmė dominuoti struktūrinio funkcionalizmo teorinė paradigma ir T. Parsons (1955a) funkcionalistinė modernios (autonominės) branduolinės šeimos samprata.

Tuo metu šeima beveik išimtinai buvo tiriama kaip socialinis institutas, susitelkiant į jos struktūros (Litwak, 1965; 1960; Sussman, Burchinal, 1962; Lancaster, 1958; Eisenstadt, 1956, kt.) arba funkcijų (Litwak, Szelenyi, 1969; Bender, 1967; Roy, 1964; Bell, Vogel, 1960, Davis, 1941, kt.) analizę. Šios krypties teorijų ir tyrimų tikslas buvo palaikyti ir puoselėti vyrų ir moterų vaidmenų pasidalijimą šeimoje ir visuomenėje, vaikų subordinavimą tėvams ir kt. socialinę tvarką (Parsons, Bales, 1955). Tyrimai atspindėjo šeimų gerovę, kuriai sąlygas sudarė po II-ojo pasaulinio karo vykęs ekonominis pakilimas ir gerovės valstybės kūrimas Europoje ir JAV. Pakankamas darbo užmokestis užtikrino socialiai priimtina pragyvenimo lygį. Šeimos sulaukė valstybės paramos socialinėmis išmokomis, būstu ir kt. Branduolinė šeima *a priori* buvo traktuojama kaip ideali vieta, kurioje keičiamasi idėjomis apie darbą, vartojimą, seksualinį gyvenimą, kt.

Nuo 1950-ųjų pasirodė publikacijų, rodančių, kad šeimos tyrimuose pereinama nuo makro lygmens prie mikro lygmens analizės, pasitelkiamos socialinių ryšių ir socialinės psichologijos teorinės prieigos (Reiss, 1956; 1965; Broderick, 1984; 1993, kt.)¹. Tyrimų temomis tapo intymaus ir vidinio šeimos gyvenimo aspektai: pasimatymai (Reiss, 1965), partnerio pasirinkimas (Hope, 1972; Kerckhoff, Davis, 1962; Centers, 1949; Hunt, 1940), santuokos motyvai (Stephens, 1963; Komarowsky, 1967), seksualiniai ryšiai (Reiss, 1967; 1960; 1956), tėvų-vaikų ryšiai (Sussman, 1965), šeimos ritualai (Bossard, Boll, 1950), kt.

1960-1970-aisiais išplėtotos konceptualios schemas, aiškinančios šeimos vaidmenis ir funkcijas, dvigubus standartus vyrams ir moterims (Reiss, 1967;

¹ Paminėtos publikacijos nebuvo sociologinės, tačiau apėmė ir socialinius šeiminio gyvenimo aspektus ir turėjo įtakos šeimos sociologiniam diskursui, todėl įtraukiamos į analizę.

1960). Pasirodė pavienių studijų, šeimą analizuojančių kaip socialinį konstruktą (Mayer, 1967a; 1967b). Pritaikytos šeimos gyvenimo ciklą (Elder, 1969; Walsh, 1993) ir socialinių tinklų (Bott, 1957) prieigos. Pradėti atlikinėti tarpkultūriniai ir lyginamieji šeimos tyrimai, kurie, lyginant su ankstesniais, buvo labiau teoretizuoti (Christensen, 1964).

1950-1970-ųjų šeimos tyrimai atskleidė, kad vidinis šeimų gyvenimas nėra idealus. Moterys ir kiti subordinuoti šeimos nariai, pirmiausia, vaikai, patiria diskriminaciją, smurtą šeimoje. Be to, ne visos šeimos geba išgyventi iš vieno maitintojo – vyro darbo užmokesčio, o susidūrusios su problemomis nesulaukia socialinės paramos iš valstybės (Coontz, 1992).

Taigi, modernios branduolinės šeimos įsitvirtinimo laikotarpiu teorinės perspektyvos, analizės metodai bei tematika įvairėja. Atrandame disertacijos tematikai artimų temų (šeiminės praktikos, šeimos ritualai, partnerio pasirinkimas, santuokos motyvai) ir tyrimų, kuriuose šeima analizuojama kaip socialinis konstruktas, iš šeimos gyvenimo ciklų bei socialinių tinklų prieigų. Iš dalies juos galime laikyti disertacijos tematikos ištakomis, tačiau tai buvo pavieniai tyrimai su besiformuojančia metodologija. Todėl tolesniame poskyryje ieškome informacijos apie teoriją ir tyrimų disertacijos tema išplėtojimą Vakarų sociologijos diskurse.

2.1.4. XX a. pab. – XXI a. pr.: įvairovė

Nuo 1960 m. vidurio sociologinio šeimos diskurso temas iš esmės lėmė du pagrindiniai veiksniai: antroji feministinio judėjimo banga ir šeimos struktūriniai pokyčiai (Berardo, Shehan, 2007). To meto šeimos tyrimai, atskleidę intymaus ir vidinio šeimos gyvenimo problemas, sukėlė Antrąją feministinio judėjimo bangą. Judėjimo šalininkai modernią branduolinę šeimą su aiškiai atskirtais vyro ir moters vaidmenimis įvardijo moterį įkalinančia ideologija². Kiti autoriai (Berger, Berger, 1983) modernią branduolinę šeimą

² *Šeimos ideologija* – tai požiūris, kad šeima struktūruoja žmonių ryšius pagal amžių, lytį, status, prestižą ir kt. dimensijas ir sukuria normalumo iliuziją (Morgan, Bernardes, 1985b; Beechey,

gynė. Pavyzdžiui, Ch. Laschas (1977) institucionalizuotą šeimos formą įvardijo „prieglobsčiu beširdžiam pasaulyje“ (*haven in a heartless world*). Prasidėjo taip vadinamas „karas dėl šeimos“, kuriame šeimos sulaukė ne tik feministinės kritikos (Friedan, 1963), bet ir revoliucingų permainų sociologiniuose tyrimuose. Šeima pradėta tyrinėti sistemiškai.

Feministinės perspektyvos šalininkai (Coontz, 1992; Osmond, Thorne, 1993; Skolnick, 1991; 1973; Stacey, 1990; 1993; 1996; Thorne, Yalom, 1992; Baber, Allen, 1992, kt.) iškėlė poreikį demistifikuoti šeimą. Imta kvestionuoti, ar moderni branduolinė šeima (*the family*) yra vienintelė geriausia bendro gyvenimo forma, užtikrinanti stabilumą ir piliečių lojalumą (Thorne, Yalom, 1992; Stacey, 1990). Anot J. Stacey (1996), moderni branduolinė šeima yra sunkiai integruojama į postmodernią visuomenę, nes vyro – šeimos maitintojo ir moters – namų šeiminių vaidmenų pasidalijimu pagrįsta šeimos forma tapo nesuderinama su per paskutinį šimtmetį išplitusia moterų ekonomine ir socialine emancipacija. Pagrindą teiginiui suteikė moterų dalyvavimo darbo rinkoje paplitimas daugelyje Vakarų šalių. Šiame kontekste pasiūlyta pakoreguoti ir papildyti modernios autonominės branduolinės šeimos apibrėžtį, įvardijant moterį kaip dirbantį šeimos narį.

Poreikį rekonceptualizuoti šeimos apibrėžtį iššaukė ir akivaizdūs demografiniai pokyčiai. XX a. septintajame dešimtmetyje atkreiptas dėmesys, kad šalia dominuojančios (autonominės) branduolinės šeimos formos egzistuoja kiti šeiminiai dariniai su specifinėmis charakteristikomis (Bernardes, 1985a; Demo, Allen, Fine, 2000). To meto Vakarų šalių demografinė statistika rodo, kad tik apie dešimtadalis JAV šeimų ir apie penktadalis Jungtinės Karalystės šeimų atitinka T. Parsons autonominės branduolinės šeimos vaizdinį (Rapoport, Rapoport, 1982; Ramey, 1978; Bernardes, 1985a; 1986b). Tad nuo septintojo dešimtmečio šeimos sociologijoje išplėtota *alternatyvaus šeiminio gyvenimo*

1985). Šeimos ideologija nukreipia pasirinkimus tarp daugelio alternatyvių socialinių ryšių ir konkretų stereotipinį pasirinkimą skelbia natūraliu ir neišvengiamu (Morgan, 1985). Šeimos ideologija gali lemti šeimos priskyrimą marginalinėms grupėms arba, priešingai, jos iškėlimą. Į sociologinę perspektyvą įtraukus įvairovės dimensiją iškilo politinis klausimas – kurios šeimos formos arba kurios vertybės turėtų tapti nauju ideologiniu stereotipu, nes įvairovės koncepcijoje nėra geresnių ar prastesnių formų, vertybių, kt. (Benokraitis, 2000).

idėja ir įvesta *įvairovės* dimensija. Ilgainiui įvairovės dimensija įsitvirtina daugelyje temų, pavyzdžiui, šeimos diskursą papildė struktūrinės įvairovės, šeimos sampratų įvairovės, procesų įvairovės ir kt. temos (Baca Zinn, Eitzen, 2005; Demo, Allen, Fine, 2000; Lansford ir kt., 2001). Paskutinius XX a. dešimtmečius šeimos formų įvairovė sociologus ėmė labiau dominti, negu institucionalizuota šeima ir jos dinamika (Silva, Smart, 1999a). Dėmesys nukreiptas į skyrybų, neregistruotas santuokas (kohabitacijas), bevaikystės, vienišo tėvo (motinos) šeimų, neheteroseksualių ryšių ir kt. analizę.

Pripažinus šeiminio gyvenimo organizavimo įvairovės egzistavimą, iškilė šeimos apibrėžties ir ribų problema. Iškelti klausimai: „kas yra šeima?“ (Gubrium, Holstein, 1990; Levin, 1999), „kas apibrėžia šeimą?“ (Levin, 1990; Bernardes, 1999; Holstein, Gubrium, 1999; Settles, 1999; Peters, 1999), „kokios praktikos žmonių grupę padaro šeima?“ (Morgan, 1996) ir kt. Ypač aktyvios akademinės diskusijos vyko 1990-2000 m., kurių metu autoriai pasiūlė alternatyvių būdų apibrėžti šeimą, taikant šeiminių praktikų, darybos ir kt. teorines prieigas bei atviros šeimos sampratos, socialinio konstravimo ir kt. metodologines priemones.

1970-1980 m. ėmė aiškėti, kad šeimos tyrimus grindžiant demografiniais duomenimis, stinga gilesnės analizės, tad pradėta ieškoti naujų teorinių prieigų ir tyrimo metodų (Berardo, Shehan, 2007; Baca Zinn, Eitzen, 1990). Taip XX a. aštuntojo dešimtmečio viduryje šeimos analizėje gyvenimo ciklą perspektyvą (Elder, 1969; Carter, McGoldrick, 1980; Fischer, Olicker, 1983; Walsh, 1993) pakeitė mikro lygmens gyvenimo kelio perspektyva (Elder, 1975). Tyrimai apie santuokas (Oppenheimer, 1988; Goldscheider, Goldscheider, 1993, kt.) ir šeimos (Willekens, 1991; Connidis, 1992; Bengtson, Allen, 1993; Uhlenberg, 1996, kt.) vietą individo gyvenimo kelyje atskleidė išsilavinimo ir darbo karjeros prioritetą prieš šeimos kūrimą, t.y. matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos pokyčius, kurie sukėlė klausimų apie šeimą kaip vertybę, šeimos vertybes ir net apie šeimos nykimą.

1990-2000 m. diskusijose dėl šeimos nykimo išsiskyrė nuomonės, kad šeima nyksta, ir kad šeima kinta. D. Popenoe (1993) išskyrė požymius, rodančius

šeimos dezorganizaciją ir nykimą: gimstamumo mažėjimas, aukštas skyrybų lygis, dėl skyrybų ir pakartotinių santuokų kintanti šeimos struktūra, tradicinių branduolinių namų ūkių nykimas, didėjantis dviejų darbo užmokesčių šeimų skaičius, egalitarizmo, neregistruotų santuokų (kohabitacijos) plitimas. Šiame kontekste U. Beckas ir E. Beck-Gernsheim (1995; 2001; 2002) ir A. Giddensas (1992; 1999) išplėtojo naują – individualizmo teorinę perspektyvą, kurioje dėmesį perkėlė į pasirinkimus individualiame gyvenimo kelyje rizikos ir netikrumo sąlygomis šiuolaikinėje visuomenėje. Autorių požiūriu, globalizacija taip pakeitė šeimos egzistavimo sąlygas, kad iškilo grėsmė jai išlikti, nes nebeįmanoma apibūdinti, kas yra ir kas turėtų būti šeima, santuoka, tėvystė, seksualumas, meilė (Beck, Beck-Gernsheim, 1995). E. Beck-Gernsheim (1998; 2002) nuomone, šeima tapo daugiau pasirenkamieji ryšiai (*an elective relationship*), negu individų sąjunga (*an association of individual persons*). Panašiai A. Giddensas (1999) teigia, kad giminystė šiuolaikinėje visuomenėje grindžiama ne vien kraujo ar santuokos ryšiais, o yra konstruojama individualiu pasirinkimu. Kiekvienas individas į šiuos ryšius įneša savo interesus, lūkesčius, planus, o kiekvieni ryšiai susiję su savais barjeriais, rizikomis, kontrole. Individualizmo teorinė perspektyva sulaukė didelio pritarimo akademinėje bendruomenėje ir iki 2000 m. ėmė dominuoti daugelyje šeimos tyrimų. Disertacijoje ši teorija nėra pagrindinė, tačiau ją pasitelkiame matrimonialinės elgsenos konstravimo analizėje. Empiriniame tyrime testuojant, kiek asmuo, priimdamas(-a) sprendimus dėl šeimos formos pasirinkimo, yra laisvas nuo socialinio tinklo diktato, atsižvelgiame į individualizmo teorijos teiginius.

Antrosios krypties šalininkai (Stacey, 1991; 1996; Stanley, 1992; Crow, 2002a; Berger, 2002; Ribbens McCarthy, Edwards, 2002, kt.) išreiškė optimistines nuostatas dėl šeimos išlikimo. J. Stacey (1996) teigia, kad nyksta tik modernios branduolinės šeimos forma, atsiradusi kartu su industrine visuomene. Pastarąją pakeitus postindustrinei visuomenei, turėtų rasti nauja šeimos forma, kurią J. Stacey (1991) įvardijo postmodernia šeima. Postmodernios šeimos bruožais autorė įvardijo įvairovę, nuolatinę kaitą bei formas, ribas, vertybes ir praktikas, verčiančias abejoti dėl jų tikrumo ir

teisėtumo (Stacey, 1991). Šiuos postmodernios šeimos bruožus J. Stacey (1991; 1996) pasiūlė laikyti „normaliais“. Toks požiūris, anot autorės, atveria galimybes egalitariškam ir demokratiškam intymaus gyvenimo organizavimui. L. Stanley (1992) ir G. Crow (2002a) sutinka, kad įvairovė ir kaita būdingos šiuolaikinei šeimai, tačiau pastebi, kad įvairovė ir kaita visada buvo būdingos šeimai. Autorių nuomone, šeima ne nyksta, o tik keičia formas (Stanley, 1992; Crow, 2002a). Kitaip tariant, šios krypties autoriai susitelkė į šeimos lankstumą ir gebėjimą keistis struktūriškai ir santykių prasme, ir taip prisitaikyti prie aplinkos ir laikmečio. Disertacijos autorei priimtinas J. Stacey (1991; 1996), L. Stanley (1992), G. Crow (2002a) ir kt. autorių požiūris apie šeimos formų kaitą. Nuomonei sutvirtinti galime pasiremti dar 1921 m. publikacijoje „Santuokinė šeima“ (*La famille conjugale*) E. Durkheimo išsakytą apgailestavimą, kad šeima bene tokia, kaip buvo. Kitaip tariant, diskusijų apie nykstančią (tuo metu – tradicinę išplėstinę) šeimą galime aptikti įvairiais laikotarpiais, o tai rodo, kad problema yra ne šeimos formoje, o požiūryje į ją. Pavyzdžiui, kai kurie autoriai teigia, kad šeimos struktūra išlieka stabili, nepaisant, koks modelis yra institucionalizuotas tam tikroje kultūroje ar laikmetyje (Burch, 1967; Levy, 1965; 1949). Todėl imantis šeimos sampratos temos, apimančios apibrėžties, šeimos ribų ir narystės šeimoje potemes, disertacijoje remiamės prielaidomis: (1) šeimos formos yra socialiai konstruojamos, o šie konstruktai istoriškai kinta, prisitaikydami prie laikmečio ir konteksto; (2) šeimos lankstumo ir prisitaikymo savybės suteikia pagrindą dar ir dar kartą testuoti, kas ir kokia (šiandien) yra šeima?

Kiek kitoki, tačiau šeimos išlikimą palaikantį požiūrį, išsakė B. Berger (2002): nepaisant silpnybių ir iššūkių, moderni branduolinė šeima turi daug tvarių privalumų, kurie užtikrins jos, kaip pagrindinio socialinio instituto, išlikimą. Remdamasi duomenimis apie vertybines nuostatas, šeimos struktūrą, matrimonialinę elgseną, santykius ir šeimos funkcijų pokyčius, knygoje „Šeima moderniam amžiuje“ (*The Family in the Modern Age*) autorė (Berger, 2002) atskleidė sąsajas tarp modernios šeimos elementų ir modernios visuomenės stabilumo. Anot autorės, šeima šimtus metų yra modernios tvarkos lopšys,

suteikiantis laimę, laisvę, lygybę, gerovę savo nariams. B. Berger (2002) darbas atspindi vertybių tyrimų bangą, kilusią 1990-2000 m., siekiant pasitikrinti nuostatas dėl šeiminių vertybių (pavyzdžiui, narių tarpusavio santykių, kt.) ir pačių šeimos bei santuokos institutų kaip vertybių (Stacey, 1996; Gillis, 1996; Jagger, Wright, 1999; Orthner, 1995, kt.). Iškelti ir tyrinėti klausimai: Ar šeima yra vertybė? Ar santuoka yra vertybė? Kokios yra šeimos vertybės? Kokios yra šeimos vertybių pasekmės visuomenei ir jos nariams, pirmiausia, vaikams? Ar tėvų – vaikų santykių pasikeitimai reiškia šeimos vertybių praradimą? Ir t.t. Dešimtojo dešimtmečio pradžioje tyrimų rezultatai atskleidė, kad tik nedaugelis palaiko alternatyvias šeimos formas (Stacey, 1996), todėl naujomis formomis organizuotos šeimos įvardytos „drąsiomis“ (Stacey, 1990), t.y. „einančios“ prieš visuotinai pripažintas šeimos vertybes ir normas.

Šeimos vertybių perkainojimas XX a. paskutinį dešimtmetį JAV ir Europos valstybių vyriausybes paskatino imtis šeimos politikos priemonių, palaikančių modernios branduolinės šeimos formą (pavyzdžiui, suteikiant lengvatų būstui įsigyti, mokant mokesčius, kt.). Šeimos sociologijoje ši tendencija atsispindėjo tyrimuose apie tėvystę / motinystę (Björnberg, 1992; Smart, 1999, kt.), tėvų – vaikų tarpusavio santykius (Rossi, Rossi, 1990; Harris, Morgan, 1991; Seltzer, 1991; Furstenberg, Cherlin, 1991; Cherlin, Kiernan, Chase-Lansdale, 1995, kt.), tarpgeneracinius ryšius (Bengtson, Roberts, 1991; Silverstein, Parrott, Bengtson, 1995; Giarrusso, Stallings, Bengtson, 1995, kt.), paramą ir globą šeimoje (DeVault, 1991; Pyke, Bengtson, 1996; Aldous, 1999, kt.), darbo ir šeimos pareigų derinimą (Finch, Mason, 1993, kt.), šeimos politiką (Aldous, Dumon, 1990; Donati, 1991; Hantrais, Letablier, 1996, kt.). Šiame kontekste pasirodė tyrimų apie socialinių tinklų svarbą šeimos gyvenimo ir globos organizavime (Willmott, 1997b; Knipscheer ir kt., 1995, kt.). Disertacijoje nenagrinėjame socialinės politikos klausimų, tačiau šio laikotarpio tyrimų apie tėvų – vaikų ryšius ir socialinius tinklus rezultatais remiamės analizėje apie individo priklausomumą nuo socialinio tinklo diktato matrimonialinės elgsenos konstravime.

Kita vertus, E. B. Silva ir C. Smart (1999b) pastebėjimu, nors vertybinių nuostatų tyrimai demonstruoja santuokos ir modernios šeimos formos palaikymą, realus šeimos gyvenimas per paskutinius dešimtmečius akivaizdžiai pakito. Dėl tokio neatitikimo autorės pasiūlė daugiau dėmesio skirti ne šeimai kaip socialiniam institutui, o šeimos narių tarpusavio ryšiams. To meto tyrimuose sustiprėjo atsitraukimas nuo pozityvistinių teorijų (Gillies, 2003), išryškėjęs prieš dešimtmetį (Boss ir kt., 1993). Tyrimų objektais tapo individualaus lygmens emocionalumas, atmintis, biografija, t.y. labiau psichoanalizės ir psichologijos negu sociologijos objektai (Smart, 2007). Pradėtas taikyti taip vadinamas teorinis pliuralizmas, kuomet fenomenas aiškinamas iš įvairių teorinių perspektyvų, tačiau nebūtinai ieškoma ryšių tarp šių perspektyvų, laikantis nuostatos, kad universalios tiesos nėra, kad kiekvienas aiškinimas egzistuoja nepriklausomai nuo kitų, net jeigu taikomi vienoje analizėje (Klein, Jurich, 1993; Edwards, Volckmann, 2008). Vis dėlto disertacijoje labiau laikomės L. Jamieson (1998) požiūrio, kad, siekiant atskleisti kompleksinius šeiminius ryšius ir subtilius šeimos gyvenimo aspektus, šeimos analizėje būtina derinti teorines perspektyvas ir tyrimo metodus, juos integruojant.

Nuo XX a. pabaigos vertybių tyrimuose pradėtas fiksuoti nuomonių apie šeimą, matrimonialinę ir prokreacinę elgseną liberalėjimas (Lesthaeghe, Surkyn, 2004; Struening, 2002, kt.). Naujose formose vis dažniau įžvelgiama šeimos stiprybė, o ne trūkumas ar problema. Čia galime grįžti prie J. Stacey (1991; 1996), L. Stanley (1992) ir G. Crow (2002a) požiūrio, kad lankstus šeiminio gyvenimo pobūdis yra šeimos išlikimo garantas. Panašiai S. Coontz (1992) teigia, kad naujos vertybės, elgsena, šeimos formos gali prisidėti prie visuomenės mokymo, kaip kūrybiškai spręsti problemas ir prisitaikyti prie šiuolaikinės visuomenės iššūkių. O tradicinių šeimos vertybių šalininkams, autorės nuomone, naujų šeimos formų pažinimas gali padėti atrasti, kaip sustiprinti ir patobulinti savo šeiminių gyvenimą (Coontz, 1992). Pavyzdžiui, keliant klausimą, kodėl šeimos skiriasi? Kodėl siekiama atidėti santuoką? Kodėl

kažkas renkasi kohabitaciją vietoje santuokos registravimo? ir t.t. Kai kuriuos šių klausimų aspektus analizuojame disertacijoje.

XXI a. pradžioje taip vadinamas „karas dėl šeimos“ tęsiasi (Coleman, Ganong, 2004; Edwards, Gillies, 2012). Tarpusavio santykiai, kai dėl skyrybų, atkurtųjų santuokų, kitų alternatyvių šeiminio gyvenimo organizavimo formų tampa nebeįmanoma taikyti anksčiau vartotų sąvokų santykiui tarp šeimos narių ir kitų asmenų nusakyti, verčia peržiūrėti šeimos diskurso teorinį pagrindą. Prieš dešimtmetį teorinėse perspektyvose dėmesys nukreiptas nuo struktūrinių ir funkcinių šeimos koncepcijos kriterijų į emocinius ir intymius ryšius (Jamieson, 1998), dabar tapo dar aktualesnis. Intymūs santykiai, kurie anksčiau buvo siejami tik su šeimos narių tarpusavio santykiais, nuo šiol gali jungti asmenis, nesusijusius nei santuokos, nei kraujo ryšiais, t.y. ne šeimos narius modernia prasme (Budgeon, Roseneil, 2004). Intymaus gyvenimo patyrimas šiuolaikinėje visuomenėje pradėtas sieti su išgyvenimais už tradicinės šeimos ribų (Jamieson, 1998, Jamieson, Morgan, Crow, Allan, 2006). Daugiau dėmesio pradėta skirti individų ir šeimų socialiniams ryšiams (Pahl, 2000; Pahl, Spencer, 2004; Widmer, 2006, kt.). Tuo pačiu iškilo ribų tarp privačios ir viešos sferų, tarp šeimos ir ne šeimos klausimai. Šiame kontekste dar kartą, tik naujoje kokybėje, peržiūrimas šeimos konceptualizavimas. Prieš du dešimtmečius šeimos rekonceptualizavimo klausimas buvo grindžiamas argumentais, kad pripažinta šeiminio gyvenimo formų įvairovė, tačiau šeiminiam gyvenimui įvardyti vartojamas vienintelis žodis „šeima“ (Bernardes, 1987; Finch, Mason, 1993; Morgan, 1996; Silva, Smart, 1999a). Tai XXI a. pradžioje, anot C. Smart (2007), gryniesi ryšiai ir susilieji mo meilė (Giddens, 1992) taip paveikė šeimą, kad pakeitė ne vien materialinius struktūrinius pavidalus, bet ir mąstymą bei padarė įtaką šeiminiams praktikoms. Atitinkamai, analizėje įsitvirtina perspektyvos, šeimą traktuojančios kaip socialinį konstrukta, kuriamą, pirmiausia, per šeimines praktikas ir darybą (Morgan, 2011; Smart, 2007). Sutinkame su D. H. J. Morganu (2011b) ir C. Smart (2007). Kadangi socialinio konstravimo ir šeiminių praktikų prieigos šeimos analizėje yra santykinai naujos ir žinių vis dar stokojama, tai disertacijoje jas taikome kaip pagrindines.

Poskyryje atskleidėme teorijų, temų ir metodų taikymo raidą Vakarų šalių šeimos sociologijoje per jos gyvavimo laikotarpį. Siekiant aiškumo ir tikslumo sociologinio šeimos diskurso raidos apžvalgoje susitelkėme į temas, labiausiai susijusias su disertacijos tematika, todėl kai kurios temos, pavyzdžiui, šeimos analizė socialinės stratifikacijos ir socialinės diferenciacijos aspektais (Korpi, 1978; 1981), skyrybų poveikis vaikams (Furstenberg, Cherlin, 1991; Cherlin, Kiernan, Chase-Lansdale, 1995; Bengtson, Rosenthal, Burton, 1995; Muncie, 2009; Goldson, Jamieson, 2002, kt.), šeimos ekologija (Bubolz, Sontag, 1993; Bronfenbrenner, 1986) ir kt. liko neapertos arba tik trumpai paminėtos. Šias temas paliekame kitiems tyrimams. Be to, iš šios šeimos sociologijos istorinės raidos apžvalgos akivaizdu, kad šeimos sociologija turi teorijų ir temų prasme turtingą istoriją, tačiau išlieka epistemologinių bei teorijų ir metodų taikymo problemų. Atskirtų teorinių ir metodologijų prieigų derinimo problemą imamės analizuoti šioje disertacijoje.

Apžvelgus šeimos diskurso raidą Vakarų šalyse, pereiname prie šeimos tyrimų raidos Lietuvoje analizės.

2.2. Šeimos tyrimų raida Lietuvoje

Tyrėjai įvardija tradicinės, tautinės, tarybinės ir šiuolaikinės Lietuvos šeimos etapus³. Tuo tarpu Lietuvos šeimos tyrimuose galime išskirti du pagrindinius laikotarpius: iki 1990 m. ir nuo 1990 m. Skirties riba renkamės

³ Tradicinė šeima kildinama iš šimtmečiais susiklosčiusios šeiminio gyvenimo praktikos, ir grindžiama tradicijomis, paprotine teise, religiniais vaizdiniais (Juozeliūnienė, 2003). Tautinė šeima siejama su laikotarpiu nuo pirmosios Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo 1916 m. iki okupacijos 1940 m. Tautinė šeima buvo puoselėjama kaip lietuviybės simbolis, jos gyvenimas buvo užpildomas lietuviybės idėjomis ir siekiais jas įtvirtinti (Marcinkevičienė, 1999). Tarybinės šeimos gyvavimas apima 1940-1990 m. laikotarpį. Šeimai būdingas socialinių normų laikymasis, orientavimasis į normatyvinę, funkcionalią branduolinę šeimą, kontroliuojamą valstybės (Stankūnienė, 1992a). Šiuolaikinės Lietuvos šeimos pradžia fiksuojama nuo XX a. pab. Jos pradžia persidengia su tarybinės šeimos gyvavimo laikotarpiu, tačiau šiuolaikinė šeima ėmė skirtis jai būdingais bruožais: formų įvairove ir nuolatine kaita (Maslauskaitė, 2004c; 2010; Stankūnienė, Mitrikas, 1997, kt.). Aiškinimai išskiria skirtingus veiksnius, lėmusius šiuos šeimos pokyčius, tačiau dažniausiai pasitelkiamos Vakarų mokslininkų pasiūlytos teorinės perspektyvos: postmodernios visuomenės atsiradimas su jai būdingais bruožais – pliuralizmu, fragmentacija ir kt. (Bauman, 1995; 1998; 2003); individualizmo teorija (Beck, Beck-Gernsheim, 1995; 2002); Antrojo demografinio perėjimo teorija (Van de Kaa, 1987; 2002; Lesthaeghe, 1998).

šalies Nepriklausomybės atkūrimą, nes šeimos tyrimai iki ir po šio įvykio gana skiriasi apimtimis ir metodologine prasme. Tad kas būdinga šeimos tyrimams Lietuvoje iki 1990-ųjų ir po 1990-ųjų? Kokios dominuoja temos? Kaip disertacijos tematika įsikomponuoja į Lietuvos šeimos diskursą?

Bendra Lietuvos šeimos tyrimų raidos suvestinė pateikiama 2 priede.

2.2.1. Šeimos tyrimai iki 1990 m.

Lietuvos šeimos sociologijos pradžia galima laikyti XX a. aštuntąjį dešimtmetį, kuomet Filosofijos, sociologijos ir teisės institute buvo atlikti pirmieji šeimos tyrimai (Соловьев, 1977; Solovjov ir kt., 1986; Gaidys, 1990; Žvinklienė ir kt., 1990; Žvinklienė 1991). Pagal pobūdį tai buvo sociologiniai – demografiniai ir socialiniai – psichologiniai tyrimai, nukreipti į santuokos ir skyrybų, gimstamumo ir gyventojų reprodukcijos temas.

Disertacijos tematikai aktualus 1984-1985 m. atliktas Vilniaus miesto jaunų porų, padavusių pareiškimus santuokai registruoti, sociologinis tyrimas⁴ (Žvinklienė ir kt., 1990; Žvinklienė, 1991). Kartu su kitomis analizuojamos disertacijos tematiką atitinkančios temos: porų homogeniškumas socialinių statusų (išsilavinimo lygio ir profesinio statuso) atžvilgiu; artimos socialinės aplinkos ir socialinių normų įtakos matrimonialinei elgsenai; sėkmingą šeiminių gyvenimą lemiantys veiksniai; kai kurios šeiminių praktikos (pavyzdžiui, laisvalaikio organizavimas). Nustatyta, kad apie pusė sutuoktinių porų buvo homogeniškos jaunuolių išsilavinimo lygio atžvilgiu ir apie trečdalis sutuoktinių porų – homogeniškos pagal jaunuolių profesinį statusą. Ryšio tarp artimos socialinės aplinkos ir matrimonialinės elgsenos analizė (Žvinklienė ir kt., 1990; Žvinklienė, 1991) atskleidžia, kad XX a. devintojo deš. viduryje vaizdinius apie santuoką ir šeimos modelį jaunuoliai kūrė pagal tėvų šeimos pavyzdį, atsižvelgdami į draugų požiūrius ir patirtis, remdamiesi grožine literatūra bei

⁴ Tai buvo tęstinis (longitudinis) tyrimas. 1984 m. apklausta 220 porų iki santuokos sudarymo. Po metų apklausta 200 porų po pirmųjų gyvenimo santuokoje metų, iš kurių 90 proc. dalyvavo pirmoje apklausoje. Visi informantai buvo iki 30 m. amžiaus.

asmenine gyvenimo patirtimi. Daugiau kaip pusė apklaustųjų teigė, kad savo namų ūkį tvarko pagal tėvų šeimos pavyzdį. Tėvų šeimos įtaka mažesnė organizuojant jaunos šeimos laisvalaikį, tačiau jaunos šeimos laisvalaikio organizavimas tamptariai susijęs su auginamų vaikų skaičiumi ir jų amžiumi. Santuokos sudarymo motyvo „nuomonė, kad netekėjusios (nevedę) mažiau visuomenėje vertinami“ pasirinkimo dažnumas nurodė to meto jaunimo matrimonialinės elgsenos orientaciją į socialines normas (Žvinklienė ir kt., 1990; Žvinklienė, 1991). Kita vertus, pusėje atvejų, kai santuoka buvo registruojama dėl nuotakos neštumo fakto, jaunuoliai išreiškė abejonių savo būsimos santuokos sėkme. Tai yra, sąmoningas ar nesąmoningas visuomenės normos, kad kūdikis turi gimi santuokoje, paisymas lemdavo santuokos registravimą, bet kartu ir jos nestabilumą, šeiminių santykių neharmoniją. Papildomai tyrimas atskleidžia skirtingus visuomenės standartus vyrams ir moterims šeimos kūrimo atžvilgiu: vyrų ikisantuokiniai intymūs ryšiai labiau toleruojami negu moterų.

Taigi, Vilniaus miesto jaunų porų, padavusių pareiškimus santuokai registruoti, sociologinis tyrimas (Žvinklienė ir kt., 1990; Žvinklienė, 1991) atskleidžia artimos socialinės aplinkos ir socialinių normų įtaką šeimos konstravimui, kūrimo motyvacijai, santuokinio gyvenimo stabilumui. Empirinių duomenų pagrindu padaryta įdomi išvada, kad *santuokos kūrimą skatina socialiniai motyvai, o ją išsaugo – individualūs emociniai motyvai*. Apibendrinant tyrimo indėlį į disertacijoje analizuojamą tematiką, tyrimo privalumu laikytinas informantų pasirinkimas: apklaustos poros, šeimą kuriančios „čia ir dabar“, taigi, tikėtina, buvo gauta laikmečiui ir situacijai adekvati empirinė medžiaga. Kita vertus, tyrimo imtis, suformuota tik iš Vilniaus mieste sukurtų santuokų ir apėmė tik 200 porų, todėl kelia abejonių tyrimo rezultatų apibendrinimo lygmuo.

Vilniaus miesto jaunų porų, padavusių pareiškimus santuokai registruoti, sociologinio tyrimo (Žvinklienė ir kt., 1990; Žvinklienė, 1991) duomenų analizėje pateikta užuominų apie galimas individualaus gyvenimo kelio įtakas santuokos kūrimo motyvams ir šeimos gyvenimui. Teigiama, kad įtakos gali

turėti išsilavinimo, profesijos įgijimo ir kt. asmeninio gyvenimo trajektorijos, tačiau pačios trajektorijos neanalizuojamos. Analogišką aspektą kaip metodologinę šeimos tyrimo problemą kelia Išsiskyrusių asmenų (poskyrybinės) būsenos tyrimo autoriai (Solovjov ir kt., 1986; Gaidys, 1990).

Išsiskyrusių asmenų (poskyrybinės) būsenos tyrimas⁵ (Solovjov ir kt., 1986; Gaidys, 1990) atskleidžia, kad skyrybos skirtingai veikia vyrų ir moterų gyvenimus: vyrai skyrybas vertina neigiamai dėl nepalankių pasekmių jų darbo karjerai; moterys, net tos, kurios po skyrybų liko vienos su vaikais, savo profesinę situaciją vertina palankiai, tačiau teigia, kad patiria diskomfortą dėl neigiamų nuomonių iš artimos socialinės aplinkos dėl jų santuokinio (išsiskyrusios) statuso. Kita vertus, tyrimo duomenimis (Solovjov ir kt., 1986; Gaidys, 1990), į vienišų žmonių kategoriją patekę išsiskyrusieji jaučiasi pranašesni už nevedusius, netekėjusias ir vienišas motinas, nes socialinės normos jų atžvilgiu palankesnės, stigmatizuoja mažiau, negu „senbernius“, „senmerges“ ir motinas su „pavainikiais“. Tyrimas atskleidžia disertacijoje analizuojamai temai aktualią informaciją apie matrimonialinės elgsenos ir socialinių tinklų ryšius: asmenys yra tarsi laisvi priimti sprendimus šeimos kūrimo arba skyrybų klausimais, tačiau patiria, ypač moterys, artimos socialinės aplinkos diktatą (apkalbas, pamokymus, atstūmimą, kt.) (Solovjov ir kt., 1986; Gaidys, 1990). Tyrimo trūkumu laikytina imtis, suformuota iš 62 informantų, kuri nereprezentuoja visos Lietuvos visuomenės.

Išsiskyrusių asmenų (poskyrybinės) būsenos tyrimo autorių (Solovjov ir kt., 1986; Gaidys, 1990) teigimu, analizės metu iškilo gyvenimo būdo ir gyvenimo kelio kaip konteksto empiriniams duomenims apie matrimonialinę elgseną interpretuoti poreikis. Tačiau iki 1990 m. sociologinių gyvenimo būdo ir gyvenimo kelio tyrimų, tiesiogiai susijusių su šeima, Lietuvoje nebuvo atlikta, randama tik nuorodų kitų sričių sociologiniuose tyrimuose. Pavyzdžiui, A. Vosyliūtės (1994; Восилюте, 1987) atlikti laisvalaikio (rekreacijos) tyrimai atskleidė, kad laisvo laiko leidimo būdai atitinka šeimos vystymosi etapą, šeimos

⁵ 1985 m. Filosofijos, sociologijos ir teisės institute atliktas išsiskyrusių asmenų tyrimas; apklausti 62 informantai, išgyvenantys poskyrybinę būseną.

narių fizinius ir dvasinius poreikius, gyvenamosios aplinkos ir darbo pobūdį, profesinius interesus, materialinį statusą. Į materialines vertybes ir karjerą orientuota šeima mažiau laiko skiria kasdieniam poilsiui, fizinėms veikloms, tačiau tokios šeimos nariai yra suinteresuoti prestižiniu laisvalaikio leidimu (kelionėmis į užsienį, kalnų slidinėjimu, kt.). Socialiai uždaros šeimos renkasi tokias laisvalaikio veiklas kaip atostogos prie ežero ar pan., ir vengia darbo kolektyvų organizuojamų laisvalaikio renginių. Šeimyninės rekreacijos būdas, anot A. Vosyliūtės (1994; Восилюте, 1987), yra priebėga ir prieglobstis nuo socialinių kontaktų, informacijos srautų, psichologinių ir intelektualinių krūvių, tuo pačiu – tai šeimos integracijos būdas. Tyrimo rezultatai siejasi su disertacijoje nagrinėjama šeiminių praktikų tema ir rodo, kad laisvalaikio (rekreacijos) leidimo būdus galima priskirti šeimos narius vienijančioms praktikoms. Kita vertus, tyrimo rezultatai rodo, kad šeimos šias praktikas taiko diferencijuotai.

Gyvenimo kelio perspektyva taikyta 1972 m. atliktame Lietuvos jaunimo įsitikinimų ir profesinių vertybinių orientacijų tyrime (Matulionis, 1972). Tyrimo rezultatai suteikia informacijos disertacijoje nagrinėjamai šeimos kūrimo (matrimonialinės) elgsenos temai: sutuoktinių tarpusavio santykiams ir harmonijai šeimoje įtakos turi sutuoktinių profesinis (plačiąja prasme – socialinio statuso) homogeniškumas (Matulionis, 1972). Kadangi tyrimas skirtas ne matrimonialinei elgsenai analizuoti, tai rezultatus galime interpretuoti tik netiesiogiai, kaip prielaidą, reikalaujančią papildomų patvirtinimų.

Išsamiau Lietuvos šeimos kūrimo ir socialinio statuso homogeniškumo bei heterogeniškumo aspektai atskleidžia 1981 m. atliktame sociologiniame tyrime (Titma, Vöörmann, 1986). Empiriniai duomenys rodo, kad vedybos dažniausiai vyko tarp to paties arba artimo išsilavinimo lygio (90 proc.) asmenų. Vis dėlto, trečdalis tirtų šeimų buvo heterogeniškos partnerių socialinio statuso prasme. Tyrime prieita išvadų, kad socialinio statuso heterogeniškumą porose lemia vyrų ir moterų netolygus pasiskirstymas darbo rinkoje (mažuose miestuose daugiau nekvalifikuotų vyrų negu moterų; didmiesčiuose, atvirkščiai, daugiau kvalifikuotų moterų negu vyrų), o per didelis sutuoktinių išsilavinimo lygių skirtumas yra viena iš skyrybų priežasčių (didmiesčiuose, kur didesnė

moterų dalis su aukštuoju išsilavinimo lygiu, nustatytas didesnis, negu kitose vietovėse, skurybų lygis). Kita vertus, gauti rezultatai tik iš dalies atspindi tuometinę Lietuvos situaciją, nes Lietuvos gyventojai įtraukti į bendrą Sąjunginę imtį⁶ (Titma, Vöörmann, 1986).

Mokslinių žinių apie šeimą 1940-1990 m. suteikia ir netiesioginiai sociologiniai tyrimai, pavyzdžiui, minėtieji laisvalaikio (rekreacijos) (Vosyliūtė, 1994; Восилюте, 1987), jaunimo įsitikinimų ir vertybinių orientacijų (Matulionis, 1972), socialinio mobilumo (Matulionis, 1986), socializacijos (Grigas, 1992; 1989; 1988; 1982) bei kitų sričių moksliniai tyrimai. Pavyzdžiui, XX a. aštuntajame – devintajame deš. mokslinės informacijos apie Lietuvos šeimą suteikia demografiniai tyrimai. 1974 m.⁷, 1985 m.⁸, 1988 m.⁹ atlikti demografiniai tyrimai atskleidžia, kad išsilavinimo ir profesinės karjeros siekiai daro įtaką matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos pokyčiams, o neregistruotų santuokų ir nesantuokinių vaikų skaičiaus didėjimas susijęs su senųjų socialinių normų nykimu ir kintančiomis vertybinėmis orientacijomis (Stankūnienė, 1997b; 1999b). Disertacijos tematikai šių demografinių tyrimų rezultatai yra tarsi atskaitos taškas, nuo kurio pradėti fiksuoti šeimos struktūriniai ir matrimonialinės elgsenos pokyčiai Lietuvoje.

Apibendrinant galima teigti, kad iki 1990 m. buvo atlikta nemažai su šeima susijusių tyrimų, kurie pateikia disertacijos tematikai svarbių įžvalgų. Tuo pačiu tenka sutikti su J. V. Uzdila (1998) ir A. Vosyliūtė (1991), kad to meto sociologiniai šeimos tyrimai Lietuvoje nebuvo paradigmiški ir dažniau, negu empiriniais duomenimis, buvo grindžiami realios tikrovės stebėjimo ir refleksijos būdu fiksuotais socialiniais faktais bei samprotavimais apie

⁶ Apklausta 20 tūkst. buv. Sąjungos miestų gyventojų (Titma, Vöörmann, 1986).

⁷ 1974 m. Lietuvos darbo komitetas kartu su Sveikatos apsaugos ir darbo ministerija atliko prokreacinės elgsenos ir nuostatų tyrimą; apklausta 13,3 tūkst. 1964 m., 1968 m., ir 1972 m. ištėkėjusių moterų.

⁸ 1985 m. Lietuvos statistikos departamentas (buv. Statistikos valdyba) atliko socialinį demografinį tyrimą, skirtą ryšiams tarp šeimos gerovės ir prokreacinių nuostatų nustatyti; apklaustos 1885 ištėkėjusios moterys 18-44 metų amžiaus.

⁹ Tyrimą „Darbas, šeima, vaikai, laisvalaikis“, skirtą ryšiams tarp šeimos kūrimo, gimstamumo, darbinio aktyvumo ir socialinės aplinkos nustatyti, 1988 m. atliko Lietuvos mokslų akademijos Ekonomikos instituto Demografijos skyrius; apklausta 2880 dirbančių vyrų ir moterų.

socialinės realybės fragmentus, žmonių veiksmus ir nuostatas. Tokių darbų trūkumai: teorinio, metodologinio ir empirinio pagrindo stygius, maža tyrimo metodų įvairovė, nereprezentatyvios tyrimų apimtys, kurių pagrindu tyrimų rezultatų neįmanoma apibendrinti visai visuomenei. Nors buvo konstatuojami ir analizuojami šeimos instituto pokyčiai, tyrimo objektas išimtinai buvo siejamas su branduoline šeima, atitinkančia T. Parsonso (1955a) sampratą. Tuo tarpu disertacijos autorė sutinka su J. Bernardeso (1985a) teiginiu, kad žmonių visuomenėse visuomet koegzistavo įvairios šeimos formos, tačiau moksliniuose tyrimuose nueita vienpusišku keliu – išskirta ir analizuota vienintelė šeimos forma, o kitos šeiminių gyvenimo formos arba atmestos, arba įvardytos deviantinėmis. Todėl tikėtina, kad šios apibrėžties neatitikusios šeimos egzistavo ir tuo metu, tačiau nebuvo tiriamos, nes tiesiog nepateko į mokslinių tyrimų apimtį.

2.2.2. Šeimos tyrimai nuo 1990 m. iki šių dienų

Nuo Nepriklausomybės atgavimo šeimos tyrimai Lietuvoje įgavo naujus mastus ir pobūdį. Pirmąjį dešimtmetį šeimos tyrimų plėtrai šalyje didžiausią įtaką darė du pagrindiniai veiksniai: (1) esminiai pokyčiai šalyje reikalavo priimti politinius sprendimus, kuriems pagrįsti reikėjo naujausios informacijos apie Lietuvos šeimas¹⁰; (2) politiniai ir socialiniai ekonominiai pokyčiai šalyje pritraukė Vakarų valstybių¹¹ ir tarptautinių organizacijų¹² dėmesį. Lietuvos šeimos tyrėjai¹³ sulaukė metodologinės ir finansinės paramos, įgalinančios

¹⁰ Pavyzdžiui, siekiant šeimoms suteikti joms kuo efektyvesnę socialinę paramą, informacija buvo suinteresuota LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija; švietimo sistemos pertvarka neatsiejamai susijusi su informacija apie gimstamumo tendencijas ir kt.

¹¹ Viena pirmųjų susidomėjimą situacija Lietuvoje išreiškė Norvegijos vyriausybė, kurios paramos dėka 1990 m. Lietuvoje atliktas pirmasis reprezentatyvus sociologinis gyvenimo sąlygų tyrimas, skirtas šeimos ir individo gyvenimo kokybei ištirti (Hernes, Knudsen, 1991).

¹² Jungtinių tautų organizacija, Tarptautinė darbo organizacija, ir kt.

¹³ Čia sąmoningai įvardijame Lietuvos šeimos tyrėjus, ne šeimos sociologus dėl dviejų priežasčių: (1) dėl specialistų stokos šeimos sociologai tampa bendradarbiavo ir bendradarbiauja su demografais, statistikais, filosofais, psichologais, ekonomistais ir kitų socialinių mokslų atstovais, kurių tyrimo objektas yra šeima; (2) šalyje atlikti demografiniai, statistikos, istoriniai, etnografiniai ir kt. sričių tyrimai atskleidžia ir socialinių šeimos kūrimo ir gyvenimo aspektų, todėl suteikia medžiagos sociologiniams šeimos tyrimams.

atlikti didelės apimties šeimos tyrimus¹⁴.

Pirmajai susidomėjimo bangai atslūgus, į tyrimus įtrauktos naujos temos (pavyzdžiui, šeima ir gyvenimo kelias; intymus gyvenimas ir tarpasmeniniai santykiai šeimoje), padaugėjo tarptautinių lyginamųjų tyrimų. Kai kurie sociologiniai tyrimai (pavyzdžiui, Europos socialinis tyrimas – ESS, Europos vertybių tyrimas – EVS), pateikiantys informacijos ir apie šeimą, pradėti atlikinėti periodiškai, taikant standartines metodikas. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, dalis šeimos sociologinių tyrimų atliekama, finansuojant ES institucijoms, dalis – tarptautinių tyrimų sudėtyje ir kt. Kitaip tariant, po 1990 m. šeima Lietuvoje pradėta tyrinėti sistemiškai, ir per paskutinį ketvirtį amžiaus tyrimai tapo metodologine ir temų prasme įvairesni, išsamesni, patikimesni.

Kaip matyti iš 2 priede pateiktos šeimos tyrimų raidos Lietuvoje suvestinės, po 1990 m., šalia daugiausiai tyrėjų dėmesio sulaukusių temų (šeimos politika ir parama šeimai, šeimos demografija, pareigos šeimai ir užimtumo derinimas, prokreacinė elgsena, šeimos modelis ir namų ūkis¹⁵) pradėti kelti klausimai dėl šeimos sąvokos rekonceptualizavimo (Juozeliūnienė, 1992; Žvinklienė, 1994-1995; 1995). I. Juozeliūnienės (1992) teiginys, kad nei viena šeimos apibrėžtis neatspindi šeimos formų įvairovės, atitinka Vakarų mokslininkų diskusijose dėl šeimos sąvokos ir jos sampratos išreikštus požiūrius. Pasitelkusi užsienio mokslininkų įžvalgas (Tolkii-Nikkonen, 1991; Trost, 1990, kt.), autorė suformulavo, kad teoriniai ir empiriniai šeimos modeliai skiriasi nuo kasdienybėje vartojamos individualios buitinės šeimos sampratos (Juozeliūnienė, 1992). Atskiriems žmonėms žodis *šeima* gali reikšti skirtingas žmonių grupes, susijusias su įvairiais ryšiais, o objektyvaus, nekintamo ir nepriklausomo darinio, vadinamo „šeima“, nėra. Anot I. Juozeliūnienės (2003),

¹⁴ Pavyzdžiui, 1994-1995 m. atliktas pirmasis reprezentatyvus tyrimas „Lietuvos šeima ir gimstamumas“, kurio imtis 5000 respondentų (Stankūnienė, Mitrikas, 1997).

¹⁵ Nuosekliausiai šeimos politikos ir paramos šeimai, prokreacinės elgsenos temas bei demografinius aspektus Lietuvoje tyrinėja V. Stankūnienė, nuo 2004 m. įsitraukė A. Maslauskaitė, A. Jonkarytė-Jasilionienė, R. Jančaitytė ir kt. Pareigų šeimai ir užimtumo derinimo klausimus nuo 1992 m. nuosekliai tyrinėja V. Kanopienė, o nuo 2000 m. įsitraukė G. Purvaneckienė, A. Jonkarytė-Jasilionienė, J. Reingardienė-Reingardė ir kt. (žr. 2 priedą). Disertacijos autorės nuomone, šios temos, lyginant su daugeliu kitų šeimos kūrimo ir gyvenimo aspektų, Lietuvoje yra išanalizuotos išsamiausiai, todėl disertacijoje nenagrinėjamos.

kiekvienas laikmetis iš naujo „išranda“ savo šeimos konstrukta, kuris apima idėjų ir idealų visumą, atitinkantį dominuojantį teorinės refleksijos lauką. Knygoje „Janas Trostas ir šeimos sociologija. Naujos tyrimo galimybės“ plačiau išanalizavusi Lietuvos šeimos tyrimų metodologinius aspektus, I. Juozeliūnienė (2003) išskyrė tokius tuometinio šeimos konstrukto ir jo tyrimų bruožus: privilegijuotas statusas suteiktas branduolinei šeimai; neretai šeimos ir santuokos sąvokos vartojamos kaip sinonimai, o šeima tapatinama su namų ūkiu; tyrimuose dažniausiai taikoma struktūrinė funkcionalistinė perspektyva. Toje pačioje knygoje autorė pasiūlė šeimos tyrimų alternatyvas: šeimą traktuoti kaip idėjų ir vaizdinių, socialinių reiškinių ir kasdienės praktikos interpretaciją, bet ne socialinį faktą; taikyti socialinio konstravimo teorinę perspektyvą; dekonstruoti branduolinės šeimos modelį; taikyti J. Trost diadinį metodą (Juozeliūnienė, 2003). Disertacijos autorė ne tik pritaria šiems požiūriams į šeimą ir jos analizę, bet ir taiko disertacijoje (išskyrus diadinį metodą). Verta pastebėti, kad I. Juozeliūnienė nuosekliausiai Lietuvoje kvestionuoja ir analizuoja šeimos sampratą, prisideda prie sąvokų naujiems šeimos dariniams įvardyti kūrimo: pasiūlė sąvokas *sambūvis pavieniui* (angl. *Living Apart Together*; kartu su M. P. Šaulausku), *švytuoklinio* tipo santykiai (angl. *Commuter Couples*; kartu su A. Sipavičiene), atotolio šeima (Juozeliūnienė, Kanapienienė, Kazlauskaitė, 2008) ir kt. Pastarąjį dešimtmetį pasirodė autorės publikacijų apie tyrimus, grįstus šeimos žemėlapiu metodu (Juozeliūnienė, Kanapienienė, 2012; 2011), apie migracijos procesus išgyvenančių šeimų rekonceptualizavimą (Juozeliūnienė, Leonavičiūtė, 2009; Juozeliūnienė, Kanapienienė, Kazlauskaitė, 2008). I. Juozeliūnienė, L. Kanapienienė, A. Kazlauskaitė (2008) nustatė, kad atotolio šeimose asmenis sieja ne tiek giminytės ryšiai, kiek asmenis vienijančių išorinių ir vidinių savitarpio mainų dėka konstruojamas šeiminis „mes-saitas“.

Šeimos sampratos ir rekonceptualizavimo klausimus nagrinėjo ir kitos Lietuvos šeimos tyrinėtojos. Pavyzdžiui, A. Maslauskaitė (2010) susitelkė į prieštarą tarp antrajai modernybei būdingos šeimos instituto struktūros ir kolektyvinių vaizdinių, kurie atkartoja būdinguosius pirmajai modernybei.

„Normalios šeimos“ konstrukta A. Maslauskaitė (2010) analizuoja makro lygmeniu šalies socialinės raidos kontekste. A. Žvinklienė (1994-1995; 1995) siūlo šeimą analizuoti kaip partnerystės ideologiją. S. Mikulionienė (1997b) tyrinėjo šeimos ir namų ūkio santykį. Autorės pastebėjimu, gausybė šeimos interpretacijų atsirado dėl to, jog šeimos sąvoka turi gilią šaknį buitinėje sąmonėje, o moksliniuose tyrimuose apibūdinant šeimą vadovaujamasi skirtingais kriterijais, kurie apsunkina šeimos sąvokos vienareikšmį interpretavimą (Mikulionienė, 1997b).

Metodologine prasme disertacijai artimiausi yra I. Juozeliūnienės (2003; Juozeliūnienė, Leonavičiūtė, 2009; Juozeliūnienė, Kanapienienė, Kazlauskaitė, 2008, kt.) atliekami tyrimai apie šeimos konceptualizavimą – taikoma atvira šeimos samprata ir socialinio konstravimo metodologinė prieiga. Skirtumas tik tas, kad šiuose darbuose iki šiol buvo taikyta tik kokybinė metodologija. Socialinio konstravimo metodologinės prieigos taikymo šeiminiams ryšiams tyrinėti prasme disertacijai yra artimi M. Gedvilaitės-Kordušienės (2010; 2011) tyrimai. Tačiau socialinio konstravimo perspektyvą autorė taiko tarpgeneraciniams ryšiams analizuoti, bet ne šeimai konceptualizuoti. Tokiu būdu tenka konstatuoti, kad tarp Lietuvos šeimos tyrimų nepavyko aptikti darbų, neskaitant disertacijos autorės publikacijų (Česnūitytė, 2012a; 2013a; 2013b; 2014a; Wall, Gouveia, Aeby, Cesnūityte, Widmer, Ramos, 2014), kuriuose būtų atlikta mikro lygmens šeimos konstrukto analizė reprezentatyvaus kiekybinio tyrimo pagrindu arba derinant kiekybinių ir kokybinių tyrimų rezultatus.

Sociologinių tyrimų apie šeimines praktikas Lietuvoje galime aptikti lyčių vaidmenų šeimoje pasiskirstymo kontekste (Kanapienė, 1997; Maslauskaitė, 2004b; Kraniuskas, 2009; Purvaneckas, Purvaneckienė, 2001, kt.) (žr. 2 priedą). Tačiau kai kurios šeimines praktikas Lietuvoje visai mažai tyrinėtos, pavyzdžiui, tokios šeimos šventės ir tradicijos, kaip Motinos diena, Naujųjų metų sutikimas, gimtadieniai ir vardadieniai, giminių sąskrydžiai, sutuoktvių metinės, tokios kasdienės šeimos veiklos kaip maisto vartojimas (bendra vakarienė, sekmadienio pietūs ar pan.), atostogos su šeima, sportas, ūkio veiklos ir kt., kurios, neabejotinai daro įtaką šeimos kūrimui ir gyvenimui. Kita

vertus, negalima teigti, kad daugiau nieko nėra žinoma apie šeimines praktikas Lietuvos šeimose. Tradicijas ir ritualus, perduodamus iš kartos į kartą, kaip metinės šventės (šv. Kūčios, šv. Kalėdos, šv. Velykos, Vėlinės, kt.), vestuvės, krikštytos, laidotuvės, nuolat tyrinėja šalies etnografai ir istorikai (Vyšniauskaitė, Kalnius, Paukštytė-Šaknienė, 2008; Dundulienė, 2005, kt.). Pavyzdžiui, Vyšniauskaitė ir kt. (2008) nustatė, kad vestuvių papročių modelio pasirinkimą Lietuvoje lemia poros amžius, išsilavinimas, šeiminė padėtis tuokiantis, užsiėmimo pobūdis, kultūrinių vertybių samprata. Tačiau šiuose tyrimuose lieka neatsakyti sociologams rūpimi klausimai, pavyzdžiui, kokios šeiminės praktikos sujungia šeimos narius ir juos atskiria nuo ne šeimos narių? Tuo pačiu reikia pastebėti, kad šeiminių praktikų tema (tiesiogine šios sąvokos prasme) Lietuvoje beveik netyrinėta ir laukia tyrėjų dėmesio.

Matrimonialinės elgsenos analizei Lietuvoje skiriamas nemažas dėmesys (žr. 2 priedą). Tačiau iš karto reikia pastebėti, kad matrimonialinės elgsenos sociologiniuose ir demografiniuose tyrimuose iki šiol dažniausiai susitelkta ties šeimos instituto analize, demografinėmis tendencijomis, makro lygmens veiksnių įtaka. Vis dėlto randame ir gilesnių studijų, atskleidžiančių matrimonialinę elgseną kaip šeiminių praktikų dalį. Įdomią matrimonialinės elgsenos ir socialinio statuso ryšių studiją atliko D. Marcinkevičienė (1999). Nors tai istorinė studija, kurioje analizuota devyniolikto-dvidešimto amžiaus pradžios Lietuvos visuomenė, ji suteikė impulsų ir idėjų disertacijos tematikai. Pavyzdžiui, paskatino pažvelgti į matrimonialinę elgseną iš socialinės diferenciacijos pozicijų.

A. Maslauskaitė (2004) šeimos kūrimo būdų analizės pagrindu nustatė, kad daugumai santuoka Lietuvoje ilgą laiką buvo privalomas ir „normalus“ gyvenimo sutvarkymo būdas. Plintanti kohabitacija (Maslauskaitė, 2009c) partnerius susieja kitais pagrindais: bendro būsto, emocinių ir nuolatinių seksualinių santykių be juridinės santuokos. A. Maslauskaitė ir M. Baublytė (2012) nustatė, kad skyrybinė patirtis Lietuvos šeimose perduodama iš tėvų kartos vaikų kartai. Autorių teigimu, šeimą Lietuvoje labiausiai stengiasi puoselėti aukštąjį išsilavinimą turintys žmonės, o žemas sutuoktinių

išsilavinimas ir nedarbas didina ištuokos riziką. Anot autorių, Lietuvoje įvyko virsmas, kuomet aukštutinių socialinių sluoksnių elgseną ėmė atkartoti žemutiniai socialiniai sluoksniai, tai ypač būdinga vyrams (Maslauskaitė, Baublytė, 2012). Panašiai, disertacijos autorės atliktas matrimonialinės elgsenos įvaizdžio Lietuvos žiniasklaidoje tyrimas rodo, kad konservatyviausiais tradicinės šeimos kūrimo šalininkais Lietuvos žiniasklaidoje pristatomi: (1) vyrai iš viduriniojo bei aukštutiniojo socialinių sluoksnių, kuriems registruota santuoka ir vaikų auginimas pilnoje šeimoje, dažniausiai, yra nediskutuotini dalykai, (2) mažos kaimo ir miestelių bendruomenės, kur „natūralios tvarkos“ socialinė kontrolė vis dar stipri (Česnūitytė, 2008). Tuo pačiu alternatyvių šeimos kūrimo modelių iniciatoriais ir propaguotojais vaizduojami: (1) profesinės karjeros užsienyje siekiantis bei daug keliaujantis jaunimas iš viduriniojo ir aukštutiniojo socialinių sluoksnių; (2) moterys iš aukštutiniojo socialinio sluoksnio, kurių matrimonialinę elgseną lemia ne tiek savanoriškas pasirinkimas, kiek nesąmoningas racionalumas, kylantis iš socialinės demografinės asimetrijos visuomenėje susikirtimo su vis dar stipria visuomenės socialine kontrole ir internalizuotomis tradicinėmis vertybinėmis nuostatomis (Česnūitytė, 2008). Tas pats tyrimas atskleidė, kad alternatyvios šeimos kūrimo strategijos dažniausiai susijusios su tam tikru gyvenimo kelio laikotarpiu, t.y. analizėje yra svarbi gyvenimo kelio perspektyva (Česnūitytė, 2008). Disertacijos autorė, ištyrusi socialiniams sluoksniams būdingą pirmosios šeimos kūrimo elgseną (Česnūitytė, 2003; 2004a; 2004b) nustatė, kad Lietuvoje socialiniams sluoksniams iš esmės nėra būdinga skirtingos pirmosios partnerystės sudarymo strategijos, tačiau didžiausią riziką pasirinkti kohabitaciją ir taip „pažeisti“ visuomenėje nusistovėjusias normas turi asmenys iš viduriniojo socialinio sluoksnio (Česnūitytė, 2003).

Už šios apžvalgos lieka nemažai Lietuvos šeimos tyrėjų darbų, pavyzdžiui, vertybių, tėvystės, tarpusavio paramos ir globos, socialinės politikos ir kt. tyrimai (žr. 2 priedą). Tačiau dėl disertacijos apimties juos paliekame kitiems tyrimams. Apibendrinant apžvelgtus tyrimus galime konstatuoti, kad Lietuvos šeimos tyrėjų idėjos reflektuoja Vakarų autorių idėjoms apie

„normalios šeimos“ formą, šeimos ideologiją, šeimos konstravimą, šeimos kūrimo elgseną ir jos ryšius su socialiniu statusu. Tačiau lieka neatsakytų klausimų. Pavyzdžiui, kaip atrodo individualaus lygmens šeimos konstruktas? Kaip šeimos konstravimas susijęs su socialiniais tinklais? Kokios šeiminės praktikos vienija šeimos narius? Ir kt. Atsakymų į šiuos klausimus ieškome toliau disertacijoje pristatomose teorijose ir empiriniame Lietuvos šeimos tyrime.

3. ŠEIMOS DISKURSO TEORINĖ PERSPEKTYVA

3.1. Šeimos sampratos problema

Žodžio „šeima“ etimologija „Lotynų-Lietuvių kalbų žodyne“ (Kuziavinis, 1996) siejama su lotynišku žodžiu *familia*, reiškiančiu šeimyną ir namiškius, įskaitant vergus bei namų ūkio darbininkus, t.y. siejama su bendra gyvenamąja vieta ir ūkine veikla. Nuo XV a. sąvoka pradėta taikyti ir įvardijant bendrus protėvius paveldėjusius asmenis (Williams, 1985). Modernia prasme, reiškiančia nedidelę kraujo ryšiais susijusių asmenų grupę, sąvoka pradėta vartoti nuo XVII a. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne (Keinys ir kt., 2006) pateikiamos dvi šeimos sąvokos, taikomos žmonių bendruomenei, apibrėžtys: (1) žmonių grupė, susidedanti iš tėvų, vaikų (kartais ir artimų giminaičių), gyvenančių kartu; (2) žmonių grupė, organizacija, turinti bendrus interesus.

Disertacijoje šeima analizuojama sociologinėje perspektyvoje, todėl aktualu, kaip šeimą apibrėžia ir jos sampratą aiškina sociologinės teorijos. „Oksfordo sociologijos žodyne“ (Scott, Marshall, 2005) šeima apibrėžiama kaip intymi namų ūkio grupė, sudaryta iš žmonių, vienas su kitu susijusių kraujo, seksualiniais arba teisiniais ryšiais.

Mokslinės literatūros analizė atskleidžia nevienareikšmišką ir dinamišką šeimos sąvokos ir jos sampratos pobūdį (bendrą tipologijos schemą žr. 1 priede.), o Vakarų akademiniam diskurse geriausios šeimos apibrėžties vis

dar ieškoma (Settles ir kt., 1999). Apibrėžiant šeimą, sociologus, pirmiausia, domina, kokie asmenys ir kodėl (kokiais kriterijais vadovaujantis) patenka į sąvokos apimtį. XX a. ryškiausiomis tapo G. P. Murdocko (1949), T. Parsonso (1955a), J. F. Gubriumo ir J. A. Holsteino (1990), D. H. J. Morgano (1996; 2011b) apibrėžtys, kurias aptarsime toliau šiame skyriuje. Tačiau pradžioje paminėsime, kad per paskutinį šimtmetį susikaupė šeimos sąvokos apibrėžčių ir sampratų įvairovė, kuriai aprėpti tyrėjai yra pateikę ne vieną tipologiją (Koerner, Fitzpatrick, 2009; Peters, 1999; Trost, 1999a; Noller, Fitzpatrick, 1993; Wamboldt, Reiss, 1989, kt.). Lakoniškiausią ir kartu išsamiausią, disertacijos autorės nuomone, šeimos apibrėžčių tipologiją pasiūlė A. F. Koerneris ir M. A. Fitzpatrick (2009), išskyrę grupes pagal šeimos struktūrą, funkcijas ir narių tarpusavio sąveiką:

- *Struktūrinėje perspektyvoje* apibrėžtys grindžiamos narių (vaikų, tėvų, vieno iš tėvų, kitų giminių ir kt.) buvimu arba nebuvimu šeimos sudėtyje. Apibrėžtyse taikomi aiškūs narystės šeimoje kriterijai, iš kurių labiausiai paplitę yra kraujo ryšys, santuokos ryšys ir būstas. Struktūrinių apibrėžčių pradininku laikomas G. P. Murdockas (1949), įvedęs *modernios branduolinės* šeimos sąvoką. Tačiau struktūrinės apibrėžtys neatspindi šeimų įvairovės, akivaizdžiai plintančios šiuolaikinėse išsivysčiusiose visuomenėse.
- *Funkcionalistinėje perspektyvoje* apibrėžtys grindžiamos funkcijomis, kurias šeima atlieka vardan savo narių ir visos visuomenės poreikių patenkinimo. Dažniausios šeimai priskiriamos funkcijos yra reprodukcija, socializacija, būsto suteikimas, materialinis aprūpinimas, keitimasis emocijomis, legituotas seksualinių poreikių tenkinimas. Funkcionalistinių šeimos apibrėžčių pradininku laikomas T. Parsonsas (1955a), pasiūlęs *modernios (autonomiškos) branduolinės* šeimos sąvoką. Kaip ir struktūrinių, funkcionalistinių apibrėžčių atveju, trūkumas – nepakankamas šeimų įvairovės šiuolaikinėse išsivysčiusiose visuomenėse atspindėjimas.
- *Socialinės sąveikos perspektyvoje* šeima apibrėžiama kaip grupė artimais ryšiais susijusių asmenų, kurie bendrose veiklose ir / arba vienas į kitą

nukreiptos elgsenos pagrindu sukuria tarpusavio emocinius ryšius, priklausymo šeimai, identiteto jausmą, šeimos istoriją ir užtikrina jos tęstinumą. Šio tipo šeimos apibrėžčių ištakos yra kognityvinėje psichologijoje (Levin, 1990). Pradininku laikomas E. W. Burgessas (1926) su klasikine tapusia apibrėžtimi, kad šeima – tai socialinis darinys, apimantis tarpusavyje sąveikaujančius asmenis. Vėliau šeimos aiškinimą tarpusavio sąveikos perspektyvoje pratęsė J. F. Gubriumas ir J. A. Holsteinas (1990; Holstein, Gubrium, 1994a; 1995; 1999, kt.), pasiūlę šeimą traktuoti kaip *socialinį konstruktą*. Su šia šeimos samprata susijusios apibrėžtys labiausiai atitinka šeimos būklę vėlyvosios modernybės / postmodernioje visuomenėje.

Minėtąsias šeimos apibrėžtis apima J. F. Peterso (1999) pasiūlyta tipologija, tačiau autorius išskiria tik du tipus: tradicinės šeimos apibrėžtys ir postmodernios šeimos apibrėžtys. *Tradicinėms šeimos apibrėžtims*, pirmiausia, priskiriamos G. P. Murdocko (1949) ir T. Parsonso (1955a) pateiktosios. Dažniausiai taikomi narystės tradicinėje šeimoje kriterijai – kraujo ryšys arba giminytė (*consanguinity*), santuoka, heteroseksualumas, bendras būstas. Atitinkamai, tradicinės šeimos nariams priskiriami vyras, žmona, vaikai; atskiruose kontekstuose priskiriami našliai(-ės) ir jų vaikai, įvaikiai, našlaičiai. Laikantis tradicinės apibrėžties, išskiriamos šeimos formos: branduolinė ir išplėstinė; branduolinė šeima dar skirstoma į orientacinę (joje gimstama) ir prokreacinę (joje gimdoma).

Postmodernios šeimos apibrėžtys apima nuolat kintančius, kartais net prieštarigus, ryšius giminytės ir lyčių atžvilgiu. *Postmodernios šeimos sąvokos* autorės J. Stacey (1991) teigimu, šeima kuriama asmenų laisvanoriško apsisprendimo įsipareigoti vienas kitam pagrindu. Tačiau narystės tokioje šeimoje kriterijai yra ne tiek struktūra arba funkcijos, kiek tarpusavio ryšiai ir jų kokybė bei šeimą kuriantys procesai. Jai, skirtingai negu moderniai, nebūdingas pastovumas arba vienos formos idealizavimas. Greičiau postmodernios šeimos bruožai yra nuolatinė narių kaita ir perkūrimas (Cheal, 1991; 1993).

Be pateiktų ir daugelio kitų tipologijų, paminėtina, kad sociologijoje daroma skirtis tarp šeimos socialinio instituto ir realiame gyvenime

praktikuojamo šeiminio darinio¹⁶. *Kaip socialinis institutas*, šeima yra organizuota socialinės elgsenos sistema, turinti apibrėžtus ir socialiai pripažintus tikslus (Newman, 2009). Buvimas šeimos nariu siejamas su tam tikromis teisėmis ir pareigomis, atitinkančiomis formalias ir neformalias vertybes ir normas, todėl ši forma dar vadinama „institucionalizuota šeima“ arba „norminė šeima“. Vakarų visuomenėse daugiau kaip pusę amžiaus institucionalizuota šeimos forma grindžiama G. P. Murdocko (1949) ir T. Parsonso (1955a) apibrėžtimis. „Normalia“ laikoma šeima, atitinkanti šias apibrėžtis. Iš šeimos socialinio instituto pozicijų, visos kitos šeimos formos laikomos „neinstitucionalizuotomis“, deviantinėmis, „nenormaliomis“.

Šeimos, kaip realiame gyvenime praktikuojamo darinio, analizėje J. R. Gillis (1997) siūlo atskirti *šeimas, su kuriomis gyvename (families we live with)*, ir *šeimas, kuriose gyvename (families we live by)*. Pirmojo tipo šeimos yra ideologinės, makro lygmeniu socialiai sukonstruotos šeimos. Antrojo tipo šeimos – tai idealais, tikėjimais, mitais apaugęs šeiminis gyvenimas. Siekiant pažinti šio tipo šeimą, daroma prielaida, kad žmonės veikia pagal jų pačių situacijos apibūdinimą, o šeimos vaizdiniai, ritualai, istorijos tampa pagrindiniu tyrimų dalyku (Gillis, 1997). Šeimų, kuriose gyvename, vaizdiniai kompleksiški, subtilūs, demonstratyvūs, neretai konfliktiniai (Gillis, 1997). „Šeimos, su kuriomis gyvename“ ir „šeimos, kuriose gyvename“ egzistuoja tuo pačiu metu, tačiau tarpusavyje sunkiai suderinamos, ir tai daro įtaką šeiminiams praktikoms ir šeimos narių socialiniams ryšiams. Šie sąryšiai kinta laike ir šeimos diskurse.

¹⁶ Anglakalbėje literatūroje, siekiant išvengti šeimos kaip socialinio instituto ir kaip realiame gyvenime praktikuojamo darinio painiojimo, J. A. Holšteinas ir J. F. Gubriumas (1999) pasiūlė, atitinkamai, rašyti *the family* ir *family*. *The family* nurodo į statišką, iš anksto apibrėžtą šeimos modelį, siejamą su institucionalizuota šeimos forma. *Family* apima gyvenimo būdų ir socialinių ryšių, kurie gali būti įvardyti šeiminiiais ir kisti laike ir erdvėje, įvairovę. Tai yra, *the family* reiškia sampratą, tapatinamą su socialiniu institutu, o *family* – nurodo į pluralistinį šeimos traktavimą. Lietuvių kalboje tokia skirtis nedaroma, ir vienai, ir kitai formai įvardyti vartojamas žodis *šeima*. Siekiant atskirti minėtas dvi sąvokos prasmes, toliau disertacijos tekste kai kur skliaustuose patikslinama (*the family*) arba (*family*). Kartais, kaip pirmojo atvejo sinonimai, bus vartojamos frazės *moderni (autonomiška) branduolinė šeima*, *moderni branduolinė šeima* arba tiesiog *branduolinė šeima*; kaip antrojo atvejo sinonimai, bus vartojamos sąvokos *šeima* ir *šeimų įvairovė*.

Disertacijoje darbinė šeimos sąvoka siejama su postmodernia šeimos samprata, konceptualizuojama socialinės sąveikos perspektyvoje. Analizuojamos šeimos, kuriose gyvename. Tačiau kaip tirama šeima lokalizuojama tarp kitų šeimos sampratų? Kas jai būdinga? Toliau skyriuje detaliau apibūdiname pagrindines šeimos sąvokos apibrėžtis, narystės šeimoje kriterijus.

3.1.1. Tradicinės šeimos apibrėžtys

Sociologijoje viena iš svarbiausių tradicinių šeimos apibrėžčių yra Amerikos antropologo G. P. Murdocko (1949) pasiūlyta struktūrinė *modernios branduolinės šeimos* apibrėžtis – iš abiejų lyčių suaugusių asmenų sudaryta socialinė grupė, kurios narius sieja bendras gyvenamasis būstas¹⁷, ekonominis bendradarbiavimas ir reprodukcija. Bent du tokios grupės narius sieja socialiai priimtini seksualiniai ryšiai. Grupei priklauso ir bent vienas jų biologinis vaikas arba įvaikis. Tai bendriausia makro lygmens šeimos apibrėžtis, pagal kurią nesudėtinga šeimą identifikuoti tarp kitų socialinių grupių.

Modernios branduolinės šeimos samprata nevienareikšmiška, nes šeimos sudėčiai identifikuoti G. P. Murdockas (1949) ir jo pasekėjai taiko skirtingus kriterijus. Pagal G. P. Murdocką (1949), modernią branduolinę šeimą būtinai sudaro abiejų lyčių suaugusieji ir bent vienas vaikas. Panašiai, I. Reissas (1987) šeima įvardijo mažą giminių grupę, sudarytą iš tų, kurie gimdo vaikus, t.y. apibrėžtyje atsikartoja suaugusieji ir būtinai bent vienas vaikas. Tačiau laikantis I. Reisso (1987) apibrėžties, pora be vaikų nėra šeima. C. B. Broderickas (1987) šeimą apibrėžė kaip mažą grupę, sudarytą iš dviejų arba daugiau žmonių, gyvenančių viename būste ir susijusių kraujo, santuokos arba įvaikinimo ryšiais.

¹⁷ Dėl bendro gyvenamojo būsto kriterijaus moderni branduolinė šeima kartais tapatinama su namų ūkiu. Tendencija šeimos sąvoką keisti namų ūkio sąvoka ypač buvo ryški 1980-aisiais, paveikus feministinei šeimos kritikai, kad šeima yra ideologinis konstruktas, kurio pagrindu yra išnaudojama moteris. Vis dėlto, bendras gyvenamasis būstas nebūtinai jungia asmenis, turinčius šeiminių ryšių arba laikančius save šeima (pavyzdžiui, bendrabutyje gyvenantys studentai), ir atvirkščiai, šeimos narius nebūtinai jungia bendras namų ūkis. Namų ūkiams, sudarytiems iš šeimos narių, atskirti nuo kitų namų ūkių, vartojama sąvoka *šeiminiai namų ūkiai* (Levin, 1999; Mikulionienė, 1997b; Buck, Scott, 1994; kt.).

Tai yra, šeimą gali sudaryti mažiausiai du asmenys, tuomet vienas gyvenantis asmuo nėra šeima. C. B. Brodericko (1987) apibėžtyje svarbus dar vienas aspektas, išeinantis už G. P. Murdocko (1949) modernios branduolinės šeimos ribų: kai šeimą sudaro daugiau negu du asmenys, jie gali būti daugiau negu dviejų kartų. R. L. Coser (1974) siūlo, kad branduolinę šeimą galėtų sudaryti ir kiti giminės, kuriuos jungia moralinės, teisinės, ekonominės, religinės ir socialinės teisės ir pareigos. Šios apibrėžtys skatina kelti klausimus: ar pora be vaikų arba vienas gyvenantis asmuo yra šeima? Ar trijų ir daugiau kartų šeiminių ryšiais susijusių asmenų darinys yra šeima? Ir t.t. Kita vertus, J. Trostas (1988; 1990) pastebėjo, kad G. P. Murdocko (1949) šeimos apibrėžtis yra visuomenės lygmens, tačiau šiandien taikoma ir mažų grupių lygmenyje, netgi tapo visuotiniu standartu tiriant ir vertinant šeimas, todėl neatitikimai tarp visuomenės ir grupės lygmenų šeimos sampratoje neretai iššaukia nesusipratimus ir netgi konfliktus. Neatsitiktinai XX a. pabaigoje modernios branduolinės šeimos samprata išplėsta, įtraukiant bevaikę šeimą, vieno tėvo (motinos) šeimą, po skyrybų perkurtą šeimą.

G. P. Murdocko (1949) pasekėju tapo T. Parsonsas (1943; 1944; 1951; 1954; 1955a; 1955b; 1960; 1965), tačiau autorius susitelkė ne į struktūrą, o į šeimos funkcijas. Branduolinę šeimą T. Parsonsas (1955a) įvardijo kaip izoliuotą (arba savarankišką, autonomišką), kurios narių vaidmenys diferencijuoti pagal lytį ir amžių: *moderni (autonomiška) branduolinė šeima* – tai vyro ir moteris šeima, kurioje vyras – šeimos maitintojas, žmona – namų šeimininkė. Modernios (autonomiškos) branduolinės šeimos paskirtis yra teikti stabilumą suaugusiems jos nariams ir socializuoti jaunąją kartą taip, kad šioji būtų pasiruošusi sėkmingai integruotis į visuomenę. Atitinkamai, autonomiška branduolinė šeima socializuoja ir ugdo jaunąją kartą, pati išlikdama savarankiška ir mobili, pasirengusi judėti, kai tik to reikia vyrui – šeimos maitintojui. Moters funkcijos apsiriboja žmonos, motinos, namų šeimininkės vaidmenimis.

T. Parsonso (1955a) nuomone, santuoka yra pagrindas moterų ir vyrų vaidmenų socializacijai. Tuo pačiu pastebėtina, kad G. P. Murdockas (1949)

neakcentavo santuokinio ryšio, kaip pagrindo šeimai sukurti arba socialiai priimtiniams seksualiniams ryšiams praktikuoti. Tačiau santuokos ryšio kriterijus aptinkamas daugelio kitų sociologų apibrėžtyse. Pavyzdžiui, „santuokinę šeimą“ analizavo E. Durkheimas (1921), nesantuokinę šeimą atmesdamas kaip nepriimtina. W. J. Goode'as (1982 [1964]) „Vakarų santuokinei šeimai“ priskyrė bruožus: santuokos pagrindu sukurti ryšiai; mažesnė, negu kada nors anksčiau išplėstinės šeimos pagalba; bendra gyvenamoji vieta; laisvas partnerio pasirinkimas; giminystės daugialiniškas; emocinis artumas. R. L. Coser (1974) pasiūlė registruotos santuokos kriterijų įvesti kaip būtiną šeimai apibrėžti.

Vėliau R. F. Winch (1963) apibrėžtį papildė ir modernią (autonomišką) branduolinę šeimą įvardijo kaip pagrindinę socialinę struktūrą, kurios esminė funkcija yra reprodukcija. D. Smith (1993) pabrėžė heteroseksualumo kriterijų: „standartinę Šiaurės Amerikos šeimą“ sudaro po vienu stogu gyvenantys heteroseksualūs vyras, žmona ir jų biologiniai vaikai, kur vyrui tenka šeimos maitintojo vaidmuo. J. Aldous (1999) pasiūlė išplėsti šeimai priskiriamų funkcijų sąrašą, įtraukiant šeimos narių tarpusavio finansinę ir kitą materialinę paramą bei globą.

T. Parsons (1955a; 1955b; 1960, kt.) ir pasekėjų (Goode, 1963; Berger, 2002, kt.) nuomone, vyrų ir moterų vaidmenų pasidalinimo pagrindu organizuotas socialinis institutas idealiai atitinka industrinės visuomenės poreikius ir yra stabilumo garantas bei gėris ne tik šeimos, bet ir visos visuomenės nariams. Pačiai apibrėžčiai būdingi aiškūs narystės šeimoje kriterijai (pirmiausia, kraujo ryšys ir registruota santuoka), šeimos ribos nekelia abejonių (nariais yra susituokę vyras ir moteris bei jų biologiniai vaikai arba įvaikiai). Dėl aiškių šeimos ribas apibrėžiančių kriterijų sąvoką paprasta taikyti ne tik sociologiniuose tyrimuose, bet ir kituose kontekstuose, pavyzdžiui, teisės aktų leidyboje, socialinių rodiklių apskaitoje ir kt. Ilgainiui T. Parsonso (1955a) šeimos apibrėžtis taip įsitvirtino, kad politikoje, teisėje, net kasdieniame gyvenime ir kt., kad šeimos sąvoka pradėta tapatinti su šia vienintele forma, laikant ją idealia, realia ir todėl sudarančia šeimos sampratos esmę. Nuostatą

palaiko netgi tie, kurie tokio šeimos modelio nepraktikuoja (Erera, 2002). Atitinkamai, kitos šeimos formos (vieno tėvo / motinos šeima, bevaikė šeima, kt.) įvardytos deviantinėmis.

Paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais šeimos samprata, atitinkanti modernios (autonomiškos) branduolinės šeimos apibrėžtį, patyrė nesėkmių: (1) antrosios feministinio judėjimo bangos atstovai kritikavo šią šeimos formą kaip išnaudojančią moteris ir palaikančią pseudomokslinę praktiką, kurios ramstis – nauda visuomenei ir individualaus identiteto garantas (Friedan, 1963); (2) akivaizdūs šeimos instituto pokyčiai ir plintanti šeimos struktūrinė įvairovė industrinėse visuomenėse atskleidė, kad tokia šeimos forma – ne vienintelė sėkmingai funkcionuojanti (Goode, 1963; Levin, 1999, kt.); (3) iškilo problema, kuo pagrįsti modernios branduolinės šeimos funkcinį būtinumą, kai daugelį socialinių, politinių, ekonominių funkcijų šiuolaikinėje visuomenėje atlieka specialistai ir profesionalai už šeimos ribų (mokykla, socialinės apsaugos institucijos, bankai, kt.) (Collier ir kt., 1982). Be to, branduolinės šeimos tyrinėjimai (Finch, 2006, 1989; Finch, Mason, 1993; Sussman, 1965; Litwak, 1960, kt.) paneigė T. Parsonso (1955a) teiginį apie autonomiškos branduolinės šeimos formos atsiradimą tik XX a., veikiant industrializacijos ir urbanizacijos procesams. Šeimų tarpusavio įsipareigojimus tyrinėjusi J. Finch (1989; 2006) atskleidė, kad moderni šeima niekada nebuvo visiškai autonomiška, kad giminiški ryšiai su išplėstine šeima šiuolaikinėje visuomenėje išlieka svarbesni, negu bet kokie kiti ryšiai, o tai, kad ikiindustrinės šeimos labiau padėjo viena kitai, tėra mitas.

Taigi, tiek G. P. Murdocko (1949), tiek T. Parsonso (1955a) ir jų pasekėjų šeimos apibrėžtys, nors pusę amžiaus yra įsitvirtinusios įvairiuose kontekstuose, tame tarpe ir šeimos studijose, ir yra lengvai pritaikomos, neatskleidžia šeimos formų įvairovės bei daugelio šeimos kūrimo ir kasdienio gyvenimo praktikų. Todėl disertacijoje atsisakoma šių šeimos koncepcijų, regint jas kaip ribojančias šeimos pažinimą.

3.1.2. Postmodernios šeimos interpretacijos teorinės-metodologinės priegos

1926 m. straipsnyje „Šeima kaip sąveikaujančių asmenų darinys“ (*The family as a unity of interacting personalities*) E. W. Burgessas konstatavo, kad industrinės revoliucijos ir urbanizacijos poveikyje išplėstinė šeima patyrė tokius struktūrinius pokyčius, kad šeima nebegali būti konceptualizuojama vien struktūros arba bendro namų ūkio kriterijumi, kad nuo XX a. pradžios santuokos pagrindu tapo draugystė, o santuoka – modernios šeimos pagrindu. E. W. Burgeso (1926) požiūriu, *šeima yra procesas, šeimos narius jungiantis į sąveiką*: šeimos nario (tėvo, vaiko, motinos, kt.) elgsenos neįmanoma suprasti neišanalizavus jo / jos ryšių su kitais šeimos nariais, jų sąveikos būdų ir asmenybės pokyčių šioje sąveikoje. E. W. Burgessas (1926) pasiūlė sociologinę teoriją, šeimą apibrėžiančią iš simbolinės sąveikos teorijos pozicijų. Vis dėlto sociologijoje prie šios idėjos sugrįžta tik 1970-aisiais, kai šeiminio gyvenimo organizavimo įvairovės plitimas ir antrosios feministinės bangos kritika, nukreipta į institucionalizuotą šeimos formą, iškelė šeimos rekonceptualizavimo klausimą.

Nuo 1970-ųjų iki šių dienų ryškiausiomis tapo tokios šeimos apibrėžčių grupės, atitinkančios postmodernią šeimos būklę ir siejamos su socialinės sąveikos perspektyva: šeima kaip individualus projektas (Bernardes, 1988a; Levin, 1999; Smart, 2004; Smart, Silva, 1999a; Jamieson, 1998), šeima kaip procesas (Morgan, 1996; 2011b; Smart, 2007; Finch, 2007; Dermott, Seymour, 2011), šeima kaip socialinis tinklas (Pahl, Spencer, 2003; 2004). Taip pat išplėtotos metodologinės šeimų analizės priegos, taikomos minėtosiuose apibrėžtyse: atvira šeimos samprata (Bernardes, 1985a), šeima kaip socialinis konstruktas (Gubrium, Holstein, 1987), šeimos konfigūracijos (Widmer, 2006; 2010), diadinė prieiga (Trost, 1988).

3.1.2.1. Atvira šeimos samprata

XX a. pabaigoje J. Bernardesas (1985a) iškėlė mintį apie poreikį rekonceptualizuoti šeimą, nes daugelyje kontekstų dažniausiai taikoma institucionalizuota šeima samprata (*the family*) yra neadekvati šeimos pokyčių kontekstui. Anot J. Bernardeso (1985a), nors šeimos sąvoka buvo (daugelyje kontekstų – tebėra) siejama su modernia institucionalizuota šeima, atitinkančia G. P. Murdocko (1949) ir T. Parsonso (1955a) apibrėžtis, nuo 1970-ųjų tokia šeimos forma egzistuoja tik žmonių mintyse, bet ne realiame gyvenime. Nuolatinis dėmesys institucionalizuotai šeimos formai atitolino šeimos sąvokos turinį nuo realaus šeimos gyvenimo. Pavyzdžiui, tuometiniai tyrimai parodė, kad tik 20 proc. Jungtinėje Karalystėje (Rapoport, Rapoport, 1982; 1986b) ir tik 13 proc. JAV (Ramey, 1978) šeimų atitiko branduolinės šeimos formą, kur vyras – šeimos maitintojas, o moteris namų šeimininkė, o didėjanti šeimų formų įvairovė šeimos ribas išplėtė už biologinių ir santuokinių ryšių. J. Bernardeso (1985a) idėja Vakarų akademiniame diskurse paskatino suvokimą, kad tradicinės šeimos sąvokos nebepakanka ryšių šiuolaikinėje visuomenėje įvairovei įvardyti, ir kad šeimos sąvoka yra nevienareikšmė, gali turėti įvairių konfigūracijų ir konceptualizavimo būdų (Edwards, Ribbens McCarthy, Gillies, 2012).

Kaip būdą išvengti daugiaprasmiškumo, kylančio iš šeimos apibrėžties ir realaus šeiminio gyvenimo neatitikimo, J. Bernardesas (1986a) neužilgo pasiūlė iš viso atsisakyti apibrėžti šeimą. Vietoje tikslios ir griežtos išankstinės šeimos apibrėžties autorius pasiūlė taikyti *atvirą šeimos sampratą*, t.y. be išankstinių kriterijų ir lūkesčių įsiklausyti į kasdieniame gyvenime žodžiui „šeima“ suteikiamas prasmes, sąvokos turinį, vartojimą ir interpretaciją (Bernardes, 1986a; 1999).

Šiuolaikiniame diskurse atvira šeimos samprata taikoma tiesiogiai arba derinant su kitomis prieigomis. Pavyzdžiui, A. J. Cherlinas (1999) pasiūlė *duotosios* arba *likimo lemtos šeimos* (*family of fate*) ir *pasirenkamosios šeimos* (*family by choice*) tipologiją. Duotosios šeimos sąvoka apima tradicinius

šeiminius ir giminystės ryšius. Tuo tarpu pasirenkamosios šeimos sąvoka siejama su atvira šeimos samprata ir apima ryšius ne tik su tradicinės (branduolinės ir išplėstinės) šeimos nariais, bet ir ryšius su asmenimis už tradicinės šeimos, dar vadinamais *kaip šeima* arba *fiktyvia šeima*¹⁸.

Disertacijoje analizuojama pasirenkamoji šeima, darant prielaidą, kad ji konstruojama per šeimines praktikas, gali būti sukonstruota kaip individualus projektas, arba kaip socialinis tinklas ir t.t. Kitaip tariant, taikant atvirą šeimos sampratą, šeiminiai ryšiai gali būti fiksuojami daugeliu būdų ir turėti įvairias konfigūracijas, ir tai įgalina atskleisti visą šeiminio gyvenimo įvairovę.

3.1.2.2. Šeimos socialinis konstruktas

Dar E. Durkheimas (1898; cit. iš Lamanna, 2002) teigė, kad giminystė tėra socialinis konstruktas, būdingas konkrečiai visuomenei, o šeiminių ryšių pripažinimas reiškia šeimos narių teisių ir pareigų susidarymą visuomenėje, kurioje šeima gyvena. Teiginio įrodymui E. Durkheimas pateikė pavyzdį: kai kuriose visuomenėse kūdikis nebūtinai laikomas šeimos, kurioje gimė, nariu; papildomai gali būti reikalaujama, kad tėvas pripažintų vaiką, ir / arba būtų atliktos įvedimo į šeimą ceremonijos ir pan. (1898; cit. iš Lamanna, 2002, p. 44-45).

XX a. antroje pusėje kilus diskusijoms dėl šeimos rekonceptualizavimo, J. F. Gubriumas ir J. A. Holsteinas (1987) pasiūlė šeimą apibrėžti iš socialinio konstravimo teorinės perspektyvos (Berger, Luckmann, 1999; 1966). Nuo devintojo dešimtmečio pabaigos autoriai nuosekliai plėtojo idėją, kad šeima yra *veiksmų ir interpretacijų konstruktas*¹⁹ (Holstein, 1988; 1993; Gubrium, Holstein, 1987; 1990; 1993a; 1993b; Holstein, Gubrium, 1994a; 1995; 1999,

¹⁸ Giminystę ne kraujo ryšio arba ne registruotos santuokos ryšio pagrindu kai kurie autoriai įvardija fiktyvia (Glendon, 1981). Šiuolaikinėje visuomenėje fiktyvios giminystės faktų galima aptikti, pavyzdžiui, rekonstruotose šeimose, kur sutuoktiniai arba partneriai turi vaikų iš ankstesnių santuokų arba partnersčių. Fiktyvios šeimos nariams priskiriami ir krikšto tėvai ir vaikai, draugai, kaimynai, kt. (Stacey, 1990). Gyvūnai, daiktai ir kt. ne žmonės, šeimos sistemoje įvardyti šeimos nariais, taip pat priskiriami fiktyviai šeimai (Charles, Aull Davies, 2008).

¹⁹ Socialinio konstravimo procesui įvardyti toliau tekste sąvokos *kūrimas, formavimas, darymas* (Harris, 2008a) vartojamos kaip sinonimai.

kt.). Metodologine prasme, socialinio konstravimo prieigoje šeimos samprata siejama su kūrybingai kuriamais tarpusavio sąveikos projektais, kuriuos lemia išorinės aplinkybės ir praktiniai tikslai. Realybė, tame tarpe šeiminiai ryšiai, elgsena, praktikos ir jų prasmės nėra iš anksto nulemti, jas kuria žmonės (Holstein, Gubrium, 1999).

Anot autorių (Holstein, Gubrium, 2008), socialinis konstravimas apima tiek socialinį veiksma, tiek lingvistines priemones, tad šeima – tai šeiminių ryšių kūrimas ir kalbinė šio kūrimo išraiška. Šeimos konstravimo teorinės priegos tikslas yra dokumentuoti ir atskleisti, kaip patiriama tam tikra šeimos forma, ir kokios prasmės suteikiamos šeiminiam patyrimui (Holstein, Gubrium, 1999). Atitinkamai, šeimos esmę sudaro ne konkreti, nors ir idealia laikoma, jos forma, o tai, kaip ji interpretuojama. Socialinio konstravimo prieigoje šeima gali būti apibrėžta daugeliu būdų (Levin, 1999), apimant net socialinius ryšius už branduolinės ir išplėstinės šeimos ribų. Pavyzdžiui, šeimos nariu arba „kaip šeimos nariu“ gali būti įvardytas kaimynas, bendradarbis, draugas ar kitas asmuo, su kuriuo artimai bendraujama; ir priešingai, kraujo ar santuokos ryšiais susiję asmenys gali būti įvardyti kaip svetimi, ne šeimos nariai (Gubrium, Holstein, 1990). Pastaraisiais dešimtmečiais aptinkama, kad šeimos ribos taip „išplaukusios“ (*blurring boundaries*) (Silva, Smart, 1999a), kad į narius įtraukiami ne vien žmonės, bet ir augintiniai, daiktai, kt.²⁰, su jais bendraujama, jais rūpinamasi, į juos investuojama, kaip į šeimos narius. Socialinio konstravimo teorinė prieiga tokių fiktyvios šeimos narių neatmeta.

Šeimos konstravimo prieigai būdingas teorinis neutralumas ir minimalizmas. Šeimos samprata atsiskleidžia per žmonių kasdieniame gyvenime taikomas apibrėžtis, kategorijas, šeimai priskirtų socialinių ryšių reikšmingumą (Holstein, Gubrium, 1999). Socialinio konstravimo prieigoje nei

²⁰. Gyvūnai, daiktai ir kt. ne žmonės, įvardyti šeimos nariais, kai kurių autorių įvardijami *fiktyvia giminyse* (Charles, Aull Davies, 2008) arba „kaip šeima“. Požiūrio šalininkai teigia, kad gyvūnai (šunys, katės, paukščiai, reptilijos, kt.) gali atstoti žmogiškuosius ryšius vienišų, senų žmonių šeimose (Knapp, 1998; Serpell, 1996; Wood ir kt., 2007), arba šeimoje nesamus vaikus (Strathern, 1992). Vis dėlto, tyrimai rodo, kad gyvūnai dažniau aptinkami gausiose šeimose, turinčiose vaikų (Charles, Aull Davies, 2008), kur jie padeda sukurti arba palaikyti ryšius tarp šeimos narių ir su asmenimis už šeimos ribų.

viena šeimos apibrėžtis nėra galutinė (Holstein, Gubrium, 2008) arba geresnė už kitą (Gubrium, Holstein, 1990; Knapp, 2002).

Kita vertus, socialinio konstravimo priėjoje šeima suprantama dvejopai – kaip objektyvi realybė ir kaip interpretacijos rezultatas (Gubrium, Holstein, 1990). Objektyviojo ir interpretacinio socialinio konstravimo šalininkai sutaria dėl socialinio gyvenimo atsitiktinio pobūdžio (Harris, 2008a). Tačiau objektyvi šeimos samprata grindžiama prielaida, kad realiame gyvenime randamos įvairios šeimos formos, o interpretacinė šeimos samprata grindžiama prielaida, kad kiekviena šeima gali būti interpretuojama iš įvairių, kartais net viena kitai prieštaraujančių, pozicijų (Harris, 2008b).

Objektyviojo šeimos socialinio konstravimo požiūriu (Coleman, Ganong, 2004; Demo, Allen, Fine, 2000; Erera, 2002, kt.), artimus ryšius žmonės konstruoja: kuria, palaiko, „gamina“, „daro“, patys aktyviai dalyvaudami procesuose. Anot S. C. Harris (2008a), šeiminius ryšius, kaip ir bet kuriuos kitus, reikia sukurti, o vėliau palaikyti, investuojant laiką, pastangas, lėšas ir kitus išteklius. Objektyvios šeimos apibrėžties šalininkų tikslas yra identifikuoti šeimos formas ir paaiškinti šeimos kūrimo procesus, t.y. kas ir kaip kuria, „daro“, palaiko ir kt. šeimą. Pavyzdžiui, atskleista, kad galimybės laisvai kurti šeimos modelį yra ribotos ir priklauso nuo socialinių sąlygų (Erera, 2002; Baca Zinn, Wells, 2000). J. Stockard (2002) atskleidė, kad šeima, narystė joje ir giminystė visada yra socialiai determinuotos kaip tam tikros kultūros produktas ir pan.

Interpretacinis šeimos konstravimas reiškia prasmių, kurias žmonės suteikia faktams ir nuomonėms apie šeimą, atskleidimą ir / arba kūrimą (Gubrium, Holstein, 1990; Harris, 2006; Knapp, 2002; Loseke, 2001; Sterponi, 2003, kt.), elgsenos motyvų aiškinimą (Hopper, 1993; Knapp, 2002), prasmių paiešką (Gubrium, Holstein, 1993a), taikant skirtingas perspektyvas. Interpretuojant dėmesys sutelkiamas į elgsenos motyvų pasirinkimus (Gubrium, Holstein, 1990) ir prasmių kūrimo retorikos analizę (Gubrium, 1993; Sterponi, 2003, kt.). Pavyzdžiui, šeima gali būti konstruojama kaip moderni branduolinė (*the family*), tačiau interpretacija gali atskleisti kitas prasmes, tokias, kokios jos

yra realybėje. Kasdieniame gyvenime žmonės šeimą apibrėžia įvairiai, jai priskirdami „normalumo“, „nenormalumo“ ir daugelį kitų savybių. Tyrėjų tikslas yra išsiaiškinti kasdieniame gyvenime žmonių mintyse dominuojančias šeimos sampratas – vaizdinius, D. Chealo (1991) žodžiais, ištirti, „*kokius šeimos modelius žmonės turi savo galvoje*“. Anot J. A. Holsteino ir J. F. Gubriumo (1999), interpretavimas yra kūrybinis procesas, tačiau nėra atsitiktinis, nes interpretuodami žmonės vadovaujasi patirtimi ir turimu žinojimu. Pavyzdžiui, J. F. Gubriumas ir J. A. Holsteinas (1990) nustatė, kad šeimos sampratos interpretacijai įtakos gali turėti profesinis (socialinio darbuotojo, teisininko, kt.) žinojimas.

Šeima socialiai konstruojama ne vien individualiame lygmenyje, visuomenė taip pat kuria šeimos konstrukta, apimančią žinojimą, kas gali / turi priklausyti šeimai, gyventi kartu, turėti intymių santykių, kas padoru ir nepadoru šeimos nariams, t.t. Šeimos projektus tyrinėjęs N. Rose'as (1987) nustatė, kad visuomenės savo piliečius nukreipinėja į sukonstruotus šeiminius ryšius, kuriems prasmės suteikia institucionalizuota politika. T. Parsonso (1955a) pasiūlytas modernios autonominės branduolinės šeimos modelis (*the family*) yra tipinis visuomenės lygmens šeimos socialinis konstruktas. Vakarų visuomenėse šis konstruktas taip įsitvirtino, kad tapo socialine norma ir vertybių matu, o netelpantys į jos ribas neretai buvo (atskirais atvejais – dar yra) stigmatizuojami, diskriminuojami, atstumiami ir pan. Šiuo atveju socialiniam konstravimui priešingas veiksmas *dekonstravimas* reiškia modernios branduolinės šeimos sąvokos turinio išskleidimą (Gittins, 1986; Juozeliūnienė, 2003).

Disertacijoje analizuojama šeima kaip socialinis konstruktas, darant prielaidą, kad tokia prieiga atveria galimybes išsamiam šeimos gyvenimo ir šeiminių elgsenos pažinimui bei supratimui. Prieigą paskatino pasirinkti J. A. Holsteino ir J. F. Gubriumo (1999) argumentai, kad šeimos socialinis konstruktas yra analitiškai neutralus ir apolitiškas, todėl: (a) atveria galimybes platesnėms politinėms diskusijoms, (b) dekonstruoja šeimos vaizdinius, diskusijų objektus padarydama aiškesniais, (c) leidžia patikrinti, kiek šeimos modelis, kuriuo pasitikima, pasiteisina kasdieniame gyvenime.

3.1.2.3. Šeima kaip individualus projektas

Idėja šeimą konceptualizuojanti iš *individo pozicijos* siejama su J. Bernardeso (1988a; 1999) individualaus projekto koncepcija: siekiant pažinti šeimos gyvenimą, tikslinga analizuoti asmens ryšius su *svarbiais kitais* (*significant others*), konstruojamus gyvenimo kelyje ir praktikose. Anot autoriaus, šeimos gyvenimas susijęs su tuo, kaip individas įsikomponuoja į kitų gyvenimus ir sukuria asmeninę „mes“ jauseną. Panašiai, šeimos konceptualizavimą iš individualios pozicijos siūlo ir I. Levin (1999), pabrėždama emocinio artumo svarbą šeiminio „mes“ sukūrimui.

Prie apibrėžčių iš individo pozicijos priskirtina šeimos sąvokos pakaitalu C. Smart (2007) pasiūlyta *asmeninio gyvenimo* koncepcija. Asmeninis gyvenimas apima asmenis, pasirinkusius būti kartu, nors nebūtinai susijusius kraujo, santuokos ar teisiniais ryšiais, ir nebūtinai gyvenančius viename namų ūkyje. Apibrėžtis grindžiama viena kita papildančiomis idėjomis: (a) kasdieniame gyvenime šeimos sąvoka turi kultūrinę ir individualią prasmę, susijusias su poreikiu būti kartu, priklausymu ir prisirišimu (Smart, 2004; Silva, Smart, 1999b); (b) asmeniškumas yra socialiai įkūnytas ir apima tam tikrą socialinę kontrolę (Smart, 2007). Atitinkamai, pagrindinės vertybės taip apibrėžtoje šeimoje yra rūpinimasis ir įsipareigojimai (Silva, Smart, 1999a; Demo, Allen, Fine, 2000). Apibrėžtis apima plačią šiuolaikinei visuomenei būdingą šeimos formų įvairovę.

B. Adam ir C. Grovesas (2007) pastebi, kad asmeninis gyvenimas sąryšyje su giminyste individą įrėmina į buvusias ir būsimas šeimos kartas. Domėjimasis buvusiomis kartomis gali reikšti asmeninio identiteto poreikio patenkinimą ir siekį šį identitetą perduoti ateinančioms kartoms (Adam, Groves, 2007). Tai individą gali nublokšti į praeitį ir paskatinti iš jos perimti atsakomybės, pagarbos jausmus ir praktikas. Tarpgeneracinio tęstinumo jausmą užtikrina socialinė atmintis, socialinė ir šeimos istorija, socialinė atsakomybė išlaikyti istorinę atmintį (Hackstaff, 2009). Šia prasme individas nėra atskirtas, o yra integruotas į tarpgeneracinį šeimos „mes“.

Kitas, grynujų santykių ir susilieimo meilės sąvokas, taip pat galime priskirti šeimos kaip individualaus projekto sąvokų grupei, nors šios sąvokos turi kitą – alternatyvos šeiminiams santykiams atspalvį. XX a. pabaigoje autoriai pasiūlė permąstyti, ar viena šeimos forma geresnė už kitą, jeigu žmones sieja tikri jausmai. Šiame kontekste A. Giddensas (1992) pasiūlė *grynujų santykių* (*pure relationships*) ir *susilieimo meilės* (*confluent love*) sąvokas, pabrėždamas bendrumo jausmo svarbą šeimos sampratoje. Grynieji santykiai yra socialiniai ryšiai, kurie susidaro panorėjus individams, ir tęsiasi, kol pusės tam pritaria ir yra jais patenkinti (Giddens, 1992). Susilieimo meilė, skirtingai negu romantinė, yra aktyvi, atsitiktinė, priešinga tai, kuri įvardijama kaip *kartą visiems laikams* arba *vienintelė* (Giddens, 1992). Taigi, grynieji ryšiai ir susilieimo meilė yra trumpalaikiai ir tęsiasi tol, kol atitinkausių poreikius. Tokiu būdu santuokos ir kiti kriterijai šeiminiams santykiams susidaryti nėra būtini.

Panašiai, alternatyvos šeiminiams santykiams pobūdį turi ir intymumo prieiga, būdinga šiuolaikinės Britanijos sociologijos tradicijai. Čia šeimos apibrėžtis siejama ne tik su asmeniniu, bet ir intymiu gyvenimu. Šeimos prasmės yra kuriamos ir generuojamos per ryšius, kuriuos šeimos nariai konstruoja per intymumą (Smart, 2004; Silva, Smart, 1999). Kita vertus, intymumo svarbą šeiminiame gyvenime analizavusi L. Jamieson (1998; 1999; 2002; 2011) atskleidė, kad asmeninis gyvenimas ir intymumas konceptualia ir empirine prasmėmis gali persidengti su šeima, vis dėlto tai nėra vienas ir tas pats, todėl asmeninis gyvenimas ir intymumas gali būti studijuojami savarankiškai. Anot autorės (Jamieson, 1998), intymumo perspektyva labiau išreiškia vidines gilumines pasirinkimų priežastis, todėl labiau yra terapeutinės praktikos sritis. L. Jamieson (1999) teigia, kad tikrieji tarpusavio ryšiai individualizuoja asmenines problemas, todėl nutolsta nuo sociologinio aiškinimo ir tik iš dalies gali būti tapatinami su šeima.

Požiūris į šeimą iš individo pozicijos, kaip į asmeninę „mes“ jauseną, asmeninį gyvenimą ar intymius ryšius nukreipia nuo viešajai politikai aktualių klausimų, tačiau renkantis disertacijoje analizuojamą šeimos sąvoką laikytasi

nuomonės, kad šeimos realiame gyvenime pažinimui jis yra būtinas, nes išsamiau, negu kitose perspektyvose, atskleidžia vidinius šeiminius ryšius ir realios šeimos gyvenimą, todėl tyrime atsižvelgiama ir į poskyryje aptartuosius aspektus.

3.1.2.4. Šeima kaip procesas

D. H. J. Morganas (1996) pastebėjo, kad šeimos sąvoka, paprastai, siejama su jos statiška būseną ir vartojama kaip daiktavardis. Siekdamas pabrėžti šeimos atvirą ir dinamišką pobūdį, autorius pasiūlė *šeiminių praktikų* sąvoką (Morgan, 1996; 1998). Šioje prieigoje šeimos samprata siejama ne su socialiniu faktu, o su veiksmu, žodis „šeima“ tampa būdvardžiu, o šeiminių praktikų frazei suteikiama *šeimos kūrimo proceso* prasmė (Morgan, 1996; 2011b).

Šeiminių praktikų prieigoje kiekvienas šeimos narys yra aktyvus jos kūrėjas, o šeima – tai tarpusavio sąveikos jausena. Pastarasis teiginys šeiminių praktikų turinį priartina prie „mes“ kūrimo sampratos (Bernardes, 1988a; 1988b; 1999; Levin, 1999). Vis dėlto, šeiminių praktikos nėra individualus projektas (Morgan, 1996; 2011b). Kita vertus, nėra ir objektyvi kategorija, kaip kad traktavo P. Bourdieu (1977; 1990; 1998), tarpasmeninės sąveikos analizėje vartodamas *praktikos* sąvoką²¹. Šeiminių praktikos – tai šeimos kūrimo procesas, apimantis bendrus veiksmus, kuriančius ryšius tarp veiksmų dalyvių, kurie save įvardija „šeima“ arba „kaip šeima“ (Morgan, 1996; 2011b). Šeiminių praktikų prieigoje šeima – tai nuolat kintanti ir aktyviai kuriama veikėjų – šeimos narių.

Šeiminių praktikų sąvokai artima V. L. Bengtsono (2001) koncepcija, teigianti, kad šeima yra tai, ką jos nariai daro kartu. Tačiau V. L. Bengtsono (2001) koncepcijoje šeima susiejama su jos funkcijomis, iš kurių pagrindinės – jaunosios kartos ugdymas ir vertybių, socialinio kapitalo ir kt. perdavimas iš

²¹ D. H. J. Morganas (1996; 2011a; 2011b) pabrėžia, kad frazėje *šeiminių praktikos* žodis „praktikos“ turėtų būti vartojamas daugiskaitoje, skirtingai nuo frazės *šeimos praktika* P. Bourdieu (1977; 1998) vartota prasme, kurioje žodis „praktika“ vartojama vienaskaitoje.

kartos į kartą. Taigi, šeimą, pagal V. L. Bengtsoną (2001), sudaro ne tiek ryšiai, kiek tikslingas procesas.

Šeimos kūrimo procesas apima kalbą, mąstymą ir veiksmą ir tarpsta kultūros, istorijos, asmeninės biografijos kontekste (Morgan, 1996; 1998). Tame kiti autoriai mato šeiminių praktikų prieigos pranašumą (Ribbens McCarthy ir kt., 2002). Autorius nenumato opozicijos tarp praktikų ir veikėjo. Kita vertus, pripažįsta, kad gali kilti įtampų tarp skirtingų arba net priešingų dalyvių patirčių. Pavyzdžiui, modernioje visuomenėje tos pačios šeiminės praktikos gali būti skirtingai matomos institucijų (Gubrium, Holstein, 1990), iš lyčių (Smith, 1993) ir kt. perspektyvų (Morgan, 1998).

Pabrėždama šeiminių praktikų kaip aktyvų šeimos kūrimo procesą, C. Smart (2007) prieigą išplėtė iki *šeimos darybos (doing family)* prieigos: šeima yra tai, kuo jos šeimos nariai daro kartu. Anot C. Smart (2007), šeimos ryšiai nesusikuria savaime, tvirtiems socialiniams saitams sukurti ir palaikyti yra būtinos tradicijos, ritualai, socialiniai veiksmai ir kitos šeiminės praktikos, kitaip šie ryšiai liks tik oficialiais arba tik teoriniais (Gans, 1962). Autorės nuomone, požiūris į šeimą iš darybos perspektyvos atveria platesnes galimybes analizuoti individualaus lygmens sampratas ir sprendimų priėmimo motyvus, šeimą kaip vienetą ir kaip procesus, vykstančius šeimos viduje (Smart, 2007). Šeiminių praktikų ir šeimos darybos idėja rado atgarsį akademiniam diskurse ir šiandien plačiai taikoma, analizuojant tėvystę, motinystę, lytis, draugystę, intymų gyvenimą ir kt.

Šeimą kaip procesą apibrėžia ir J. Finch (2007). Šiam tikslui autorė siūlo *demonstravimo sąvoką*, argumentuodama, kad šeima turi būti ne vien sukonstruota, bet ir save demonstruoti. Demonstravimas – tai procesas, kurio metu individai arba individų grupės perteikia vieni kitiems (auditorijai), kad tam tikri jų veiksmai „sudaro šeimą“ ir taip patvirtina, kad jų ryšiai yra šeiminiai (Finch, 2007). Anot autorės, šeimai demonstruoti gali būti pasitelkti įvairūs materialūs daiktai, įkūnyti veiksmai, įvardijimas, pasakojimai ir kt.

Kaip ir šeiminės praktikos arba šeimos daryba, šeimos demonstravimas nurodo aktyvų šeimos kūrimą, taigi, sąvokos tarpusavyje susiję, vis dėlto

netapačios. Pavyzdžiui, ar įmanoma šeimos daryba, jos nedemonstruojant? E. Dermott ir J. Seymour (2011) pabrėžia, kad šeimos ir jos gyvenimo demonstravimas yra skirtas auditorijai, tuo tarpu šeiminės praktikos ir daryba gali vykti visiškai uždariai, netgi slaptai nuo bet kokios auditorijos. Kita vertus, šeimos gali demonstruoti tradicinį gyvenimo būdą, tačiau realiai gyventi savitą gyvenimo būdą (Duncan, Smith, 2006), arba skirtingi veikėjai demonstruojamą šeimos vaizdinį gali suinterpretuoti skirtingai (Doucet, 2011). Bet koku atveju, šeimos demonstravimo sąvoka prisideda prie išsamesnio šeimos gyvenimo pažinimo (Dermott, Seymour, 2011; James, Curtis, 2010).

Šeiminių praktikų, darybos ir demonstravimo prieigos (a) pripažįsta sąveiką tarp privataus šeimos gyvenimo ir viešo institucijų pasaulio, kuri yra svarbi tiek šeimos kūrimui, tiek šeimos politikai, ir (b) prisideda prie požiūrio į šeimą plėtojimo, todėl disertacijoje pasirinktos kaip pagrindinės. Netgi daugiau, šeiminių praktikų prieigą disertacijoje renkamės kaip esminę Lietuvos šeimos analizės teorinę prieigą. Pritariame autoriui (Morgan, 1996; 1998; 2011b), kad šeiminių praktikų prieigą galima laikyti pažangia, nes ji, viena vertus, grindžiama moksliniu žinojimu ir faktais, ir kartu yra artima postmoderniai sociologijai, nes remiasi atvira šeimos samprata bei atitinkamais, paprastai, interpretaciniais, tyrimo metodais. Taigi, šeimines praktikas įmanoma analizuoti, kur tik aptinkama šeimos dimensija, ir derinti tiek kiekybinius (labiau būdingus klasikinei sociologijai), tiek kokybinius (labiau būdingus postmoderniai sociologijai) tyrimo metodus.

3.1.2.5. Šeima kaip socialinis tinklas

Šeimos kaip socialinio tinklo sampratai priskirtinos asmeninės bendruomenės (Pahl, Spencer, 2003; 2004, kt.), šeimos bendruomenės (Donati, 1991), kt. koncepcijos. J. Pahlas ir L. Spencer (2003), remdamiesi B. Wellmano (1988) socialinių tinklų samprata, siūlo šeimos sąvoką keisti į alternatyvią *asmeninės bendruomenės (personal community)* sąvoką. Asmeninės bendruomenė – tai žmonėms svarbiausių aktyvių ir reikšmingų ryšių, net jeigu

jie yra geografiškai nutolę, aibė. Žmonės yra linkę pasirinkti asmeninės bendruomenės narius, su kuriais juos sieja meilė, globa, draugystė, kt. Tam tikrais atvejais draugai gali pakeisti šeimą, tačiau kai reikia rinktis tarp šeimos ir draugų, kaip rodo tyrimai (Pahl, Spencer, 2003; 2004), šeimą dažniausiai renkasi net jauni ir vieniši asmenys, ypač krizės periodais arba ilgalaikėje perspektyvoje (Pahl, Spencer, 2003; 2004; Park, Roberts, 2002). Asmeninės bendruomenės nariais gali būti tiek giminės, tiek ne giminės. Autorių nuomone, pasirinkimą tarp šeimos ir draugų lemia internalizuotos socialinės normos apie šeimos įsipareigojimus: dauguma žmonių prioritetą teikia laikui su giminėmis, o ne su draugais, net jeigu giminės yra tolimi dvasiškai ir geografiškai. Kartu stebima tendencija, kad šiuolaikinėje visuomenėje vyksta šeimos ir draugų susiliejimas (Finch, Mason, 1993; Allan, 2008, 2007, 1998), ir draugai kartais perima tokias šeimos funkcijas kaip parama, artimumas, laisvalaikio užsiėmimai, kt. (Pahl, 2000; 2002; Spencer, Pahl, 2006). Autorių nuomone (Pahl, Spencer, 2003; 2004), prieiga padeda atskleisti realų santykį tarp šeimos, draugų ir bendruomenės²².

R. Pahlas ir L. Spencer (2003) nustatė, kad kuriant asmeninę bendruomenę, tradicinės šeimos nariai gali būti priskirti draugų kategorijai, kai individas šeimos sampratą konstruoja pasirinkimo būdu ir vadovaujasi bendrų interesų, laisvalaikio veiklų ir pan. kriterijais, o ne įsipareigojimais arba institucionalizuotais vaidmenimis. Kita vertus, draugai gali būti priskirti šeimai, kai ryšiai artimi ir ilgalaikiai, draugai yra pažįstami su asmens tradicinės

²² Santykio tarp šeimos, draugų ir bendruomenės įvairovė atsiskleidžia R. Pahlui ir L. Spencer (2003) darbinėje tipologijoje, taikytoje autorių atliktame tyrime. Autoriai išskyrė asmeninės bendruomenės tipus: *draugai (friend-like)*, *draugų ratas (friend-enveloped)*, *orientuoti į šeimą (family-oriented)*, *priklausomi nuo šeimos (family dependent)*, *orientuoti į partnerį (partner focussed)*, *priklausomi nuo profesionalų (professional dependent)*. *Draugų* asmeninėje bendruomenėje dominuoja draugai, kuriuos su individu sieja ilgamečiai saitai; tradicinės šeimos nariai įtraukiami tik atvejais, jeigu individą su jais sieja artimi ir draugiški ryšiai. *Draugų rato* asmeninę bendruomenę sudaro draugai, kurie teikia įvairią paramą, tačiau centre išlieka šeima (partneris ir vaikai), net artimiausiems draugams skiriamas tik antrinis vaidmuo. *Orientuotoje į šeimą* asmeninėje bendruomenėje svarbiausi yra šeimos nariai; asmenys su tokiomis asmeninėmis bendruomenėmis turi pagalbą suteikiančius nedidelius artimų draugų tinklus, tačiau jiems skiria antrinį vaidmenį. *Priklausomų nuo šeimos* asmeninėje bendruomenėje dominuoja tradicinės šeimos nariai, teikiantys paramą ir globą; draugai, kuriems skiriamas antrinis vaidmuo, dažniausiai susiję su laisvalaikio veiklomis. *Orientuotoje į partnerį* ir *Priklausomų nuo profesionalų* bendruomenėse šeima ir draugai užima mažiausiai vietos.

šeimos nariais, kai turi bendrų išgyvenimų. R. Pahlas ir L. Spencer (2003) pastebėjimais, šeiminių ryšių pobūdį formuoja lūkesčiai, kad ryšys tęsis ilgą laiką. Žinojimas, kad šeiminiai ryšiai tęsis, suteikia pasitikėjimo. Prisirišimas laikomas vertybe, suteikia tapatinimosi su kitais jausmą. Tradicinės šeimos narių atžvilgiu siekiama išlaikyti šiltus jausmus, net pasitaikant nesutarimams arba konfliktams, vien dėl fakto, kad tai šeimos nariai. Tuo tarpu draugams taikomas gerų santykių kriterijus. Meilė draugams puoselėjama tik išskirtiniais atvejais, pavyzdžiui, kai juos sieja ilgametė patirčių istorija ar pan. (Pahl, Spencer, 2003).

Kadangi tai nėra mikro lygmens teorinė prieiga, tai plačiau nenagrinėsime, tik paminėsime, kad P. Donati's (1991) taip pat siūlo šeimą konceptualizuoti kaip socialinį tinklą. Anot autoriaus (Donati, 2011), šeima yra sistema iš anksto neapibrėžtų socialinių ryšių, kurie nebūtinai funkcionalūs, tačiau sudaro struktūrą su pasidalintais vaidmenimis, priklausančiais nuo išorinių veiksnių. Prieigoje P. Donati's (1991) siūlo alternatyvią *šeimos bendruomenių (family associations)* sąvoką. Šeima čia matoma kaip tarpininkas tarp privataus ir viešo funkcija.

Paplitus požiūriui į šeimą kaip socialinį tinklą, autoriai pasiūlė tinklinės šeimos analizės metodologinių prieigų. Pavyzdžiui, J. Trostas (1988; 1993, kt.) pasiūlė *diadinę šeimos konceptualizavimo prieigą*: šeima derėtų laikyti du žmones – du sutuoktinius, du partnerius, tėvą ir vaiką arba motiną ir vaiką. Autorius (Trost, 1993; 1999a; 1999b) atsisakė registruotos santuokos, heteroseksualumo ir bendro gyvenamojo būsto kriterijų narystei šeimoje identifikuoti. Laikantis diadinio požiūrio, nekuriamas šeimos stereotipas, o visų tipų šeimoms suteikiamas vienas – realios šeimos statusas. Diadinė šeimos struktūra reflektuoja į kintantį asmens gyvenamąjį kontekstą. Prieigos privalumas yra jos lankstumas ir galimybė diadų visumą nagrinėti struktūriniu, kasdienės praktikos ir emocinių ryšių aspektais (Juozeliūnienė, 2003).

Kompleksiškesnę – *šeimų konfigūracijų* – tinklinės šeimų analizės metodologinę prieigą išplėtoto E. D. Widmeris (1999; 2004; 2006; 2010; Widmer, La Falga, 2000; Widmer, Castrén, Jallinoja, Ketovici, 2008). Čia šeima suprantama kaip didesnės apimties socialinis tinklas, kuriame tarpsta daug

diadų, tačiau dėmesys sutelkiamas ne į atskiras diadas (tėvo-vaiko, sutuoktinių, kt.), o į tinklą kaip vienetą (Widmer, 2010). Šeima apibūdinama ne institucinėmis sąvokomis ir kriterijais, o realiai palaikomais tarpusavio ryšiais (Widmer, Jallinoja, 2008). Analizuojant įsipareigojimus ir pasirinkimus, kuriuos individai daro gyvenimo kelyje, taikoma socialinio konstravimo prieiga. Individualiame gyvenimo kelyje konfigūracijų atsiradimas susijęs su laiku ir erdve: ryšiai tarp individų kinta, veikiant socialiniams, kultūriniais ir ekonominiams veiksniams. Laiko ir vietos dimensijų įvedimas į konfigūracinę šeimos prieigą padeda suprasti stabilumo ir pokyčių aspektus istoriniuose perioduose ir individualiame gyvenimo kelyje. Konfigūracinė prieiga yra sudėtingiausia iš aptartųjų, apjungia tiek tradicinių, tiek postmodernios šeimos apibrėžčių elementus, tačiau būtent tokia šeimos analizės prieiga sudaro galimybes šeimą ištirti inovatyviai ir kompleksiškai, todėl taikoma disertacijoje.

Apibendrinant, galime teigti, kad šeimos apibrėžčių ir sampratų įvairovė, viena vertus, atveria galimybes rinktis prieigą pagal tyrimo poreikį. Kita vertus, prieigų įvairovė verčia rinktis, suvokiant, kad kiekvienas pasirinkimas pateiks savitą šeimos vaizdinį, nulemtą šeimos apibrėžties kriterijų ir susijusių ribų.

3.1.3. Šeima tarp „normalių“ ir „išplaukusių“ ribų

Paskutinių dviejų dešimtmečių sociologinės studijos parodė: nors prioritetu išlieka gyvenimas poroje (Jamieson, 1998; 1999), suaugusiojo gyvenime didėja draugų svarba (Pahl, Spencer, 2003; 2004; Spencer; Pahl, 2006) ir stebimas ribos tarp šeiminių ir nešeiminių ryšių nykimas (Jamieson ir kt., 2006).

Ryšių tarp privataus – viešo ir kolektyvinio – individualaus analizės pagrindu italų sociologas P. Donati (2010; 1998) konstatuoja šiuolaikinės šeimos socialinių tinklų fragmentaciją bei naują asimetriją tarp lyčių ir kartų. Įvairiapusėje kartų ir lyčių tarpusavio sąveikoje šeima atsiskleidžia kaip šeimos konfigūracijų įvairovė, kuri susidaro, siekiant kompensuoti nykstančius

branduolinės ir išplėstinės šeimos ryšius (Jallinoja, Widmer, 2011; Widmer, 2010; Donati, 2010; 1998, kt.).

P. Donati (2010; 1998) teigimu, didėjanti šeiminio gyvenimo organizavimo įvairovė šeimos narių ryšius išplečia už kraujo ir santuokinių ryšių, nes įtraukia duotąsias ir pasirenkamas giminių sistemas (Donati, 1998; 2010; Cherlin, 1999).

P. Donati (2010; 1998) teiginius paremia V. L. Bengtsonas (2001): XXI a. svarbiais tampa dviejų ir daugiau kartų ryšiai. Šie ryšiai tampa įvairesni struktūrine ir funkicine prasme, o ateityje tarpgeneraciniai ryšiai ne tik sustiprės, bet ir kai kuriais atvejais pakeis branduolinės šeimos funkcijas. Anot V. L. Bengtsono (2001; Bengtson, Rosenthal, Burton, 1990), taip yra dėl galimybės užsitikrinti gerovę ir globą įvairiais amžiaus tarpsniais. Tyrimai rodo, kad alternatyvios struktūros šeimos savo nariams suteikia gerovę, psichologinę ir materialinę paramą, kuri susijusi ne tiek su šeimos struktūra, kiek su tarpusavio priklausomumu ir atsakomybės dalijimusi bei šeiminiomis praktikomis (Lansford, Ceballo, Abbey, Stewart, 2001).

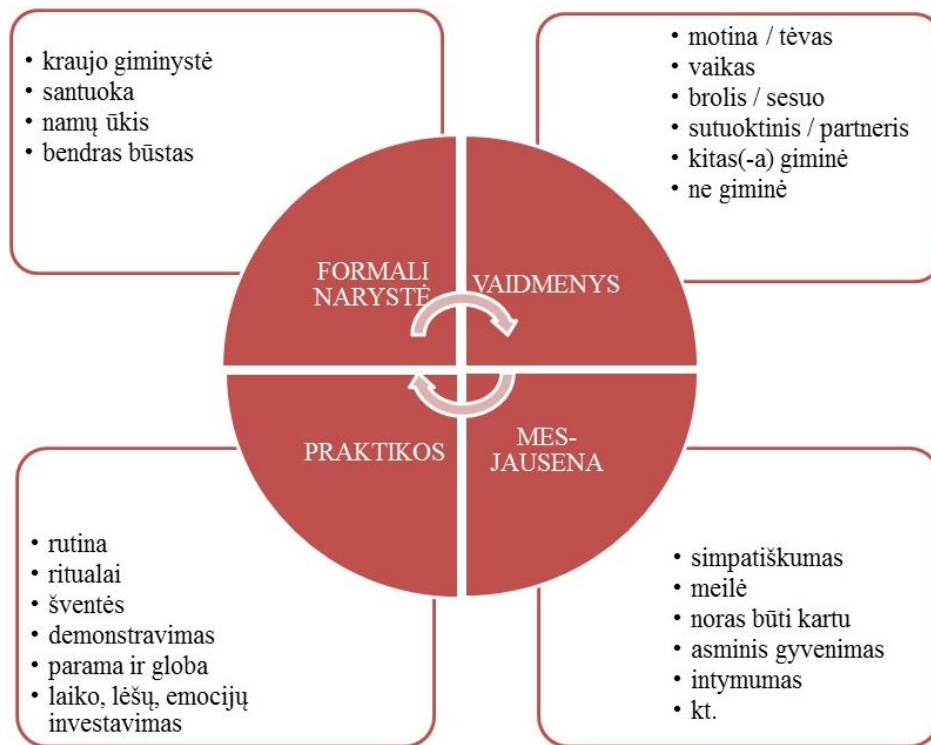
R. E. Pahlas ir L. Spencer (2003; 2004) atskleidė, kad šiuolaikinėje visuomenėje žmonės nėra autonomiški, individualizuoti arba stokoja socialinių ryšių, kaip teigė U. Beckas ir E. Beck-Gernsheim (1995; 2002; 2004). Asmeninės bendruomenės teorinėje prieigoje J. Pahlas ir L. Spencer (2003) šeimos ribų išsiplėtimą („išplaukusias“ ribas) sieja su šeimos, draugų ir bendruomenės susiliejimo realiame gyvenime.

Atitinkamai, išskyla ir ima dominuoti nauji šeimos ribas brėžiantys kriterijai – globa (Bengtson, 2001; Donati, 2010; 1998; Smart, Silva, 1999a; Demo, Allen, Fine, 2000, kt.), draugystė (Pahlo, Spencer, 2003; 2004), meilė ir laisvanoriškas įsipareigojimas (Giddens, 1992; Smart, 2007, kt.) ir kt.

Kita vertus, skyrybų įnorminimas lemia pakartotinių santuokų ir naujų – binuklearinių šeimų (Ahrons, 1994), kurių nariai priklauso bent dviems branduolinėms šeimoms vienu metu, plitimą. Gyvenimo trukmės, gimstamumo ir skyrybų studijos atskleidžia, kad XXI a. gimstamumo mažėjimas susiaurina galimų giminių skaičių, tačiau skyrybos ir pakartotinės santuokos bei šeimų

„maišymasis“ didina tikrų ir netikrų giminių skaičių bei jų įvairovę. Taigi, prognozuojama, kad ateityje artimųjų ratas, ypač vyresniame amžiuje, bus platus, įvairus ir tuo pat metu – problemiškas (Cherlin, 1992).

Apibendrinant galime teigti, kad besiformuojanti postmoderni šeima sietina ne tik su šeimos formų įvairove, bet ir platesniais negu moderni šeima, ryšiais už branduolinės ir išplėstinės šeimos, už kraujo ir santuokinių ryšių. Tokios šeimos narius sudaro dviejų ir daugiau kartų asmenys, šeimos narių socialiniai tinklai tampa įvairesni struktūrine ir funkicine prasme, persiskirsto vyrų ir moterų vaidmenys šeimoje. Būdinga, kad tradicinės šeimos vaidmenis gali atlikti kiti asmenys (draugai, kaimynai ir t.t.), kurie dėl įvairių priežasčių ir aplinkybių tampa individo šeimos projekto dalimi. Apibendrinantį narystės postmodernioje šeimoje kriterijų modelį žr. 1 pav.

1 pav. Narystės postmodernioje šeimoje kriterijų bendrasis modelis (sudarė disertacijos autorė mokslinės literatūros analizės pagrindu).

Kaip matyti modelyje, viena iš pagrindinių šiuolaikinę šeimos sampratą aiškinančių ir kriterijų jos riboms identifikuoti pateikiančių prieigų yra šeiminių praktikų prieiga. Tad paanalizuokime jos bruožus.

3.2. Šeimą kuriančios praktikos

3.2.1. Šeiminių praktikų bruožai

Dvidešimto amžiaus antroje pusėje išryškėjęs atotrūkis tarp realaus šeimos gyvenimo ir socialinio instituto idealo sukėlė daug klausimų dėl simboliais ir mitais apipintų šeimos tradicijų, jų pobūdžio ir vietos šeimos gyvenime. J. R. Gillisas (1997) suformulavo teiginį, kad šeimos tradicijos nėra savaime suprantamos, o kartu su šeimos socialiniu institutu yra socialiai sukonstruotos ir turi ideologinį pagrindą. Diskusijų dėl šeimos sampratos kontekste siūlydamas šeiminių praktikų idėją, D. H. J. Morganas (1996; 1998) siekė šeimą su jos privačia erdve atskirti nuo institucionalizuoto (viešojo) šeimos įvaizdžio, realų šeimos gyvenimą nuo autonominės branduolinės šeimos konstrukto, arba realią praktiką nuo idealo. D. H. J. Morgano (1996; 2011b) nuomone, šeimos socialinis konstruktas susijęs su norminiu šeimos įvaizdžiu, kuriame daugelis šeimos gyvenimo patirčių ir vaizdų, su kuriais šeimos arba atskiri jų nariai susiduria realiame gyvenime, tiesiog netelpa. Šeiminės praktikos apima visą kasdienio ir nekasdienio šeiminio gyvenimo įvykių ir santykių įvairovę, kuri, J. R. Gilliso (1997) terminais, nubrėžia skirtį tarp šeimos, kurioje gyvename (*the families we live by*), ir ideologinės arba socialiai sukonstruotos šeimos (*families we live with*).

D. H. J. Morgano (2004; 2011a; 2011b) teigimu, tam tikros praktikos – ne tik šventės, bet ir kasdienis bendravimas, elgsena, nuostatos – sukuria bendrumą tarp asmenų. Šeiminėms praktikoms būdingas įtraukiamumas, periodiškumas, rituališkumas, rutiniškumas ir kiti bruožai. Šeiminės praktikos pasižymi pastovumu, bet ir kaita, kadangi gali priklausyti nuo istorinio laikotarpio arba šeimos gyvenimo etapo.

Šeiminės praktikos nėra tai, ką šeimos nariai turi atlikti tam tikroje vietoje (Morgan, 1996; 1998; 2011a; 2011b). Yra priešingai. Pavyzdžiui, apmokamas darbas paprastai atliekamas kažkur atokiau nuo šeimos gyvenamosios vietos, tačiau sprendimai dėl šeimos narių dalyvavimo apmokamame darbe priimami šeimoje, yra susiję su šeimos narių tarpusavio santykiais ir šeimos gyvenimu apskritai. Šeiminės praktikos nėra ir tai, ką šeimos nariai turi atlikti tam tikru laiku (Morgan, 1996; 1998; 2011a; 2011b), nors tradicijoms, ritualams, socialiniams veiksams ir kitoms šeiminėms praktikoms būdingas periodiškumas. Šeiminės praktikos gali vykti arba būti atliekamos kiekvieną dieną, kas savaitę, kas mėnesį, kiekvienais metais arba kitu periodiškumu, tačiau joms būdinga kartotis (Morgan, 2011b). Tarp kasdienių praktikų paminėtinos higienos procedūros, maisto ruošimas ir vartojimas, laisvalaikio užsiėmimai, kt. Kas savaitę šeimos praktikuoja, pavyzdžiui, būsto tvarkymą, sekmadienio pietus, iškylos ir kt. Kiekvieną mėnesį kai kurios šeimos pažymi joms svarbias datas, pavyzdžiui, poros susipažinimo dieną, t.t. Kiekvienais metais, paprastai, švenčiamos kalendorinės šventės, kurios gali turėti religinį pagrindą (šv. Kalėdos, šv. Velykos, Vėlinės, kt.) arba būti pasaulietinės (Naujųjų metų sutikimas, šeimos narių gimtadieniai ir vardadieniai, sutuoktivių metinės, kt.). Kiekvienais metais šeimos vienaip ar kitaip organizuoja šeimos narių atostogas, pavyzdžiui, vyksta atostogauti tik su šeima arba, atvirkščiai, niekada neatostogauja su šeimos nariais. Rečiau vyksta krikštynos, giminių sąskrydžiai, kt. Pasikartojimai ir periodiškumas suponuoja šeiminių praktikų rutiniškumą. Ilgainiui šeiminės praktikos tampa tokios įprastos, kad šeimos nariai ima nebereflektuoti į jas, veiksmus atlieka pasąmoningai, tarsi savaime suprantamu būdu.

Atsižvelgdamas į paminėtas savybes D. H. J. Morganas (1996; 2011b) šeimines praktikas palygino su P. Bourdieu (1998; 1990; 1977; Bourdieu, Wacquant, 1992) *habitus* koncepcija, kuri inkorporuoja internalizuotas kolektyvines praktikas, kylančias iš kultūrinio palikimo ir socialinių normų. Kasdieniame gyvenime *habitus* matomas per individualizuotas rutinines praktikas. Išskirdamas oficialią ir praktinę giminystę, pastarajai P. Bourdieu

(1977) priskyrė nuolatinį praktikavimą ir praktikos palaikymą: šeimos gyvenimas kasdien kuriamas ir reprodukuojamas, tai dinamiška ir kompleksinė veikla, į kurią yra įtraukti šeimos nariai. Išanalizavęs atskiriems socialiniams sluoksniams būdingus gyvenimo būdus, skonius, *habitus*, P. Bourdieu (1998) atskleidė, kad *habitus* daro įtaką šeimos gyvenimui ir kūrimui. Pavyzdžiui, šeimos kūrimui yra svarbu, ką šeimos nariai daro namuose ir ne namuose: akivaizdžių skirtumų galima atrasti tarp šeimos, kurioje kasdienis maistas gaminamas namuose, visi šeimos nariai bent kartą per dieną kartu valgo (pusryčius, pietus ir / arba vakarienę), ir šeimos, kurioje maistas nėra gaminamas, o šeimos nariai maitinasi įvairiose viešojo maitinimo įstaigose. Skirtingus santykius tarp narių sukuria šeimos pareigų ir darbo derinimas, vaidmenų šeimoje pasiskirstymas, tokios laisvalaikio veiklos kaip kultūros renginių lankymas, sporto veiklos, išsklavimas ir t.t. Šeiminės praktikos yra susijusios su visuomenėje dominuojančiomis vertybėmis, taisyklėmis, strategijomis, į(si)pareigojimais, kurie šeimoje nebūtinai aptariami arba kitaip garsiai įvardijami, tačiau yra matomi per šeimos narių elgseną, elgsenos vertinimą, sprendimų priėmimą ir kitas raiškos formas. Kartu šeimos nariai turi laisvę rinktis, ką ir kaip praktikuoti. Ilgainiui tradicijos, ritualai, socialiniai veiksmai ir kitos praktikos gali tapti *habitus*, šeimos arba atskirų šeimos narių gyvenimo būdu.

Šeiminių praktikų teorinę prieigą palyginęs su šeimos konfigūracijų metodologine prieiga (Widmer, Jallinoja, 2008; Widmer, 2006; 2010), D. H. J. Morgan (2011a) teigia, kad šios prieigos nesikerta ir netgi turi bendrų bruožų – abiejose šeima konceptualizuojama šeimos narių tarpusavio santykių pagrindu, jose yra svarbus tiesioginis arba netiesioginis tarpusavio priklausomumas bei asmenų bendrumo jausmas. Įvardyti bruožai sudaro galimybes studijuoti šeimą ne tik kaip socialinį institutą, bet ir šeimą pagal pasirinkimą, t.y. apimančią asmenis už branduolinės ir išplėstinės šeimos ribų. Tokia teorinė prieiga atitinka vėlyvosios modernybės arba postmodernios visuomenės požiūrį į šeimą.

3.2.2. Šeiminės praktikos ir ritualai

S. J. Wolinas ir L. A. Bennett (1984) identifikavo tris šeiminių praktikų ritualų tipus: (1) šeimos šventės, susijusios su visuomenėje dominuojančios kultūros šventėmis (šv. Kalėdos, šv. Velykos, kt.) ir tam tikrais iššventinimo ritualais (vestuvės, krikštynos, laidotuvės, kt.); (2) šeimos tradicijos, kurios yra mažiau susijusios su visuomenėje dominuojančia kultūra (atostogos, gimtadieniai, jubiliejai, giminės sąskrydžiai, t.t.); (3) rutininės praktikos, kurios yra mažiausiai planuojamos, tačiau paprastai vyksta kiekvieną dieną (bendravimas, maisto ruošimas ir vartojimas, vaikų priežiūra, namų ruošimas, kt.).

Rutinines praktikas nuo ritualų skiria bendravimo, tęstinumo ir įsipareigojimų pobūdis (Fiese ir kt., 2002). Rutininių praktikų metu vyksta instrumentinis bendravimas, t.y. apie darbus, kuriuos reikia atlikti. Ritualai susiję su emocijomis, sukuria bendrumo ir priklausymo grupei jausmą, be to, apima simbolinį bendravimą, kuriuo šeima tarsi demonstruoja išoriniam pasauliui savo priklausomumą tam tikrai bendruomenei, religinei konfesijai ir kt. Rutininės praktikos turi savybę tęstis ir kartotis beveik kasdien. Ritualai tęsiasi ilgus metus ir gali būti perduodami iš kartos į kartą kaip kultūrinio palikimo dalis. Rutininės praktikos susijusios su trumpalaikiais įsipareigojimais (kol atliekami darbai), o ritualai reiškia ilgalaikį įsipareigojimą atlikti tam tikrus veiksmus, investuojant jėgas, laiką, lėšas ir kitus išteklius tam, kad šeima išliktų.

Šeiminių praktikų, o ypač šeimos ritualų tyrimams daug dėmesio skyrė psichologai (Fiese ir kt., 2002) ir antropologai (Goffman, 1967; Shore, 2003; 1996). Daugelis tyrėjų šeiminių praktikų sąvoką analizuoja tiesiogiai (Morgan, 2011a; Ribbens McCarthy, Edwards, 2011, kt.), tačiau yra studijų, kuriose šeiminių praktikų sąvoka vartojama specifiniuose kontekstuose. C. Smart ir B. Neale (1999) analizavo išsiskyrusių šeimų praktikas, J. Seymour (2007) – žmonių, gyvenančių ir dirbančių viešbučių paslaugų srityje, šeiminių gyvenimą, L. McKie, S. Gregory ir S. Bowlby (2002) – globos paslaugas teikiančių asmenų šeimines praktikas, J. Weeks, B. Heaphy ir C. Donovan (2001) – vienos lyties šeimų praktikas, H. Becher (2008) – Azijos šeimų praktikas, t.t.

Ritualai atskleidžia šeimą kaip grupę su būdinga kultūra (Fiese, 2006; Fiese ir kt., 1993), tačiau tokių grupių ritualai įvairiose visuomenėse skiriasi (Martini, 1996). Šeimos gyvenimui ritualai suteikia stabilumo, padeda išspręsti tarp šeimos narių kylančias emocines įtampas (Bossard, Boll, 1950), gali net kardinaliai pakeisti šeimos gyvenimą (Bennett ir kt., 1988; Wolin, Bennett, 1984; Wolin ir kt., 1980). D. Reissas (1989) atskleidė, kad reprezentacinis šeimos įvaizdis, sukonstruotas laikantis visuomenėje priimtų ritualų, taisyklių ir normų, kurios asmenį lydi nuo pirmųjų gyvenimo dienų ir perduodamos socializacijos procese, asmens gyvenimui suteikia stabilumo jausmą, gali prisidėti prie santykių šeimoje kūrimo. Tuo tarpu realus šeimos gyvenimas, konstruojamas remiantis individualiais pasirinkimais, stabilumą sukuria tik tiesioginėje šeimos narių sąveikoje (Fiese, Marjinsky, 1999) ir gali būti visiškai neveiksmingas už šeimos ribų.

Ritualizuoti veiksmai sukuria galimybes koordinuoti ir prognozuoti socialinį gyvenimą, todėl gali būti laikomi socialinių institutų kūrimo pagrindu (Shore, 2003; 1996). Atitinkamai, šeimos institutas gali būti tiriamas per šeimos ritualus, o kasdienės rutininės šeimines praktikas, šventės, kitos veiklos padeda suprasti šeimos gyvenimą. B. Shore'as (1996) pastebėjo, kad netgi tokios veiklos kaip žaidimai ir sportas padeda atskleisti šeimos gyvenimo ypatumus.

Šeiminių praktikų pobūdžiui įtaką daro šeimos sudėtis ir šeimos narių amžius. Pavyzdžiui, šeimos su mažamečiais vaikais akcentuoja maisto ruošą ir vartojimą bei laisvalaikį, o šeimos su vyresnio amžiaus vaikais turi daugiau veiklų už namų ūkio ribų (Fiese ir kt., 1993). Jaunesnės kartos perima šeimos tradicijas, kurias mato praktikuojant vyresnius šeimos narius, pavyzdžiui, sveikinimai asmeninių švenčių proga ar pan.

Apibendrinant konstatuojame, kad empiriniame tyrime šeiminių praktikų teorinę prieigą taikome kaip vieną iš pagrindinių. Operacionalizuojant šeimines praktikas (su tam tikromis išlygomis, kylančiomis iš prieinamų empirinių duomenų) laikomės S. J. Wolino ir L. A. Bennett (1984) pateiktos ritualų tipologizacijos, pagal kurią analizuojamos šeimos šventės, šeimos tradicijos, rutininės ir laisvalaikio praktikas. Dėl ribotos darbo apimties disertacijoje

rutinines praktikas labiau siejame su laisvalaikio veiklomis, kurios Lietuvoje vis dar nepakankamai ištyrinėtos, ypač šeimos kūrimo kontekste.

3.3. Matrimonialinė elgsena tarp socialinio diktato ir individualaus pasirinkimo

Šimtmečius šeimos kūrimas buvo susijęs, pirmiausia, su giminės pratęsimu ir darbingų šeimos narių reproduktivumu. Tačiau ne mažiau svarbus veiksnys buvo palikimo ir šeimos socialinės ekonominės padėties išsaugojimas, perdavimas iš kartos į kartą (Bourdieu, 1976; Becker, 1981; kt.). Šiais tikslais ilgainiui susiformavo atitinkamos matrimonialinės elgsenos strategijos. Anot G. S. Beckerio (1981), tuokiantis buvo siekiama ne šiaip partnerystės, o sąmoningai arba nesąmoningai buvo siekiama „sėkmingų vedybų“, kuri maksimizuotų sėkmę ir / arba minimizuotų nuostolius (pirmiausia, ekonominius ir simbolinius). Socialiniams sluoksniams buvo generuojamos skirtingos šeimos kūrimo strategijos, susijusios su šeimos kūrimo amžiumi, partnerystės formomis, tinkamo partnerio pa(si)rinkimu ir kt. Kiekvienu atveju strategijos atitiko palikimo vertę, arba, P. Bourdieu (1976) sąvokomis, kapitalų, pirmiausia, materialinio ir simbolinio, rinkinius ir jų kiekius. Santuoka buvo pageidaujama tarp jaunuolių iš šeimų su panašia turtine padėtimi, panašiu socialiniu statusu. Vedyboms tarp jaunuolių iš turtiškai nelygių šeimų galiojo specialios strategijos. Ilgainiui atitinkamiems šeimos kūrimo modeliams užtikrinti susikūrė socialinės kontrolės mechanizmai, kurių buvo paisoma, tikintis, kad tokia tvarka garantuos laimingą gyvenimą ne tik porai, jų šeimoms, bet ir visiems visuomenės nariams.

XX a. antroje pusėje išsivysčiusios Vakarų šalys pasiekė gerovės lygį, kuris suteikė daugiau teisių ir galimybių pasiekti visuomenėje egzistuojančias gėrybes kiekvienam visuomenės nariui. R. Dahrendorfo (1996) žodžiais, „įsitvirtino konfliktas be revoliucijos“. Susidarė palankesnės galimybės išsivysčiusių visuomenių narių socialiniam mobilumui, nepriklausomai nuo jų socialinės kilmės. Išdavoje matomai pakito tradicijose bei socialinėse normose internalizuotas ir iš kartos į kartą perduodamas socialinių sluoksnių gyvenimo

būdas. Įvairių socialinių sluoksnių atstovų individuali saviraiška ir savirealizacija įgavo naujų bruožų – ji vis dažniau realizuojama už šeimos ribų, ypač svarbus vaidmuo tenka darbo karjerai ir išsilavinimui. Mažėja individo priklausomybė nuo šeimos. Susidaro aplinkybės, skatinančios šeimos instituto, šeimos kūrimo ir palaikymo strategijų pokyčius.

3.3.1. Matrimonialinę elgseną reguliuojančios strategijos

Demografijoje žinoma T. R. Malthuso teorija (1798) teigia, kad gyventojų skaičiaus augimą reguliuoja *pozityvioji kontrolė* – karai, badas, kiti panašūs veiksniai, ir *prevencinė kontrolė* – vedybų atidėjimas, sąmoninga viengungystė ir bevaikystė, kita matrimonialinė ir prokreacinė elgsena. Tai yra, ši makro lygmens teorija nurodo, jog egzistuoja dvi viena kitą įtakojančios socialinių parametru sistemų. Pozityviosios kontrolės veiksniai veikia žmonių matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos (prevencinės kontrolės) pasirinkimus, kurie savo ruožtu įtakoja pozityviosios kontrolės sistemos parametrus (bedarbystę, skurdo lygį visuomenėje, kt.). Šių sistemų sąveika vyksta taip, kad neilgalaikiame periode akivaizdžiai matomi socialinių parametru nukrypimai nuo įprastų tendencijų, tačiau ilginiui svyravimai išsilygina. T. R. Malthusas (1798) pateikia pavyzdį apie vedybų skaičiaus mažėjimą iki 1850 m. Vakarų Europoje. Dėl atidėtų arba nelegitimizuoatų vedybų dalis gyventojų nepanaudojo savo reprodukcinų galimybių. Liko taip vadinamos ekologinės nišos, kurios vėlesnėje kartoje sudarė galimybes vedyboms jaunėti, didėti santuokų skaičiui, kurti nepriklausomus namų ūkius. Pradiniuose etapuose šie procesai skatino gyventojų skaičiaus augimą, tačiau ilginiui augantis gyventojų skaičius sukūrė prisotinimą ir lėmė pragyvenimo lėšų sumažėjimą atskiruose gyventojų sluoksniuose. Įsijungė pozityviosios kontrolės veiksniai – nepriteklis ir badas, paskatinę riboti santuokas ir gimdymus (prevencinė kontrolė). Ikimoderniose ir ankstyvosios modernybės visuomenėse pozityviosios kontrolės paprastai neprireikdavo, arba poreikis iškildavo tik kaip įspėjimas apie pasikeitusias socialines sąlygas. Gerbūvio pasiskirstymą tarp socialinių grupių ilgalaikėje

perspektyvoje užtikrino prevencinę kontrolę, pretendavusi į *natūralią tvarką*. Tokiu būdu prevencinės kontrolės ir pozityviosios kontrolės sąveika Europoje garantavo įvairių gyventojų grupių socialinę integraciją ir socialinės struktūros tęstinumą (Malthus, 1798; Lesthaeghe, 1980).

„Tvarką“ matrimonialinėje elgsenoje teigia ir darvinistinės krypties demografinės teorijos, aiškinančios labiausiai prisitaikiusių individų ir socialinės organizacijos formų poreikį išlikti. Konkurencinėje rinkoje „nematoma ranka“ veikia taip, kad užtikrintų kiekvieno individo optimalią poziciją bendruomenės naudojamų išteklių atžvilgiu. Mechanizmui apibūdinti E. A. Wrigley'jus (1978) pasiūlė *nesąmoningo racionalumo* sąvoką: individai arba grupės naudojami visomis esamomis galimybėmis išlikti ir pratęsti save; kiekvieno individo maksimaliai gerovei ilgalaikiame periode užtikrinti bendruomenės sukuria strategijas (*racionalumas*), kasdieniame gyvenime egzistuojančias tokiu būdu, kad bendruomenės nariai jose tiesiogiai tarsi nedalyvauja (*nesąmoningumas*). *Nesąmoningo racionalumo* tvarką užtikrina *nelegitimizuoti kodai* (arba *moraliniai kodai*), internalizuoti paveldėjimo, religinės ir kitose tradicijose, kurie asocijuojasi su P. Bourdieu pasiūlytu *habitus* (Bourdieu, 1998).

Demografas R. Lesthaeghe (1980), tyrinėdamas šeimos formų įvairovės plitimo ir mažėjančio gimstamumo priežastis pastebėjo, kad matrimonialinę ir prokreacinę žmonių elgseną tikslinga analizuoti visos socialinės sistemos kontekste. Socialinės institucijos, normos, tabu buvo puikiai integruotos istorinės Vakarų Europos visuomenių kasdieniame gyvenime, taip pat – ir šeimos kūrimo procese. R. Lesthaeghe (1980) atkreipė dėmesį, kad *nesąmoningo racionalumo* teorijoje gyventojų skaičiaus augimas nesiejamas su trumpalaikiais žmonių poreikiais (*sąmoningu racionalumu*), kurie dėl įvairių socialinio gyvenimo aplinkybių labiausiai pažeidžia egzistuojančias ilgalaikes strategijas. Matrimonialinės elgsenos kontrolė, anot R. Lesthaeghe (1980), susijusi su pradiniais branduolinės šeimos atsiradimo etapais, kai ši tapo autonomišku dariniu. Tėvų arba giminės kontrolė jaunajai kartai reiškėsi trimis būdais: (1) ištekinant merginą arba apvesdinant jaunuolį ir kontrolę perduodant

naujai šeimai; (2) jauniems žmonėms sudarant sąlygas prokreacinei sąjungai su partneriu, su kuriuo nėra emocinio bendrumo (tokiais atvejais didesnė skyrybų tikimybė); (3) draudžiant vaikams vesti / tekėti, kol jie nėra ekonomiškai savarankiški. Istorinėje Europoje dažniausiai buvo taikoma trečioji strategija, susijusi su tėvų bei giminės kontrole individų elgsenai. *Nesąmoningo racionalumo* tvarkai labiausiai pakludavo pagarbą iš kartos į kartą perduodamoms moralinėms vertybėms internalizavę individai, kuriems giminės interesai bei socialinės statusas buvo svarbesnis už kitus poreikius. Tačiau matrimonialinė ir prokreacinė elgsena yra tampriai susijusios su žmogaus amžiumi ir laiku. „Tvarkai“ nepaklusti paprastai vertė asmens amžiaus ir poreikių patenkinimo prieštarą: pasiekta amžiaus riba šeimai kurti, tačiau tam nepakanka išteklių arba dar nėra galimybių prieiti prie reikalingų išteklių. Nepakluse *natūraliai tvarkai* arba *nesąmoningam racionalumui* individai neišvengiamai patirdavo socialines sankcijas. Ikimoderniose ir ankstyvosios modernybės Europos visuomenėse, paprastai, buvo taikomos išstūmimo arba pažeminimo sankcijos. Atskiriems atvejams, kai rasdavosi asmenybių, sugebėjusių apeiti *natūralios tvarkos* barjerus, legitimizuoti buvo kuriami nauji simboliniai kodai (Lesthaeghe, 1980), kuriuos, P. Bourdieu (1998) terminais, galima įvardinti kaip naujo *habitus* kūrimąsi.

3.3.2. Matrimonialinę elgseną šiuolaikinėje visuomenėje lemiantys veiksniai

Vėlyvosios modernybės visuomenėje turto perdavimas paveldėjimo keliu tampa mažiau aktualus, nes *natūrali tvarka* transformuojasi į *individualią atsakomybę*, svarbesnę reikšmę įgauna individuali gerovė (Lesthaeghe, 1980). Individualizmo ir savirealizacijos principus akcentavę *Antrojo demografinio perėjimo* teorijos autoriai D. J. Van de Kaa ir R. Lesthaeghe (Van de Kaa 1987; 1997; Lesthaeghe 1998; Lesthaeghe, Moors, 2000), teigia, kad šiuolaikinėje išsivysčiusioje visuomenėje su aukštu urbanizacijos lygiu ir technologiniais pasiekimais ima dominuoti savirealizacijos ir individualizmo principai.

3.3.2.1. Individo pasirinkimai gyvenimo kelyje

A. Giddenso (2000) teigimu, vėlyvosios modernybės visuomenėje individualaus tapatumo paieškos tampa vienu svarbiausiu poreikiu. Gyvenimo stiliai čia atlieka struktūruojantį ir tapatumo suteikimo vaidmenį (Giddens, 2000), todėl individas, siekdamas susitapatinti su socialine grupe, renkasi atitinkamai socialinei grupei būdingus gyvenimo stilius ir su jais susijusius sprendimus bei veiksmus. tampa. Anot A. Giddenso (2000), gyvenimo stiliaus raiškos segmentais tampa net draugystė ir vedybos, kadangi gali būti aiškiai apibūdinti vieta ir forma. Kaip ir kitiems gyvenimo stiliaus raiškos segmentams, draugystei ir vedyboms tampa būdinga galimybių įvairovė ir laisvė rinktis iš stilių (modelių) įvairovės (Giddens, 2000). Kita vertus, galimybės sprendimams bei veiksmams įgyvendinti įgyjamos dalyvaujant rinkoje, pirmiausiai, darbo rinkoje. A. Giddensas (2000) ir P. Bourdieu (1992; 1998) konstatuoja, kad šiuolaikinėje visuomenėje individualiems pasirinkimams įtaką daro darbas, o svarbiausių strategijų konstravimą ir pasirinkimą lemia alternatyvos darbo rinkoje. Dar daugiau, lygiateisės galimybės darbo rinkoje vyrams ir moterims verčia peržvelgti vyrų ir moterų vaidmenis šeimoje ir visuomenėje, o kartu – ir šeimos instituto vietą asmens gyvenimo kelyje. Tad visuomenės nariai, amžius praktikavę, kontroliavę ir puoselėję matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos strategijas, yra priversti pritarti naujoms individų konstruojamoms šeiminio gyvenimo formoms, įsitvirtinančioms šiuolaikinėje visuomenėje. Vedybų atidėjimas vyresniam amžiui, gyvenimas kartu nesusituokus (kohabitavimas), sąmoningai pasirenkama viengungystė, neregistruotoje santuokoje gimę vaikai ir kiti santykinai nauji šeiminio gyvenimo organizavimo modeliai, pradžioje suvokti kaip natūralios tvarkos pažeidimai, šiandien tampa socialine norma (Lesthaeghe, 1998; Lesthaeghe, Moors, 2000; Van de Kaa, 1997; 1987, kt.).

3.3.2.2. *Matrimonialinė elgsena ir socialinis statusas*

Klasikine tapusioje sociologinėje studijoje apie darbininkų klasės gyvenimą Amerikoje L. B. Rubin (1976) atskleidė, kad socialinė klasė išlieka pagrindine jėga postmodernių šeimų gyvenime. Pasak L. B. Rubin (1976), skirtingų socialinių klasių narių gyvenimą, asmeninio augimo bei gyvenimo stiliaus pasirinkimo galimybes lemia socializacijos modeliai. Žemesnieji socialiniai sluoksniai (studijoje – darbininkų klasė) dėl nepakankamų išteklių ne tik negali savo vaikams suteikti tinkamo išsilavinimo, bet ir įdiegia neperspektyvios ateities vizijas. Aukštesnieji socialiniai sluoksniai, priešingai, ne tik suteikia visapusišką išsilavinimą vaikams, bet finansiškai bei morališkai juos palaiko gyvenimo kelyje siekiant aukštesnių tikslų.

Panašiai teigiama ir ekonominėje šeimos teorijoje (Becker, 1981): šeimos modeliai ir šeimos kūrimo laiko įvairovė randasi iš išteklių pasiskirstymo netolygumo. Tai yra, tarp daugelio šeiminio gyvenimo organizavimo alternatyvų konkretaus modelio pasirinkimas priklauso nuo ekonominių, socialinių ir kultūrinių išteklių (arba kapitalų), kuriuos valdo sutuoktinių / partnerių poros. Ši mezo lygmens teorija grindžiama principu, kad kiekvienas žmogus gyvena bent dviems generacijoms: suaugusiųjų funkcija yra išlaikyti save pačius ir savo vaikus, suteikti jiems tinkamas sąlygas augti. Pačių suaugusiųjų naudos apimtis priklauso nuo to, kiek buvo investuota į juos vaikystėje (Becker, 1981).

P. Bourdieu (1976, 1998, 1992), G. S. Beckeris (1981) ir kt. autoriai akcentuoja socializacijos ir išsimokslinimo svarbą įvairiuose kasdienio gyvenimo laukuose bei socialinei reprodukcijai. G. S. Beckeris (1981) pastebėjo, kad modernios visuomenės darbo rinkoje nebepakanka žinių, kurias sukaupe vyresnieji šeimos nariai. Atsiranda naujų žinių perdavimo būdų bei įsitraukimo į įvairaus lygmens švietimo ir mokslo įstaigas poreikis. Išsilavinimas suteikia ne tik žinių, bet ir didesnes galimybes darbo rinkoje, darbo karjeroje, o vėliau – užsitikrinant gerbūvį. Moderniose visuomenėse individai, dalyvaudami darbo ir kapitalo rinkose, patys susikuria gerovę ir galimybes socialiai save apsaugoti. Šeimos ekonominė apsauga praranda savo pirminį ir nepakeičiamą

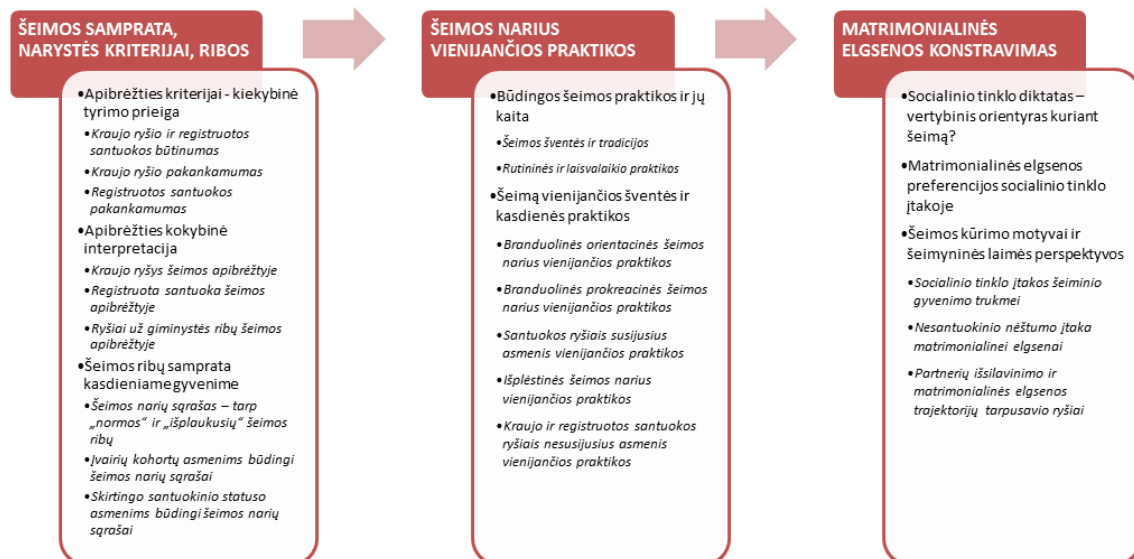
vaidmenį, kaip ikimoderniose visuomenėse. Netgi daugiau: naujos ekonominės apsaugos galimybės pasirodė netgi efektyvesnės, nes remiasi daugelio šeimų patyrimu. Šeiminiai ryšiai tampa mažiau reikšmingi, o vyresnieji šeimos nariai ima prarasti savo autoritetą (Becker, 1981).

Anot kai kurių autorių (Bourdieu, 1998; Manting, 1994), šeimos instituto svarbos sumažėjimas suteikė didesnę laisvę asmenims iš vidurinių ir aukštutinių socialinių sluoksnių renkantis partnerį bei šeimos formą. Jie ėmė praktikuoti gyvenimo stilius, kurie iki tol buvo toleruojami tik ikimodernių visuomenių žemutiniuose socialiniuose sluoksniuose. P. Bourdieu (1998) teigimu, žemiausių sluoksnių atstovams visuomet buvo būdingas menkas socialinių normų paisymas, kadangi jie „neturi ko prarasti“ (Bourdieu, 1998). Asmenims iš vidurinių ir aukštutinių socialinių sluoksnių vedybų motyvu tapo individualūs apsisprendimai, nepaisant tėvų nuomonės, pareigos šeimai, giminei, ir kitų aplinkybių. Kadangi šeima nebėra vienintelis apsaugos garantas, atsirado pretekstas ieškoti alternatyvų institucionalizuotai šeimos formai, kuomet šeima kuriama tik registruojant santuoką arba taip, kad santuokos ir gyvenimo kartu laikas sutampa. Iš čia – alternatyvių šeimos formų įvairovė: neregistruotos santuokos (kohabitacija), atidėtos santuokos, sąmoninga viengungystė, kt. (Lesthaeghe, Moors, 2000; Lesthaeghe, 1989; Lesthaeghe, Surkyn, 1988; Manting, 1994; Becker, 1981, kt.). Kai kurios studijos rodo, kad socialinių statusų (pavyzdžiui, pagal išsilavinimą) homogeniškumas vis dar turi įtakos šeimos kūrimui (Blossfeld, Timm, 2003; Kalmijn, 2006; 1994; 1991), remiantis prieš tai minėtų autorių darbais, vėlyvojo modernumo / postmodernumo sąlygomis individai formuoja naujas šeimos kūrimo strategijas, labiau negu bet kada anksčiau atitinkančias jų individualius poreikius.

4. ŠEIMOS SAMPRATŲ IR PRAKTIKŲ KONSTRAVIMO ĮVAIROVĖ LIETUVOJE

4.1. Bendroji tyrimo schema

Lietuvos šeimos empirinis tyrimas disertacijoje apima tris pagrindines temas: subjektyvi šeimos samprata, išreiškiama per narystės šeimoje kriterijus ir šeimos ribas; šeimos narius vienijančios praktikos; matrimonialinės elgsenos konstravimas socialinio tinklo ir socialinių normų diktato kontekste. Analizėje nuosekliai pereinama nuo vienos temos prie kitos (2 pav.).

2 pav. Bendra tyrimo schema.

Pirmoje temoje analizuojama Lietuvos gyventojams būdinga šeimos samprata ir jos ribas žymintys kriterijai. Analizėje formuluojamos hipotezė H1 (žr. formuluotę 4.2.1 poskyryje), kuri detalizuojama į teiginius T1.1, T1.2 ir T1.3. Hipotezė ir teiginiai testuojami, taikant kiekybinių ir kokybinių tyrimo metodų derinimą (trianguliaciją) (Bryman, 2006; Mason, 2006; Bernard, 2000; Bernard ir kt., 1990). Disertacijos empiriniame tyrime pradžioje analizuojami kiekybiniai duomenys, o gauti rezultatai patikslinami ir papildomi kokybinių duomenų pagrindu. Toliau pirmoje temoje formuluojama hipotezė H2 (žr. formuluotę 4.2.4 poskyryje); hipotezė testuojama kiekybinių duomenų pagrindu.

Antroje temoje ieškoma atsakymo į klausimą, kokios šeiminės praktikos brėžia ribą tarp šeimos narių ir ne narių. Temoje formuluojama hipotezė H3 (žr. formuluotę 4.3 poskyryje), kuri testuojama kiekybinių duomenų pagrindu.

Trečioje temoje analizuojamas Lietuvos gyventojams būdingas matrimonialinės elgsenos konstravimas gyvenimo kelio perspektyvoje ir socialinių tinklų kontekste. Formuluojama hipotezė H4, kuri detalizuojama teiginiais T4.1, T4.2 ir T4.3 (žr. hipotezės ir teiginių formuluotes 4.4 poskyryje). Hipotezė ir teiginiai testuojami kiekybinių duomenų pagrindu.

Toliau pateikiami detalūs kiekybinio ir kokybinio empirinių tyrimų aprašai.

4.1.1. Kiekybinio tyrimo metodologija

Empiriniams kiekybiams duomenims surinkti taikytas anketinės apklausos metodas. Empiriniai duomenys surinkti, įgyvendinant ESF remiamą mokslinio tyrimo projektą „Šeimos modelio trajektorijos ir socialiniai tinklai: tarpgeneracinė perspektyva“ (toliau – Projektas)²³. Disertacijos autorės, kaip Projekto tyrimo grupės narės, iniciatyva suformuluoti ir į klausimyną įtraukti klausimai apie šeimos sampratą, praktikas ir šeimos kūrimo (matrimonialinę) elgseną, reikalingi disertacijos temų analizei.

Atrankos dydis ir metodas. Atrankos imties dydis – 2000 Lietuvos gyventojų. Atrankos imtis suformuota naudojant daugiapakopės atsitiktinės stratifikuotos atrankos metodą: pirmoje pakopoje atsižvelgta į gyvenamosios vietos kriterijų – atrinkti didieji Lietuvos miestai, kiti miestai ir kaimo vietovės, kur numatyta atlikti apklausas; antroje atrankos pakopoje, remiantis išankstine sąlyga (po 500 informantų keturiose gimimo kohortose: 1950–1955 m., 1960–1965 m., 1970–1975 m. ir 1980–1985 m.), apskaičiuota, kiek atitinkamo

²³ ESF remiamą mokslinio tyrimo projektą „Šeimos modelio trajektorijos ir socialiniai tinklai: tarpgeneracinė perspektyva“ (kodo Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-106) 2011–2015 m. įgyvendina Mykolo Romerio universiteto sociologų tyrėjų grupė, vadovaujama prof. V. Kanopienės. Disertacijos autorė yra projekto tyrimo grupės narė, kartu su bendraautorėmis parengė kiekybinio ir kokybinio tyrimų instrumentarius, organizavo apklausas ir giluminius interviu, atliko duomenų apdorojimą ir tyrimo rezultatų sklaidą Lietuvoje ir užsienyje.

amžiaus vyrų ir moterų bus apklausta kiekvienoje gyvenamojoje vietovėje; trečioje atrankos pakopoje, naudojant atrankos žingsnį, atrinkti informantai.

Tyrimo duomenys reprezentuoja Lietuvos gyventojus, gimusius keturiose minėtose kohortose. Sprendimą dėl tiriamų kohortų lėmė du veiksniai. Pirma, dvi jaunosios kohortos (1970–1975 m. ir 1980–1985 m.) lauko tyrimo metu buvo 27–42 metų²⁴, t. y. maždaug tokio paties amžiaus, kokio vyriausiosios kohortos (1950–1955 m., 1960–1965 m.) buvo 1990 m.; tarpgeneracinio palyginimo būdu buvo numatyta apčiuopti istorinio ir kultūrinio konteksto įtaką šeimai bei jos kaitai. Antra, tyrimo metodologija buvo kuriama bendradarbiaujant su Portugalijos (Wall, 2006) ir Šveicarijos (Gauthier, Joye, Widmer, 2010) mokslininkais, todėl sprendimas buvo priimtas konsensuso būdu.

Kiekybinio tyrimo instrumentarijus. Kiekybiniame tyrime naudotas standartizuotas klausimynas, sudarytas iš daugiau kaip 100 klausimų, suskirstytų į penkias dalis: „A. Gyvenimo įvykiai“; „B. Socialiniai ryšiai – jų struktūra ir pobūdis“; „C. Gyvenime svarbūs dalykai“; „D. Nuostatos ir vertybės“; „E. Asmeninė informacija“ (klausimyno klausimus, panaudotus disertacijos tyrimuose, žr. 3 priede)²⁵.

Dauguma kiekybinio tyrimo standartizuoto klausimyno klausimų uždari, t. y. informantai turėjo pasirinkti atsakymą iš pateiktų variantų. Tačiau klausimų, skirtų informanto asmeninio socialinio tinklo identifikavimui, formuluotėse taikyta *atvira šeimos samprata*: iš anksto neapibrėžiant kriterijų informantai buvo prašomi laisvai įvardyti savo šeimos. Tokiu būdu gauti kiekybinio tyrimo duomenys sudaro galimybę šeimą interpretuoti kaip socialinės realybės dalį, kuri nebūtinai atitinka socialiniam institutui taikomus kriterijus, bei derinti pozityvistinę ir interpretacinę metodologijas. Tai Lietuvoje unikali

²⁴ Rengiant Projektą kiekybinio tyrimo lauko darbus buvo planuojama atlikti 2010 m., kai jauniausioms dviem kohortoms priklausančių asmenų amžius buvo tiksliai toks, kokio dviejų vyriausių kohortų asmenys buvo 1990 m., t. y. 25–40 metų. Apklausos atliktos 2012 m., todėl susidarė dvejų metų pasislinkimas.

²⁵ Disertacijoje originalus kiekybinio tyrimo klausimynas nepateikiamas, laikantis Projekto, kurio duomenys analizuojami darbe, reikalavimų. Esant poreikiui, bus sudaryta galimybė susipažinti su originaliu tyrimo klausimynu.

metodologija, kurią išplėtoto E. D. Widmeris (2006; 2010). Šiam tikslui klausimyno A. ir B. dalyse suformuluoti atitinkami klausimai (žr. 3 priedą). Dalyje A. suformuluotas klausimas A8 *Ką Jūs priskiriate savo šeimai?*. Dalyje B. šiam tikslui suformuluoti derinami du klausimai: B1.3 *Kas tie asmenys, kurie buvo Jums svarbiausi per paskutinius vienerius metus? (nurodykite, kaip jie susiję su Jumis)* ir B1.11 *Ar šį asmenį laikote šeimos nariu?*. Apklauskos metu prie atitinkamo klausimo informantų buvo prašoma įvardyti jiems svarbius asmenis, nurodant savo ryšį su jais: sutuoktinis(-ė), partneris(-ė), sūnus, duktė, žentas, marti, draugas(-ė), bendradarbis(-ė) ir t.t. Lauko darbų parengiamajame etape apklausėjai buvo instruktuoti išklausti informantų kuo tikslesnį šeimos narių apibūdinimą. Pavyzdžiui, jeigu informantas sako „teta“, tai papildomai paklausti, iš motinos ar tėvo pusės, kelintos eilės ir t.t. Siekiant palengvinti informantų ir apklausėjų darbą, parengta kortelė su asmenų, su kuriais informantas potencialiai gali turėti ryšių, sąrašu. Kortelėje išvardytos potencialių šeimos narių kategorijos, suskirstytos į grupes: *Partneriai; Jaunoji karta; Vyresnioji karta; Giminytė per brolių / seserį; Dėdės / tetos; Sūnėnai / dukterėčios; Pusbroliai / pusseserės; Ne šeimos nariai*. Tokią pagalbinę kortelę turėjo kiekvienas apklausėjas, tačiau kortelę buvo nurodyta naudoti tik tuomet, jeigu informantas patiria sunkumų įvardyti atitinkamus asmenis. Buvo akcentuota, kad kortelė yra tik papildoma priemonė, o joje pateiktas potencialių šeimos narių sąrašas – ne baigtinis. Prie kiekvieno įvardyto asmens buvo pateikti papildomi klausimai, skirti išsiaiškinti šių asmenų lytį, amžių, išsilavinimą, bendravimo su informantu pobūdį, tarpusavio pagalbą ir kt. Tarp šių papildomų klausimų pateiktas ir B1.11 klausimas, identifikuojantis, ar informantas asmenį laiko šeimos nariu, ar nelaiko šeimos nariu. Šitaip sudaryti šeimos narių sąrašai analizuojami disertacijoje.

Informanto asmeninio socialinio tinklo poveikslui sudaryti papildomai naudojami klausimyno A. dalies klausimai apie vaikus (A21) ir B. dalies klausimai apie tėvų (B6-B9), brolių ir seserų (B12, B14) charakteristikas bei informanto santykių su jais pobūdį (žr. 3 priedą).

Šeiminių praktikų tyrime panaudotos dvi klausimų grupės, kurias disertacijos autorė suformulavo kartu su Projekto bendraautorėmis. Uždaro tipo klausimai B10A, B10B ir B11 (žr. 3 priedą) yra skirti informacijai apie informantui ir jo/jos orientacinei bei prokreacinei šeimoms būdingas šventes, tradicijas, kitas bendras veiklas. Dalyje „C. Gyvenime svarbūs dalykai“ suformuluotas atviro tipo klausimas C5 (žr. 3 priedą), skirtas informacijai apie rutinines ir laisvalaikio veiklas surinkti.

Matrimonialinės elgsenos tyrime panaudoti disertacijos autorės kartu su užsienio kolegomis suformuluoti dalies „A. Gyvenimo įvykiai“ klausimai apie informanto partnerysčių ir šeimos kūrimo, vaikų gimdymo, išsilavinimo trajektorijas. Klausimuose A12.1-A12.8 (žr. 3 priedą) fiksuojamas įvykis, įvykio pradžios ir pabaigos laikas, kur įmanoma – mėnesio tikslumu. Klausimai suformuluoti taip, kad įgalino taikyti įvykio istorinės analizės metodus (Blossfeld, Rohwer, 2002; Blossfeld ir kt., 1989; Yamaguchi, 1991; Yamaguchi ir kt., 1999, kt.). Šioje dalyje disertacijos autorės suformuluoti klausimai apie partnerį (A18) bei informanto motyvus renkantis tarp registruotos santuokos ir neregistruotos santuokos (kohabitacijos) (A19, A20A, A20B; žr. 3 priedą) analizuojami matrimonialinės elgsenos ir socialinės aplinkos santykio tyrime.

Klausimyno dalies „E. Asmeninė informacija“ klausimai skirti informanto socialinėms demografinėms charakteristikoms identifikuoti: gyvenamajai vietai, lyčiai, gimimo datai, kt.

Tyrimo procesas. Lauko darbai atlikti, duomenys suvesti į duomenų bazę ir išvalyti 2011 m. lapkričio mėn. – 2012 m. gegužės mėn. Apklausas atliko Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“.

Empiriniams duomenims surinkti taikytas apklausos būdas – tiesioginiai interviu informanto namuose. Vidutinė klausimyno pildymo trukmė – 1,5 val. Atsakomumo lygis – 42 proc. Apklausoje atsisakę dalyvauti asmenys buvo pakeisti kitais. Tarp atsisakymų dalyvauti apklausoje priežasčių dažniausiai įvardytas laiko stygius ir klausimyno klausimai, nes jiems atsakyti reikėjo ne tik laiko, bet ir pastangų prisiminti gyvenimo įvykius mėnesių tikslumu. Lauko darbų etape atsiradusioms paklaidoms nuo atrankos imties išlyginti empiriniai

duomenys persverti kiekvienoje gimimo kohortoje pagal lytį ir gyvenamąją vietovę.

Kiekybinių duomenų analizėje taikyti aprašomosios statistinės analizės metodai (bendrieji pasiskirstymai, χ^2 testas, t -testas, ANOVA testas), daugiamatės statistinės analizės metodai (koreliacinė analizė, regresinė analizė, faktorinė analizė), įvykio istorinės analizės metodai (išgyvenamumo lentelės). Kiekybiniams duomenims suvesti, manipuliacijoms su kintamaisiais ir analizei naudotas programinis paketas IBM SPSS Statistics 20.

Tyrimo etika. Atliekant kiekybinį tyrimą išlaikyti sociologinio tyrimo etikos (laisvanoriškumo, informuotumo, anonimiškumo, konfidencialumo) principai. Potencialiems tyrimo dalyviams pirmiausia buvo paaiškinti tyrimo tikslai ir galima tyrimo rezultatų nauda, jie supažindinti su galimybe rinktis, dalyvauti ar nedalyvauti apklausoje. Sutikę dalyvauti apklausoje asmenys buvo supažindinti su klausimynu, ir tik tuomet atliktos apklausos. Apdorojant ir analizuojant empirinius duomenis, laikytasi informantų anonimiškumo ir asmeninės informacijos konfidencialumo principų: duomenys viešinami tik apibendrinti, pateikta asmeninė informacija naudojama tik pagal paskirtį ir nėra perduodama tretiesiems asmenims.

Pagrindinės informantų charakteristikos. Tarp apklaustų 2000 informantų yra 48 proc. vyrų ir 52 proc. moterų. Apie pusė informantų (56,1 proc.) tyrimo metu buvo registruotoje santuokoje, 11,7 proc. gyveno neregistruotoje santuokoje (kohabitavo). Kiti informantai tyrimo metu gyveno be partnerio: 16 proc. buvo išsiskyrę, 4,5 proc. – našliai, 11,7 proc. – nevedę. 1467 informantai turėjo bent vieną vaiką. Turintys vaikų informantai dažniausiai gyveno registruotoje santuokoje (70 proc.) arba buvo išsiskyrę (16 proc.), tik 8 proc. iš jų buvo našliai arba gyveno neregistruotoje santuokoje. Dauguma turėjo vieną arba du vaikus (atitinkamai 36 proc. ir 49 proc.), dešimtadalis – tris vaikus, kiti – keturis arba daugiau vaikų. Išsiskyrę informantai turėjo 1–6 vaikus, gyvenantys neregistruotoje santuokoje – 1–5 vaikus, nevedę – 1–3 vaikus. Tyrimo metu 629 informantai turėjo kartu su jais gyvenančių vaikų iki 18 metų, iš jų 281 turėjo vaikų iki 7 metų (Kanopienė, Mikulionienė, Česnuitytė, 2013).

4.1.2. Kokybinio tyrimo metodologija

Kiekybinio tyrimo rezultatų pagilinimui ir patikslinimui atliktas kokybinis tyrimas. Empiriniai kokybiniai duomenys surinkti įgyvendinant ESF remiamą mokslinio tyrimo Projektą²⁶. Kokybiniame interviu buvo siekiama gauti informacijos apie subjektyvų požiūrį į šeimą, asmeninius patyrimus, susijusius su šeimos gyvenimu ir santykiais šeimoje, su tuo susijusiais sprendimais ir kt.

Kokybiniame interviu informantas pasakojimą konstruoja, remdamasis asmenine patirtimi ir iš asmeninės perspektyvos (Bernard, 2000; Bernard ir kt., 1990). Individualiai sukonstruotas pasakojimas priklauso nuo pasakotojo amžius, lyties, šeiminės situacijos ir patirties (pavyzdžiui, asmuo niekada nebuvo santuokoje; buvo santuokoje, bet išsiskyrė; turi kohabitacijos patirties ir t.t.), socialinio statuso (pavyzdžiui, asmuo yra dirbantis ar bedarbis, studentas, kt.), kitų charakteristikų. Šiame tyrime daroma prielaida, kad individualūs šeiminio gyvenimo patyrimai buvo įgyti per šeimos įvykius ir sąveiką su kitais šeimos nariais bei asmenimis už šeimos ribų, todėl atskleidžia santykių šeimoje funkcionavimą, socialinių ryšių pobūdį, jų tinklus ir kitus aspektus. Pateiktos informacijos patikimumui patikrinti buvo lyginami individualūs pasakojimai.

Atrankos dydis ir metodas. Tyrimo metu atlikta 60 kokybinių giluminių interviu su asmenimis, kurie 2011 m. pabaigoje–2012 m. pradžioje dalyvavo Projekto kiekybinėje apklausoje. Apklausoje pabaigoje informantų buvo paklausta, ar jie sutiktų dalyvauti antrame tyrimo etape – kokybiniame interviu. Taip buvo sudarytas sutikusiujų dalyvauti sąrašas, iš kurio vėliau atlikta atranka. Atrankos kriterijai: amžius, lytis ir gyvenamoji vieta. Giluminius interviu numatyta atlikti su 30 vyrų ir 30 moterų, kurie būtų pasiskirstę po 15 informantų iš kiekvienos gimimo kohortos (1950–1955 m., 1960–1965 m., 1970–1975 m. ir 1980–1985 m.) ir po 10 respondentų iš šešių apskričių (Vilniaus, Klaipėdos,

²⁶ Disertacijos autorė, kaip projekto tyrimo grupės narė, parengė giluminių interviu gaires, asmeniškai atliko 15 interviu; vėliau - įrašų šifravimą ir kokybinių duomenų analizę.

Panevėžio, Alytaus, Marijampolės, Utenos). Apskričių pasirinkimą lėmė jų geografinis išsidėstymas ir socialinės ekonominės regiono charakteristikos.

Kokybinio tyrimo instrumentarijus. Empirinei informacijai gauti taikytas tiesioginis giluminis interviu. Giluminiams interviu atlikti buvo parengtos gairės (žr. 5 priedą), kurias sudarė penkios dalys: „I. Įsimintiniausios draugystės / partnerystės. Šeimos kūrimas“, „II. Tėvystė“, „III. Išsilavinimas“, „IV. Darbo karjeros trajektorijos“, „V. Savitarpio pagalba“. Kiekvienoje gairių dalyje buvo siekiama ne tik išsiaiškinti informanto gyvenimo kelio faktus bei būsenas, bet ir asmeninio socialinio tinklo (tėvų, brolių, seserų, sutuoktinio arba partnerio, kitų giminių, draugų ir kitų ne giminių) įtaką sprendimams svarbiais šeimos gyvenimo klausimais (pavyzdžiui, apsisprendžiant dėl gyvenimo neregistruotoje santuokoje, skyrybų, pirmojo ir (arba) paskesniojo vaiko gimdymo, kt.).

Tyrimo procesas. Giluminio interviu lauko darbai atlikti 2012 m. birželio–rugpjūčio mėnesiais. Interviu atliko mobilios apklausėjų grupės. Disertacijos autorė asmeniškai atliko 15 giluminių interviu, vėliau – šių interviu įrašų šifravimo darbus ir duomenų analizę. Kiekvienas pokalbis vyko su informantu iš anksto telefonu susitarus dėl interviu vietos ir laiko (Mikėnė ir kt., 2013). Galimybes derintis prie informantui patogios interviu vietos ir laiko sudarė Projekto teikiamas finansavimas: mobilios apklausėjų grupės trumpam apsigyvendavo apskrityje, kurioje atliko interviu.

Vidutinė pokalbio trukmė – 54 minutės (trumpiausias pokalbis vyko 18 minučių, ilgiausias – 2,5 valandos). Visi interviu buvo įrašinėjami į diktofoną. Vėliau įrašai transkribuoti (šifravimo tempas: 10 min. įrašo = 1 val. šifravimo laiko). Iššifruotą tekstą iš viso sudaro 862 puslapiai²⁷.

Empiriniai duomenys apdoroti naudojant programinį paketą ATLAS.ti7 (1993–2013), skirtą dideliems kokybinių duomenų masyvams apdoroti ir analizuoti. ATLAS.ti7 programinės įrangos paketas pasirinktas, ne suteikia

²⁷ Disertacijos tekste pateikiamos tik šifruotų interviu ištraukos, atitinkančios analizę. Esant poreikiui, bus sudaryta galimybė susipažinti su interviu įrašais ir / arba šifruotais tekštais.

plačias galimybes užkoduoti, suskirstyti į kategorijas, sugrupuoti temomis, rasti visaapimančią, vadinamąją „pagrindinės problemos“ temą, ir kt.

Tyrimo etika. Kokybinio tyrimo metu buvo laikomasi sociologinio tyrimo etikos principų: laisvanoriškumo, informuotumo, anonimiškumo, konfidencialumo. Aštuoniolika potencialių informantų pasinaudojo teise nedalyvauti kokybiniame tyrime, nors pirmame tyrimo etape buvo davę sutikimą dalyvauti. Sutikusiesiems dalyvauti giluminiame interviu buvo paaiškinti tyrimo tikslai, galima tyrimo rezultatų nauda visuomenei, suteikta kita su tyrimu susijusi informacija. Tik atlikus šias būtinas procedūras, buvo atliekamas giluminis interviu. Kiekvieno pokalbio įrašui buvo suteikti kodai, kurie tyrėjui leidžia įrašą susieti su informacija apie informantą, gauta kiekybinio tyrimo metu, tačiau neatskleidžia informanto asmeninių duomenų ir tapatybės. Informantų anonimiškumas išlaikytas ir duomenų analizės bei tyrimo rezultatų sklaidos etapuose.

Pagrindinės kokybinio tyrimo informantų charakteristikos aprašytos 6 priede. Cituojant informantų pasisakymus tekste pateikiamos nuorodos [Pn: x₁ : x₂], kur Pn reiškia ATLAS.ti7 programa priskirtą informanto kodą kokybinių duomenų masyve (n = 1,...,60); x₁ – cituojamo pasisakymo pradinė pastraipa; x₂ – cituojamo pasisakymo pabaigos pastraipa.

4.2. Subjektyvios šeimos sampratos: narystės šeimoje kriterijai ir šeimos ribos

Pereikime prie Lietuvos visuomenėje vyraujančių šeimos sampratų tyrimo. Šiame skyriuje siekiame empiriškai ištirti individualaus lygmens šeimos konstrukta, identifikuojant subjektyvius narystės šeimoje kriterijus ir juos atitinkančias šeimos ribas. Pagrindinis tyrimo klausimas: ar norminėje šeimos apibrėžtyje taikomi nuo XX a. vidurio įsitvirtinę modernios branduolinės šeimos apibrėžties kriterijai atitinka šalies gyventojų sąmonėje susiformavusią šeimos sampratą? Tyrimo unikalumą sudaro tai, kad atsakymo į tyrimo klausimą paieška apima mikro subjektyvųjų analizės lygmenį (Ritzer, 2001). Mikro

lygmens šeimos konstruktas Lietuvoje vis dar nėra pakankamai ištirtas ir išdiskutuotas. Sociologinė vaizduotė veda, o šio tyrimo duomenys leidžia pažvelgti, kas slypi už kasdienės šeimos sampratos, ir kiek ji atitinka normatyvinę šeimos apibrėžtį.

Tyrimo taikomas metodų derinimas (trianguliacija): pradžioje analizuojami kiekybinio tyrimo duomenys, o rezultatai tikslinami ir papildomi informacija, gauta kokybinių giluminių interviu metu. Kiekybinio tyrimo **hipotezė (H1):** *normatyvinėje šeimos apibrėžtyje taikomi modernios branduolinės šeimos apibrėžties kriterijai – kraujo ryšys ir registruota santuoka nėra nei būtini, nei pakankami kriterijai šeimai apibrėžti XXI a. pradžios Lietuvoje.*

Skyrių sudaro keturi poskyriai. Pirmame poskyryje pristatomos tyrimo prielaidos. Antrame poskyryje analizuojami kiekybinio tyrimo duomenys, susiję su subjektyviomis šeimos sampratomis. Poskyrio pradžioje detaliam aprašomas kiekybinio tyrimo duomenų operacionalizacijos procesas, toliau pateikiama duomenų analizė. Trečiame poskyryje analizuojami kokybinio tyrimo duomenys apie subjektyvią šeimos sampratą ir jos kriterijus; pradžioje aprašomi analizėje panaudoti kokybinio tyrimo duomenys, toliau – pateikiama kokybinių duomenų interpretacija, kuri papildo ir patikslina kiekybinių duomenų analizės rezultatus. Ketvirtame poskyryje analizuojami kiekybinio tyrimo duomenys, atskleidžiantys šeimos ribas, kai taikoma atvira šeimos samprata; pradžioje detaliam aprašomas kiekybinio tyrimo duomenų operacionalizacijos procesas, toliau pateikiama duomenų analizė.

4.2.1. Tyrimo prielaidos

Tyrimas grindžiamas prielaida, kad šiuolaikinėje visuomenėje realiai egzistuojančios šeimos sampratą įmanoma atskleisti tik atsisakant požiūrio į šeimą kaip į makro lygmens objektyvų socialinį konstruktą (Ritzer, 2001). Vietoje jo tyrimo *šeima analizuojama kaip mikro lygmens subjektyvus socialinis konstruktas* (Ritzer, 2001), kuriam identifikuoti taikoma atvira šeimos samprata

ir informantų įvardytas asmeninės šeimos narių sąrašas, sudarytas netaikant iš anksto determinuotų kriterijų. Atvira šeimos samprata siejama su postmodernia teorine prieiga ir, pirmiausia, kokybiniais tyrimo metodais (Juozeliūnienė, 2008; Juozeliūnienė, Kanapienienė, 2011; 2012, kt.). Kaip pastebėjo Z. Baumanas (1998), postmoderniosios sociologijos tyrinėjimuose kokybiniams metodams teikiama pirmenybė prieš kiekybinius metodus, kadangi statistiškai nereikšmingi reiškiniai ilgainiui gali pasirodyti esą lemiami (Bauman, 1998, p. 70-71). Vis dėlto, šiame tyrime, pasitelkiant E. D. Widmerio (2006; 2010) išplėtotą tinklinės šeimų analizės metodą, analizė pradedama nuo kiekybinių duomenų analizės. Toliau gauti rezultatai papildomi ir patikslinami kokybinių interviu duomenų analizės rezultatais. Tokia tyrimo strategija pasirinkta sąmoningai, iš anksto Projekto kiekybinio tyrimo klausimyne suformuluojant klausimus ir parengiant kokybinio interviu gaires taip, kad informantai turėtų galimybes laisvai įvardyti savo šeimos narius, vadovaudamiesi tik subjektyviais, jų sąmonėje įsitvirtinusiiais kriterijais.

Siekiant gauti kuo tikslesnės empirinės informacijos apie šeimos apibrėžtį, kiekybinės apklausos ir kokybinių interviu lauko darbų parengiamuosiuose etapuose apklausėjai buvo specialiai instrukuoti, kad leistų informantams laisvai išsakyti nuomonę apie šeimą ir savo šeimos narius, jų nestabdyti net ir tuo atveju, jeigu šeimos nariais būtų įvardijami naminiai gyvūnai, automobiliai ar pan. Pastarieji atvejai atitinka prieš du dešimtmečius užsienio autorių tyrimuose atskleistas galimas realios šeimos ribas, apimančias ir fiktyvios šeimos narius (Glendon, 1981; Charles, Aull Davies, 2008; Levin, Trost, 1992b), kuriuos siejama prisirišimai, bendros veiklos, laiko, lėšų ir kitų išteklių investicijos, kt. Atitinkamai, surinkti kiekybinio tyrimo ir kokybinių interviu duomenys sudarė galimybes tirti ne tik duotus (*given ties*), bet ir pasirenkamuosius (*chosen ties*) šeiminius ryšius (Pahl, Spencer, 2004, 2003).

Kiekybinių ir kokybinių duomenų analizės strategiją inspiravo I. Roagna (2012) teisinė studija apie teisių į asmeninio ir šeimos gyvenimo apsaugą, kurioje narystė šeimoje analizuojama per *būtiną sąlygą* ir *pakankamą sąlygą* sąvokas. Mūsų analizėje papildomai atsižvelgta į *negalimo trečiojo dėsni*.

Sąvokų darybos socialiniuose ir kultūros moksluose klausimą nagrinėjęs Z. Norkus (2009) teigia, kad sąvokos turinį sudaro požymiai, iš kurių kiekvienas yra būtinas, nors pavieniui ir nepakankamas, kad individas patektų į sąvokos apimtį; požymių visuma apibrėžia būtinas ir pakankamas priklausomybės sąvokos apimčiai sąlygas. Atitinkamai, analizėje **H1** hipotezė detalizuojama į teiginius: **T1.1:** *tarp šeimos narių būtinai yra kraujo ryšys arba registruotos santuokos ryšys*; **T1.2:** *jeigu tarp asmenų yra kraujo ryšys, tai jie sudaro šeimą*; **T1.3:** *jeigu tarp asmenų yra registruotos santuokos ryšys, jie sudaro šeimą*. Tyrime teiginį apie šeimos apibrėžties sąsajas su kraujo ryšio ir registruotos santuokos ryšio kriterijais galime interpretuoti taip: *kad būtų šeima, būtina ir pakankama, jog tarp asmenų būtų kraujo ryšys arba registruotos santuokos ryšys, ir atvirkščiai, jeigu yra kraujo ryšys arba registruotos santuokos ryšys tarp asmenų, tai jie sudaro šeimą*.

A. Valantiejaus (2008) pastebėjimu, analitinio sociologijos projekto prielaida yra gera mokslinė sąvoka, kuri turi apimti tik vieną tikrovės vaizdinį. Pastebėjimas atitinka *negalimo trečiojo dėsnį*: kiekvienas teiginys yra arba teisingas, arba klaidingas, bet niekada kartu (Norkus, 2009). Atitinkamai, šeimos sąvoka, atitinkanti modernią šeimos sampratą, būtų tinkama šeimos sampratai XXI a. pradžios Lietuvoje išreikšti, jeigu jos pagrindiniai kriterijai – kraujo ryšys, registruotos santuokos ryšys – nusakytų asmenų narystę šeimoje. Su tokia prielaida šiame empiriniame testuojama kiekybinio tyrimo hipotezė H1, ją detalizuojant teiginiais T1.1, T1.2 ir T1.3, o gauti rezultatai tikslinami ir papildomi tolesnėje analizėje.

4.2.2. Subjektyvi šeimos samprata: kiekybinė tyrimo prieiga

4.2.2.1. Tyrimo metodologija

Hipotezė H1 ir ją detalizuojantys teiginiai T1.1, T1.2 ir T1.3 testuojami Projekto kiekybinio tyrimo standartiniame klausimyne suformuluotų klausimų B1.3 ir B1.11 (žr. 3 priedą) derinio pagrindu. Kiekybiniai empiriniai duomenys

parodė, kad esant vienodoms sąlygomis, tos pačios kategorijos asmenys kartais įvardijami šeimos nariais, kartais – ne šeimos nariais. Būtent dėl šios savybės teiginių T1.1, T1.2 ir T1.3 teisingumo ar klaidingumo testavimui pasirinktas klausimų B1.3 ir B1.11 derinys, nors klausime A8 siekiama sužinoti, ką informantas priskiria savo šeimai. Pastarasis klausimas sudaro galimybes identifikuoti šeimos ribas, tačiau neatskleidžia informantų preferencijų šeimos ir ne šeimos narių atžvilgiu, todėl paliktas tolesnei analizei (žr. 4.2.4 poskyrį).

Apklausoje metu informantai galėjo nurodyti tiek svarbių asmenų, kiek jiems atrodė tinkama. Iš apklausoje dalyvavusių 2000 informantų 62 neįvardijo nei vieno jiems svarbaus asmens, 48 įvardijo tik save; kiti 1890 informantų nurodė nuo vieno iki aštuonių asmenų. Iš viso 1890 informantai nurodė 5430 svarbius asmenis, kuriuos įvardijo savo *šeimos nariais* (vidutiniškai 3,2 vienam informantui). Šeimos nariais įvardyti asmenys atitiko 56 skirtingas kategorijas, o 444 informantai nurodė 590 svarbius asmenis, kuriuos įvardijo *ne šeimos nariais* (vidutiniškai 1,5 vienam informantui). Ne šeimos nariais įvardyti asmenys atitiko 49 skirtingas kategorijas.

Kintamųjų konstravimas. Sudarant kiekybinės apklausoje duomenų bazę buvo sukurti aštuoni kintamieji svarbių asmenų kategorijoms (t.y. atsakymams į klausimą B1.3) įvesti – tiek, tiek daugiausiai svarbių asmenų informantai įvardijo. Kiekvienam tokiam kintamajam suteikta po 56 reikšmes, t.y. tiek, kiek skirtingų kategorijų svarbių asmenų informantai įvardijo. Toliau, siekiant palengvinti analizę ir ją padaryti lengviau interpretuojamą, atliktos manipuliacijos su visais aštuoniais klausimą B1.3 atitinkančiais kintamaisiais. Kiekvieno iš šių kintamųjų 56 reikšmės sutrauktos iki 15 reikšmių, kurios padėtų identifikuoti asmenis, su informantu susijusius kraujo ryšiais, registruotos santuokos ryšiais ir kitais nei kraujo arba registruotos santuokos ryšiais. Išskirtos ir toliau analizuotos tokios kategorijos:

- per kraujo ryšį susiję asmenys: Motina, Tėvas, Brolis / Sesuo, Sūnus / Duktė, Anūkas(-ė), Giminės iš motinos pusės²⁸, Giminės iš tėvo pusės²⁹, Giminės iš brolio / sesers pusės³⁰;
- per santuokos ryšį susiję asmenys: Sutuoktinis(-ė), Žentas / Marti, Sutuoktinio(-ės) tėvai, Giminės iš sutuoktinio pusės³¹;
- kraujo ryšiu ir registruotos santuokos ryšiu nesusiję asmenys: Partneris(-ė), Kiti³², Kiti ne giminės³³.

Dėl kategorijų Partneris(-ė) ir Kiti grupavimo kilo daugiausiai klausimų, kadangi jas sudarantys asmenys su informantu nėra susiję nei kraujo, nei registruotos santuokos ryšiais, tačiau pagal šeiminio gyvenimo organizavimą nėra ir tiek tolimi, kaip, pavyzdžiui, darbdavys ar šiaip pažįstamas asmuo. Todėl nuspręsta juos išskirti į atskirą kategoriją.

Atsakymų į klausimą B1.11 suvedimui į duomenų bazę sukurta kita aštuonių kintamųjų grupė, kur kiekvienas kintamasis atitinka informanto požiūrį, ar konkretus svarbus asmuo yra jo šeimos narys, ar nėra šeimos narys. Kiekvienas iš šių kintamųjų turi po dvi reikšmes: 0=ne šeimos narys; 1=šeimos narys. Toliau analizėje, derinant visus aprašytus kintamuosius, sudaryta 15 binarinių kintamųjų šeimos nariams identifikuoti ir 15 binarinių kintamųjų ne šeimos nariams identifikuoti. Kiekvienas iš tokių kintamųjų turi reikšmes 0=ne ir 1=taip. Šie kintamieji ir naudojami testuojant hipotezę H1 atitinkančius teiginius T1, T2 ir T3.

²⁸ Prie Giminių iš motinos pusės priskirtos kategorijos: Motinos motina, Motinos tėvas, Motinos brolis / sesuo, Motinos brolio / sesers sutuoktinė(-is) / partnerė(-is), Pusbrolis / pusseserė iš motinos pusės.

²⁹ Prie Giminių iš tėvo pusės priskirtos kategorijos: Tėvo motina, Tėvo tėvas, Tėvo brolis / sesuo, Tėvo brolio / sesers sutuoktinė(-is) / partnerė(-is), Pusbrolis / pusseserė iš tėvo pusės.

³⁰ Prie Giminių iš brolio / sesers pusės priskirtos kategorijos: Sūnėnas, Dukterėčia, Brolio / sesers sutuoktinė(-is).

³¹ Prie Giminių iš sutuoktinio pusės priskirtos kategorijos: Sutuoktinio brolis / sesuo, Sutuoktinio brolio / sesers sutuoktinė(-is) / partnerė(-is), Sutuoktinio(-ės) pusbrolis / pusseserė.

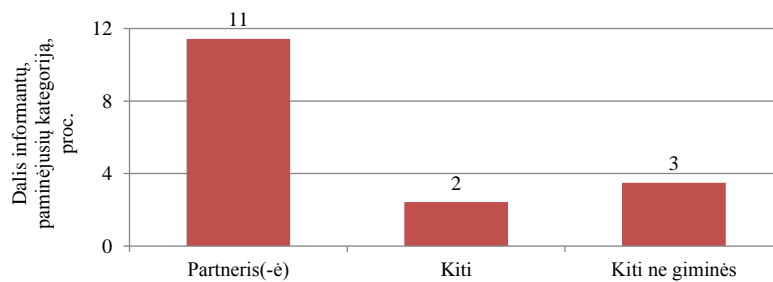
³² Prie Kitų priskirtos kategorijos: Buvęs(-usi) sutuoktinis(-ė), Buvęs(-usi) partneris(-ė), Sutuoktinio(-ės) vaikas, Partnerio(-ės) vaikas, Motinos / tėvo partneris(-ės).

³³ Prie Kitų ne giminių priskirtos kategorijos: Draugas(-ė), Pažįstamas(-a), Bendramokslis(-ė), Kambariokas(-ė), Kolega, Vadovas(-ė), Samdomas darbininkas(-ė), Vaiko draugas(-ė), Kaimynas(-ė), Kitas(-a).

Analizėje taikomi aprašomosios statistikos metodai: bendrieji pasiskirstymai, χ^2 testas ir t -testas. Manipuliacijos su kiekybinio tyrimo duomenimis ir kintamaisiais bei skaičiavimai atlikti naudojant programinį statistinį paketą SPSS Statistics 20.

4.2.2.2. Kraujo ryšio ir registruotos santuokos būtinumas

Poskyryje testuojamas teiginys T1.1 apie tai, kad tarp šeimos narių būtinai turėtų būti kraujo arba registruotos santuokos ryšys. Kiekybinio tyrimo duomenimis (3 pav.), 11 proc. apklaustų Lietuvos gyventojų savo šeimos nariu įvardijo partnerį(-ę), t.y. asmenį, su kuriuo(-ia) nėra susijęs(-usi) nei kraujo, nei registruotos santuokos ryšiu. Vadinasi, subjektyvioje sampratoje kraujo ryšys arba registruota santuoka nėra būtini kriterijai narystei šeimoje nusakyti. Rezultatas nėra netikėtas, tik iliustruoja, kad kohabitacijos ir kitų alternatyvių šeiminių gyvenimo modelių paplitimas keičia gyventojų požiūrį į naujas gyvenimo kartu formas ir keičia subjektyvios šeimos sampratos ribas.

3 pav. Informantų, partnerius, ne gimines ir kitus kraujo ryšiu arba registruotos santuokos ryšiu nesusijusius asmenis priskyrusių savo šeimos nariams, dalis (N=1890, proc.).

Teiginį T1.1 paneigia ir kiti 2 proc. informantų, kurie savo šeimos nariais įvardijo buvusius sutuoktinius arba partnerius, sutuoktinių arba partnerių vaikus, motinos partnerį arba tėvo partnerę (kategorija Kiti, 3 pav.). Šių kategorijų įvardijimas tarp šeimos narių rodo, kad asmeninio arba artimų asmenų šeiminių

gyvenimo trajektorijos daro įtaką gyventojų mąstysenai ir šeimos ribų sampratai. Šeiminių gyvenimo trajektorijas čia iliustruoja pačios kategorijos. Pavyzdžiui, sutuoktinio(-ės) vaiko įvardijimas atskleidžia, kad kitas asmuo, ne informantas, anksčiau patyrė skyrybas, našlystę, vienišos motinos arba vienišo tėvo dalią. Motinos arba tėvo partnerio(-ės) įvardijimas rodo, kad motina arba tėvas anksčiau turėjo išgyventi skyrybas arba vienišos motinos dalią ir pan.

Buvusio sutuoktinio įvardijimas reiškia, kad kažkada su šiuo asmeniu informantą siejo registruotos santuokos ryšys, tačiau dabar nėra nei registruotos santuokos ryšio, nei kraujo ryšio. Vis dėlto toks asmuo priskiriamas prie šeimos narių. Vadinasi, egzistuoja kitas arba kiti negu kraujo ryšys arba registruotos santuokos ryšys kriterijai, kuriais vadovaudamasis informantė(-as) buvusį sutuoktinį(-ę) priskyrusi(-ęs) prie savo šeimos narių.

Panašus, tik dar sudėtingesnis atvejis yra buvusio(-s) partnerio(-ės) priskyrimas prie šeimos narių. Jeigu buvusio sutuoktinio priskyrimo šeimos nariams atveju yra tikimybė, kad informantas vadovavosi buvusiu registruotos santuokos ryšiu, tai buvusios partnerystės atveju asmenų nei praeityje siejo registruotos santuokos arba kraujo ryšys, nei dabar tokie ryšiai sieja. Taigi, turėtų būti kitas arba kiti subjektyvūs kriterijai, kuriais vadovavosi informantas(-ė), kuriuos tikimės identifikuoti kokybinių duomenų pagrindu šeimos sampratos arba kiekybinių duomenų pagrindu šeiminių praktikų tyrime.

Teiginį T1.1 dar akivaizdžiau paneigia 3 proc. informantų, kurie šeimos nariais įvardijo draugą(-ę), pažįstamą, bendramokslį(-ę), kambarioką(-ę), kolegą, vadovą(-ę), samdomą darbuotoją(-ą), vaiko draugą(-ę), kaimyną(-ę) ir kt. Šiais atvejais priskyrimas šeimai nesusijęs ne tik su kraujo ryšiu arba registruota santuoka, jų buvimu praeityje arba esamu laiku, bet ir su gyvenimu viename namų ūkyje, kaip neretai yra partnerystės atvejais. Taigi, informantas turėjo vadovautis kriterijais, nesusijusiais nei su normatyvine šeimos apibrėžtimi, nei su namų ūkiu.

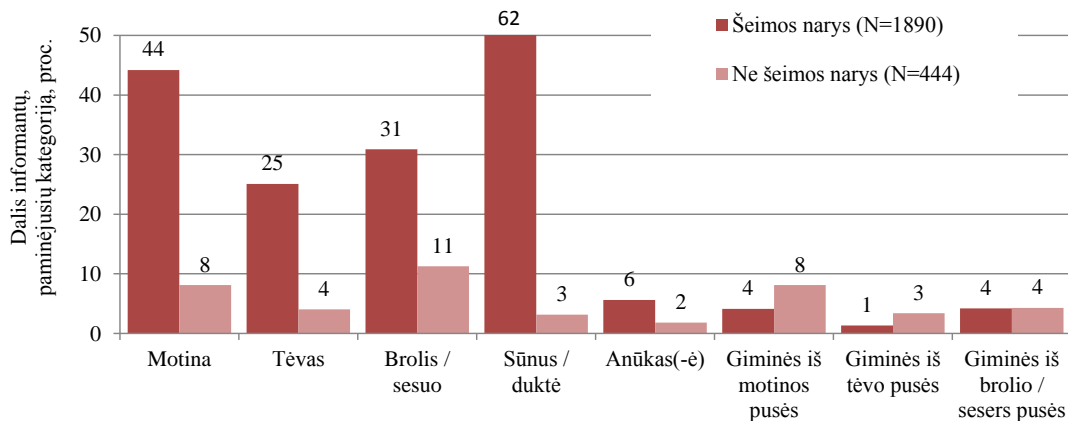
Kraujo ryšiu ir registruotos santuokos ryšiu nesusijusius asmenis šeimos nariais įvardijo santykinai nedidelė informantų dalis, iš viso 16 proc. (3 pav.). Tačiau grįžtant prie Z. Baumano (1998, p. 70-71) pastebėjimo, kad

postmoderniosios sociologijos tyrinėjimuose statistiškai nereikšmingi reiškiniai ilgainiui gali pasirodyti esą lemiami, leidžia paneigti teiginį T1.1, kad tarp šeimos narių būtinas kraujo ryšys arba registruotos santuokos ryšys.

4.2.2.3. Kraujo ryšio pakankamumas

Poskyryje testuojamas teiginys T1.2 apie tai, kad kraujo ryšys yra pakankamas narystei šeimoje identifikuoti. Teiginiui testuoti pasirinktos kategorijos, suformuotos atsakymų į klausimus B1.3 ir B1.11 pagrindu, kurios nurodo tarp informanto ir jam / jai svarbaus asmens esantį kraujo ryšį, arba tos, kurios nurodo giminystę per kraujo ryšį (pavyzdžiui, brolio sutuoktinė, sūnėnas, t.t.). Pirmiausia, buvo atrinkti orientacinės šeimos nariai – Motina, Tėvas, Brolis / Sesuo, ir prokreacinės šeimos nariai – Sūnus / Duktė. Tolesnės eilės per kraujo ryšį susiję giminės atitinka kategorijas: Anūkas(-ė), Giminės iš motinos pusės, Giminės iš tėvo pusės ir Giminės iš brolio / sesers pusės.

Kaip matyti iš 4 pav., didžioji dalis informantų asmenis iš branduolinės orientacinės ir branduolinės prokreacinės šeimos priskyrė šeimos nariams (Motina – 44 proc. informantų, Tėvas – 25 proc., Brolis / Sesuo – 31 proc., Sūnus / Duktė – net 62 proc.). Tačiau motinos, tėvo, brolio / sesers, sūnaus / dukters bei kitų per kraujo ryšį susijusių asmenų paminėjimas prie ne šeimos narių (atitinkamai, 8 proc., 4 proc., 11 proc., 3 proc.; 4 pav.) paneigia teiginį T1.2, t.y. kraujo ryšio kriterijus nėra pakankamas šeimai apibrėžti subjektyvioje šeimos sampratoje.

4 pav. Informantų, per kraujo ryšį susijusių asmenis įvardijusių tarp svarbių asmenų ir juos priskyrusių šeimos nariams arba ne šeimos nariams, dalis (proc.).

Teiginiu T1.2 verčia abejoti ir paminėjimų, tenkančių vienam informantui, vidurkiai ir jų palyginimai kategorijose. Informantų požiūris, ar kraujo ryšiu susiję asmenys yra, ar nėra jų šeimos nariai, išsidiferencijuoja. Aiški požiūrių poliarizacija yra Motinos, Tėvo, Brolio / Sesers, Sūnaus / Dukters atvejais (*t*-testo reikšmės, atitinkamai, 34,59; 23,33; 20,63; 43,10; visų $p < 0,001$; 1 lentelė). Vaikai (Sūnaus / Dukters kategorija), po to – Motina ir Tėvas yra pagrindiniai kraujo ryšius susiję asmenys – šeimos nariai. Tuo tarpu broliai ir seserys (Brolio / Sesers kategorija) dažniau negu kiti kraujo ryšiu susiję asmenys nepriskiriami šeimai (vidurkis 0,19).

Požiūriai į Anūką(-ę), Gimines iš motinos pusės, Gimines iš tėvo pusės, Gimines iš brolio / sesers nepasižymėjo tokia aiškia poliarizacija (*t*-testo reikšmės, atitinkamai, 8,49; 4,04; 1,77; 5,27; visų, išskyrus Gimines iš tėvo pusės, $p < 0,001$; 1 lentelė). Tai reiškia, kad šių kategorijų kraujo ryšio giminės panašiu dažnumu gali būti priskirti šeimai arba nepriskirti šeimai. Vertėtų pastebėti, kad rezultatus iš dalies galėjo lemti tai, kad Giminių iš motinos pusės, Giminių iš tėvo pusės, Giminių iš brolio / sesers kategorijos nėra tokios „grynos“, kaip Motinos, Tėvo, Brolio / Sesers, Sūnaus / Dukters kategorijos, kadangi apima asmenis, susijusius įvairesniais ryšiais (žr. aukščiau); be to, šios kategorijos ne tokios skaitlingos.

1 lentelė. Kraujo ryšio pakankamumas šeimai apibrėžti. *Atsakymų į klausimus „Kas tie asmenys, kurie buvo Jums svarbiausi per paskutinius vienerius metus?“ ir „Ar šiuos asmenis laikote šeimos nariu?“ pasiskirstymai, vidutinis paminėjimų skaičius ir vidurkių palyginimas.*

	Paminėjimų skaičius		Vidutinis paminėjimų skaičius, tenkantis vienam informantui		Vidurkių palyginimas ¹ t -testas
	Šeimos narys	Ne šeimos narys	Šeimos narys	Ne šeimos narys	
Motina	835	36	0,44	0,09	34,59 ***
Tėvas	474	18	0,25	0,05	23,33 ***
Brolis / sesuo	728	76	0,42	0,19	20,63 ***
Sūnus / duktė	1991	24	1,05	0,06	43,10 ***
Anūkas(-ė)	151	11	0,08	0,03	8,49 ***
Giminės iš motinos pusės	99	42	0,05	0,11	4,04 ***
Giminės iš tėvo pusės	27	15	0,01	0,04	1,77
Giminės iš brolio / sesers pusės	106	28	0,06	0,07	5,27 ***

Pastaba: ¹ vidurkių palyginimui buvo atliktas ir χ^2 testas, tačiau neradus esminių skirtumų su t -testo rezultatais, pirmieji čia nepateikiami. Žymėjimai: *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

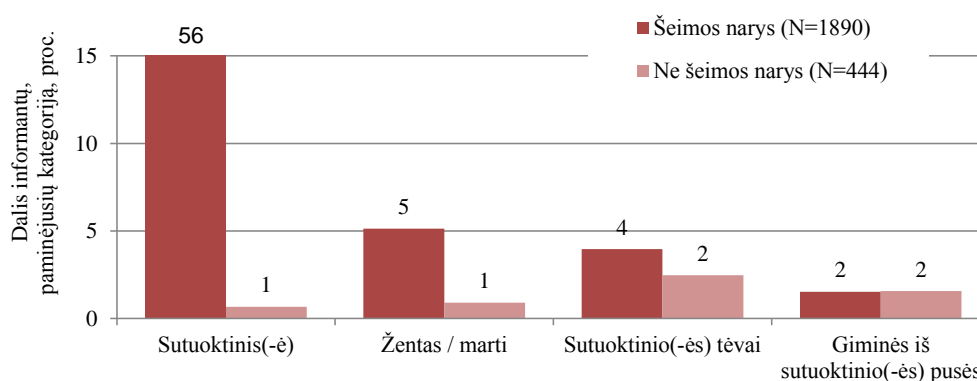
Taigi, kraujo ryšys nėra pakankamas kriterijus subjektyvioje šeimos apibrėžtyje, o ypač nusakant tolimesnės eilės kraujo ryšiu susijusių asmenų priklausymą šeimai.

4.2.2.4. Registruotos santuokos pakankamumas

Poskyryje testuojamas teiginys T1.3 apie registruotos santuokos pakankamumą narystei šeimoje identifikuoti. Teiginiui testuoti pasitelkiamos kategorijų, suformuotų atsakymų į klausimus B1.3 ir B1.11 pagrindu, ir nurodančių, kad tarp informanto ir įvardyto svarbaus asmens – šeimos nario yra registruotos santuokos ryšys arba juos sieja giminytė, atsiradusi per informanto santuoką. Tai kategorijos: Sutuoctinis(-ė), Žentas / Marti, Sutuoctinio(-ės) tėvai, Giminės iš sutuoctinio(-ės) pusės.

Kaip matyti iš 5 pav., per pusę informantų (56 proc.) sutuoctinius priskyrė savo šeimos nariams. Žentą / Marčią, Sutuoctinio(-ės) tėvus ir kitus Giminės iš sutuoctinio(-ės) pusės įvardijo neženkli dalis (iki 10 proc.)

informantų. Tačiau ir tokiu atveju kategorijos paminėjimų, tenkančių vienam informantui, skaičiaus vidurkiai ir jų palyginimas statistiškai reikšmingai (*t*-testo reikšmė 9,57; 6,99; 3,68; visais atvejais $p < 0,001$; 2 lentelė) atskleidžia, kad Žentas / Marti, Sutuoktinio(-ės) tėvai ir kiti Giminės iš sutuoktinio(-ės) pusės panašiu dažnumu gali būti įvardyti ir šeimos nariais, ir ne šeimos nariais. Tai yra, registruotos santuokos ryšys nėra pakankamas šeimos riboms nubrėžti.

5 pav. Informantų, per registruotos santuokos ryšį susijusių asmenis įvardijusių tarp svarbių asmenų ir juos priskyusių šeimos nariams arba ne šeimos nariams, dalis (proc.).

2 lentelė. Registruotos santuokos pakankamumas šeimai apibrėžti. *Atsakymų į klausimus „Kas tie asmenys, kurie buvo Jums svarbiausi per paskutinius vienerius metus?“ ir „Ar šiuos asmenis laikote šeimos nariu?“ pasiskirstymai, vidutinis paminėjimų skaičius ir vidurkių palyginimas.*

	Paminėjimų skaičius		Vidutinis paminėjimų skaičius, tenkantis vienam informantui		Vidurkių palyginimas ¹ <i>t</i> -testas
	Šeimos narys	Ne šeimos narys	Šeimos narys	Ne šeimos narys	
Sutuoktinis(-ė)	1055	5	0,56	0,01	48,39 ***
Žentas / marti	119	4	0,06	0,01	9,57 ***
Sutuoktinio(-ės) tėvai	95	14	0,05	0,04	6,99 ***
Giminės iš sutuoktinio(-ės) pusės	33	9	0,02	0,02	3,68 ***

Pastaba: ¹vidurkių palyginimui buvo atliktas ir χ^2 testas, tačiau neradus esminių skirtumų su *t*-testo rezultatais, pirmieji čia nepateikiami. Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Aiškų požiūrį į Sutuoktinį(-ę) kaip šeimos narį(-ę) patvirtina paminėjimų skaičiaus, tenkančio vienam informantui, vidurkiai ir jų palyginimas (*t*-testo reikšmė lygi 48,39; $p < 0,001$; 2 lentelė). Taigi, Sutuoktinio(-ės) atveju beveik vienareikšmiškai (trys informantai vis dėlto nurodė, kad Sutuoktinio(-ės) – ne šeimos narys) galima teigti, kad teiginys T1.3 yra teisingas.

4.2.3. Narystės šeimoje kriterijai: kokybinė interpretacija

Kiekybinio tyrimo duomenų analizė beveik visais atvejais paneigė T1.1 – T1.3 teiginius. Vadinasi, subjektyvioje šeimos sampratoje be kraujo ir registruotos santuokos taikomi kiti kriterijai narystei šeimoje nusakyti. Poskyryje, pasitelkiant kokybinio tyrimo duomenis, patiksliname ir papildome kiekybinio tyrimo rezultatus apie šeimos sampratą. Analizėje keliamas probleminis klausimas, ar modernios šeimos apibrėžties kriterijai – kraujo ryšys ir registruota santuoka – yra būtini ir pakankami šeimai apibrėžti? Jeigu ne, tai kokie kriterijai, kurie nusako narystę šeimoje?

4.2.3.1. Tyrimo metodologija

Kokybiniame tyrime panaudoti 60 giluminių interviu, atliktų įgyvendinant Projektą, duomenys. Giluminio interviu gairėse (žr. 5 priedą) suformuluoti klausimai, skirti išsiaiškinti Lietuvos gyventojams būdingą šeimos, kaip mikro lygmens socialinio konstrukto, sampratą. Tai klausimai: *Kas Jums yra šeima? Su kuo (kokiais asmenimis) Jums siejasi sąvoka „šeima“? Su kuo (kokiais asmenimis) Jums siejasi sąvokos „artimumas“, „intimumas“? Kodėl?* Analizėje nebuvo apsiribota tik atsakymais į šiuos klausimus, kadangi informantai, pasakodami apie šeimą ir savo gyvenimo įvykius atskleidė ir daugiau aspektų, tinkamų šio tyrimo tikslams pasiekti. Todėl apdorojant kokybinių interviu iššifruotus tekstus kokybinių duomenų analizės programos Atlas.ti7 pagalba, buvo sukurti kodai *šeima*, *artimumas*, *intimumas*. Kodų pagalba išfiltruoti informantų pasisakymai toliau analizuoti, pasitelkiant *būtinus*

ir pakankamos sąlygos ir negalimo trečiojo dėsnį sąvokas. Siekiant kuo detalesnės analizės, informantų pasisakymai analizuoti juos išskiriant pagal gimimo metų kohortas ir lytį.

4.2.3.2. Kraujo ryšys šeimos sampratoje

Poskyryje analizuojamas probleminis klausimas: ar, subjektyvia nuomone, vaikai, tėvai, broliai, seserys, anūkai, seneliai, brolio ar sesers vaikai bei kiti per kraujo ryšį susiję asmenys yra šeimos nariai? Klausimas suformuluotas darant prielaidą: jeigu šie asmenys įvardijami šeimos nariais, tai kraujo ryšys yra pakankamas šeimos apibrėžties kriterijus, kitu atveju, kraujo ryšys negali būti laikomas pakankamu. Apibendrinti analizės rezultatai pateikti 3 lentelėje.

3 lentelė. Kraujo ryšys subjektyvioje šeimos sampratoje.

Infromanto(-ės) lytis ir gimimo metų kohorta	Sūnus / duktė	Tėvas / motina	Brolis / sesuo	Anūkas (-ė)	Senelis (-ė)	Brolio / sesers vaikas	Kitas per kraujo ryšį susijęs asmuo
Vyrai							
1950-1955	Taip			Taip			
1960-1965	Taip	Taip					
1970-1975	Taip	Taip	Taip			Taip	Taip
1980-1985	Taip	Taip	Taip		Taip		Taip / Ne
Moterys							
1950-1955	Taip	Taip	Taip / Ne	Taip	Taip	Taip / Ne	
1960-1965	Taip	Taip	Taip				
1970-1975	Taip						
1980-1985	Taip	Taip	Taip				

Žymėjimai: Taip-šeimos narys; Ne-ne šeimos narys; pilka-nepaminėta

Kokybiniuose interviu apibrėžiant šeimą, informantai pirmiausiai ir dažniausiai minėjo tėvus ir vaikus. Nuostatos būdingos visų gimimo metų kohortų vyrams ir moterims. Nėra skirtumo, kur jie gyvena ir, apskritai, ar dar yra gyvi. Labai tipiškas atsakymas į klausimą, kas sudaro šeimą, yra: „...dukros.

Nors viena užsieny su savo šeima. Ir šeima kitos dukros, vyresniosios, kuri gyvena čia, kartu su mumis. Kuo mes labai džiaugiamės.“ [P14: 3].

Vaikų svarbą šeimos kūrimui ir sampratai iliustruoja dvi informančių papasakotos istorijos. Pirmoji pasakojo, kad draugo mama nenorėjo, kad sūnus vestų informantę. Tačiau kai ši pastojo, draugo mama susitaikė su situacija: „[vyro motina] ...*dalyvavo tose vestuvėse, buvo, viskas, kadangi jau faktas yra faktas, jinai vis tiek nuo sūnaus kaip neatsiskyrė, jau tiek, ten neprakeikė, neišvarė ir jų tie santykiai vis tiek liko, tai jinai paskui viską priėmė, taip kaip atseit irgi turėtų būt, natūraliai, bet jaučiu, kad jau vaikas jai buvo... kad dar blogiau, reiškia, sūnus įklimpo į tuos santykius. <...> vaikas jau yra vaikas. Jinai kažkaip rimčiau pažiūrėjo ir priėmė tada, aišku, mane.*“ [moteris, 1950-1955 m. gimimo kohorta; P13: 158:160]. Istorijoje vaikas reiškia neišvengiamą šeimos kūrimą, net jeigu nėra sutarimo, jeigu yra konfliktas ar pan.

Papasakota istorija vyko iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, kai visuomenėje dominavo modernios šeimos samprata ir kriterijai. Tuo tarpu antroji istorija vyko vėlesniu periodu, po Nepriklausomybės atkūrimo, kuomet ėmė akivaizdžiau ryškėti nauji šeiminių gyvenimo modeliai. Sutuoktinių pora, kurioje vyrauja darnūs tarpusavio santykiai ir su išplėstinės šeimos nariais, jautė spaudimą susilaukti vaiko, o pradėjus lauktis – visos giminės palaikymą: „*Turėjom problemų, buvom labai ilgai bevaikė šeima, ir skaityk netyčia, kai jau praradom viltį turėti jį – jis ir atsirado (juokiasi). <...> Visi laukė nuo pirmos dienos kai tik sužinojom, kad pastojau, nes tada mūsų šeimoj buvo pirmas toks atvejis kai po dvidešimties metų. Ir visi visi laukė, visa mano šeima, visa mano giminė laukė.*“ [moteris, 1960-1965 m. gimimo kohorta; P6: 94:96]. Pirmoje istorijoje vaikas reiškė neišvengiamą šeimos kūrimą, o antroje – pagal kitus kriterijus (registruota santuoka) sukurtai šeimai aplinkiniai linkėjo būtinai susilaukti vaiko. Abiem atvejais, nepaisant laikotarpio ar situacijos, vaikas reiškė neatsiejamą šeimos dalį. Be to, šiose istorijose akivaizdi šeimos, vaikų ir santuokos sąsaja. Socialinės norma, kad šeima būtinai turi turėti vaikų vertė nepatogiais jaustis sutuoktinius. Ir taip pat socialinė norma, kad vaikas turi gimti registruotoje santuokoje vertė tuoktis vyrus ir moteris, nepaisant jų jausmų ir

tarpusavio santykių. Pavyzdžiui, vienas informantas pasakojo, kad labai nesugyveno su savo tėvu, kuris ne kartą yra pasakęs, kad informantas tapo jo (tėvo) prasto, „sugadinto“ gyvenimo priežastimi: „...*prilupęs pasakė: „Jeigu ne tu, tai aš su tavo močia būčiau nesusdėjęs“*. Nu, va netyčiukas.“ [vyras, 1970-1975 m. gimimo kohorta; P48: 292].

Vaikų svarba išplečia ir šeimos sampratos ribas bei kriterijus. Pavyzdžiui, vyras save apibūdina „*vadinamas „viengungis“, ir viskas*“ [vyras, 1970-1975 m. gimimo kohorta; P7: 32] ir pratęsia, kad jo šeimą sudaro su juo po vienu stogu gyvenantys mama ir sūnėnas, sesers vaikas. Pačios sesers į šeimos sampratą informantas neįtraukia, nors teigia, kad sesuo gyva, ir kitame mieste ieško darbo. Taigi, šiam informantui sūnėno gyvenimas po vienu stogu yra svarbesnis kriterijus narystei šeimoje nusakyti, negu kraujo ryšys su seserimi arba tuo pačiu sūnėnu.

Kitame interviu moteris pasakojo, kad savo prokreacinėje šeimoje išaugino du sesers vaikus (sūnų ir dukterį): „...*sesers du vaikai yra, kuriuos mes užauginom su vyru. <...> tie du vaikai užaugo. Yra kaip mūsų vaikai. Netgi vestuvėse mus pristatinėjo kaip tėvus. Tai tėvo dieną pavyzdžiui atvažiuoja, ar ką, ar taip gimtadieniams. Taip kaip... mes skaitom, kad dar jie... sūnėnas su dukterėčia*.“ [moteris, 1950-11955 m. gimimo kohorta; P14: 10]. Interviu metu informantė aiškiai patyrė sunkumų savo ryšiui su sūnėnu ir dukterėčia, kuriuos išaugino nuo mažų dienų, įvardyti. Ji parenka formalias sąvokas *sūnėnu* ir *dukterėčia*, tačiau čia pat sako, kad jie yra jos vaikai, tik, spaudžiama formalių sampratų parenka frazę „*kaip mūsų vaikai*“. Ši istorija atskleidžia ir daugiau aspektų, kaip šeimos sampratą veikia gyvenimo kelio trajektorijos. Minėtieji sūnėnas ir dukterėčia liko gyventi pas informantės mamą dėl to, kad jos sesuo po žlugusios pirmos santuokos, kurioje gimė šie vaikai, ištekėjo antrą kartą. Antroje šeimoje sesuo patyrė vyro girtavimą ir materialinį nepriteklių, todėl pirmoje santuokoje gimusius vaikus paliko auginti savo mamai ir sesers šeimai. Vaikai užaugo kartu su biologiniais informantės vaikais. Bendroje šeimoje susiklostė tokie artimi ryšiai ir šeiminės praktikos („...*tėvo dieną pavyzdžiui atvažiuoja, ar ką, ar taip gimtadieniams*“), kad jiems įvardyti sunkumų patyrė

ne tik informantė, bet ir sūnėnas su dukterėčia. Kaip paaiškėjo, vaikai norėtų juos išauginusius tetą ir dėdę įvardyti tėvais, tačiau, viena vertus, jų biologiniai tėvai yra gyvi ir, iš istorijos matyti, palaiko tam tikrą ryšį, kita vertus, formali giminytės struktūra ir sampratos juos tarsi riboja sąvokų vartosenoje. Todėl vėl parenkama frazė su žodeliu *kaip*: „*Netgi vestuvėse mus pristatinėjo kaip tėvus*“ [moteris, 1950-1955 m. gimimo kohorta; P14: 10]. Taigi, šioje istorijoje šeimos sampratai susiformuoti įtakos turėjo ne tiek egzistavęs kraujo ryšys, kiek gyvenimas po vienu stogu, bendra butis ir gyvenimo kelyje atsiradę šilti tarpusavio jausmai.

Dvi pastarąsias istorijas vienija bendra gija – jos atsirado dėl moteris gyvenimo kelyje patirtų sunkumų (po skyrybų sukurtoje šeimoje vyras piktnaudžiauja alkoholiu, šeima patiria nepriteklių; moteris po skyrybų ieško darbo didesniame mieste, pan.), kai ši neturi galimybių išlaikyti savo vaiko arba vaikų ir laikinai arba visam laikui juos palieka auginti tėvams, broliams, seserims, kt. Koks ryšys susiklostys tarp mamos ir vaiko, nežinia. Labai tikėtina, kad po tam tikro laiko ryšys nebebus toks artimas kaip su seneliais, dėdėmis, tetomis ar kitais asmenimis, su kuriais vaikas auga ir nuolat bendrauja. Tokią situaciją rodo vaikų namuose augusio informanto patyrimai („...*visą gyvenimą augau internate, nežinojau, kas ta šeima yra...*“ [vyras, 1980 m. gimimo kohorta; P20: 14].) Paauglystėje auklėtojos jį nuvežė pas biologinę mamą susipažinti, tačiau ryšio neatsirado ir po keleto metų, pasakojant šią situaciją, jo vartosenoje šalia žodžio „mama“ atsiranda nedidelis žodelytis „ta“ („...*mes su ta mama pasikalbėjom, davė adresą, telefoną davė, tada parvažiavau atgal...*“ [vyras, 1980 m. gimimo kohorta; P20: 10]), kuris tarsi ir nežymus, bet daug pasako: nužymi emocinę distanciją, kurios kraujo ryšys neįveikė.

Tėvai, kaip ir vaikai, yra pagrindiniai ir svarbiausi kraujo ryšiu susieti šeimos nariai. Informantai pabrėžė tėvų svarbą vaikams („...*vaikams tėvų reikia, kokie jie būtų. Šiokie ar tokie, tėvų*“ [moteris, 1950-1955 m. gimimo kohorta; P14: 116] arba „...*kodėl tėvai pirmoj vietoj? Nes jų nepakeisi. Ar ne? Čia yra tas branduolys, nuo kurio mes visi pradėjom. Ir paskui mes sukuriame savo šeimą. Ir, nu, nežinia, kas bus toliau, bet, ta prasme, vaikai visada liks vaikais.* [vyras,

gimęs 1970-1975 m., P37: 21:30]). Tačiau ryšys tarp tėvų ir vaikų yra svarbus abiem pusėms. Suaugusiems jis gali reikšti atsakomybę („...*vaikai <...> jiems esu autoritetas iš tikrųjų. Kad ir kaip būtum pavargęs vakare, bet vis tiek vaikam reikia dėmesio skirt.*“ [vyras, 1970-1975 m. gimimo kohorta; P17: 275]), emocinį pasitenkinimą („*tik jos [dukros] balsą užgirstu, paskambinu balsą tik užgirstu ir man nu, viskas, va kaip ranka nuima, kaip sviestu nutepa...*“ [vyras, 1970-1975 m. gimimo kohorta; P48: 413]) arba kompensaciją dėmesio, kurio nepatyrė vaikystėje iš savo tėvų, ir nuostatą tą dėmesį suteikti jaunajai kartai („...*klausiat, kodėl neišvažiavau į užsienį? Aš suprantu, kad vaikas dar jaunas, mažas... Aš to negavau nuo tėvo. Tos draugystės to visko, dabar aš galiu tai duoti kitam žmogui. Tai man yra svarbu.*“ [vyras, 1970-1975 m. gimimo kohorta; P18: 397]).

Tėvai ne tik suteikia gyvybę, vėliau paramą vaikams, bet ir apjungia šeimą, net tuomet, kai vaikai suauga: „*dažniausiai per šventes pas tėvus vat kiek susitinkam*“ [moteris, 1980-1985 m. gimimo kohorta; P12: 46]. Jungiančiu ryšiu, paprastai, yra mama: „...*taip, pas mamą. Ten susirenka: aš, pavyzdžiui, su savo šeima, sesuo su savo šeima, ir visą laiką pas mamą.*“ [moteris, 1960-1965 m. gimimo kohorta; P6: 16]; „...*nu seserys vuo tenai tėvo va tenais, a gimtadieniai a ką – seserys atvažiuoja. [bet susirenkam] prie mamos.*“ [vyras, 1960-1965 m. gimimo kohorta; P24: 40:44]).

Mirusių tėvų informantai paprastai neminėjo. Tačiau buvo ir tokių, kurie tarp šeimos narių įvardijo savo mirusius tėvus. Pavyzdžiui, informantas sako: „*Šeima? Nu tai patys artimiausi žmonės, su kuriais tu gyveni. Tai būtų ir esama šeima santuokoj, ir seserys, broliai, nu ten, sakysim, mama, nors aš jau nieko neturiu, nei mamos nei tėčio neturiu. Tai vat – irgi šeima.*“ [moteris, 1960-1965 m. gimimo kohorta; P16: 4]. Šiuo atveju ryšys su tėvais toks stiprus, kad tęsiasi net Gyvenimui pasibaigus. Panašiai, keletas informantų tarp šeimos narių paminėjo jau mirusius senelius (dažniau seneles), su kuriais artimai bendravo, kurie padarė reikšmingą įtaką jų gyvenimo kelyje [moteris, 1950-1955 m. gimimo kohorta; P11: 242].

Mirus tėvams neretai suaugusiems vaikams iš naujo reikia atrasti būdus bendrauti tarpusavyje, kadangi, kaip liudija informantų išsakytos mintys, kraujo ryšys tarp brolių ir seserų nėra savaime suprantamas kriterijus narystei šeimoje nusakyti („...žinot, kaip išauga kartais brolis ir sesuo, nu, visiškai skirtingi žmonės. Ir ten tokia situacija tiesiog, taip buvo, kad gyveno patalpoj, vienam bute.“ [vyras, 1970-1975 m. gimimo kohorta; P37: 132]). Pateiktuose pasakojimuose broliai ir seserys buvo įvardijami ir kaip šeimos nariai, ir ne kaip šeimos nariai. Buvo įvardytos įvairios didelio emocinio atstumo tarp brolių ir seserų, nors juos jungia tarsi nenutraukiamas kraujo ryšys, priežastys. Pavyzdžiui, informantės pasakotoje savo vyro šeimos istorijoje jungiamoji grandis buvo tėvai, o jų nelikus ryšys tarp brolių ir seserų jeigu nenunyko, tai bent stipriai susilpnėjo: „Vyras iš devynių vaikų šeimos. Ir mes stengėmės su vyru pas jo tėvus nuvažiuoti į mėnesį bent kartą. Sakiau tai vyrui, kad bent pasistenkim. Ir tikrai sueidavom. O jau 2005–tais metais jo abu tėvai mirė. Ir nebepavyksta taip. <...> Iš jo šeimos irgi jau trys vaikai... yra jo broliai du ir sesuo viena jau mirę. Liko jie šeši. Bet vis tiek, nu nėra to bendro... Būtent ir tėviškę stengiasi išlaikyti, tačiau tėviškė dabar yra tuščia.“ [moteris, 1950-1955 m. gimimo kohorta; P14: 42].

Kita informantė, teigdama, kad jos ryšys su seserimi niekada nebuvo artimas, mąstė, kad galbūt artumo nebuvimą lėmė didelis amžiaus skirtumas (dešimt metų) tarp seserų. Tik vyresniame amžiuje jos suartėjo, o šio suartėjimo priežastimi tapo bendri interesai: „...šiek tiek paminėsiu seserį dėl to, kad ją dabar galima prie draugių rato priskirti, nes jos vyras irgi mirė, amžinatilį <...> kai mirė, mūsų santykiai vėl kitokie susidarė. Ir nėra jau tokie ten visai super artimi, bet gana artimi. Mes kartu... pomėgiai – ir šokti jinai irgi mėgėja – mes ir dabar nueinam į šokius pasižokt, vyresniem žmonėm kur yra. Vienu žodžiu, į koncertus, džiazas patinka, nu, daug daug daug ką, ir požiūris nemažai kur, ir to dvasinių kelių ieškojimo, galbūt aš ten giliau, daugiau, jinai bet irgi, irgi kaip ir va ta draugė, sakiau, gal kažkiek tai.“ [moteris, 1950-1955 m. gimimo kohorta; P13: 283]. Taigi, tarp seserų yra kraujo ryšys, tačiau jis formalus. Toks buvo vaikystėje, kai jos kartu augo tėvų namuose, toks išliko ir po daugelio

metų. Šių seserų ryšį greičiau galima įvardyti draugyste negu seseryste. Pati informantė įvardijo ją su seserimi vienijantį kriterijų – bendrus interesus, ne kraujo ryšį, o seserį priskyrė draugams.

Dar sudėtingesni ryšiai yra tarp tolimesnės eilės asmenų, susijusių per kraujo ryšį. Pavyzdžiui, informantė, vardydama savo šeimos narių sąrašą, aiškiai nubrėžia ribą tarp branduolinės šeimos ir kitų asmenų: „*Man brolis – taip, bet jau brolio šeima – jau nebe.*“ [moteris, 1980-1985 m. gimimo kohorta; P32: 16]. Šioje istorijoje nebuvo paminėta jokių papildomų aplinkybių, kodėl ta riba tokia griežta. Tuo tarpu kitoje istorijoje aiškiai įvardyta atsiribojimo priežastis – konfliktas, įvykęs tarp informantės ir brolio žmonos. Konfliktas tapo priežastimi iš šeimos narių sąrašo išbraukti ne tik tiesioginę konflikto veikėją (brolio žmoną), bet ir brolį (t.y. informantės orientacinės šeimos narį): „...*žodžiu... kai jisai vedė, su žmona kaip nesutarėm, taip jis ir...*“ [moteris, 1970-1975 m. gimimo kohorta; P19: 21-26]. Arba priežastimi gali tapti skirtingi gyvenimo tikslai, vertybinės nuostatos: „...*va, tėčio brolis... Vertybės, prioritetai labai skiriasi. Jei labai skirtingi broliai. <...> Tarkim, mano dėdei, tėčio broliui, labai svarbu biznes, pinigai. Jisai tiktai mato pinigus. O mano tėtis yra labai geros dūšios. Jis ne tik savo broliui, jisai aplinkiniam pagatavas viską atiduoti. Jis labai labai geras yra. Ir jisai gal norėtų bendraut, bet gaunasi toksai – vos ne „brolis išnaudoja brolį“, tą, geresnį. Ir mes užtat nenorim su ta tėčio brolio šeima bendrauti.*“ [moteris, 1980-1985 m. gimimo kohorta; P32: 263-265].

Ir priešingai, kartais gyvenimo kelyje susiklosto tokie ryšiai, kurie iš formalių tampa artimais šeiminiams. Pavyzdžiui, informantas pasakojo: „...*tas pats giminaitis yra mano darbdavys. Tai... jis kartu ir draugas, ir kaip vyresnis brolis, ir darbdavys, ir giminaitis... ten keturi viename*“ [vyras, 1980-1985 m. gimimo kohorta; P9: 224]. Interviu metu buvo matyti, kad informantas patiria sunkumų įvardyti savo ryšiui su šiuo asmeniu, nes formaliai turėtų sakyti „darbdavys“, „draugas“, „labai tolimas giminė“ ar pan., tačiau gyvenimo kelyje susikūrusi jų tarpusavio ryšio kokybė peržengia formalias ribas. Informantas ryšiui įvardyti parinko frazę „*kaip vyresnis brolis*“. Taigi, tolimas giminaitis informantui tapo tiek artimas, kad jį pavadino broliu, nors kitu atveju toks

tolimas giminaitis, tikėtina, visai nebūtų įvardytas tarp svarbių asmenų, o tuo labiau – tarp šeimos narių. Prielaidas artimam ryšiui atsirasti sukūrė giminaičio suteikta pagalba, parama, patarimai svarbiais gyvenimo klausimais ir pan. aplinkybės.

Apibendrinant galima teigti, kad kraujo ryšys kaip šeimos apibrėžties kriterijus, be abejonės, išlieka svarbus tėvų ir vaikų atžvilgiu. Toks ryšys nusitęsia net už Gyvenimo ribų. Tačiau tolimesnių kraujo ryšiais susijusių asmenų įtraukimui į šeimos sampratą būtinos papildomos sąlygos: tarpusavio parama, pagalba, emocinis artumas, prisirišimas, gyvenimas po vienu stogu ir / arba kitos investicijos į ryšio kūrimą. Šių papildomų sąlygų nebuvimas atitolina netgi tokius artimus kraujo gimes kaip broliai ir seserys. Taigi, kraujo ryšys pakankamu kriterijumi yra tik institucionalizuotos (normatyvinės) šeimos sampratoje ir apibrėžtyje, o poreikis ryšį sukurti, į jį investuoti nurodo, kad subjektyvioje sampratoje ir realios šeimos gyvenime kraujo ryšys nėra nei savaime suprantamas, nei pakankamas kriterijus narystei šeimoje nusakyti ir šeimai apibrėžti.

4.2.3.3. *Registruota santuoka šeimos sampratoje*

Siekiant išsiaiškinti santuokos vietą subjektyvioje šeimos sampratoje, buvo analizuojami požiūriai į sutuoktinį(-ę), sutuoktinio(-ės) tėvus ir kitus per santuoką susikūrusius giminystės ryšius, ir ieškoma atsakymų į klausimą, kaip informantai traktuoja šiuos asmenis: priskiria šeimos nariams, ar ne šeimos nariams. Apibendrinti tyrimo rezultatai pateikti 4 lentelėje.

Informantų pasakojimai atskleidė, kad sutuoktiniai paprastai yra priskiriami prie šeimos narių. Kai kurie informantai ypač akcentavo registruotos santuokos svarbą: „*Šeima <...> vat sutuoktinis, kažkoks partneris, kaip sakant. Bet ne tai, kad kartu gyvenam, bet jau kai įsipareigojam. <...> susituokę, įsipareigojimai kur yra.*“ [vyras, 1980-1985 m. gimimo kohorta; P22: 4]; arba „*Šeima tai yra, nu man tai yra žmona, vyras ir vaikas. Bet ta prasme, kad man*

susituokę būtų. Tada man yra šeima.“ [moteris, 1980-1985 m. gimimo kohorta; P29: 4].

4 lentelė. Santuokiniais ryšiais susiję šeimos nariai. *Atsakymai į klausimą „Su kuo (kokiais asmenimis) Jums siejasi sąvoka „šeima“?“*.

Infromanto(-ės) lytis ir gimimo metų kohorta	Sutuoktinis(-ė)	Sutuoktinio(-ės) tėvas / motina	Vaiko sutuoktinis(-ė)	Sutuoktinio(-ės) brolis / sesuo	Kitas santuokiniu ryšiu susijęs asmuo
Vyrai					
1950-1955	Taip		Ne		Ne
1960-1965	Taip	Taip / Ne			
1970-1975	Taip				
1980-1985	Taip				
Moterys					
1950-1955	Taip	Ne	Taip		
1960-1965	Taip		Taip		
1970-1975	Taip			Ne	
1980-1985	Taip	Taip			

Žymėjimai: Taip-šeimos narys; Ne-ne šeimos narys; pilka-nepaminėta

Buvo pasisakymų, kad kartais santykiai su sutuoktiniu tampa sudėtingi, konfliktiniai, tačiau tas asmuo vis tiek yra šeimos narys: „...*kartais ten ginčai ar dar kažką, tai vis tiek jie lieka man šeima.*“ [vyras, 1970-1975 m. gimimo kohorta; P18: 8]; arba „...*mama dažnai taip sako „kitaip nebus, vis tiek reikės kartu gyventi“, na tai tas kad nu reikės kartu gyvent ir tu žiūri kaip tu gyveni, nes tu gali pyktis ir tada bus nekaip, o vat vis tiek reikės kartu gyvent nu tai gal išsisprendžiam tas problemas ir toliau gyvenam. Nu va taip vat. Kad šeima tai yra svarbu.*“ [moteris, 1980-1985 m. gimimo kohorta; P12: 332]. Tai yra, šiems informantams santuokinis ryšys yra aukščiau emocijų, konfliktų, įtampos ir pan.

Tačiau tos pačios emocijos ir konfliktinės situacijos, kylančios tarp tolimesnių giminių, susijusių per registruotos santuokos ryšį, gali tapti priežastimi asmenį išbraukti iš savo narių sąrašo. Pavyzdžiui, informantas pasakojo, kad uošvis niekada jo nepripažino žentu ir šeimos nariu dėl to, kad šis buvo sukonfliktavęs su sutuoktinės broliu, t.y. uošvio sūnumi. Santykiai šioje šeimoje buvo tokie komplikuoti, kad uošvis nepripažino net savo dukters ir

informanto santuokoje gimusios anūkės: „... *jis manęs nepripažino iki pat mirties. Gimė mūsų dukra, tai jis nepripažino net savo anūkės. Buvo nagas, kietas diedas.*“ [vyras, 1950-1955 m. gimimo kohorta; P3: 44]. Taigi, registruota santuoka, net papildyta kraujo ryšiu (vaiko gimimu), netapo ryšiu, kuris susietų istorijos veikėjus į vieną šeimą. Jie (informantas su uošviu ir žmonos broliu) šeima išliko tik formaliai.

Kokybiniai interviu atskleidė gana prieštarinę požiūrį į sutuoktinio tėvus. Kai kurie informantai uošvius įvardijo šeimos nariais greta žmonos, vaikų ir savo tėvų [vyras, 1980-1985 m. gimimo kohorta; P59: 16]. Vienas informantas uošvius įvardijo savo šeimos nariais, net jeigu yra išsiskyres su jų dukra [vyras, 1960-1965 m. gimimo kohorta; P34: 2]. Tačiau dažnesni atvejai, kai uošviai priskiriami prie ne šeimos narių. Pavyzdžiui, vyriausios kartos informantė tarp šeimos narių įvardijusi savo tėvus ir net senelius, atskirai pabrėžė, kad vyro tėvai nėra jos šeimos nariai [moteris, 1950-1955 m. gimimo kohorta; P11: 5-8]. Arba informantas vyras, vardydamas šeimos narius, sako „tėvai“ ir čia pat papildo „mano“ [vyras, 1960-1965 m. gimimo kohorta; P5: 8], kas reiškia, kad ne žmonos tėvai. Šeimos nariais uošvius jauniausios kohortos informantai įvardijo dažniau negu vyresniųjų, nors gal tai dėsninga, – dalis vyresniųjų uošvių jau išėję Anapilin.

Žentus ir marčias šeimos nariais įvardijo kelios informantės moterys. Beje, žentai buvo dažniau įvardyti šeimos nariais negu marčios. Ir informantės paaiškino, kodėl: tarkime, viena iš jų teigė, kad kiekvieną kartą, kai tik reikia ką nors pataisyti arba šiaip kokios pagalbos, tuoj šaukiasi žento pagalbos („...*reik, aš paskambinu: Egidijau, žentai, ateik, padėk, patvarkyk jau...*“ [moteris, 1950-1955 m. gimimo kohorta; P4: 148]). Toks santykis, informantės nuomone, yra pagrindas žentą įvardyti šeimos nariu. Kitaip tariant, kad žentas būtų priskirtas šeimos nariu, reikalingi papildomi veiksniai, kartais užtenka tik artimo ryšio, pavyzdžiui, kai asmuo yra priimtino charakterio („...*žentas... taip pat kai ir vaikas <...> artimai bendraujam, tikrai nėra, kad pasišiaušęs, ar ten kitoks*“ [moteris, 1950-1955 m. gimimo kohorta; P14: 182]).

Apibendrinant galima teigti, kasdieniame gyvenime registruotos santuokos ryšys gali būti reikšmingas kriterijus šeimos sampratoje. Jis gali būti stipresnis už tarpusavio konfliktus, įtampas arba kitas negatyvias situacijas, išskylančias kasdieniame gyvenime. Dėsningai, registruota santuoka yra svarbiausias kriterijus šeimos nariams priskiriant sutuoktinį(-ę). Tuo tarpu tolesnės eilės giminystėje registruota santuoka brėžia netolygią liniją, t.y. uošvius, žentus, marčias, sutuoktinių brolius ir seseris ir kt. šis kriterijus gali palikti už šeimos narių. O priežastys tam gali būti minėtieji konfliktai, įtampos ir įvairios kitos situacijos. Kad giminystė tarp uošvių, žentų, marčių, sutuoktinių brolių ir seserų ir kt. užsimegztų ir išliktų, reikalingi papildomi veiksniai: charakterių suderinamumas, pasirengimas suteikti paramą ar pagalbą, kt. Taigi, registruota santuoka nėra pakankamas kriterijus šeiminiams santykiams atsirasti, ypač tarp tolesnės eilės giminių.

4.2.3.4. Ryšiai už giminystės ribų šeimos sampratoje

Kokybinių interviu duomenys atskleidė, kad Lietuvos gyventojams yra būdinga už branduolinės ir išplėstinės šeimos ribų „išplaukusi“ samprata, įtraukianti asmenis, nesusijusius nei kraujo ryšiu, nei registruotos santuokos ryšiais. Apibendrinti analizės rezultatai pateikti 5 lentelėje. Beje, lentelėje neįtraukta, tačiau buvo informantų, kurie šeimos nariais įvardijo augintinius („*O tai va šeima – su šuniuku gyvenu ir tiek.*“ [vyras, 1970-1975 m. gimimo kohorta; P48: 4]). Šio ir panašių atvejų čia nenagrinėsime, tačiau galime teigti, kad Lietuvos gyventojams būdinga šeimos samprata, kurią Vakarų tyrėjai yra atskleidę prieš daugelį metų, t.y. kad prisirišimai, tapatinami su šeiminiiais, nebūtinai susiję su žmonėmis (Glendon, 1981; Charles, Aull Davies, 2008; Levin, Trost, 1992b).

Kriterijumi, kuris apjungia kraujo ir registruotos santuokos nesusijusius asmenis, gali tapti bendri interesai ir veikla. Pavyzdžiui, našlys informantas šeimos nariais įvardija žmones, su kuriais bendrauja kasdieniame gyvenime: „...*Prie šeimos priskirčiau aišku... tie žmonės su kuriais aš... visų pirma, draugai*

ir sodo draugai, ir darbo.“ [vyras, 1950-1955 m. gimimo kohorta; P33: 4]. Pastebėtina, kad vyras nesako *kaip šeima*, o tiesiog *šeima*, ir tai rodo, kad buvę bendradarbiai ir sodo kaimynai tapo svarbesniais šeimos nariais negu biologiniai vaikai, gyvenantys kažkur užsienyje.

5 lentelė. Šeimos nariai už branduolinės ir išplėstinės šeimos ribų. *Atsakymai į klausimą „Su kuo (kokiais asmenimis) Jums siejasi sąvoka „šeima“?“*.

Infromanto(-ės) lytis ir gimimo metų kohorta	Draugas(-ė)	Kolega	Kaimynas(-ė)	Tam tikros bendruomenės nariai	Kitas asmuo už branduolinės ir išplėstinės šeimos
Vyrai					
1950-1955	Taip / Ne	Taip	Ne		
1960-1965	Taip / Ne	Ne			Ne
1970-1975	Ne	Ne		Taip / Ne	Ne
1980-1985	Taip / Ne	Ne			
Moterys					
1950-1955	Taip / Ne		Ne		Ne
1960-1965	Ne	Ne			
1970-1975	Ne	Ne			
1980-1985	Ne	Ne			

Žymėjimai: Taip-šeimos narys; Ne-ne šeimos narys; pilka-nepaminėta

Jaunesnės kartos informantai draugus taip pat mini greta normatyvinės branduolinės šeimos narių („...šitie du draugai man yra kaip šeima ir aš su jais labiau bendrauju negu su savo, sakykim, ten sese ar mama, ar kažkuo dar.“ [vyras, 1980-1985 m. gimimo kohorta; P9: 228]; „Nu kas – žmona, vaikai, tėvai mano gal turbūt. Su tėvais va... Nu, draugai turbūt irgi, artimiausi draugai...“ [vyras, 1960-1965 m. gimimo kohorta; P5: 8]; „...dėl tų ilgalaikių draugysčių tai, irgi su viena virš trisdešimt metų buvo labai jau, mama vadino trečiaja dukra“ [moteris, 1950-1955 m. gimimo kohorta; P13: 93]). Paprastai tai asmenys, kuriuos sieja bendri pozityvūs prisiminimai iš vaikystės, mokyklos laikų arba vėlesnių gyvenimo periodų. Beje, moterims labiau negu vyrams būdinga, kad tokie ryšiai išlieka nuo ankstyvos vaikystės.

Netolimas geografinis atstumas tarp informanto ir draugo(-ės) gyvenamosios vietos paminėtas kaip vienas iš veiksnių tokiems draugiškiems

santykiams kilti ir palaikyti ilgesnį laiką. Vis dėlto, kaimynystė automatiškai nesukuria šeiminių santykių („...o kaimynai vis tiek tolimesni, kad ir yra tu kaimynų ir, pašneki, viską, bet vis tiek, jau tolimesni.“ [vyras, 1950-1955 m. gimimo kohorta; P31: 8]). Kad kaimynas(-ė) būtų įvardytas(-a) šeimos nariu, turėtų veikti papildomi veiksniai (tarpusavio dvasinis artumas, bendri interesai, bendra veikla, kt.).

Keletas informantų tarp šeimos narių įvardijo asmenis, su kuriais susipažino tam tikrose institucijose, formaliose arba neformaliose organizacijose, bendruomenėse. Pavyzdžiui, vyras, kuris vaikystėje buvo paimtas iš biologinės disfunkcinės šeimos, paminėjo vaikų namų darbuotojus ir kartu su juo vaikų namuose augusius likimo draugus [vyras, 1980-1985 m. gimimo kohorta; P20]. Kitas informantas paminėjo Anoniminių alkoholikų organizaciją (AA). Kartu su žmona ir dukra dalyvaudamas organizacijos veiklose (susirinkimuose, stovyklose, kt.) randa palaikymą, atkuria pasididžiavimo jausmą ir pan., ir teigė, kad kartu su kitais *likimo broliais* jį vienija alkoholizmas [vyras, 1970-1975 m. gimimo kohorta; P18].

Taigi, bendri interesai ir veiklos, artimi emociniai saitai, atsiradę tam tikrame gyvenimo periode, artima gyvenamoji vieta, priklausymas formaliai ar neformaliai bendruomenei yra papildomi kriterijai šeimos riboms nubrėžti subjektyvioje šeimos sampratoje. Taip draugai, kolegos, kaimynai ir kiti asmenys, nesusiję nei kraujo, nei registruotos santuokos ryšiais tampa šeimos nariais. Šiuo atveju kraujo ryšys ir registruotos santuokos ryšys nėra būtini kriterijai šeimai apibrėžti.

4.2.4. Šeimos ribos kasdieniame gyvenime

Kaip jau išdiskutuota aukščiau, institucionalizuota (norminė) šeima siejama su T. Parsons (1955a) branduoline šeima, turinčia aiškią struktūrą – du suaugę ir jų biologiniai arba įvaikinti vaikai. Atitinkamai, išskiriamos sutuoktinių poros be vaikų, su vienu vaiku, dviem vaikais, gausios šeimos ir t.t. Paplitus skyryboms, įvairiuose kontekstuose pradėta išskirti nepilna šeima, kurią

paprastai sudaro vienas suaugęs (motina arba tėvas) ir vaikas arba vaikai. Kai branduolinė šeima interpretuojama platesniame kontekste, įtraukiant kitus gimines, išskiriama išplėstinė šeima. Tačiau ir tuo atveju branduolinė šeima lieka šeimos analizės centre ašimi.

Sudėtingesnį modelį šeima įgauna ją interpretuojant socialinių ryšių požiūriu (Widmer, 2006; 2010), o šeimos narius identifikuojant naudojant atvirą šeimos sampratą (Bernardes, 1985a). Tokiu būdu į šeimos narių sąrašą patenka ne tik kraujo ryšiu ir registruotos santuokos ryšiu susiję asmenys, o šeimos ribos „išplaukia“ (Pahl, Spencer, 2003; 2004). Atitinkamai, struktūrine prasme galima išskirti gerokai daugiau šeimos modelių. Lietuvoje nėra atlikta analizė, kaip atrodo šeimos modelis, apimantis šeimos narius, vadovaujantis subjektyviais kriterijais. Panašius tyrimus atlieka I. Juozeliūnienė su kolegėmis (Juozeliūnienė, Kanapienienė, 2011; 2012; Juozeliūnienė, Kanapienienė, Kazlauskaitė, 2008; Juozeliūnienė, Leonavičiūtė, 2009), tačiau tyrimuose taikoma kokybinė metodologija, tyrimai atliekami specifiniame – migracijos kontekste. Kažką panašaus galima aptikti namų ūkio analizėje, tačiau vienas iš pagrindinių namų ūkio reikalavimų – gyvenimas po vienu stogu. Taigi, tokia interpretacija neapima visų šeimos modelių įvairovės.

Poskyrio tikslas – empiriškai identifikuoti šeimos ribas, atitinkančias atvirą šeimos sampratą, būdingą Lietuvos gyventojams, ir aukščiau identifikuotus narystės joje kriterijus. Tyrime analizuojami šeimos narių sąrašai, kuriuose informantais priskyre savo šeimos nariams, vadovaudamiesi subjektyviais kriterijais.

Tyrime suformuluota hipotezė, skirta paneigti socialiniam konstruktui, kad struktūrine prasme yra tik du pagrindiniai šeimos modeliai: branduolinė šeima ir išplėstinė šeima. Keliama **hipotezė (H2)**: *kasdieniame gyvenime šeimos samprata apima ne tik branduolinės orientacinės ir branduolinės prokreacinės šeimos narius, bet ir asmenis už šių šeimų ribų, todėl galima teigti, kad šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje šeimos ribos yra „išplaukusios“*. Hipotezė testuojama kiekybinių duomenų pagrindu. Atitinkamai, analizėje naudojami statistinės analizės metodai.

Poskyrio pradžioje aptariami tyrimo duomenys ir metodai. Toliau analizuojami šeimos narių sąrašai, būdingi keturių gimimo kohortų Lietuvos gyventojams.

4.2.4.1. Tyrimo metodologija

Šeimos riboms identifikuoti tyrime naudojama atvira šeimos samprata. Tai sociologijoje plačiai taikoma metodologija šeiminei tinklinėje analizėje, kai šeimos nariai įvardijami iš anksto nedeterminuojant kriterijų (Cherlin, Furstenberg, 1994; Levin, 1993; Levin, Trost, 1992a; Milardo, 1989; 2005; Milardo, Wellman, 2005; Juozeliūnienė, Kanapienienė, 2011; 2012; Juozeliūnienė, 2008, kt.). Informantas konstruoja ir interpretuoja, kas priklauso šeimai, vadovaudamasis(-i) tik jam / jai aktualiais kriterijais.

Subjektyvioms šeimos riboms išsiaiškinti ir hipotezei H2 testuoti tyrime analizuojami šeimos narių sąrašai, kuriuos informantai pateikė, atsakydami į kiekybinio tyrimo klausimyno klausimą A8 (žr. 3 priedą).

Kintamųjų konstravimas. Atsakydami į klausimą A8, informantai galėjo įvardyti iki 18 šeimos narių. Atitinkamai, suvedant atsakymus į duomenų bazę buvo sukurta aštuoniolika kintamųjų, iš kurių kiekvienas turėjo po 71 reikšmę, t.y. tiek, kiek skirtingų kategorijų šeimos narių informantai įvardijo. Analizei palengvinti kiekvieno iš šių kintamųjų reikšmės perkoduotos taip, kad sudarytų 22 reikšmes, atitinkančias šeimos narių kategorijas: Motina, Tėvas, Sesuo, Brolis, Sutuoktinė, Sutuoktinis, Partnerė, Partneris, Duktė, Sūnus, Anūkė, Anūkas, Marti, Žentas, Anyta, Uošvis, Giminės iš motinos pusės, Giminės iš tėvo pusės, Giminės iš brolio / sesers pusės, Giminės iš sutuoktinio pusės, Ne giminės, Kiti³⁴. Tai yra, čia, siekiant kuo detalesnės šeimos modelių struktūrinės analizės, šeimos narių kategorijų išskirta daugiau negu 4.2.2 poskyryje. Šeimos narių kategorijų skyrimo procese atsižvelgta į branduolinei šeimai būdingus kriterijus – amžių ir lytį. Taip tikimasi apčiuopti šeimos modelių, išskirtų pagal

³⁴ Detalesnį aprašymą apie kategorijų Giminės iš motinos pusės, Giminės iš tėvo pusės, Giminės iš brolio / sesers pusės, Giminės iš sutuoktinio pusės, Ne giminės ir Kiti turinį žr. 4.2.2.1 poskyrį.

subjektyvius kriterijus, kontrastą su modernios branduolinės šeimos modeliu. Toliau visi aštuoniolika kintamųjų (kiekvienas po 22 reikšmes) transformuoti į 22 kintamuosius, iš kurių kiekvienas atitinka atskirą šeimos narį. Atitinkamai, šie kintamieji turi reikšmes, kurios reiškia konkretaus šeimos nario citavimų (paminėjimų) skaičių. Pavyzdžiui: jeigu kintamasis reiškia Motiną, tai reikšmės gali būti tik 0 arba 1, kur 0=tarp šeimos narių informantas nepaminėjo motinos; 1=tarp šeimos narių informantas paminėjo motiną; jeigu kintamasis reiškia Brolių, tai reikšmės gali būti nuo 0 iki n, kur n – daugiausiai brolių įvardytas skaičius; tuomet 0=tarp šeimos narių informantas nepaminėjo brolių; 1=tarp šeimos narių informantas paminėjo vieną brolių, 2=tarp šeimos narių informantas paminėjo du brolius ir t.t. Analogiškai, tik 0 ir 1 reikšmes turi kintamieji Tėvas, Sutuoktinė, Sutuoktinis, Partnerė, Partneris. Reikšmes 0, 1, 2 ir t.t. turi kintamieji Sesuo, Duktė, Sūnus, Anūkė, Anūkas, Marti, Žentas, Anyta, Uošvis, Giminės iš motinos pusės, Giminės iš tėvo pusės, Giminės iš brolio / sesers pusės, Giminės iš sutuoktinio pusės, Ne giminės, Kiti. Iš šių kintamųjų papildomai sudaryti 22 binariniai su reikšmėmis: 0=kategorija šeimos narių sąrašė nepaminėta, 1=kategorija šeimos narių sąrašė bent vieną kartą paminėta.

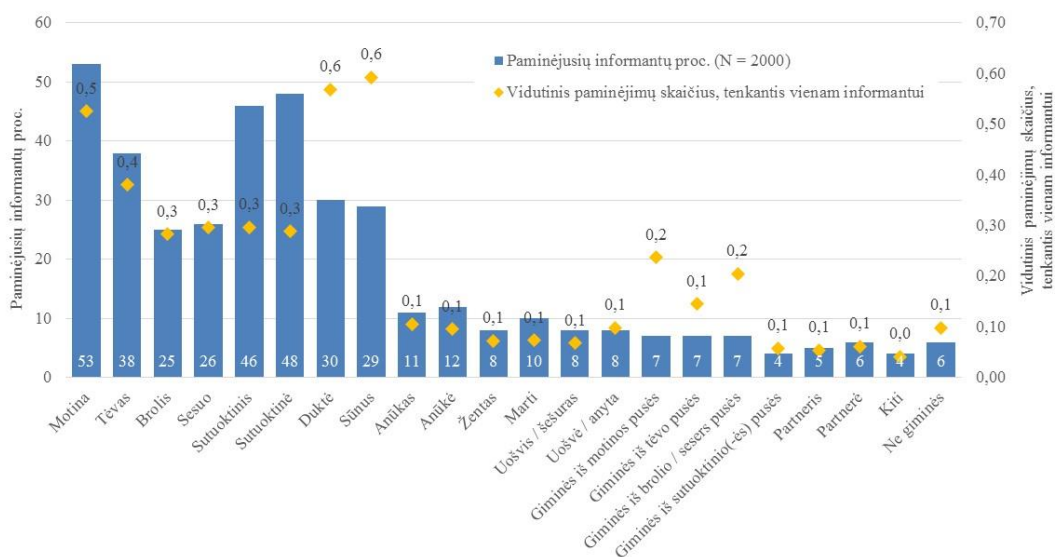
Analizės metodai. Šeimos modelių analizėje aprašomosios statistikos metodų (bendrieji pasiskirstymai, vidurkiai, ANOVA testas) pagalba susidarytas bendras vaizdas apie šeimos narių sąrašus. Šeimos modeliams išskirti pritaikytas daugiamatės statistikos metodas – faktorinė analizė. Atliekant faktorinę analizę Pagrindinių komponentų metodas ir Varimax rotacija pritaikyti binariniams kintamiesiems. Manipuliacijos su kiekybinio tyrimo duomenimis ir kintamaisiais bei skaičiavimai atlikti naudojant programinį paketą SPSS Statistics 20.

4.2.4.2. Šeimos nariai – tarp „normalių“ ir „išplaukusių“ šeimos ribų

Vadovaudamiesi subjektyviais šeimos sampratos kriterijais informantai pateikė nuo vieno iki 18 šeimos narių sąrašus. Vienas informantas vidutiniškai nurodė tris-keturis asmenis. Dešimtadalis informantų savo šeimos nariais

įvardijo dešimt ir daugiau asmenų. Informantai šeimos nariais iš viso įvardijo 9297 asmenis, kurie atitinka 71 kategoriją.

Nors informantai galėjo laisvai pasirinkti, kokius asmenis norėtų priskirti savo šeimai, empiriniai duomenys rodo, kad branduolinės orientacinės ir branduolinės prokreacinės šeimos nariai išlieka tarp dominuojančių (6 pav.). Maždaug pusė informantų šeimos nariu nurodė motiną, sutuoktinį(-ę), du penktadaliai – tėvą, ketvirtadalis – brolius ir seseris, trečdalis – vaikus, apie dešimtadalis – anūkus, marčias. Mažiau negu dešimtadalis informantų paminėjo žentą, uošvį, anytą, gimines iš motinos, tėvo, brolio, sutuoktinio pusės ir kt., t.y. išplėstinės šeimos narius. Apie dešimtadalis informantų paminėjo asmenis, nesusijusius kraujo ir registruotos santuokos ryšiais.

6 pav. Šeimos nariai subjektyvioje šeimos sampratoje. Paminėjusiųjų ir paminėjimų procentai bei vidutinis paminėjimų skaičius, tenkantis vienam informantui. *Atsakymai į klausimą „Ką Jūs priskirate savo šeimai? Tai yra, kai galvojate / kalbate apie savo šeimą, ką (kokius asmenis) konkrečiai turite omenyje?“.*

Sprendžiant iš citavimų skaičiaus, svarbiausi šeimos nariai yra motina (vidutinis paminėjimų skaičius 0,53), sūnaus (vidutinis paminėjimų skaičius 0,59) ir dukters (vidutinis paminėjimų skaičius 0,57), t.y. artimiausi kraujo ryšio

giminės. Ypač išsiskiria informantų orientacija į motinos giminystės liniją: motina paminėta beveik du kartus dažniau negu tėvas (vienas informantas paminėjo, atitinkamai, 0,53 ir 0,38 kartų); giminės iš motinos pusės taip pat paminėti dažniau negu giminės iš tėvo pusės (atitinkamai, 0,24 ir 0,15 kartų). Be to, įvairesnis ir giminių iš motinos pusės sąrašas: senelė, senelis, pusseserė, pusbrolis, teta, dėdė, tetos sutuoktinis / partneris, dėdės sutuoktinė / partnerė; kai iš tėvo pusės: senelė, senelis, pusseserė, pusbrolis, teta, dėdė. Giminės iš tėvo pusės vidutiniškai paminėti netgi rečiau negu giminės iš brolio arba sesers pusės (vidurkis 0,21). Taigi, tėvo linija yra gana silpna, lyginant su kitais artimiausiais kraujo ryšiu susijusiais giminėmis.

Sutuoktiniai, kaip ir broliai bei seserys, paminėti panašiu dažnumu – vidutiniškai apie 0,3 karto. Tolesni per registruotos santuokos ryšį susiję giminės (žentas, marti, uošvis, giminės iš sutuoktinio pusės) paminėti tokiu pat dažnumu, kaip ir neregistruotos santuokos ryšiu susiję partneriai (vidutiniškai 0,5-0,7). Anūkai ir anytos minimi vienodai retai – vienam informantui vidutiniškai tenka vos 0,1 kartas, tačiau tiek pat kartų buvo įvardyti ir kraujo arba registruotos santuokos ryšiais nesusiję asmenys. Pastarieji dažniai nėra aukšti, tačiau akivaizdžiai liudija, kad beveik penktadalis informantų yra orientuoti į alternatyvius, lyginant su dominuojančia branduoline arba išplėstine, šeimos modelius.

4.2.4.3. Gimimo kohortoms būdingos šeimos ribos

Poskyrio analizė grindžiama L. V. Bengtson (2001) idėja, kad XXI a. visuomenėms bus būdingi tarpgeneraciniai ryšiai, kurie turėtų tapti alternatyva retėjantiems branduolinės ir išplėstinės šeimos ryšiams. Mūsų tyrime šeimos narių giminystė nusidriekia per tris-keturias kartas (6 pav.). Pastarasis faktas iškelia klausimą: kokios šeimos sampratos (narių sąrašų požiūriu) būdingi skirtingoms gimimo metų kohortoms? Tyrimo rezultatai rodo, kad, dėsningai, jaunosios kartos (1980-1985 m. gimimo metų kohortos) asmenys savo šeimos nariais dažniausiai įvardijo orientacinės branduolinės šeimos narius – motiną ir

tėvą; vyresnės, 1970-1975 m. gimimo metų kohortos asmenys – motiną ir vaikus, o dviejų vyriausių kohortų asmenys – vaikus (6 lentelė). Šeimos narių paminėjimų dažnių palyginimai pagal gimimo metų kohortas patvirtino orientaciją į motinos linijos giminybę.

6 lentelė. Šeimos nariai subjektyvioje šeimos sampratoje pagal informantų gimimo kohortas. *Paminėjimų, tenkančių vienam informantui, vidurkiai ir jų palyginimai.*

Šeimos nariai	Informanto gimimo kohorta				ANOVA testas - <i>F</i>
	1950–1955	1960–1965	1970–1975	1980–1985	
Motina	0,30	0,43	0,60	0,77	93,78 ***
Tėvas	0,17	0,26	0,44	0,66	113,94 ***
Brolis	0,21	0,25	0,29	0,38	9,68 ***
Sesuo	0,26	0,27	0,29	0,37	4,35 **
Sutuoktinis	0,33	0,31	0,28	0,27	1,95
Sutuoktinė	0,34	0,34	0,32	0,16	19,26 ***
Duktė	0,66	0,69	0,63	0,29	36,67 ***
Sūnus	0,75	0,74	0,60	0,28	49,93 ***
Anūkas	0,33	0,09	0,00	0,00	74,25 ***
Anūkė	0,28	0,10	0,00	0,01	67,54 ***
Žentas	0,18	0,10	0,01	0,00	45,25 ***
Marti	0,21	0,08	0,00	0,00	63,91 ***
Uošvis / šešuras	0,04	0,04	0,11	0,09	10,04 ***
Uošvė / anyta	0,05	0,08	0,15	0,11	9,33 ***
Giminės iš motinos pusės	0,11	0,13	0,24	0,48	25,56 ***
Giminės iš tėvo pusės	0,07	0,08	0,13	0,29	15,81 ***
Giminės iš brolio / sesers pusės	0,13	0,21	0,26	0,22	3,01 *
Giminės iš sutuoktinio pusės	0,05	0,07	0,06	0,05	0,28
Partneris	0,03	0,04	0,05	0,10	10,21 ***
Partnerė	0,02	0,05	0,06	0,12	16,04 ***
Kiti	0,03	0,06	0,05	0,03	1,88
Ne giminės	0,08	0,11	0,12	0,09	0,85

Vertinimo skalė: 0 – kategorija šeimos narių sąraše nepaminėta; 1 – kategorija šeimos narių sąraše paminėta bent kartą. Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

6 lentelėje pateikti rezultatai atskleidė ir daugiau svarbių tendencijų. Šeimos narių paminėjimų dažnių palyginimai pagal gimimo metų kohortas leidžia statistiškai reikšmingai ($p < 0,001$) tvirtinti, kad orientacija į neregistruotą partnerystę jauniausiai kartai yra būdingesnė, negu trims vyresnėms kartoms. Tuo tarpu asmenų, kurie nėra susiję kraujo arba registruotos santuokos ryšiais,

atžvilgiu ryškios diferenciacijos tarp kartų nenustatyta. Visose gimimo metų kohortose kategorijai Kiti priskirti asmenys buvo paminėti nuo 0,3 iki 0,6 karto, o kiti ne giminės – nuo 0,8 iki 0,12 karto.

Taigi, remiantis subjektyvia šeimos samprata, šeimos modelių įvairovę ir „išplaukusias“ ribas individualiuose šeimos konstruktuose galime aptikti ne vien jauniausioje kartoje. Ji būdinga visoms kartoms.

4.2.4.4. Santuokinis statusas ir šeimos ribos

Skyrybos ir kiti demografiniai procesai keičia šeimos struktūrą (Popenoe, 1993, kt.). Tad šeimos modelių įvairovė, tikėtina, susijusi su asmenų santuokiniu statusu. Lyginant asmenų su skirtingais santuokiniais statusais šeimos narių sąrašus, didžiausios variacijos aptiktos sutuoktinių ir parterijų atžvilgiu (visų $p < 0,001$) (7 lentelė). Sutuoktiniai, dėsnigai, dominuoja vedusiųjų ir ištekėjusiųjų šeimos narių sąrašė, o partneriai – kohabituojančiųjų sąrašė.

Branduolinės orientacinės šeimos nariai (motina, tėvas, broliai, seserys), pirmiausia, būdingi nevedusiems ir netekėjusioms (visi $p < 0,001$) (7 lentelė). Branduolinės prokreacinės šeimos nariai (sutuoktinis, sutuoktinė, duktė, sūnus) būdingiausi vedusiųjų ir ištekėjusiųjų sąrašė (visi $p < 0,001$). Pastarieji šeimos nariams linkę priskirti ir orientacinės šeimos narius.

Kohabituojantys pagal prioritetus šeimos narių atžvilgiu yra artimiausi nevedusiems / netekėjusioms. Be partnerių, šeimos nariams jie linkę priskirti orientacinės šeimos narius, o taip pat – vaikus. Pastarieji rezultatai nurodo, kad kohabituojančiųjų grupė nėra vienalytė. Panašu, kad mūsų tyrimo rezultatuose atsispindi skirtingos kohabitantų grupės, kurias išskyrė A. Maslauskaitės (2009c) – šeiminius santykius kuriantys pirmą kartą ir ne pirmą kartą, pavyzdžiui, po skyrybų ar pan.

Išsiskyrusieji(-usios) ir našliai pagal šeimos narių sąrašus yra artimiausi vedusiems ir ištekėjusioms, t.y. pirmiausia, orientuojasi į vaikus ir tėvus. Išplėstinės šeimos narius – gimines iš motinos pusės ($p < 0,001$), gimines iš brolio / sesers pusės ($p < 0,05$) – į savo šeimos narių sąrašą dažniau negu kiti įtraukė

nevedę / netekėjusios, kohabituojantys(-čios) ir išsiskyre(-sios). Gimines iš tėvo pusės dažniausiai paminėjo kohabituojantys(-čios) ir nevedę / netekėjusios ($p < 0,01$).

7 lentelė. Šeimos nariai subjektyvioje šeimos sampratoje pagal informantų santuokinį statusą. *Paminėjimų, tenkančių vienam informantui, vidurkiai ir jų palyginimai.*

Šeimos nariai	Informanto santuokinis statusas					ANOVA testas - F
	Nevedę / Netekėjusios	Vedę / Ištekėjusios	Kohabituuo- jantys(-čios)	Išsiskyre (-usios)	Našliai(-ės)	
Motina	0,79	0,45	0,67	0,55	0,34	32,98 ***
Tėvas	0,60	0,33	0,51	0,35	0,18	23,49 ***
Brolis	0,39	0,26	0,36	0,26	0,17	5,34 ***
Giminės iš motinos pusės	0,38	0,17	0,38	0,31	0,10	7,81 ***
Sesuo	0,35	0,25	0,42	0,32	0,31	5,64 ***
Giminės iš brolio / sesers pusės	0,21	0,17	0,26	0,30	0,18	2,82 *
Giminės iš tėvo pusės	0,21	0,11	0,25	0,16	0,09	3,89 **
Ne giminės	0,12	0,08	0,09	0,12	0,17	1,22
Sūnus	0,06	0,76	0,32	0,54	0,75	64,60 ***
Partnerė	0,04	0,01	0,41	0,02	0,01	201,60 ***
Duktė	0,03	0,74	0,33	0,48	0,74	68,97 ***
Partneris	0,03	0,01	0,35	0,03	0,04	142,49 ***
Marti	0,00	0,09	0,03	0,07	0,19	9,02 ***
Sutuoktinis	0,00	0,49	0,06	0,04	0,18	148,07 ***
Uošvė / anyta	0,00	0,14	0,10	0,03	0,06	14,61 ***
Uošvis / šešuras	0,00	0,10	0,06	0,02	0,06	10,33 ***
Kiti	0,00	0,02	0,14	0,07	0,03	14,19 ***
Anūkas	0,00	0,13	0,06	0,07	0,34	13,08 ***
Anūkė	0,00	0,12	0,05	0,08	0,20	8,40 ***
Žentas	0,00	0,09	0,05	0,05	0,17	8,98 ***
Giminės iš sutuoktinio pusės	0,00	0,08	0,06	0,02	0,07	4,52 ***
Sutuoktinė	0,00	0,48	0,05	0,06	0,02	154,95 ***

Vertinimo skalė: 0 – kategorija šeimos narių sąraše nepaminėta; 1 – kategorija šeimos narių sąraše paminėta bent kartą.
Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Kitus – buvusius sutuoktinius arba partnerius(-es), sutuoktinio(-ės) arba partnerio(-ės) vaikus, motinos arba tėvo partnerį(-ę) dažniau negu kiti savo šeimos nariams priskyrė kohabituojantys informantai ($p < 0,001$). Draugus, pažįstamus, bendramokslius, kambariokus, kolegas, vadovus, samdomus darbininkus, vaikų draugus, kaimynus ir kitus kraujo ir registruotos santuokos ryšiais nesusijusius asmenis į savo šeimos narių sąrašus dažniau negu kiti įtraukė nevedę ir netekėjusios, išsiskyre(-usios) ir našliai(-ės). Rečiausiai asmenis, nepriklausančius nei branduolinei, nei išplėstinei šeimai įvardijo vedę ir ištekėjusios.

Apibendrinant galima teigti, kad į šeimos narių sąrašus pirmiausiai yra įtraukiami branduolinės orientacinės ir branduolinės prokreacinės šeimos nariai. Iš išplėstinės šeimos narių dažniau negu kiti prie šeimos narių priskiriami giminės iš motinos pusės. Visų gimimo metų kohortų bei visų santuokinių statusų asmenims yra būdinga prie šeimos narių priskirti ir asmenis, kurie nėra susiję nei kraujo, nei registruotos santuokos ryšiais. Taigi, šeimos nariams priskirtų asmenų sąrašai rodo „išplaukusias“ šeimos ribas, o į tuos sąrašus įtrauktų asmenų deriniai, tikėtina, susiję su modelių įvairove.

4.3. Šeimos narius vienijančios praktikos

Tačiau kokios šeiminės praktikos vienija šeimos narius ir nubrėžia skirtį tarp šeimos ir ne šeimos? Tyrime formuluojame **hipotezę (H3)**: *dalyvavimas veiklose kartu su kitais asmenimis sukuria ryšius, kurie gali būti įvardyti šeiminiais, netgi nesant kraujo arba santuokos ryšio*. Šia prasme šeiminės praktikos gali būti įvardytos tiek šeimos apibrėžties kriterijumi, tiek šeimos kūrimo procesu. Hipotezė testuojama kiekybinio tyrimo duomenų analizės pagrindu.

Skyrių sudaro trys poskyriai. Pirmame poskyryje aprašome empiriniame tyrime naudojamus duomenis, statistinės analizės tyrimo metodus ir kintamuosius. Antrame – trečiame poskyriuose pristatome empirinio tyrimo rezultatus. Antrame poskyryje aptariame Lietuvos šeiminių praktikų istorinę kaitą, skiriant dėmesį informantų ir jų tėvų šeimų praktikų palyginimui. Trečiame poskyryje identifikuojame praktikas, kuriančias šeimą ir skiriančias šeimos narius nuo ne šeimos narių.

4.3.1. Tyrimo metodologija

Šeiminėms praktikoms tirti sociologiniuose tyrimuose taikomi įvairūs metodai: standartizuota apklausa, kokybiniai interviu, stebėjimas, kt. (Hauri, 2011; Fiese ir kt., 2002; Fiese, Kline, 1993; Wolin, Bennett, 1984; Jensen ir kt.,

1983, kt.). Disertacijoje šeimines praktikas tiriamie atsakymų į Projekto kiekybinio tyrimo klausimyno klausimus B10A, B10B, B11 ir C5 (žr. 3 priedą) atsakymų pagrindu. Tyrimo duomenims analizuoti ir hipotezei H3 testuoti taikomi statistinės analizės metodai. Šeiminių praktikų aprašymui ir istorinės kaitos analizei taikomi aprašomosios statistikos metodai (bendrieji pasiskirstymai, vidurkiai, *t*-testas, ANOVA testas) ir daugiamatės analizės metodai (koreliacinė analizė ir faktorinė analizė). Šeiminiams praktikoms, ribojančioms šeimos narius ir ne narius, ištirti atlikta daugiamatė regresinė analizė. Tyrimo strategija pasirinkta, darant prielaidą, kad šeiminės praktikos kuria socialinius ryšius, kurie lemia jų dalyvių pasirinkimus šeimos narių atžvilgiu.

Toliau pateikiamas analizėje naudotų kintamųjų operacionalizacijos aprašymas.

4.3.1.1. Šeimos švenčių ir tradicijų operacionalizacija

Kiekybinio tyrimo klausimyne šeiminiams praktikoms identifikuoti buvo suformuluotos dvi klausimų grupės. Pirmoje klausiama apie tėvų šeimos ir informanto šeimos šventes ir tradicijas bei jų dalyvius. Suformuluoti trys uždaro tipo klausimai: B10A *Kaip dažnai šios šventės ir tradicijos yra / buvo švenčiamos Jūsų tėvų šeimoje?*, B10B *Kaip dažnai šios šventės ir tradicijos yra švenčiamos Jūsų šeimoje?* ir B11 *Kas paprastai būna Jūsų / Jūsų šeimos švenčių ir tradicijų dalyviai?* (žr. 3 priedą). Visi trys klausimai yra matricos pavidalo, kur eilutėse išvardintos šventės ir tradicijos (šv. Kūčios, šv. Kalėdos, šv. Velykos, Vėlinės, Naujųjų metų sutikimas, Motinos diena, Gimtadieniai, Sutuoktuvių metinės, Giminės sąskrydžiai, Bendra vakarienė kasdien arba sekmadienio pietūs, Atostogos su šeima), o stulpeliuose – atsakymų variantai.

Klausimuose B10A ir B10B informantų buvo prašoma kiekvienoje eilutėje pažymėti po vieną jo / jos situaciją atitinkantį atsakymo variantą. Atsakymams pritaikyta Likert skalė: 1=niekada; 2=kartais; 3=nuolat. Papildomai pateikti atsakymų variantai: 7=netaikoma; 8=nežino; 9=neatsakė.

Atsakymas „Netaikoma“ numatytas atvejams, kai, pavyzdžiui, informantė neturi vaikų, o klausiama apie Motinos dieną; arba asmuo nesutuokęs, o klausiama apie sutuoktvių metines ir pan. Analizėje šių klausimų pagalba išskirtos šeiminių praktikų grupės ir ištirta šeiminių praktikų istorinė kaita. Šeiminių praktikų grupės išskirtos klausimui B10B pritaikius faktorinę analizę. Šeiminių praktikų istorinė kaita ištirta ANOVA testo pagalba lyginant atsakymų į klausimus B10A ir B10B vidurkius bei atliekant koreliacinę analizę tarp atsakymų apie tėvų šeimose ir informantų šeimose praktikuojamas šventes ir tradicijas.

Klausimo B11 *Kas paprastai būna Jūsų / Jūsų šeimos švenčių ir tradicijų dalyviai?* atsakymų variantai: 1=Jūs pats / pati; 2=Sutuoktinis(-ė) / Partneris(ė); 3=Vaikas(-i); 4=Tėvai; 5=Broliai / seserys; 6=Kiti giminės; 7=Kiti asmenys – ne giminės. Klausimo formulavime *Jūsų / Jūsų šeimos* reiškia, kad šeimos nesukūręs(-usi) asmuo atsakinėja apie savo asmenines praktikas, o sukūręs(-usi) šeimą – apie prokreacinės šeimos praktikas. Informantų buvo prašoma kiekvienoje eilutėje pažymėti visus jo / jos situaciją atitinkančius atsakymų variantus. Atsakymai į klausimą B11 panaudoti kaip nepriklausomi kintamieji regresinėje analizėje, skirtoje hipotezei H3 testuoti. Šiam tikslui sukurti binariniai kintamieji, atitinkantys kiekvieną šventę / tradiciją ir kiekvieną dalyvių grupę (išskyrus patį informantą). Buvo analizuojama vienuolika švenčių / tradicijų su šešiomis dalyvių grupėmis (Sutuoktinis(-ė) / Partneris(ė); Vaikas(-i); Tėvai; Broliai / seserys; Kiti giminės; Kiti asmenys – ne giminės). Atitinkamai, sukurti 66 binariniai kintamieji su reikšmėmis: 0=asmuo nedalyvavo konkrečioje šventėje; 1=asmuo dalyvavo konkrečioje šventėje. Pavyzdžiui, sukurti kintamieji: „Sutuoktinis(-ė) / Partneris(ė) (ne)dalyvavo Šv. Kūčių šventime“; „Vaikas (ne)dalyvavo Šv. Kūčių šventime“; „Kiti giminės (ne)dalyvavo Šv. Kūčių šventime“, arba „Sutuoktinis(-ė) / Partneris(ė) (ne)dalyvavo atostogose su šeima“; „Vaikas (ne)dalyvavo atostogose su šeima“; „Kiti giminės (ne)dalyvavo atostogose su šeima“ ir t.t.

4.3.1.2. Rutininių ir laisvalaikio veiklų operacionalizacija

Rutininiems ir laisvalaikio veikloms identifikuoti klausimyne pateiktas klausimas C5 *Prašau nurodyti tuos užsiėmimus / laisvalaikio leidimo būdus, kurie yra Jums būdingi dabartiniu metu* (žr. 3 priedą). Informantų buvo prašoma nurodyti iki 5 svarbiausių veiklų, kuriose jis / ji dalyvavo kartu su (a) šeimos nariais / giminėmis, (b) draugais, (c) bendradarbiais. Tai atviro tipo klausimas, tačiau informantai galėjo pasinaudoti kortele su išvardytomis veiklomis. Kortelė buvo tik pagalbiniė priemonė, nes informantas buvo laisvas įvardyti jo / jos situaciją atitinkančias veiklas. Surinkti duomenys sugrupuoti ir užkoduoti. Išskirtos ir analizei pritaikytos šešios veiklų grupės: „Bendravimas“, „Kultūrinės veiklos“, „Sporto veiklos“, „Laisvalaikis gamtoje“, „Pramogos ir žaidimai“ ir „Ūkinės veiklos“. Praktikų grupė „Bendravimas“ apima veiklas: svečiavimasis (kitų asmenų lankymasis informanto namuose, informanto vizitai kitų asmenų namuose), tiesioginis bendravimas viešose vietose. Į grupę įtrauktas ir bendravimas nuotoliniu būdu, naudojant informacines komunikacines technologijas, tame tarpe naudojant Facebook, Skype ir kt. priemones. Pradžioje bendravimas nuotoliniu būdu buvo išskirtas į atskirą grupę, tačiau nepakankamai didelis atsakymų skaičius lėmė apsisprendimą jį priskirti grupei „Bendravimas“. Grupei „Kultūrinės veiklos“ priskirtos veiklos: teatrų, koncertų, parodų ir kitų kultūros renginių lankymas, mėgėjiška kūrybinė veikla, muzikavimas, choro lankymas ir pan. Grupė „Sporto veiklos“ apima sporto klubų lankymą, fizinę kultūrą, slydinėjimą, važinėjimą dviračiu, motokroso varžybas, pan. „Laisvalaikis gamtoje“ – tai gamtos gėrybių rinkimas (grybavimas, uogavimas), medžioklė, žvejyba, turistavimas, stovyklavimas, iškylavimas, atostogos prie jūros, sodyboje, kaime, kt. Grupei „Pramogos ir žaidimai“ priskirtos veiklos: laiko leidimas kavinėse, baruose, klubuose, kinoteatrų lankymas, televizijos laidų žiūrėjimas, stalo žaidimai, kt. „Ūkinės veiklos“ apima apsipirkimą, sodininkystę, daržininkystę, automobilių remontą, kitų daiktų taisymą, kt.

Kiekvienai rutininės ir laisvalaikio veiklų grupei sukurta po binarinį kintamąjį, reiškiantį informanto veiklą kartu su (1) šeimos nariais ir giminėmis

ir (2) ne šeimos nariais (draugais, bendradarbiais). Iš viso sukurta 12 binarinių kintamųjų, kurie kaip nepriklausomi kintamieji panaudoti regresinėje analizėje, skirtoje hipotezei H3 testuoti. Kintamųjų reikšmės: 0=asmuo nedalyvavo konkrečioje veikloje; 1=asmuo dalyvavo konkrečioje veikloje.

4.3.1.3. Regresinės analizės kintamieji

Siekiant identifikuoti praktikas, kurios sujungia šeimos narius nuo ne narių, atlikta daugiamatė logistinė regresinė analizė. Regresinės analizės modeliuose *priklausomi kintamieji* atitiko asmenis, įvardytus šeimos nariais arba įvardytus ne nariais. Šeimos nariai ir ne šeimos nariai identifikuoti, remiantis klausimyno B1.3 klausimu (žr. 3 priedą). Detalus atitinkamų kintamųjų sudarymo aprašymas pateiktas 4.2.2.1. poskyryje. Kiekvienas atskiras regresinės analizės modelis skirtas ištestuoti, kokie šeiminių praktikų rinkiniai lemia, kad vienas ar kitas asmuo priskiriamas šeimos nariams arba jiems nepriskiriamas. Šeiminių praktikų rinkiniai ištestuoti kategorijoms: Motina, Tėvas, Brolis / Sesuo, Sutuoktinis(-ė), Partneris(-ė), Vaikai, Žentas / Marti, Uošviai, Giminės iš motinos pusės, Giminės iš tėvo pusės, Giminės iš brolio / sesers pusės, Giminės iš sutuoktinio pusės, Kiti, Ne giminės. Tai yra, iš viso sudaryti ir ištestuoti 28 regresinės analizės modeliai. Sudarant modelius Motinos, Tėvo, Brolio / Sesers, Sutuoktinio(-ės), Partnerio(-ės), Vaikų, Žento / Marčios, Uošvių, Giminių iš brolio / sesers pusės, Giminių iš sutuoktinio pusės, atsižvelgta, ar informantas(-ė) galėjo turėti šių artimųjų. Pavyzdžiui, ar motina bei tėvas dar gyvi, ar turi vaikų, brolių, seserų, ar yra susituokęs(-usi).

Daugiamatės logistinės regresinės analizės modeliuose *nepriklausomais kintamaisiais* pasirinkti aukščiau aprašytieji binariniai kintamieji, atitinkantys šeimos šventes (šv. Kūčios, šv. Kalėdos, šv. Velykos, Vėlinės, Naujųjų metų sutikimas, Motinos diena), šeimos tradicijas (informanto gimtadieniai, Sutuoktinių metinės, Giminės sąskrydžiai, bendra vakarienė kasdien arba sekmadienio pietūs, Atostogos su šeima) ir laisvalaikio veiklas (Bendravimas,

Kultūrinės veiklos, Sporto veiklos, Laisvalaikis gamtoje, Pramogos ir žaidimai, Ūkinės veiklos).

Atskiruose regresinės analizės modeliuose įtraukti papildomi kintamieji, susiję su rutininėmis praktikomis. Kadangi apie branduolinės (prokreacinės ir orientacinės) šeimos narius kiekybinio tyrimo standartiniame klausimyne pateikta daugiau klausimų negu apie kitus asmenis, tai ir regresijos modeliuose, sudarytuose Motinos, Tėvo, Brolio / Sesers, Sūnaus / Dukters kategorijoms, buvo galimybė įtraukti daugiau kintamųjų. Papildomus klausimus-teiginius (...*paprastai pasveikina gimtadienio ir kitomis progomis; ...yra pagalbininkas buityje;...tariasi, priimant svarbius sprendimus*) (žr. 3 priedą) atitinkantys kintamieji turi atsakymus, atitinkančius Likert skalę: 1=visiškai nesutinku; 2=nesutinku; 3=nei sutinku, nei nesutinku; 4=nesutinku; 5=visiškai sutinku. Regresinės analizės modeliuose, sudarytuose Motinos, Tėvo kategorijoms, klausimą B7.6 *Kur motina / tėvas gyvena?* (žr. 3 priedą) atitinkantys kintamieji turi atsakymus: 1=gyvena užsienyje; 2=gyvena daugiau nei 1 val. kelionės atstumu; 3=gyvena iki 1 val. kelionės atstumu; 4=gyvena tame pačiame būste. Toms pačioms kategorijoms sudarytuose modeliuose klausimą B8.1 *Ar per pastaruosius 3 mėnesius bendravote su savo motina / tėvu?* atitinkantys kintamieji turi atsakymus: 0=ne; 1=taip.

Kur klausimynas ir empiriniai duomenys leido, į regresinės analizės modelius įtraukti papildomi kintamieji, susiję su informantų gimimo kohorta, vaikų amžiumi, kt.

4.3.2. Šeimoms būdingos praktikos ir jų kaita

4.3.2.1. Šeimos šventės ir tradicijos

Tyrimo duomenimis, dauguma Lietuvos piliečių tiriamas šventes ir tradicijas praktikuoja nuolat arba bent kartais (8 lentelė). Dažniausiai švenčiamos metinės, religinio pobūdžio, šventės – Šv. Kūčios, šv. Kalėdos, šv. Velykos (gimimo kohortose vidurkiai svyruoja tarp 2,9 ir 3,0), Vėlinės

(vidurkiai gimimo kohortose 2,8–2,9), Naujųjų metų sutikimas (vidurkiai gimimo kohortose 2,8–2,9), Motinos diena (vidurkiai gimimo kohortose 2,8–2,9). Retai švenčiamos sutuoktvių metinės (vidurkiai gimimo kohortose 2,0–2,2), o rečiausiai – susitinkama giminių sąskrydžiuose (vidurkiai gimimo kohortose 1,7–1,8).

8 lentelė. Šeimos švenčių ir tradicijų praktikavimo dažnumai pagal gimimo metų kohortas. *Dažnumų vidurkiai ir jų palyginimai.*

	Gimimo kohortos				ANOVA <i>testas</i> - <i>F</i>
	1950–1955	1960–1965	1970–1975	1980–1985	
Šv.Kūčios	3,0	3,0	2,9	2,9	0,61
Šv.Kalėdos	3,0	3,0	3,0	3,0	0,30
Šv.Velykos	3,0	3,0	3,0	2,9	0,77
Vėlinės	2,9	2,9	2,9	2,8	3,01 *
Motinos diena	2,8	2,9	2,9	2,9	1,83
Naujųjų metų sutikimas	2,8	2,9	2,9	2,9	0,65
Gimtadieniai	2,7	2,8	2,8	2,9	8,82 ***
Sutuoktvių metinės	2,0	2,1	2,1	2,2	4,35 **
Giminės sąskrydžiai	1,8	1,7	1,7	1,8	1,93
Atostogos su šeima	2,2	2,3	2,4	2,4	8,08 ***
Bendra vakarienė arba sekmadienio pietūs kartu	2,3	2,3	2,3	2,3	1,86

Pastabos: Vertinimų skalė: 1 – niekada, 2 – kartais, 3 – nuolat.

Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Vidurkių palyginimo (ANOVA) testas rodo nors ir nedidelius, bet statistiškai reikšmingus skirtumus tarp gimimo kohortų. Pavyzdžiui, Vėlines dažniau švenčia vyresniųjų, negu jauniausių gimimo kohortų atstovai ($F=3,01$, $p<0,05$). Gimtadienius ($F=8,82$, $p<0,001$), sutuoktvių metines ($F=4,35$, $p<0,01$), priešingai, dažniau švenčia jaunesniųjų, negu vyriausiosios gimimo kohortų atstovai. Jaunesniųjų kohortų atstovai taip pat dažniau negu vyresniųjų kartu atostogauja ($F=8,08$, $p<0,001$). Taigi, šeiminės praktikos gimimo kohortose skiriasi.

Kokios dar charakteristikos lemia gyventojams būdingus šeiminių praktikų rinkinius? Siekiant atsakyti į klausimą, pirmiausia, atlikome švenčių ir

tradicijų faktorinę analizę (9 lentelė), kurios rezultatai rodo, kad išsiskiria trys gyventojų grupės su jiems būdingais tradicijų ir švenčių rinkiniais.

9 lentelė. Šeimos švenčių ir tradicijų rinkiniai, būdingi informantų šeimose.
Faktorinės analizės rezultatai.

	Į metines (religines) šventes orientuoti	Išimtinai į šeimos tradicijas orientuoti	Į įvairias šventes ir tradicijas orientuoti
<i>Variacijos %</i>	<i>28,45</i>	<i>19,46</i>	<i>16,83</i>
šv. Kalėdos	0,925	0,070	0,176
šv. Velykos	0,917	0,056	0,146
šv. Kūčios	0,911	0,091	0,125
Vėlinės	0,574	0,095	0,373
Sutuoktuvių metinės	0,102	0,758	0,168
Giminės sąskrydžiai	0,133	0,746	-0,144
Bendra vakarienė arba sekmadienio pietūs kartu	0,050	0,687	0,263
Atostogos su šeima	-0,018	0,658	0,401
Naujų metų sutikimas	0,262	0,086	0,767
Gimtadieniai	0,146	0,220	0,755
Motinos diena	0,393	0,156	0,456

Pastaba: taikytas Pagrindinių komponentų metodas, Varimax rotacija.

Pirmoji ir didžiausia grupė, kurią sąlyginai pavadiname „Į metines (religines) šventes orientuoti“. Šios grupės asmenims būdinga švęsti šv. Kalėdas, šv. Velykas, šv. Kūčias, Vėlines ir neretai – Motinos dieną. Antroji grupė, kurią sąlyginai pavadiname „Išimtinai į šeimos tradicijas orientuoti“, paprastai, švenčia sutuoktuvių metines, vyksta į giminės sąskrydžius, bendrai maitinasi (kasdien vakarieniauja arba bent kartą per savaitę turi bendrus sekmadienio pietus). Šios grupės asmenims taip pat būdinga kartu atostogauti. Trečioji grupė, kurią sąlyginai įvardijome „Į įvairias šventes ir tradicijas orientuoti“ pasižymi gana eklektišku šeiminių praktikų rinkiniu, ypač lyginant su pirmosiomis dviem grupėmis. Šios grupės asmenys kasmet mini Vėlines, Motinos dieną, kartu švenčia gimtadienius, Naujų metų sutikimą, kartu atostogauja.

Siekiant labiau pažinti išskirtas gyventojų grupes su skirtingais šeimos švenčių ir tradicijų rinkiniais, atlikome daugiamatę tiesinę regresinę analizę. Faktorinės analizės koeficientus pasirinkę priklausomais kintamaisiais, atlikome trijų regresinės analizės modelių testavimą. Rezultatai rodo, kad išimtinai į

šeimos šventes orientuoti (10 lentelė, 2 modelis) yra poroje gyvenantys asmenys, tikėtina, turintys mažamečių vaikų iki 7 m. Kad tokie rinkiniai yra būdingi informantų šeimai, dažniau teigė vyrai negu moterys. Šios grupės asmenims būdingas nedidelis asmeninės bendruomenės tinklas, tačiau aiškiai didesnis šeimos tinklas.

10 lentelė. Demografinės charakteristikos, būdingos asmenims su skirtingais šeimos švenčių ir tradicijų rinkiniais. *Tiesinės daugiamatės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai).*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis		
	Į metines (religines) šventes orientuoti	Išimtinai į šeimos tradicijas orientuoti	Į įvairias šventes ir tradicijas orientuoti
	1 modelis	2 modelis	3 modelis
Amžiaus grupė	-0,126	-0,100	-0,003
Gyvena poroje	-0,007	0,583 ***	0,050
Turi vaikų iki 7 m.	-0,010	0,100 ***	0,075 *
Turi 7-18 m. vaikų	-0,025	-0,013	0,104 **
Turi vyresnių negu 18 m. vaikų	0,035	-0,097	-0,046
Respondento lytis	0,080	-0,252 ***	0,010
Asmeninės bendruomenės dydis	-0,144	-0,565 ***	-0,269 *
Šeimos tinklo dydis	0,210 *	0,389 ***	0,192
R^2	0,100	0,067	0,019

Pastabos: Enter metodu gauti rezultatai. Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Didesniu šeimos tinklu pasižymi ir asmenys, orientuoti į metines (religines) šventes (10 lentelė, 1 modelis). Daugiau statistiškai reikšmingai šios grupės apibūdinti negalime.

Tuo tarpu trečioji grupė, pasižyminti eklektišku praktikuojamų švenčių ir tradicijų rinkiniu (10 lentelė, 3 modelis), tikėtina, turi ne tik mažamečių, bet ir vyresnio amžiaus vaikų. Šios grupės asmenims nėra būdinga didelė asmeninė bendruomenė.

Kaip buvo pastebėta aukščiau, šeimos šventės ir tradicijos, paprastai, iš kartos į kartą perduodamos kaip kultūros, o P. Bourdieu (1998; 1990; 1977; Bourdieu, Wacquant, 1992) sąvokomis, *habitus* dalis. Šeimos lygmenyje tai reiškia, kad tėvų praktikuojamas gyvenimo būdas, tame tarpe – švenčių

šventimas ir kitos praktikos, atspindi vaikų gyvenimo būde. Mūsų tyrime, sprendžiant iš koreliacinės analizės rezultatų, visoms tiriamoms šventėms arba tradicijoms galioja tendencija: jeigu šventę ar tradiciją praktikavo tėvų šeima, tai ją praktikuoja ir informanto šeima, ir atvirkščiai (visais atvejais $p < 0,001$) (11 lentelė).

11 lentelė. Švenčių ir tradicijų, būdingų informantams / informantų šeimoms ir tėvų šeimoms, palyginimas. *Vidurkiai, vidurkių palyginimas, koreliacinės analizės rezultatai.*

	N	Vertinimų vidurkiai		Vertinimų palyginimas	
		Informanto šeima	Tėvų šeima	Koreliacijos koeficientai	<i>t</i> -testas
šv. Kūčios	1921	3,0	2,9	0,414 ***	6,446 ***
šv. Kalėdos	1927	3,0	2,9	0,419 ***	7,315 ***
šv. Velykos	1926	3,0	2,9	0,470 ***	4,996 ***
Vėlinės	1862	2,9	2,8	0,566 ***	4,695 ***
Motinos diena	1844	2,9	2,7	0,465 ***	12,323 ***
Naujųjų metų sutikimas	1898	2,9	2,7	0,475 ***	14,629 ***
Gimtadieniai	1897	2,8	2,7	0,490 ***	12,493 ***
Sutuotuvių metinės	1602	2,1	1,8	0,551 ***	14,897 ***
Giminės sąskrydžiai	1795	1,8	1,8	0,727 ***	0,144
Atostogos su šeima	1749	2,3	2,0	0,515 ***	19,050 ***
Bendra vakarienė arba sekmadienio pietūs kartu	1740	2,3	2,2	0,532 ***	8,572 ***

Pastabos: Vertinimų skalė: 1 – niekada, 2 – kartais, 3 – nuolat.

Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Kita vertus, sprendžiant iš *t*-testo rezultatų, švenčių ir tradicijų praktikavimas tėvų ir vaikų šeimose neretai skiriasi dažnumu. Pavyzdžiui, pasižymi informantų šeimose didesniu dažnumu negu jų tėvų šeimose švenčiama Motinos diena (vidurkiai, atitinkamai 2,9 ir 2,7; *t*-testas=12,323, $p < 0,001$), Naujųjų metų sutikimas (vidurkiai, atitinkamai 2,9 ir 2,7; *t*-testas=14,629, $p < 0,001$), gimtadieniai (vidurkiai, atitinkamai 2,8 ir 2,7; *t*-testas=12,493, $p < 0,001$), minimos sutuotuvių metinės (vidurkiai, atitinkamai 2,1 ir 1,8; *t*-testas=14,897, $p < 0,001$), dažniau atostogaujama su šeima (vidurkiai, atitinkamai 2,3 ir 3,0; *t*-testas=19,050, $p < 0,001$).

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos šeimoms yra gana būdinga švęsti metines šventes, turėti tradicijų. Tačiau šventes ir tradicijas atskiros šeimos praktikuoja diferencijuotai. Regresinės analizės rezultatai atskleidžia, kad šeimos šventės ir tradicijos ypač susijusios su šeimos struktūra ir asmeninio bei šeimos tinklo dydžiais. O tai, kad poros su mažamečiais vaikais labiau renkasi šeimos tradicijas, o turinčios vyresnių vaikų – įvairesnes šeimines praktikas, atitinka D. H. J. Morgano (2004; 2011a; 2011b) pastebėjimus, kad šeiminių praktikos gali priklausyti nuo šeimos gyvenimo etapo. Rezultatai atitinka ir B. H. Fiese ir kt. (1993) tyrimų rezultatus, kad šeimos su mažamečiais vaikais savo praktikomis skiriasi nuo šeimų su vyresnio amžiaus vaikais.

4.3.2.2. Rutininės ir laisvalaikio veiklos

Rutininių ir laisvalaikio veiklų praktikavimo analizė gimimo kohortose (12 lentelė) rodo, kad šios veiklos Lietuvos gyventojams mažiau būdingos, negu šventės ir šeimos tradicijos.

12 lentelė. Rutininių ir laisvalaikio veiklų praktikavimo dažnumai pagal gimimo metų kohortas. *Dažnumų vidurkiai ir jų palyginimai.*

	Gimimo kohorta				ANOVA testas - <i>F</i>
	1950–1955	1960–1965	1970–1975	1980–1985	
Bendravimas ŠN/G	0,2	0,2	0,3	0,3	18,18 ***
Bendravimas NŠN	0,3	0,4	0,6	0,7	57,55 ***
Laisvalaikis gamtoje ŠN/G	0,6	0,6	0,5	0,5	1,34
Laisvalaikis gamtoje NŠN	0,6	0,7	0,7	0,7	2,49
Kultūrinės veiklos ŠN/G	0,3	0,5	0,5	0,5	20,13 ***
Kultūrinės veiklos NŠN	0,3	0,3	0,3	0,3	1,73
Sporto veiklos ŠN/G	0,1	0,1	0,1	0,1	6,65 ***
Sporto veiklos NŠN	0,1	0,2	0,2	0,3	29,41 ***
Pramogos ir žaidimai ŠN/G	0,1	0,1	0,2	0,3	21,43 ***
Pramogos ir žaidimai NŠN	0,2	0,4	0,5	0,6	53,03 ***
Ūkinės veiklos ŠN/G	0,6	0,6	0,6	0,5	6,14 ***
Ūkinės veiklos NŠN	0,2	0,2	0,2	0,2	2,17

Pastabos: Vertinimų skalė: 0 – nedalyvavo, 1 – dalyvavo.

Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$;

ŠN/G - su šeimos nariais ir giminėmis; NŠN - ne draugais, kolegomis.

Remiantis ANOVA testo rezultatais, akivaizdu, kad rutininės ir laisvalaikio veiklos diferencijuojasi pagal amžių. Pavyzdžiui, bendravimas su šeimos nariais panašiai būdingas visų gimimo kohortų atstovams (vidurkiai svyruoja tarp 0,2-0,3; $F=18,18$, $p<0,001$), o bendravimas su draugais ir kolegomis – labiau būdingas jaunimui (vidurkiai svyruoja tarp 0,3 ir 0,7; $F=57,55$, $p<0,001$). Dėsninga, kad į sportines veiklas labiau yra įtraukti jaunesnių, negu vyresnių gimimo kohortų atstovai (vidurkiai svyruoja tarp 0,1 ir 0,3). Jaunimas, nors ir užsiiminėja sportu, tai daro dažniau su draugais ir kolegomis, negu šeimos nariais (atitinkamai, $F=29,41$, $p<0,001$ ir $F=6,65$, $p<0,001$). Panaši tendencija būdinga ir pramogoms ir žaidimams su draugais ir / arba kolegomis – veikla būdinga labiau jaunimui, negu vyresniesiems (vidurkiai, atitinkamai, svyruoja nuo 0,6 iki 0,22; $F=53,03$, $p<0,001$). Taigi, jaunimas yra akivaizdžiai labiau įtrauktas į dinamiškas, aktyvias laisvalaikio veiklas. Tuo tarpu vyresniųjų gimimo kohortų atstovams labiau, negu jaunimui, būdingos praktiškesnės, mažiau dinamiškos veiklos, pavyzdžiui, ūkinės veiklos su šeima (vidurkiai svyruoja, atitinkamai, nuo 0,3 iki 0,7; $F=6,14$, $p<0,001$).

Toliau darome prielaidą, kad rutininėms ir laisvalaikio veikloms, kaip šeimos šventėms ir tradicijoms, būdingi tam tikri rinkiniai. Patikrinimui atlikome faktorinę analizę (13 lentelė). Rezultatai rodo, kad išsiskiria penkios gyventojų grupės. Sąlyginai jas pavadiname „Aktyvus bendravimas šeimos rate“, „Aktyvus bendravimas ne šeimos rate“, „Sportinės veiklos“, „Iškylavimas ir ūkininkavimas šeimos labui“ ir „Kultūrinės pramogos ir pagalba ne šeimai“.

„Aktyvus bendravimas šeimos rate“ grupės atstovai laisvalaikį linkę leisti kartu su šeimos nariais ir giminėmis bendraudami tiesioginiai arba nuotoliniu būdu, svečiuodamiesi, leisdami laiką kavinėse, klubuose, lankydami kino teatrus ir pan. Šios grupės asmenims nėra būdinga užsiimti tokiais ūkinėmis veiklomis kaip apsipirkimas, sodininkystė, daržininkystė, automobilių remontas, daiktų taisymas ir pan.

„Aktyvus bendravimas ne šeimos rate“ grupės asmenims būdinga bendrauti ir pramogauti, tik jau su asmenimis už šeimos ribų. „Sportinės veiklos“ grupės asmenims ne taip svarbu, su kuo leisti laisvalaikį, daug svarbiau pats

užsiėmimas, o konkrečiai – sporto veiklos, pavyzdžiui, sporto klubų lankymas, važinėjimas dviračiu, slydinėjimas ir kt. Šios grupės asmenims taip pat nebūdinga užsiimti ūkinėmis veiklomis.

13 lentelė. Rutininių ir laisvalaikio veiklų rinkiniai, būdingi informantų šeimose.
Faktorinės analizės rezultatai.

	Aktyvus bendravimas šeimos rate	Aktyvus bendravimas ne šeimos rate	Sportinės veiklos	Iškylavimas ir ūkininkavimas šeimos labui	Kultūrinės pramogos ir pagalba ne šeimai
<i>Variacijos %</i>	<i>15,72</i>	<i>15,54</i>	<i>11,75</i>	<i>10,65</i>	<i>10,00</i>
Bendravimas ŠN/G	0,884	0,152	-0,052	-0,052	0,068
Pramogos ir žaidimai ŠN/G	0,879	0,187	-0,023	-0,010	0,068
Pramogos ir žaidimai NŠN	0,156	0,922	0,061	0,025	0,049
Bendravimas NŠN	0,162	0,921	0,061	-0,007	0,071
Sporto veiklos NŠN	0,051	0,114	0,740	0,104	-0,042
Sporto veiklos ŠN/G	-0,120	-0,012	0,681	-0,017	0,057
Laisvalaikis gamtoje ŠN/G	-0,162	0,073	-0,073	0,724	-0,115
Laisvalaikis gamtoje NŠN	0,191	-0,121	0,268	0,720	0,050
Ūkinės veiklos ŠN/G	-0,340	0,113	-0,306	0,430	0,227
Kultūrinės veiklos NŠN	-0,018	0,192	0,190	-0,055	0,687
Ūkinės veiklos NŠN	0,064	-0,101	-0,200	0,079	0,682
Kultūrinės veiklos ŠN/G	0,285	0,122	0,377	-0,161	0,417

Pastaba: taikytas Pagrindinių komponentų metodas, Varimax rotacija.

Žymėjimai: ŠN/G - su šeimos nariais ir giminėmis; NŠN - ne draugais, kolegomis.

„Iškylavimas ir ūkininkavimas šeimos labui“ grupės asmenims būdinga leisti laisvalaikį gamtoje iškylaujant, atostogaujant sodyboje arba prie jūros, renkant gamtos gėrybes ir pan. Dalį laisvalaikio šie asmenys skiria ūkinėms, t.y. susijusioms su rutina, veikloms. Be to, jeigu laisvalaikį gamtoje jie leidžia tiek su šeimos nariais ir giminėmis, tiek su asmenimis už šeimos ribų, tai ūkinėmis veiklos užsiima tik su šeimos nariais.

„Kultūrinės pramogos ir pagalba ne šeimai“ grupės asmenims būdinga laiką leisti užsiimant kūrybine veikla (pavyzdžiui, muzikavimu, daile ar pan.), lankant teatrą, koncertus, parodas, kitų kultūros renginius. Šiomis veiklomis jie užsiima tiek kartu su šeimos nariais, tiek su asmenimis už šeimos ribų. Su pastaraisiais šios grupės asmenys užsiima ir ūkinėmis veiklomis.

Tačiau kokioms gyventojų grupėms būdingi šie rutininių ir laisvalaikio veiklų rinkiniai? Išsiaiškinimui atlikome regresinę analizę (14 lentelė).

14 lentelė. Demografinės charakteristikos, būdingos asmenims su skirtingais Rutininių ir laisvalaikio veiklų rinkiniais. *Tiesinės daugiamatės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai).*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis				
	Aktyvus bendravimas šeimos rate	Aktyvus bendravimas ne šeimos rate	Sportinės veiklos	Iškylavimas ir ūkininkavimas šeimos labui	Kultūrinės pramogos ir pagalba ne šeimai
	1 modelis	2 modelis	3 modelis	4 modelis	5 modelis
Amžiaus grupė	0,122	0,426 ***	0,350 ***	-0,220 ***	-0,480 ***
Gyvena poroje	0,127	-0,210 **	0,107	0,440 ***	-0,186 *
Turi vaikų iki 7 m.	0,012	-0,084 ***	-0,023	-0,042	0,039
Turi 7-18 m. vaikų	0,028	0,050	0,073 *	0,051	0,102 ***
Turi vyresnių negu 18 m. vaikų	-0,163 **	-0,161 **	-0,080	-0,079	-0,223 ***
Respondento lytis	-0,087	-0,042	-0,422 ***	-0,237 ***	0,758 ***
Asmeninės bendruomenės dydis	-0,197 *	0,061	0,105	0,035	-0,039
Šeimos tinklo dydis	0,174	-0,049	-0,088	0,041	0,076
R^2	0,021	0,060	0,054	0,027	0,077

Pastabos: Enter metodu gauti rezultatai.

Žymėjimai: ŠN/G - su šeimos nariais ir giminėmis; NŠN - ne draugais, kolegomis. *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Regresinės analizės rezultatais, rutininių ir laisvalaikio veiklų rinkinys „Aktyvus bendravimas šeimos rate“ (14 lentelė, 1 modelis) būdingas asmenims, kurie, tikėtina, neturi vyresnių negu 18 m., ir kurių asmeninės bendruomenė nėra didelė. Tuo tarpu „Aktyvaus bendravimo ne šeimos rate“ rinkinys labiau būdingas jaunesniems žmonėms, negu vyresniems, gyvenantiems ne poroje, neturintiems nei mažamečių, o tuo labiau – suaugusių vaikų. „Sportinių veiklų“ rinkinys būdingas taip pat labiau būdingas jaunimui, ypač turintiems 7-18 m. vaikų vyrams. Ir priešingai, „Iškylavimo ir ūkininkavimo šeimos labui“ veiklos labiau būdingos vyresnių gimimo kohortų asmenims, negu jaunesnių. Tai asmenys, gyvenantys poroje, dažniau vyrai, negu moterys. Pagaliau, „Kultūrinių pramogų ir pagalbos ne šeimai“ veiklos būdingos vyresnių gimimo kohortų asmenims, gyvenantiems ne poroje, turintiems 7-18 m. vaikų, bet ne suaugusių (vyresnių negu 18 m.) vaikų. Tai dažniau moterys, negu vyrai.

Taigi, įvairaus amžiaus ir gimimo metų kohortų asmenims būdingi saviti švenčių, tradicijų ir rutininių veiklų rinkiniai. Kai kuriuos iš jų tėvai perduoda

vaikams, taip kurdami šeimos *habitus*. Kultūrine prasme, išlieka tie *habitus*, kurie prisideda prie kasdienio gyvenimo organizavimo, šio tyrimo kontekste – šeimos gyvenimo organizavimo, o vadovaujantis C. Smart (2007) samprata, prisideda prie šeimos kūrimo. Toliau keliame klausimą: kurios iš aptartų šeiminių praktikų kuria Lietuvos šeimą? Kurios šeimos šventės, tradicijos, rutininės ir laisvalaikio veiklos jungia šeimos narius ir juos atskiria nuo ne šeimos narių?

4.3.3. Šeimą vienijančios šventės ir kasdienės praktikos

4.3.3.1. Branduolinės orientacinės šeimos narius vienijančios praktikos

Empirinės dalies 4.2 poskyryje parodėme, kad daugeliui Lietuvos gyventojų svarbiausi šeimos nariai yra motina ir tėvas. Kartais ryšiai tarp tėvų ir vaikų nusidriekia net už gyvenimo ribų. Vis dėlto, tam tikromis aplinkybėmis net motina ir tėvas gali būti įvardyti ne šeimos nariais. Logistinė regresinė analizė (15 lentelė) parodė, kad informantų, kurie motiną įvardijo šeimos nare (15 lentelė, 1 modelis), šeimose švenčiamos šv. Kūčios, o jų dalyviais yra tėvai ($p < 0,001$); motina sveikinama Motinos dienos proga ($p < 0,05$) bei bent kartą per savaitę kartu maitinasi (kartu vakarieniauja arba dalyvauja sekmadienio pietuose) ($p < 0,001$).

Informantų, kurie motiną įvardijo ne šeimos nare (15 lentelė, 2 modelis), šeimose motina, tikėtina, nėra metinių švenčių (v. Kūčių ($p < 0,05$), šv. Kalėdų ($p < 0,01$), šv. Velykų ($p < 0,05$)) dalyvė, nėra sveikinama Motinos dienos proga ($p < 0,001$), nedalyvauja gimtadienių šventime ($p < 0,01$). Tačiau motina – ne šeimos narė, tikėtina, yra Naujųjų metų šventės ($p < 0,001$), informanto(-ės) sutuoktvių metinių paminėjimo ($p < 0,001$) dalyvė, kartu atostogauja ($p < 0,001$), bent kartą per savaitę kartu maitinasi ($p < 0,001$).

15 lentelė. Šeimos šventės ir tradicijos, vienijančios motiną / tėvą į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Logistinės regresinės analizės rezultatai, $Exp(B)$.*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis		
	Motina		Tėvas ³
	Šeimos narys	Ne šeimos narys	Šeimos narys
	1 modelis ¹	2 modelis ¹	3 modelis ²
šv. Kūčios	1,863 ***	0,401 *	1,808 *
šv. Kalėdos	1,348	0,286 **	1,837 *
šv. Velykos	1,186	0,346 *	0,802
Vėlinės	0,824	0,861	1,015
Motinos diena	1,508 *	0,209 ***	0,977
Naujų metų sutikimas	1,044	3,336 ***	0,968
Gimtadieniai	1,203	0,424 **	1,001
Sutuotųjų metų	0,801	7,726 ***	1,135
Giminės sąskrydžiai	0,999	0,794	1,051
Atostogos su šeima	1,350	6,037 ***	1,276
Bendra vakarienė arba sekmadienio pietūs kartu	1,622 ***	2,468 ***	1,933 ***
<i>N</i>	1348	1348	852
<i>-2 Log likelihood</i>	1707,97	644,18	1108,25
<i>Nagelkerke R Square</i>	0,15	0,80	0,11

Pastabos: Enter metodu gauti rezultatai. ¹Skaičiavimai atlikti tik informantams, kurių motina gyva.

²Skaičiavimai atlikti tik informantams, kurių tėvas gyvas. ³Atvejų skaičius nepakankamas atlikti skaičiavimams, kai "Tėvas - ne šeimos narys".

Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Informantų, kurie tėvą, įvardijo šeimos nariu (15 lentelė, 3 modelis), šeimose tėvas yra šv. Kūčių ($p < 0,05$) ir šv. Kalėdų ($p < 0,05$) dalyvis, bent kartą per savaitę kartu maitinasi ($p < 0,001$). Deja, atvejų skaičius duomenų bazėje per mažas atlikti skaičiavimams, kai tėvas įvardytas ne šeimos nariu. Tačiau galime palyginti praktikas šeimose, kuriose motina įvardyta šeimos nare ir tėvas įvardytas šeimos narius. Bendra tai, kad tokiose šeimose tėvai dalyvauja šv. Kūčių šventime, bent kartą per savaitę kartu maitinasi. Kitų statistiškai reikšmingų atitikimų nėra.

Asmenys, kurie motiną priskyrė prie šeimos narių, rutininėmis ir laisvalaikio užsiėmimais skiriasi nuo asmenų, motiną priskyrusių prie ne šeimos narių (16 lentelė). Pirmiesiems (16 lentelė, 1 modelis) būdinga leisti laisvalaikį su draugais, kolegomis gamtoje ($p < 0,01$) arba pramogaujant ($p < 0,05$), tačiau ne ūkininkauti ($p < 0,05$) ar sportuoti ($p < 0,01$) kartu su šeimos nariais. Antriesiems

(16 lentelė, 2 modelis), priešingai, būdinga aktyvi sportinė veikla tiek su šeima ($p < 0,001$), tiek su draugais ar kolegomis ($p < 0,05$), bet ne laisvalaikis gamtoje ($p < 0,001$) arba tiesiog bendraujant ($p < 0,001$) su draugais, kolegomis. Antriesiems taip pat būdinga pramogauti ($p < 0,001$) arba iškylauti ($p < 0,05$) su šeima. Panašu, kad antrieji asmenys labiau orientuoti į šeimą, tačiau paradoksas, kad motiną įvardijo ne šeimos nare. Čia galimos dvi prielaidos, viena labiau teorinė, kita metodologinė. Pirmu atveju galime numatyti, kad motinos nepriskyrę šeimos nariams asmenys yra orientuoti į gyvenimą savo sukurtoje prokreacinėje šeimoje, o orientacinės šeimos narius laiko kita, nebe savo šeima. Metodologinė prielaida susijusi su atvejų, prieinamų analizei, skaičiumi ir regresinės analizės rezultatų patikimumu: įvertis $-2 \text{ Log likelihood} = 656,95$ rodo, kad rezultatai nėra pakankamai patikimi. Tačiau tai gali būti prielaida tolesniems tyrimams su didesniu atvejų skaičiumi arba taikant kitus tyrimo metodus.

Tėvą priskyrusiems prie šeimos narių (16 lentelė, 3 modelis) būdinga leisti laisvalaikį gamtoje ($p < 0,05$) arba pramogauti ($p < 0,05$) su draugais, kolegomis. Vėlgi, šių praktikų negalime palyginti su atveju, kai tėvas – ne šeimos narys. Toks atvejis galėtų tapti tolesnių tyrimų objektu. Kita vertus, galime palyginti atvejus, kai motina priskirta prie šeimos narių ir tėvas priskirtas prie šeimos narių. Ir vienu, ir kitu atveju asmenims būdinga leisti laisvalaikį gamtoje arba pramogauti su draugais, kolegomis. Kitų statistiškai reikšmingų panašumų nenustatyta.

16 lentelė. Rutininės ir laisvalaikio veiklos, vienijančios motiną / tėvą į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Logistinės regresinės analizės rezultatai, $Exp(B)$.*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis		
	Motina		Tėvas ³
	Šeimos narys	Ne šeimos narys	Šeimos narys
	1 modelis ¹	2 modelis ¹	3 modelis ²
Bendravimas ŠN/G	0,906	0,955	1,233
Bendravimas NŠN	1,026	0,198 ***	0,832
Laisvalaikis gamtoje ŠN/G	0,843	1,636 *	1,050
Laisvalaikis gamtoje NŠN	1,400 **	0,234 ***	1,354 *
Kultūrinės veiklos ŠN/G	0,993	0,533 **	1,088
Kultūrinės veiklos NŠN	1,120	1,705 *	1,287
Sporto veiklos ŠN/G	0,696 *	15,441 ***	0,957
Sporto veiklos NŠN	0,946	2,541 ***	1,087
Pramogos ir žaidimai ŠN/G	0,854	10,853 ***	0,773
Pramogos ir žaidimai NŠN	1,485 *	1,403	1,699 *
Ūkinės veiklos ŠN/G	0,939	0,937	0,974
Ūkinės veiklos NŠN	0,695 **	4,638 ***	0,812
<i>N</i>	1348	1348	852
<i>-2 Log likelihood</i>	1796,14	656,95	1159,82
<i>Nagelkerke R Square</i>	0,07	0,79	0,03

Pastabos: Enter metodu gauti rezultatai. ¹Skaičiavimai atlikti tik informantams, kurių motina gyva.

²Skaičiavimai atlikti tik informantams, kurių tėvas gyvas. ³Atvejų skaičius nepakankamas atlikti skaičiavimams, kai "Tėvas - ne šeimos narys".

Žymėjimai: ŠN/G - su šeimos nariais ir giminėmis; NŠN - ne draugais, kolegomis.

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Empiriniai tyrimo duomenys leido ištestuoti papildomas bendras su motina ir tėvu praktikas (17 lentelė). Nustatyta, kad motina – šeimos narė (17 lentelė, 1 modelis) pasveikinama su gimtadieniu arba kitų švenčių proga ($p < 0,05$), su ja tariamasi, priimant svarbius sprendimus ($p < 0,001$). Ir tai daryti nėra sunku, nes, tikėtina, ji kartu gyvena ($p < 0,01$). Dėsninga, kad tokios tendencijos labiausiai būdingos jaunajai kartai ($p < 0,01$).

Motina – ne šeimos narė (17 lentelė, 2 modelis) nesveikinama gimtadienio arba kitų švenčių proga ($p < 0,001$), gyvena ne tik atskirai, bet ir toliau negu vienos valandos kelio atstumu ($p < 0,001$). Tendencija ypač būdinga vyresniųjų kohortų, negu, pavyzdžiui, 1970-1975 m. gimimo kohortos asmenims ($p < 0,05$).

17 lentelė. Rutininės ir laisvalaikio veiklos, vienijančios motiną / tėvą į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Logistinės regresinės analizės rezultatai, Exp(B).*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis		
	Motina		Tėvas ³
	Šeimos narys	Ne šeimos narys	Šeimos narys
	1 modelis ¹	2 modelis ¹	3 modelis ²
Pasveikinu motiną / tėvą gimtadienio, kitų švenčių progomis (ref. Visiškai nesutinku / nesutinku)			
Nei sutinku, nei nesutinku	1,382	0,148 **	1,805
Visiškai sutinku / sutinku	2,441 *	0,006 ***	1,842
Motina / tėvas yra pagalbininkė(-as) buityje (ref. Visiškai nesutinku / nesutinku)			
Nei sutinku, nei nesutinku	0,884	1,355	0,704
Visiškai sutinku / sutinku	0,784	1,302	0,603 *
Tariusi su motina / tėvu, priimdamas(-a) svarbius sprendimus (ref. Visiškai nesutinku / nesutinku)			
Nei sutinku, nei nesutinku	2,485 ***	0,801	2,511 ***
Visiškai sutinku / sutinku	2,709 ***	1,114	2,888 ***
Gyvena užsienyje (ref.)			
Gyvena toliau nei 1 val. kelionės	1,031	0,042 ***	0,287
Gyvena iki 1 val. kelionės	0,951	0,025 ***	0,250
Gyvena tame pačiame būste	3,396 **	0,016 ***	0,580
Gimimo kohortos (ref. 1950-1955 m.)			
1960-1965 m.	1,007	1,136	1,738
1970-1975 m.	1,236	0,342 *	1,972
1980-1985 m.	1,931 **	0,546	2,912 *
<i>N</i>	1348	1348	852
<i>-2 Log likelihood</i>	1541,78	371,38	930,32
<i>Nagelkerke R Square</i>	0,23	0,89	0,12

Pastabos: Enter metodu gauti rezultatai. ¹Skaičiavimai atlikti tik informantams, kurių motina gyva.

²Skaičiavimai atlikti tik informantams, kurių tėvas gyvas. ³Atvejų skaičius nepakankamas atlikti skaičiavimams, kai "Tėvas - ne šeimos narys".

Žymėjimai: *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

Tuo tarpu tėvas – šeimos narys, galima statistiškai patikimai teigti, nors nėra pagalbininkas buityje (p<0,05), tačiau su juo tariamasi priimant svarbius sprendimus (p<0,001). Tendencijos ypač būdingos jauniausios gimimo kohortos atstovams (p<0,05).

Formaliai, orientacinės branduolinės šeimos nariai broliai ir seserys yra vieni iš artimiausių per kraujo ryšį susiję giminės. Tačiau pirmoje dalyje parodėme, kad subjektyviu požiūriu, kaip šeimos nariai broliai ir seserys

vertinami prieštarai. Paprastai, reikalingi papildomi veiksniai, kad susidarytų ir išliktų tamprūs ryšiai tarp brolių ir seserų. Atitinkamoms šeiminiams praktikoms identifikuoti atlikta logistinė regresinė analizė (18 lentelė).

18 lentelė. Šeimos šventės ir tradicijos, vienijančios brolius ir seseris į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Logistinės regresinės analizės rezultatai, Exp(B).*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis	
	Brolis / sesuo	
	Šeimos narys	Ne šeimos narys
	1 modelis ¹	2 modelis ¹
šv. Kūčios	2,368 ***	0,290 ***
šv. Kalėdos	1,417	0,611
šv. Velykos	0,574 **	0,859
Vėlinės	1,261	0,864
Motinos diena	1,862 ***	1,632
Naujų metų sutikimas	0,984	2,618 ***
Gimtadieniai	1,276	0,092 ***
Sutuotuvių metinės	1,176	13,318 ***
Giminės sąskrydžiai	0,712 **	0,536 **
Atostogos su šeima	2,088 ***	12,780 ***
Bendra vakarienė arba sekmadienio pietūs kartu	1,957 ***	5,704 ***
<i>N</i>	1628	1628
<i>-2 Log likelihood</i>	1874,38	809,94
<i>Nagelkerke R Square</i>	0,28	0,79

Pastabos: Enter metodu gauti rezultatai. ¹Skaičiavimai atlikti tik seserų / brolių turintiems informantams.

Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Logistinė regresinė analizė atskleidė, kad broliai ir / arba seserys įvardijami šeimos nariais (18 lentelė, 1 modelis), kai kartu dalyvauja šv. Kūčiose ($p < 0,001$), švenčia Motinos dieną ($p < 0,001$), atostogauja ($p < 0,001$), bent kartą per savaitę maitinasi ($p < 0,001$). Tačiau šiems broliams ir seserims, tikėtina, nebūdinga kartu švęsti šv. Velykas ($p < 0,01$) arba dalyvauti giminės sąskrydžiuose ($p < 0,01$).

Asmenys, brolius ir / arba seseris priskyre ne šeimos nariams (18 lentelė, 2 modelis), kartu nešvenčia šv. Kūčių ($p < 0,001$), nešvenčia gimtadienių

($p < 0,001$), nedalyvauja giminės sąskrydžiuose ($p < 0,01$). Tačiau, tikėtina, kad jie kartu sutinka Naujuosius metus ($p < 0,001$), pažymi savo sutuoktuvių metines ($p < 0,001$), leidžia kartu atostogas ($p < 0,001$).

Iš logistinės regresinės analizės rezultatų matyti, kad asmenims, kurie brolius ir / arba seseris priskyrė šeimos nariams (19 lentelė, 1 modelis), būdinga leisti laisvalaikį aktyviai sportuojant kartu su šeimos nariais ($p < 0,001$) arba be jų ($p < 0,05$), pramogaujant ($p < 0,05$) su draugais, kolegomis.

19 lentelė. Rutininės ir laisvalaikio veiklos, vienijančios brolius ir seseris į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Logistinės regresinės analizės rezultatai, Exp(B).*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis	
	Brolis / sesuo	
	Šeimos narys	Ne šeimos narys
	1 modelis ¹	2 modelis ¹
Bendravimas ŠN/G	0,809	1,057
Bendravimas NŠN	0,851	0,168 ***
Laisvalaikis gamtoje ŠN/G	0,979	1,496 *
Laisvalaikis gamtoje NŠN	1,046	0,365 ***
Kultūrinės veiklos ŠN/G	0,877	0,579 **
Kultūrinės veiklos NŠN	1,184	1,595 *
Sporto veiklos ŠN/G	1,689 ***	11,815 ***
Sporto veiklos NŠN	1,399 *	3,121 ***
Pramogos ir žaidimai ŠN/G	1,451	6,845 ***
Pramogos ir žaidimai NŠN	1,462 *	2,686 *
Ūkinės veiklos ŠN/G	0,924	1,102
Ūkinės veiklos NŠN	1,155	3,748 ***
<i>N</i>	1628	1628
<i>-2 Log likelihood</i>	2128,25	863,81
<i>Nagelkerke R Square</i>	0,10	0,77

Pastabos: Enter metodu gauti rezultatai. ¹Skaičiavimai atlikti tik seserų / brolių turintiems informantams.

Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

ŠN/G - su šeimos nariais ir giminėmis; NŠN - ne draugais, kolegomis.

Šios veiklos būdingos ir asmenims, kurie brolius / seseris įvardijo ne šeimos nariais (19 lentelė, 2 modelis), tik dar stipriau išreikštos (atitinkamai, $p < 0,001$; $p < 0,001$ ir $p < 0,05$). Be to, šiems asmenims būdinga kartu su draugais ar kolegomis dalyvauti kultūrinėse ($p < 0,05$) bei ūkinėse ($p < 0,001$) veiklose, bet ne su jais išskylauti gamtoje ($p < 0,001$) arba kitaip bendrauti ($p < 0,001$). Šie asmenys su šeimos nariais kartu leidžia laisvalaikį gamtoje ($p < 0,05$), pramogauja ($p < 0,001$). Kita vertus, įvertis $-2 \text{ Log likelihood} = 863,81$ kelia tam tikrų abejonių rezultatų patikimumu, todėl reikalingi tolesni tyrimai.

Apibendrinant galime teigti, kad šv. Kūčios akivaizdžiai išsiskiria kaip šventė, brėžianti ribą tarp orientacinės branduolinės šeimos narių. Svarbus yra ir bendras maitinimasis. Iš rutininių ir laisvalaikio veiklų išsiskiria išskylavimas gamtoje, sportinės bei ūkinės veiklos – jos taip pat brėžia ribą tarp šeimos narių ir ne šeimos narių.

4.3.3.2. Branduolinės prokreacinės šeimos narius vienijančios praktikos

Prokreacinės branduolinės šeimos svarbiausi nariai yra sutuoktiniai, neregistruotoje santuokoje gyvenantys partneriai, vaikai. Todėl šiame poskyryje analizuojame, kokios šventės, tradicijos bei rutininės ir laisvalaikio veiklos brėžia ribą tarp šių asmenų.

Kaip rodo logistinės regresinės analizės rezultatai (20 lentelė), sutuoktiniai ir partneriai yra skirtingų švenčių ir šeimos tradicijų dalyviai. Sutuoktiniai, paprastai, įvardijami šeimos nariais (20 lentelė, 1 modelis) ir yra šv. Kūčių ($p < 0,01$) dalyviai, kartu švenčia sutuoktusių metines ($p < 0,05$). Tačiau jie nebūtinai yra giminės sąskrydžių dalyviai ($p < 0,01$).

Neregistruotoje santuokoje gyvenančių partnerių, nors ir įvardytų šeimos nariais, atveju (20 lentelė, 2 modelis) nėra akivaizdu, kad jie būtų šeimos švenčių dalyviai. Statistiškai patikimai galime teigti tik tai, kad partneriai – šeimos nariai bent kartą per savaitę maitinasi kartu ($p < 0,05$).

20 lentelė. Šeimos šventės ir tradicijos, vienijančios sutuoktinius / partnerius į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Logistinės regresinės analizės rezultatai, Exp(B).*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis	
	Sutuoktinis(-ė) ³	Partneris(-ė) ³
	Šeimos narys	Šeimos narys
	1 modelis ¹	2 modelis ²
šv. Kūčios	5,949 **	0,917
šv. Kalėdos	2,992	3,177
šv. Velykos	1,392	4,778
Vėlinės	0,550	0,507
Motinos diena	1,225	1,652
Naujų metų sutikimas	1,568	2,126
Gimtadieniai	2,419	0,623
Sutuotuvių metinės	1,853 *	-
Giminės sąskrydžiai	0,492 **	0,526
Atostogos su šeima	1,022	0,599
Bendra vakarienė arba sekmadienio pietūs kartu	1,519	5,147 **
<i>N</i>	1126	234
<i>-2 Log likelihood</i>	693,85	201,41
<i>Nagelkerke R Square</i>	0,72	0,55

Pastabos: Enter metodu gauti rezultatai; ¹Modelis tik susituokusiems(-oms); ²Modelis testuotas tik kohabituojantiems; ³Atvejų skaičius nepakankamas atlikti skaičiavimams, kai "Sutuoktinis(-ė) / Partneris(-ė) - ne šeimos narys(-ė)".

Žymėjimai: - į modelį neįtraukti kintamieji; ... iš modelio pašalinti nereikšmingi kintamieji; *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

Laisvalaikio metu asmenys, kurie sutuoktinius įvardijo šeimos nariais (21 lentelė, 1 modelis), kartu su kitais šeimos nariais bendrauja (p<0,01), dalyvauja kultūrinėse veiklose (p<0,01), bet ne kartu su jais sportuoja (p<0,001), pramogauja (p<0,001) ar užsiima ūkinėmis veiklomis (p<0,001). Šiems asmenims taip pat būdinga leisti laisvalaikį gamtoje su draugais, kolegomis (p<0,001).

21 lentelė. Rutininės ir laisvalaikio veiklos, vienijančios sutuoktinius / partnerius į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Logistinės regresinės analizės rezultatai, Exp(B).*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis	
	Sutuoktinis(-ė) ³	Partneris(-ė) ³
	Šeimos narys	Šeimos narys
	1 modelis ¹	2 modelis ²
Bendravimas ŠN/G	3,016 **	0,459
Bendravimas NŠN	1,383	1,514
Laisvalaikis gamtoje ŠN/G	1,083	1,139
Laisvalaikis gamtoje NŠN	3,786 ***	1,907 *
Kultūrinės veiklos ŠN/G	1,824 **	1,075
Kultūrinės veiklos NŠN	0,712	0,724
Sporto veiklos ŠN/G	0,146 ***	0,407 *
Sporto veiklos NŠN	0,347 ***	0,584
Pramogos ir žaidimai ŠN/G	0,088 ***	1,926
Pramogos ir žaidimai NŠN	1,020	0,542
Ūkinės veiklos ŠN/G	0,885	1,394
Ūkinės veiklos NŠN	0,299 ***	0,311 ***
<i>N</i>	1126	234
<i>-2 Log likelihood</i>	737,13	248,17
<i>Nagelkerke R Square</i>	0,69	0,37

Pastabos: Enter metodu gauti rezultatai; ¹Modelis tik susituokusiems(-oms); ²Modelis testuotas tik kohabituojantiems; ³Atvejų skaičius nepakankamas atlikti skaičiavimams, kai "Sutuoktinis(-ė) / Partneris(-ė) - ne šeimos narys(-ė)".

Žymėjimai: ŠN/G - su šeimos nariais ir giminėmis; NŠN - ne draugais, kolegomis;

*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

Asmenims, kurie neregistruotoje santuokoje gyvenančius partnerius įvardijo šeimos nariais (21 lentelė, 2 modelis), taip pat nebūdinga kartu su šeimos nariais užsiimti ūkinėmis veiklomis (p<0,001) arba sportuoti (p<0,05), jie greičiau linkę išskylauti gamtoje (p<0,05) su draugais arba kolegomis.

Taigi, tarp asmenų, kurie sutuoktinius arba partnerius įvardijo šeimos nariais, bendra laisvalaikį leisti su draugais, kolegomis, bet ne su šeimos nariais atliekant šeimai naudingus ūkinius darbus arba kartu su jais sportuojant. O skiria juos labiausiai bendravimas, pramogos ir kultūrinės veiklos su kitais šeimos nariais. Visos šios veiklos brėžia ribą tarp šeimos narių – sutuoktinių ir šeimos narių – partnerių. Deja, mažas atvejų skaičius mūsų tyrime neleidžia išanalizuoti

praktikų, būdingų asmenims ir jų šeimoms, kuriose sutuoktinis(-ė) arba partneris(-ė) priskiriamas(-a) prie ne šeimos narių. Tokie atvejai galėtų tapti tolesnių tyrimų objektu.

Vaikų – šeimos narių atveju (22 lentelė, 1 modelis), šeimoms būdinga, kad vaikai yra šv. Kūčių ($p < 0,01$), Motinos dienos šventės ($p < 0,01$), gimtadienių ($p < 0,001$), tačiau, tikėtina, ne Naujųjų metų sutikimo šventės ($p < 0,01$) dalyviai. Modelį papildžius demografiniais kintamaisiais (22 lentelė, 2 modelis), paaiškėjo, kad kai vaikai yra suaugę, mažiau tikėtina, kad jie kartu su tėvais švenčia šv. Kūčias, nors tėvai juos ir toliau įvardija šeimos nariais. Tai yra, šiuo atveju šv. Kūčių šventė neatriboja vaikų nuo šeimos narių.

Tačiau šv. Kūčios akivaizdžiai atriboja vaikus, kurie įvardijami ne šeimos nariais (22 lentelė, 3 modelis, $p < 0,001$). Vaikai – ne šeimos nariai taip pat nedalyvauja bendrame šv. Kalėdų šventime ($p < 0,001$), Motinos dienos šventėje ($p < 0,01$), gimtadieniuose ($p < 0,001$) ir neatostogauja su šeima ($p < 0,001$). Tačiau šie vaikai, tikėtina, dalyvauja Vėlinių ($p < 0,001$), Naujųjų metų sutikimo šventėse ($p < 0,001$), giminės sąskrydžiuose ($p < 0,001$), savo tėvų sutuoktivių metinių paminėjime ($p < 0,001$).

Į regresijos modelį įvedus vaikų amžių (22 lentelė, 4 modelis), rezultatai pakinta nedaug: 7-18 m. vaikai, įvardyti ne šeimos nariai kartu neatostogauja ($p < 0,001$); nebelieka akivaizdumo dėl jų dalyvavimo šv. Vėlykų ir Naujųjų metų sutikimo šventėse.

22 lentelė. Šeimos šventės ir tradicijos, vienijančios sūnus / dukteris į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Logistinės regresinės analizės rezultatai, Exp(B).*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis			
	Sūnus / duktė			
	Šeimos narys		Ne šeimos narys	
	1 modelis ¹	2 modelis ¹	3 modelis ¹	5 modelis ¹
šv. Kūčios	2,722 **	1,954	0,111 ***	0,141 **
šv. Kalėdos	1,955	1,401	0,097 ***	0,180 *
šv. Velykos	1,003	0,814	0,295 *	0,393
Vėlinės	0,857	0,848	4,370 ***	6,112 ***
Motinos diena	1,705 **	1,651 **	0,375 **	0,429 *
Naujųjų metų sutikimas	0,581 ***	0,874	3,652 ***	0,858
Gimtadieniai	3,236 ***	2,590 ***	0,094 ***	0,192 ***
Sutuotuvių metinės	0,864	1,037	9,371 ***	5,184 ***
Giminės sąskrydžiai	0,810	0,814	5,555 ***	6,574 ***
Atostogos su šeima	0,761	1,036	0,713	0,171 ***
Bendra vakarienė arba sekmadienio pietūs kartu	0,841	0,908	0,909	1,028
Turi vaikų iki 7 m.		0,863		0,733
Turi 7-18 m. vaikų		0,431 ***		9,042 ***
Turi vyresnių negu 18 m. vaikų		3,105 ***		0,014 ***
<i>N</i>	1470	1470	1470	1470
<i>-2 Log likelihood</i>	1548,09	1465,03	647,54	401,31
<i>Nagelkerke R Square</i>	0,38	0,43	0,82	0,90

Pastabos: Enter metodu gauti rezultatai. ¹Skaičiavimai atlikti bent vieną vaiką turintiems informantams.

Žymėjimai: *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

Asmenys, kurie vaikus įvardijo šeimos nariais (23 lentelė, 1 modelis) kartu su kitais šeimos nariais ir giminėmis dalyvauja kultūrinėse veiklose (p<0,001), tačiau su jais nesportuoja (p<0,001), neužsiima ūkinėmis veiklomis (p<0,01).

Į regresijos modelį įvedus vaikų amžių (23 lentelė, 2 modelis), rezultatai iš esmės nepakinta, tik išryškėja papildoma bendra veikla – laisvalaikis gamtoje su šeima (p<0,05).

Vaikus įvardiję ne šeimos nariais (23 lentelė, 3 modelis), atvirkščiai, linke su šeimos nariais kartu sportuoti (p<0,001), pramogauti (p<0,001). Šiems asmenims būdinga ir daugiau veiklų kartu su draugais, kolegomis: kultūrinės (p<0,01), sportas (p<0,001), pramogos (p<0,01), ūkinės veiklos (p<0,001).

23 lentelė. Rutininės ir laisvalaikio veiklos, vienijančios sūnus / dukteris į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Logistinės regresinės analizės rezultatai, $Exp(B)$.*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis			
	Sūnus / duktė			
	Šeimos narys		Ne šeimos narys	
	1 modelis ¹	2 modelis ¹	4 modelis ¹	5 modelis ¹
Bendravimas ŠN/G	1,068	1,077	0,672	0,565
Bendravimas NŠN	0,985	0,951	0,087 ***	0,141 **
Laisvalaikis gamtoje ŠN/G	1,287	1,306 *	0,952	1,134
Laisvalaikis gamtoje NŠN	1,084	0,956	0,163 ***	0,186 ***
Kultūrinės veiklos ŠN/G	1,671 ***	1,779 ***	0,421 ***	0,408 **
Kultūrinės veiklos NŠN	0,975	0,951	2,198 **	3,008 ***
Sporto veiklos ŠN/G	0,293 ***	0,448 ***	29,698 ***	13,889 ***
Sporto veiklos NŠN	0,471 ***	0,575 ***	5,831 ***	4,443 ***
Pramogos ir žaidimai ŠN/G	0,417 ***	0,566 *	22,907 ***	14,296 ***
Pramogos ir žaidimai NŠN	0,951	1,032	5,702 **	2,888
Ūkinės veiklos ŠN/G	0,829	0,802	1,011	1,197
Ūkinės veiklos NŠN	0,667 **	0,717 *	6,308 ***	6,591 ***
Turi vaikų iki 7 m.		0,915		0,351 *
Turi 7-18 m. vaikų		0,487 ***		3,618 ***
Turi vyresnių negu 18 m. vaikų		2,929 ***		0,030 ***
<i>N</i>	1470	1470	1470	1470
<i>-2 Log likelihood</i>	1565,51	1502,20	475,19	384,57
<i>Nagelkerke R Square</i>	0,37	0,41	0,87	0,90

Pastabos: Enter metodu gauti rezultatai. ¹Skaičiavimai atlikti bent vieną vaiką turintiems informantams.

Žymėjimai: ŠN/G - su šeimos nariais ir giminėmis; NŠN - ne draugais, kolegomis; *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Taigi, asmenims, kurie vaikus įvardijo ne šeimos nariais, būdinga didesnė laisvalaikio veiklų įvairovė, įtraukianti daugiau asmenų už šeimos ribų. Verta pastebėti, kad tokios tendencijos būdingesnės asmenims, turintiems 7-18 m. vaikų (23 lentelė, 4 modelis), skirtingai nuo vaikus įvardijusių šeimos nariams; pastariesiems būdinga turėti suaugusių vaikų (23 lentelė, 2 modelis).

4.3.3.3. Per santuokos ryšius susijusių asmenis vienijančios praktikos

Poskyryje 4.2 parodėme, kad sutuoktinio tėvai nėra tarp tų giminystės ryšiais susijusių asmenų, kurie be išlygų priskiriami šeimos nariams. Reikalingi papildomi veiksniai, kad taip įvyktų. Logistinė regresinė analizė (24 lentelė, 1 modelis) atskleidė, kad uošvis / anyta šeimos nariams dažniau priskiriami šeimose, kuriose tėvai yra Motinos dienos ($p < 0,001$), Naujųjų metų sutikimo ($p < 0,05$), sutuoktivių metinių ($p < 0,001$) švenčių ir tradicijų dalyviai, kartu atostogauja ($p < 0,001$) ir bent kartą per savaitę kartu maitinasi ($p < 0,001$). Į

regresijos modelį įvedus gimimo kohortas (24 lentelė, 2 modelis), papildomai išryškėja šv. Kūčių svarba ($p < 0,05$) ir ne taip akivaizdi tampa Naujųjų metų šventimo įtaka. Tendencijos labiau būdingos jaunesniųjų negu vyriausios gimimo kohortų asmenims.

24 lentelė. Šeimos šventės ir tradicijos, įtraukiančios uošvius / anytas į subjektyvią šeimos sampratą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Logistinės regresinės analizės rezultatai, Exp(B).*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis			
	Uošvis / anyta			
	Šeimos narys		Ne šeimos narys	
	1 modelis ¹	2 modelis ¹	3 modelis ¹	4 modelis ¹
šv. Kūčios	1,819	1,868 *	6,891 ***	7,184 ***
šv. Kalėdos	0,521	0,568	0,079 ***	0,079 ***
šv. Velykos	0,804	0,683	0,422	0,405
Vėlinės	0,735	0,711	0,520	0,518
Motinos diena	4,314 ***	4,678 ***	9,704 ***	9,847 ***
Naujųjų metų sutikimas	1,673 *	1,631	6,187 ***	6,216 ***
Gimtadieniai	0,481 **	0,468 **	0,063 ***	0,062 ***
Sutuotuvų metinės	5,566 ***	5,881 ***	17,386 ***	17,116 ***
Giminės sąskrydžiai	0,478 ***	0,486 ***	0,290 ***	0,290 ***
Atostogos su šeima	7,439 ***	6,974 ***	39,418 ***	38,766 ***
Bendra vakarienė arba sekmdienio pietūs kartu	5,332 ***	6,491 ***	16,007 ***	16,703 ***
Gimimo kohortos (ref. 1950-1955 m.)				
1960-1965 m.		2,188 *		1,255
1970-1975 m.		3,885 ***		1,337
1980-1985 m.		3,095 ***		1,022
<i>N</i>	1904	1904	1904	1904
<i>-2 Log likelihood</i>	816,22	793,50	355,80	355,12
<i>Nagelkerke R Square</i>	0,82	0,83	0,93	0,93

Pastabos: Enter metodu gauti rezultatai. ¹Skaičiavimai atlikti tik gyvenantiems arba gyvenusiems poroje.

Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Asmenų, uošvius / anytas įvardijusių ne šeimos nariais (24 lentelė, 3 modelis), šeimose tėvai taip pat yra šv. Kūčių ($p < 0,001$), Motinos dienos ($p < 0,001$), Naujųjų metų sutikimo ($p < 0,001$), sutuotuvų metinių ($p < 0,001$) šventimo dalyviai, tėvai kartu atostogauja ($p < 0,001$), bent kartą per savaitę kartu maitinasi ($p < 0,001$). Tačiau nebūdinga, kad tėvai dalyvautų šv. Kalėdų ($p < 0,05$), gimtadienių ($p < 0,05$) šventime ar giminės sąskrydžiuose ($p < 0,001$). Į modelį įvedus gimimo kohortas, tendencijos nesikeičia (24 lentelė, 4 modelis).

25 lentelė atskleidžia rutinines ir laisvalaikio veiklų sąsajas su uošvių ir / arba anytų traktavimu šeimos nariais arba ne nariais.

25 lentelė. Rutininės ir laisvalaikio veiklos, įtraukiančios uošvius / anytas į subjektyvią šeimos sampratą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Logistinės regresinės analizės rezultatai, Exp(B).*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis			
	Uošvis / anyta			
	Šeimos narys		Ne šeimos narys	
	1 modelis ¹	2 modelis ¹	3 modelis ¹	4 modelis ¹
Bendravimas ŠN/G	1,449	1,419	1,529	1,631
Bendravimas NŠN	0,156 ***	0,150 ***	0,037 ***	0,034 ***
Laisvalaikis gamtoje ŠN/G	1,192	1,195	1,326	1,321
Laisvalaikis gamtoje NŠN	0,348 ***	0,341 ***	0,160 ***	0,156 ***
Kultūrinės veiklos ŠN/G	0,687 *	0,667 *	0,366 ***	0,367 ***
Kultūrinės veiklos NŠN	1,967 ***	1,988 ***	2,562 ***	2,426 ***
Sporto veiklos ŠN/G	11,350 ***	11,508 ***	38,096 ***	40,403 ***
Sporto veiklos NŠN	2,815 ***	2,739 ***	5,708 ***	6,068 ***
Pramogos ir žaidimai ŠN/G	5,624 ***	5,765 ***	14,615 ***	14,331 ***
Pramogos ir žaidimai NŠN	3,242 **	3,124 **	9,454 ***	12,202 ***
Ūkinės veiklos ŠN/G	1,118	1,135	0,821	0,777
Ūkinės veiklos NŠN	3,639 ***	3,836 ***	9,121 ***	8,672 ***
Gimimo kohortos (ref. 1950-1955 m.)				
1960-1965 m.		1,598		1,072
1970-1975 m.		1,554		0,531
1980-1985 m.		1,469		0,538
<i>N</i>	1904	1904	1904	1904
<i>-2 Log likelihood</i>	1017,21	1013,12	567,66	560,00
<i>Nagelkerke R Square</i>	0,76	0,77	0,88	0,89

Pastabos: Enter metodu gauti rezultatai. ¹Skaičiavimai atlikti tik gyvenantiems arba gyvenusiems poroje.

Žymėjimai: ŠN/G - su šeimos nariais ir giminėmis; NŠN - ne draugais, kolegomis.; *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

Asmenims, kurie uošvius / anytas įvardijo šeimos nariais (25 lentelė, 1 modelis), būdingos sportinės veiklos (p<0,001), pramogos (p<0,001) su kitais šeimos nariais; kultūrinės (p<0,001), sportinės (p<0,001) veiklos ir pramogos (p<0,001) su draugais, kolegomis. Bet šiems asmenims nebūdinga su šeimos nariais užsiimti kultūrinėmis veiklomis (p<0,001). Jiems nebūdingas aktyvus bendravimas (p<0,001) su draugais ar kolegomis, kaip ir išskylavimas gamtoje (p<0,001). Į regresijos modelį įvedus gimimo kohortas, tendencijos nepakito (25 lentelė, 2 modelis).

Ką tik aprašytosios rutininės ir laisvalaikio veiklos būdingos ir asmenims, kurie uošvius / anytas įvardijo ne šeimos nariais (25 lentelė, 3-4 modeliai), tik

dar ryškesnės jų įtakos. Apibendrintai galima teigti, kad rutininės ir laisvalaikio veiklos nenurodo skirties uošvių / anytų atžvilgiu.

Poskyryje 4.2 parodėme, kad žentai ir marčios traktuojami nevienareikšmiškai, atskirais atvejais gali būti įvardyti vaikais („...žentas kaip sūnus...“ [P14: 116], kt.), o kartais – net ne šeimos nariais. Tad kokiems asmenims, šeiminių praktikų požiūriu, būdingi atitinkami požiūriai į žentus ir marčias? Čia žentų ir marčių atvejį analizuojame prie asmenų, kurių giminiški ryšiai ateina per santuoką. Tačiau tiksliau būtų teigti, kad žentų ir marčių giminystė užsimezga per vaikus, todėl juos buvo galima analizuoti poskyryje apie šeimines, vienijančias branduolinės prokreacinės šeimos narius, arba tolesniame poskyryje apie šeimines praktikas, vienijančias kitus gimines. Vis dėlto, žentų ir marčių atvejis unikalesnis, kaip uošvių / anytų, todėl analizuojame poskyryje apie šeimines praktikas, vienijančias per santuokos ryšius susijusius asmenis, tik reikėtų patikslinti – šeimines praktikas, vienijančias per vaikų santuokos ryšius susijusius asmenis.

Kokios šventės ir tradicijos būdingos šeimoms, kuriose žentai / marčios įvardijami šeimos nariais? Logistinės regresinės analizės rezultatus pateikia 26 lentelė.

Šeimose, kurių atstovai žentą ar marčią įvardijo šeimos nariu (26 lentelė, 1 modelis), suaugę vaikai yra šv. Kūčių ($p < 0,01$), Velykų ($p < 0,05$), Motinos dienos ($p < 0,05$), sutuoktuvių metinių ($p < 0,01$), giminės sąskrydžių ($p < 0,05$) dalyviai, bent kartą per savaitę kartu maitinasi ($p < 0,01$). Tačiau nedalyvauja šv. Kalėdų šventime ($p < 0,01$). Į modelį įvedus gimimo kohortą (26 lentelė, 2 modelis), išnyksta šv. Kūčių reikšmingumas šv. Kūčių ($p < 0,05$), Motinos dienos ($p < 0,05$) reikšmingumas, tačiau išryškėja Naujųjų metų šventės svarba ($p < 0,01$). Tokie skirtumai tarp šeimos švenčių ir tradicijų rinkinių išryškėja tarp kohortų, kuriose asmenys jau gali turėti žentų ar marčių, ypač vyriausioje kohortoje (1950-1955 m.).

26 lentelė. Šeimos šventės ir tradicijos, įtraukiančios žentus / marčias į subjektyvią šeimos sampratą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Logistinės regresinės analizės rezultatai, Exp(B).*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis			
	Žentas / marti			
	Šeimos narys		Ne šeimos narys	
	1 modelis ¹	2 modelis ¹	3 modelis ¹	4 modelis ¹
šv. Kūčios	3,989 **	0,413 *	7,916 **	2,156
šv. Kalėdos	0,225 **	0,561	0,433	0,089 **
šv. Velykos	2,662 *	0,822	5,019	0,236
Vėlinės	1,609	1,266	2,282	0,708
Motinos diena	2,410 *	0,532 *	14,143 ***	0,119 ***
Naujųjų metų sutikimas	0,926	2,478 **	0,293	16,004 ***
Gimtadieniai	0,728	0,521 *	0,318	0,190 **
Sutuotuvių metinės	2,660 **	5,805 ***	11,483 ***	30,832 ***
Giminės sąskrydžiai	1,731 *	1,132	1,509	0,678
Atostogos su šeima	1,672	11,206 ***	9,736 ***	54,260 ***
Bendra vakarienė arba sekmadienio pietūs kartu	3,153 **	3,158 ***	6,193 **	14,074 ***
Gimimo kohortos (ref. 1950-1955 m.)				
1960-1965 m.		0,466 ***		0,813
1970-1975 m.		0,262 ***		1,529
<i>N</i>	1272	1272	1272	1272
<i>-2 Log likelihood</i>	714,64	782,29	122,15	340,57
<i>Nagelkerke R Square</i>	0,75	0,70	0,97	0,89

Pastabos: Enter metodu gauti rezultatai. ¹Skaičiavimai atlikti tik turintiems 18 m. ir vyresnių vaikų informantams.

Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Suaugę vaikai dalyvauja šv. Kūčiose ($p < 0,01$), Motinos dienos ($p < 0,001$), sutuotuvių metinių ($p < 0,001$) šventime tose šeimose, kurių atstovai žentus / marčias įvardijo ne šeimos nariais (26 lentelė, 3 modelis). Be to, tikėtina, kad jie kartu atostogauja ($p < 0,001$), bent kartą per savaitę kartu maitinasi ($p < 0,01$). Vėlgi, į regresijos modelį papildomai įvedus gimimo kohortą (26 lentelė, 4 modelis), išnyksta šv. Kūčių, Motinos dienos įtaka. Tokių šeimų suaugę vaikai (su savo sutuoktiniais), tikėtina, taip pat nedalyvauja šv. Kalėdų ($p < 0,01$), gimtadienių šventime ($p < 0,001$), bet išryškėja Naujųjų metų sutikimo šventės reikšmingumas ($p < 0,001$).

Asmenims, kurie žentą / marčią įvardijo šeimos nariu (27 lentelė, 1 modelis), būdinga sportuoti kartu su šeimos nariais, giminėmis ($p < 0,001$) arba draugais, kolegomis ($p < 0,001$), užsiimti ūkinėmis veiklomis kartu su šeimos nariais, giminėmis ($p < 0,01$) arba draugais, kolegomis ($p < 0,001$), pramogauti su šeimos nariais, giminėmis ($p < 0,001$) arba draugais, kolegomis ($p < 0,05$),

dalyvauti kultūrinėse kartu su draugais, kolegomis ($p < 0,05$). Tačiau jiems nebūdinga su šeimos nariais ar giminėmis dalyvauti kultūrinėse ($p < 0,01$), o su draugais, kolegomis – bendrauti ($p < 0,001$), iškylauti gamtoje ($p < 0,001$). Į regresijos modelį įvedus gimimo kohortas (27 lentelė, 2 modelis), kultūrinių veiklų įtakos išnyko, o kitos tendencijos išliko. Paskutinis pastebėjimas būdingas vyriausiosios kohortos (1950-1955 m.) atstovams.

27 lentelė. Rutininės ir laisvalaikio veiklos, įtraukiančios žentus / marčias į subjektyvią šeimos sampratą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Logistinės regresinės analizės rezultatai, Exp(B).*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis			
	Žentas / marti			
	Šeimos narys		Ne šeimos narys	
	1 modelis ¹	2 modelis ¹	3 modelis ¹	4 modelis ¹
Bendravimas ŠN/G	1,196	1,431	0,820	1,009
Bendravimas NŠN	0,200 ***	0,193 **	0,011 ***	0,007 ***
Laisvalaikis gamtoje ŠN/G	0,993	0,970	0,806	0,748
Laisvalaikis gamtoje NŠN	0,419 ***	0,434 ***	0,105 ***	0,110 ***
Kultūrinės veiklos ŠN/G	0,578 **	0,667	0,433 *	0,444 *
Kultūrinės veiklos NŠN	1,522 *	1,413	1,760	1,606
Sporto veiklos ŠN/G	7,564 ***	9,106 ***	64,153 ***	69,461 ***
Sporto veiklos NŠN	2,571 ***	3,281 ***	10,084 ***	11,014 ***
Pramogos ir žaidimai ŠN/G	4,242 ***	4,002 ***	47,375 ***	34,518 ***
Pramogos ir žaidimai NŠN	2,840 *	4,247 **	48,154 ***	11,496 ***
Ūkinės veiklos ŠN/G	1,727 **	1,652 *	0,967	0,780
Ūkinės veiklos NŠN	2,484 ***	2,327 ***	8,751 ***	8,927 ***
Gimimo kohortos (ref. 1950-1955 m.)				
1960-1965 m.		0,325 ***		0,605
1970-1975 m.		0,137 ***		0,363 *
<i>N</i>	1272	1272	1272	1272
<i>-2 Log likelihood</i>	869,14	786,70	293,09	276,62
<i>Nagelkerke R Square</i>	0,67	0,70	0,91	0,91

Pastabas: Enter metodu gauti rezultatai. ¹Skaičiavimai atlikti tik turintiems 18 m. ir vyresnių vaikų informantams.

Žymėjimai: ŠN/G - su šeimos nariais ir giminėmis; NŠN - ne draugais, kolegomis.; *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Asmenims, kurie žentus / marčias įvardijo ne šeimos nariais (27 lentelė, 3 modelis), būdinga dalyvauti sportinėse veiklose kartu su šeimos nariais, giminėmis ($p < 0,001$) arba draugais, kolegomis ($p < 0,001$), pramogauti su šeimos nariais, giminėmis ($p < 0,001$) arba draugais, kolegomis ($p < 0,001$), užsiimti ūkinėmis veiklomis su draugais, kolegomis ($p < 0,001$). Tačiau jiems nebūdinga leisti laisvalaikį bendraujant su draugais, kolegomis ($p < 0,001$), iškylauti

gamtoje ($p < 0,001$). Į regresijos modelį įvedus gimimo kohortas (27 lentelė, 4 modelis), rezultatai iš esmės nesikeičia, tik paaiškėja, kad tendencijos labiau būdingos vyriausiosios gimimo kohortos atstovams.

Apibendrinant galime teigti, kad akivaizdžių švenčių, tradicijų, rutininių arba laisvalaikio veiklų, kurios darytų skirtį tarp uošvių ir anytų – šeimos narių ir ne narių, neidentifikuota. Tačiau nežymias įtakas rado šv. Kūčios, šv. Kalėdos, Naujųjų metų sutikimo šventė, gimtadieniai. Žentų ir marčių atveju skirtį daro šv. Kūčios, šv. Kalėdos, Motinos diena, Naujų metų sutikimo šventė, gimtadieniai, iš dalies – atostogos su šeima.

4.3.3.4. Išplėstinės šeimos narius vienijančios praktikos

Poskyryje 4.2 atskleista, kad giminystė iš motinos pusės, paprastai, yra stipresnė už tėvo linijos giminystę. Kaip rodo logistinė regresinė analizė (28 lentelė), asmenims, nepaisant, jie gimines iš motinos įvardijo šeimos nariais (28 lentelė, 1 modelis) ar ne šeimos nariais (28 lentelė, 2 modelis), o gimines iš tėvo pusės – šeimos nariais (28 lentelė, 3 modelis), yra būdingos tam tikros šeiminės praktikos: giminės dalyvauja jų šv. Kūčių šventėje (atitinkamai, $p < 0,001$, $p < 0,01$ ir $p < 0,001$), Motinos dienos šventime (visais atvejais $p < 0,001$), sutuoktvių metinių (visais atvejais $p < 0,001$) šventime, jie kartu su šeima atostogauja (visais atvejais $p < 0,001$) ir bent kartą per savaitę bendrai maitinasi (visais atvejais $p < 0,001$). Tačiau jiems nebūdinga kartu su giminėmis švęsti gimtadienių (atitinkamai, $p < 0,01$, $p < 0,001$ ir $p < 0,001$), dalyvauti giminės sąskrydžiuose (atitinkamai, $p < 0,001$, $p < 0,01$ ir $p < 0,05$). Be to, asmenų, kurie gimines iš motinos ir tėvo pusės įvardijo šeimos nariais (28 lentelė, 1 modelis ir 3 modelis), šv. Kalėdų šventime (atitinkamai, $p < 0,01$ ir $p < 0,05$), paprastai, kiti giminės nedalyvauja. O gimines iš motinos pusės įvardiję ne šeimos nariais (28 lentelė, 2 modelis) asmenys išsiskiria tuo, kad kiti giminės kartu nedalyvauja Vėlinėse ($p < 0,01$), tačiau dalyvauja Naujųjų metų sutikimo šventėje ($p < 0,05$).

Asmenims, kurie gimines iš brolio / sesers pusės įvardijo šeimos nariais (28 lentelė, 4 modelis), būdingos beveik tos pačios šventės ir tradicijos, kaip ir

asmenims, gimines iš brolio / sesers pusės įvardijusiems ne šeimos nariais (28 lentelė, 5 modelis): kiti giminės dalyvauja jų šeimos šv. Kūčiose (abiem atvejais $p < 0,01$), Motinos dienos šventime (abiem atvejais $p < 0,001$), sutuoktvių metinėse (abiem atvejais $p < 0,001$), kartu atostogauja (abiem atvejais $p < 0,001$), bent kartą per savaitę kartu maitinasi (abiem atvejais $p < 0,001$). Tačiau kiti giminės, tikėtina, nedalyvauja jų šv. Kalėdų šventėje (abiem atvejais $p < 0,05$), giminės sąskrydžiuose (atitinkamai, $p < 0,01$ ir $p < 0,001$). Asmenys, gimines iš brolio ir / arba sesers pusės įvardiję ne šeimos nariais (28 lentelė, 5 modelis) išsiskiria iš kitų tuo, kad giminės nedalyvauja Vėlinių šventėje ($p < 0,01$), gimtadieniuose ($p < 0,001$).

Asmenų, gimines iš sutuoktinio(-ės) pusės įvardijusių šeimos nariais (28 lentelė, 6 modelis), šeimos šventėse taip pat dalyvauja kiti giminės: šv. Kūčiose ($p < 0,001$), Motinos dienos šventime ($p < 0,001$), Naujųjų metų sutikimo šventėje ($p < 0,01$), sutuoktvių metinių paminėjime ($p < 0,001$), kartu atostogauja ($p < 0,001$) ir bent kartą per savaitę maitinasi ($p < 0,001$). Tačiau kiti giminės nedalyvauja jų šv. Kalėdų šventėje ($p < 0,01$), gimtadieniuose ($p < 0,001$), giminės sąskrydžiuose ($p < 0,001$).

Asmenys, kurie gimines iš motinos, tėvo, brolio arba sesers, sutuoktinio(-ės) pusės įvardijo šeimos nariais (29 lentelė, 1, 3, 4, 6 modeliai) arba ne šeimos nariais (29 lentelė, 2, 5 modeliai), užsiiminėja sportu kartu su šeimos nariais ir giminėmis (visiems $p < 0,001$) arba draugais, kolegomis (visiems $p < 0,001$), pramogauja su šeimos nariais (visiems $p < 0,001$), užsiima ūkinėmis veiklomis su draugais, kolegomis (visiems $p < 0,001$). Jiems visiems nebūdinga su šeima, giminėmis dalyvauti kultūrinėse veiklose (2, 5 ir 6 modeliuose $p < 0,001$; 1 ir 4 modeliuose – $p < 0,01$; 3 modelyje – $p < 0,05$) arba laisvalaikį leisti su draugais ar kolegomis tiesiog bendraujant (visiems $p < 0,001$, išskyrus 4 modelį, kuriame $p < 0,01$) arba išskylaujant gamtoje (visiems $p < 0,001$). Tačiau iš visų išsiskiria asmenys, kurie gimines iš brolių / seserų pusės įvardijo ne šeimos nariais (29 lentelė, 5 modelis): jie laisvalaikį linkę leisti gamtoje kartu su šeimos nariais, giminėmis ($p < 0,05$). Asmenys, gimines iš brolių / seserų pusės įvardiję šeimos nariais (29 lentelė, 4 modelis), taip pat išsiskiria: jiems vieninteliams iš lentelėje

pateiktų asmenų grupių nėra akivaizdžiai būdingos pramogos kartu su draugais, kolegomis.

28 lentelė. Šeimos šventės ir tradicijos, įtraukiančios išplėstinės šeimos narius į subjektyvią šeimos sampratą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Logistinės regresinės analizės rezultatai, Exp(B).*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis					
	Giminė iš motinos pusės		Giminė iš tėvo pusės ³	Giminė iš brolio / sesers pusės		Giminė iš sutuoktinio pusės ³
	Šeimos narys	Ne šeimos narys	Šeimos narys	Šeimos narys	Ne šeimos narys	Šeimos narys
	1 modelis	2 modelis	3 modelis	4 modelis ¹	5 modelis ¹	6 modelis ²
šv. Kūčios	4,374 ***	2,910 **	4,104 ***	2,677 **	3,506 **	4,004 ***
šv. Kalėdos	0,350 **	0,453	0,281 *	0,449 *	0,243 *	0,259 **
šv. Velykos	1,510	0,868	0,977	1,224	1,077	0,516
Vėlinės	0,687	0,469 **	0,592	0,647	0,320 **	0,847
Motinos diena	2,699 ***	4,245 ***	5,942 ***	2,978 ***	5,790 ***	6,800 ***
Naujųjų metų sutikimas	1,329	1,786 *	1,633	1,222	1,559	2,745 **
Gimtadieniai	0,483 **	0,319 ***	0,210 ***	0,721	0,213 ***	0,173 ***
Sutuotuvių metinės	6,537 ***	8,359 ***	12,029 ***	4,613 ***	11,637 ***	9,233 ***
Giminės sąskrydžiai	0,498 ***	0,511 **	0,581 *	0,561 **	0,346 ***	0,379 ***
Atostogos su šeima	8,600 ***	17,285 ***	22,266 ***	10,854 ***	27,378 ***	20,290 ***
Bendra vakarienė arba sekmadienio pietūs kartu	5,200 ***	5,087 ***	5,804 ***	3,770 ***	8,634 ***	6,856 ***
<i>N</i>	2000	2000	2000	1628	1628	1904
<i>-2 Log likelihood</i>	794,90	640,57	508,96	728,80	423,69	503,67
<i>Nagelkerke R Square</i>	0,84	0,87	0,90	0,81	0,90	0,90

Pastabos: Enter metodu gauti rezultatai. ¹Analizė atlikta tik turintiems brolių ir /arba seserų; ²Analizė atlikta tik gyvenantiems arba gyvenusiems poroje. ³Atvejų skaičius nepakankamas skaičiavimams "Ne šeimos narys" atlikti.

Žymėjimai: *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

29 lentelė. Rutininės ir laisvalaikio veiklos, įtraukiančios išplėstinės šeimos narius į subjektyvią šeimos sampratą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Logistinės regresinės analizės rezultatai, Exp(B).*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis					
	Giminė iš motinos pusės		Giminė iš tėvo pusės ³	Giminė iš brolio / sesers pusės		Giminė iš sutuoktinio pusės ³
	Šeimos narys	Ne šeimos narys	Šeimos narys	Šeimos narys	Ne šeimos narys	Šeimos narys
	1 modelis	2 modelis	3 modelis	4 modelis ¹	5 modelis ¹	6 modelis ²
Bendravimas ŠN/G	1,072	0,895	0,822	0,800	0,936	0,910
Bendravimas NŠN	0,171 ***	0,105 ***	0,084 ***	0,350 **	0,121 ***	0,108 ***
Laisvalaikis gamtoje ŠN/G	1,219	1,072	1,325	1,292	1,643 *	1,194
Laisvalaikis gamtoje NŠN	0,290 ***	0,229 ***	0,186 ***	0,330 ***	0,207 ***	0,227 ***
Kultūrinės veiklos ŠN/G	0,615 **	0,486 ***	0,631 *	0,601 **	0,449 ***	0,481 ***
Kultūrinės veiklos NŠN	1,708 **	2,249 ***	2,357 ***	2,027 ***	2,697 ***	2,219 ***
Sporto veiklos ŠN/G	11,091 ***	22,536 ***	33,401 ***	9,903 ***	22,255 ***	23,239 ***
Sporto veiklos NŠN	3,271 ***	4,143 ***	4,520 ***	2,549 ***	4,735 ***	3,975 ***
Pramogos ir žaidimai ŠN/G	7,508 ***	13,693 ***	22,386 ***	8,315 ***	16,812 ***	15,529 ***
Pramogos ir žaidimai NŠN	4,086 ***	4,795 ***	5,104 ***	1,536	2,770 *	3,144 *
Ūkinės veiklos ŠN/G	0,950	0,729	0,829	1,021	0,969	1,063
Ūkinės veiklos NŠN	4,193 ***	5,216 ***	7,224 ***	3,370 ***	6,283 ***	5,413 ***
<i>N</i>	2000	2000	2000	1628	1628	1904
<i>-2 Log likelihood</i>	1013,90	764,35	644,26	921,06	573,16	726,10
<i>Nagelkerke R Square</i>	0,78	0,87	0,87	0,75	0,86	0,85

Pastabos: Enter metodu gauti rezultatai. ¹Analizė atlikta tik turintiems brolių ir /arba seserų; ²Analizė atlikta tik gyvenantiems arba gyvenusiems poroje. ³Atvejų skaičius nepakankamas skaičiavimams "Ne šeimos narys" atlikti.

Žymėjimai: ŠN/G - su šeimos nariais ir giminėmis; NŠN - ne draugais, kolegomis; *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

Apibendrinant galima teigti, kad išplėstinės šeimos atveju šeimos narius ir ne šeimos narius ribojančiomis praktikomis galima identifikuoti šv. Kalėdas, Vėlinės, Naujųjų metų sutikimo šventę, gimtadienius; iš rutininių ir laisvalaikio veiklų – laisvalaikį gamtoje su šeimos nariais, giminėmis bei pramogas su draugais, kolegomis.

4.3.3.5. Kraujo ir registruotos santuokos ryšiais nesusijusius asmenis vienijančios praktikos

Akivaizdžių skirtumų tarp praktikų, būdingų asmenims, Kitus (buvusius sutuoktinius, sutuoktinių arba partnerių vaikus, tėvų partnerius) priskyrusių šeimos nariams (30 lentelė, 1 modelis), ir asmenims, Kitus priskyrusių ne šeimos nariams (30 lentelė, 2 modelis), nepastebėta.

30 lentelė. Šeimos šventės ir tradicijos, kraujo ir registruotos santuokos ryšiais nesusijusius asmenis vienijančios į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Logistinės regresinės analizės rezultatai, Exp(B).*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis			
	Kiti		Kiti asmenys – ne giminės	
	Šeimos narys	Ne šeimos narys	Šeimos narys	Ne šeimos narys
	1 modelis	2 modelis	3 modelis	4 modelis
šv. Kūčios	2,876 **	7,952 ***	2,908 **	1,981 **
šv. Kalėdos	0,210 ***	0,054 ***	2,334 *	1,182
šv. Velykos	1,376	0,707	0,952	1,025
Vėlinės	0,489 **	0,341 **	1,227	1,243
Motinos diena	5,243 ***	12,578 ***	4,328 ***	3,018 ***
Naujųjų metų sutikimas	3,211 ***	2,915 **	0,592	1,065
Gimtadieniai	0,154 ***	0,085 ***	0,682	1,225
Sutuotuvų metinės	7,900 ***	25,705 ***	4,194 ***	2,105 ***
Giminės sąskrydžiai	0,519 **	0,276 ***	1,298	0,763
Atostogos su šeima	13,719 ***	54,104 ***	4,475 ***	2,273 ***
Bendra vakarienė arba sekmadienio pietūs kartu	6,640 ***	12,429 ***	3,476 ***	1,600 *
<i>N</i>	2000	2000	2000	2000
<i>-2 Log likelihood</i>	643,95	355,25	651,32	1655,10
<i>Nagelkerke R Square</i>	0,87	0,94	0,87	0,57

Pastabos: Enter metodu gauti rezultatai. Žymėjimai: *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

Antroji asmenų grupė nuo pirmosios (30 lentelė, 1-2 modeliai) skiriasi tik kai kuriomis aiškiau išreikštomis praktikomis, pavyzdžiui, Motinos diena

(abiem grupėms $p < 0,001$), sutuoktūvių metinės (abiem grupėms $p < 0,001$), atostogos su šeima (abiem grupėms $p < 0,001$), bendros vakarienės arba sekmadienio pietūs (abiem grupėms $p < 0,001$).

Tarp šeiminių praktikų taikomų asmenų, nesusijusių kraujo arba santuokos ryšiais atžvilgiu, išsiskiria šv. Kalėdos. Logistinės regresinės analizės rezultatais (30 lentelė, 3 modelis), tikėtina, kad šeimos nariais įvardyti ne giminės dalyvauja šv. Kalėdų šventėje ($p < 0,05$). Kitos šventės ir šeimos tradicijos – šv. Kūčios ($p < 0,01$), Motinos diena ($p < 0,001$), sutuoktūvių metinės ($p < 0,001$), atostogos su šeima ($p < 0,001$), bendras maitinimasis bent kartą per savaitę (atitinkamai, $p < 0,001$ ir $p < 0,05$) būdingos tiek asmenims, tiek ne gimines įvardijusiems šeimos nariais (30 lentelė, 3 modelis), tiek ne šeimos nariais (30 lentelė, 4 modelis).

Logistinės regresinės analizės rezultatais, asmenims, kurie kraujo ir santuokos ryšiais nesusijusius asmenis įvardijo šeimos nariais (31 lentelė, 1, 3 modeliai) arba ne šeimos nariais (31 lentelė, 2, 4 modeliai), būdinga su šeimos nariais, giminėmis sportuoti ($p < 0,001$), pramogauti ($p < 0,001$). Su draugais, kolegomis visiems šiems asmenims būdinga sportuoti ($p < 0,001$), užsiimti kultūrinėmis ($p < 0,001$) bei ūkinėmis ($p < 0,001$) veiklomis.

Kraujo ir santuokos ryšiais nesusijusius asmenis šeimos nariais, ir buvusius sutuoktinius, sutuoktinių arba partnerių vaikus, tėvų partnerius – ne šeimos nariais įvardijusiems asmenims nebūdingas tiesiog bendravimas su draugais, kolegomis ($p < 0,001$, 31 lentelė, 1-3 modeliai). Šiems asmenims nebūdingos ir pramogos su draugais, kolegomis (31 lentelė, 1-3 modeliai).

31 lentelė. Rutininės ir laisvalaikio veiklos, kraujo ir registruotos santuokos ryšiais nesusijusius asmenis vienijančios į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Logistinės regresinės analizės rezultatai, Exp(B).*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis			
	Kiti		Kiti asmenys – ne giminės	
	Šeimos narys	Ne šeimos narys	Šeimos narys	Ne šeimos narys
	1 modelis	2 modelis	3 modelis	4 modelis
Bendravimas ŠN/G	1,036	1,199	0,959	0,741
Bendravimas NŠN	0,140 ***	0,056 ***	0,185 ***	0,659
Laisvalaikis gamtoje ŠN/G	1,204	1,299	1,068	1,001
Laisvalaikis gamtoje NŠN	0,231 ***	0,155 ***	0,292 ***	0,632 ***
Kultūrinės veiklos ŠN/G	0,509 ***	0,406 ***	0,573 **	0,596 ***
Kultūrinės veiklos NŠN	1,593 *	2,486 ***	2,270 ***	1,713 ***
Sporto veiklos ŠN/G	17,750 ***	37,652 ***	12,633 ***	3,988 ***
Sporto veiklos NŠN	3,597 ***	6,157 ***	3,131 ***	1,932 ***
Pramogos ir žaidimai ŠN/G	14,430 ***	19,780 ***	9,092 ***	3,012 ***
Pramogos ir žaidimai NŠN	2,757 *	7,119 ***	2,962 **	1,321
Ūkinės veiklos ŠN/G	0,840	0,900	1,042	0,793
Ūkinės veiklos NŠN	4,810 ***	8,857 ***	5,941 ***	2,506 ***
<i>N</i>	2000	2000	2000	2000
<i>-2 Log likelihood</i>	838,50	585,69	929,39	1824,92
<i>Nagelkerke R Square</i>	0,83	0,89	0,80	0,50

Pastabos: Enter metodu gauti rezultatai.

Žymėjimai: ŠN/G - su šeimos nariais ir giminėmis; NŠN - ne draugais, kolegomis; *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Apibendrinant galima teigti, kad buvusių sutuoktinių, sutuoktinių arba partnerių vaikų, tėvų partnerių atžvilgiu ribojančios šeiminių praktikos iš dalies yra Motinos diena, sutuoktinių metinės, atostogos su šeima, bendra vakarienė arba sekmadienio pietūs. O kraujo ir santuokos ryšiais nesusijusių asmenų atžvilgiu ribojanti šventė yra šv. Kalėdos. Santykinai galima daryti prielaidą, kad būtent bendravimas ir pramogos su draugais, kolegomis yra tos praktikos, kurios diferencijuoja ne gimines į šeimos narius ir ne šeimos narius.

4.4. Matrimonialinės elgsenos konstravimas socialinio tinklo ir socialinių normų diktato kontekste

Skyriuje siekiama išanalizuoti, kaip socialiniai tinklai ir socialinės normos veikia šeimos kūrimo (matrimonialinės elgsenos) praktikas Lietuvoje. Keliami klausimai: kiek tėvų, giminių, draugų nuomonės yra svarbios renkantis tarp tradicinio ir alternatyvaus šeimos kūrimo būdo? Kas labiau veikia matrimonialinę elgseną – aplinkinių nuomonė, pavyzdys ar kiti motyvai? Kaip asmenys konstruoja savo šeimos gyvenimą, kai atsižvelgia į socialinių tinklų įtakas? Ar paklusimas socialinio tinklo diktatui garantuoja šeimos stabilumą? Kada socialinių tinklų įtakos svarbesnės – kuriant pirmąją ar vėlesnę šeimą?

Tyrimė formuluojama **hipotezė (H4)**: *Lietuvos visuomenėje matrimonialinę elgseną lemia ne tiek vidiniai motyvai, kiek socialinio tinklo diktatas*. Socialinis tinklas hipotezės formuluotėje siejamas su tėvais, giminėmis, draugais, kitais visuomenės nariais, o vidiniai motyvai siejami su asmeniniais jausmais. Socialinio tinklo diktatas čia nebūtinai reiškia paliepiamą arba kitas griežtas socialinės kontrolinės priemones. Tai gali būti nuomonės dėl tam tikros elgsenos išreiškimas, sektinas, arba priešingai, nepageidautinos elgsenos / asmeninio gyvenimo pavyzdys ir pan. Tyrimė siekiama apčiuopti ir iširti matrimonialinę elgseną, kuri yra orientuota į socialinius saitus. Hipotezė detalizuojama į **teiginius**:

T4.1 *Tėvų, giminių, draugų nuomonės ir pavyzdys yra svarbiausi motyvai, į kuriuos asmenys orientuojasi kurdami šeimą.*

T4.2 *Socialinio tinklo diktatui (tėvų, giminių, draugų nuomonės ir pavyzdys) paklūstantys asmenys linkę kurti tradicinę šeimą, grindžiamą registruota santuoka, o ne rinktis alternatyvų šeimos kūrimo būdą. Ir atvirkščiai, socialinio tinklo diktato nepaisantiems asmenims būdinga alternatyvi matrimonialinė elgsena: santuokos atidėjimas, kohabitacija, skyrybos, kt.*

T4.3 *Paklusimas socialinio tinklo diktatui (tėvų, giminių, draugų nuomonei ir pavyzdžiui) kuriant šeimą yra laimingo šeiminio gyvenimo garantas.*

Hipotezė ir teiginiai susiję su kelių lygmenų analize. Laikantis G. Rizter (2001) schemas, teiginys T4.1 priskirtinas makro subjektyviam lygmeniui, kadangi susijęs su kultūra, socialinėmis normomis, vertybinėmis orientacijomis. Teiginiai T4.2, T4.3 susiję su mikro objektyviu analizės lygmeniu, kadangi gilinamasi į asmeninius pasirinkimus dėl matrimonialinės elgsenos (registruotos santuokos, kohabitacijos, skyrybų) sąveikoje su socialiniais veiksniais (tėvų, giminių, draugų, kitų visuomenės narių nuomone ir / arba elgsenos pavyzdžiu). Tyrime daroma prielaida, kad kultūra, normos, vertybinės orientacijos daro įtaką elgsenai, ir atvirkščiai, elgsenos modeliai gali keisti socialines normas ir vertybines orientacijas (Bourdieu, 1998). Tyrimo kiekybiniai duomenys sudaro galimybes tokiai analizei atlikti. Taigi, hipotezė H4 ir teiginiai T4.1, T4.2 ir T4.3 testuojami kiekybinių duomenų analizės pagrindu, o analizėje taikomi aprašomosios statistikos, daugiamatės statistikos ir įvykio istorinės analizės metodai.

Skyriaus turinį sudaro penki pagrindiniai poskyriai. Pirmame poskyryje išsamiai aprašyti tyrimo duomenys ir metodai. Antrame poskyryje analizuojama socialinio tinklo vieta tarp kitų matrimonialinę elgseną motyvuojančių veiksnių. Trečiame poskyryje tiriamas socialinių veiksnių poveikis matrimonialinei elgsenai. Ketvirtas poskyris skirtas išsiaiškinti, kiek socialinio tinklo ir socialinių normų diktato nulemta matrimonialinė elgsena prisideda prie laimingo šeiminių gyvenimo, darant prielaidą, kad laimingą šeiminių gyvenimą atspindi bendro gyvenimo trukmė.

4.4.1. Tyrimo metodologija

4.4.1.1. Duomenys ir kintamųjų konstravimas

Hipotezei H4 ir jos teiginiams testuoti panaudoti kiekybinio tyrimo klausimyno klausimų grupės: motyvai, turėję įtakos pasirinkimams tarp santuokos ir kohabitacijos; šeimos kūrimo etapai ir trajektorijos.

Socialinio tinklo poveikiui matrimonialinei elgsenai identifikuoti panaudoti klausimai apie motyvus, lėmusius pasirinkimą tarp registruotos santuokos ir neregistruotos santuokos (kohabitacijos): A20A *Kiek šie veiksniai buvo svarbūs santuokos su dabartiniu(-e) / paskutiniu(-e) sutuoktiniu(-e) registravimui?* ir A20B *Kiek šie veiksniai Jums svarbūs, kad sulauko(-ė) nuo santuokos su dabartiniu(-e) / paskutiniu(-e) partneriu(-e) įregistravimo?*³⁵ (žr. 3 priedą). Formuluojuant šiuos klausimus klausimyne buvo daroma prielaida, kad asmuo gali turėti vienintelę partnerystę (registruotos santuokos arba neregistruotos santuokos forma) arba gali turėti kelių partnerysčių patirties; tyrimo metu gali gyventi santuokoje arba kohabitacijoje, o gali būti išsiskyręs(-usi) arba našlys(-ė), be to, kiekvieną iš šių partnerysčių gali lemti skirtingos priežastys. Todėl klausimas A20A skirtas ir buvo užduodamas tik informantams, kurie apklausos metu gyveno registruotoje santuokoje arba tyrimo metu buvo vieniši, tačiau prieš tai su paskutiniu (jeigu buvo keletas partnerysčių) sutuoktiniu gyveno registruotoje santuokoje. Klausimas A20B skirtas ir pateiktas tik informantams, kurie apklausos metu gyveno neregistruotoje santuokoje arba tyrimo metu buvo vieniši, tačiau prieš tai su paskutiniu (jeigu buvo keletas partnerysčių) partneriu gyveno neregistruotoje santuokoje. Abu klausimai yra matricos tipo, kur eilutėse pateikti teiginiai, o stulpeliuose – Likert skalės tipo atsakymų variantai: 1=visiškai nesvarbu; 2=nesvarbu; 3=nei svarbu nei nesvarbu; 4=svarbu; 5=labai svarbu. Abu klausimai papildomai turėjo atsakymų variantus: 7=netaikoma; 9=neatsakė. Klausimas A20A apima dešimt teiginių apie motyvus, kurie lėmė atitinkamą elgseną (registruotos santuokos sudarymą): vidinis motyvas (*Noras sukurti šeimą*), į tėvus ir giminės orientuoti motyvai (*Tėvų šeimos pavyzdys; Tėvų nuomonė; Giminių nuomonė*), į draugus orientuoti motyvai (*Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys; Draugai norėjo šventės*), intymaus gyvenimo motyvai (*Jūsų / partnerės nėštumas; Noras*

³⁵ Klausimas turi tam tikrų išlygų, nes kai kurių autorių pastebėjimais (Pearson, Ross, Dawes, 1992), retrospektyviniai klausimai, susiję su nuomonėmis, nėra patikimi dėl atminties ir interpretacijos, priklausančios nuo laiko ir konteksto. Disertacijoje visgi naudojame tokio pobūdžio klausimą su prielaida, kad atsakymais pasitikime. Tuo pačiu keliame sau užduotį ateityje atliekamais tyrimais patikslinti šio tyrimo rezultatus.

greičiau pradėti intymų gyvenimą su draugu(-e)), praktiniai (arba utilitariniai) motyvai (*Noras greičiau išeiti iš tėvų namų; Būsto sąlygų pagerinimo galimybė*). Klausimas A20B apima vienuolika teiginių: vidiniai motyvai (*Neigiama ankstesnės santuokos patirtis; Partneris nesiūlo(-ė) / nesutinka(-o); Aš nenoriu / nenorėjau; Nėra / nebuvo poreikio*), į tėvus ir gimines orientuoti motyvai (*Tėvų nuomonė; Giminių nuomonė; Tėvų šeimos pavyzdys*), į draugus orientuoti motyvai (*Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys*), intymaus gyvenimo motyvai (*Jūsų / partnerės nėštumas*), praktiniai (arba utilitariniai) motyvai (*Taip ekonomiškai naudingiau; Vienišos(-o) motinos / tėvo statusas suteikia daugiau socialinių garantijų*). Skaičiavimuose kiekvienam teiginiui sukurtas atskirtas kintamasis su reikšmėmis nuo 1 iki 5. Iš viso dvidešimt vienas kintamasis. Atliekant skaičiavimus, kur buvo tikslinga, šių kintamųjų reikšmės sutrauktos iki 3 (skalė: 1=nesvarbu arba visiškai nesvarbu; 2=nei svarbiu nei nesvarbu; 3=svarbu arba labai svarbu).

Matrimonialinės elgsenos etapams ir trajektorijoms identifikuoti klausimyne suformuluoti klausimai, kurių pagalba buvo fiksuojami partnerystės / šeimos kūrimo etapai: A12.1 *Kada pradėjote draugauti?*; A12.2 *Kada pradėjote intymius santykius?*; A12.3 *Kada apsigyvenote viename būste?*; A12.4 *Kada susituokėte?*; A12.5 *Kada šie santykiai baigėsi?* (žr. 3 priedą). Atsakant į klausimus A12.1, A12.2, A12.3, A12.4, A12.5 buvo prašoma nurodyti įvykio datą mėnesių tikslumu. Jeigu asmens biografijoje buvo keletas partnerysčių, tai kiekvienai iš jų buvo prašoma užpildyti klausimus A12.1,... A12.5 atitinkančią informaciją. Tai nebuvo lengvi klausimai tiek informantams, tiek apklausėjams. Informantams reikėjo pastangų datoms prisiminti. Tačiau, sprendžiant iš apklausėjų atsiliepimų, informantai buvo kantrūs ir stengėsi pateikti kuo tikslesnę informaciją, kartais net pasitelkdami asmeninius dokumentus, nuotraukas ir pan. Be to, tai jautrūs klausimai. Tad apklausėjams teko papildoma užduotis, kaip delikačiai išklausti informaciją, pavyzdžiui, apie intymius santykius. Nepaisant šių kliuvinių, pavyko surinkti gausius ir informatyvius empirinius duomenis. Su šiais klausimais susijusiuose skaičiavimuose apsiribota metų tikslumu, kadangi duomenys apie metus buvo užpildyti pilniau, negu apie

mėnesius. Suvedant atsakymus į duomenų bazę kiekvienai partnerystei buvo sukurta po atsakymų į klausimus A12.1,... A12.5 rinkinį. Sukurti šeši tokie rinkiniai (tiek daugiausiai partnerysčių informantai nurodė). Iš viso sukurta 30 kintamųjų. Hipotezei H4 ir teiginiams T4.2 ir T4.3 testuosi su šiais trisdešimt kintamųjų atliktos manipuliacijos. Pirmiausia, iš klausimus A12.1,... A12.5 atitinkančių 30 kintamųjų ir informanto gimimo datos suformuoti penki kintamieji, kurie identifikuoja *informanto amžių paskutinės partnerystės atitinkamuose etapuose* (draugystės pradžioje, intymių santykių pradžioje, apsigyvenimo kartu pradžioje, santuokos registravimo ir santykių pabaigoje, jeigu tokie etapai buvo). Šie kintamieji susieti su paskutine partneryste, kadangi ir klausimuose A20A ir A20B aptariama tik paskutinė partnerystė. Taigi, hipotezė H4 ir su ja susiję teiginiai testuojami analizuojant informaciją tik apie paskutinę partnerystę, nors buvo informantų, kurie pateikė informaciją iki šešių partnerysčių. Šie penki kintamieji panaudoti testuojant teiginį T4.2. Iš šių penkių kintamųjų suformuoti dar keturi kintamieji, skirti teiginiui T4.3 testuoti: *Metai nuo santuokos sudarymo iki skyrybų*; *Metai nuo santuokos sudarymo iki apklausos* (atvejui, kai santykiai tęsiasi); *Metai nuo kohabitacijos pradžios iki išsiskyrimo*; *Metai nuo kohabitacijos pradžios iki apklausos* (atvejui, kai santykiai tęsiasi). Pastariesiems kintamiesiems suformuoti panaudotas dar vienas kiekybinio tyrimo klausimyno klausimas, kuris buvo pateiktas prie kiekvienos partnerystės: A12.6 *Kodėl šie santykiai pasibaigė?* Atsakymų variantai buvo: 1=santykiai nutrūko / išsiskyrė; 2=išsituokė; 3=neišsituokė, bet gyvena atskirai; 4=partneris(-ė) mirė. Kintamiesiems *Metai nuo santuokos sudarymo iki skyrybų* ir *Metai nuo kohabitacijos pradžios iki išsiskyrimo* sukurti panaudoti 1-3 atsakymų variantai.

4.4.1.2. Kontroliniai kintamieji

Vienas kintamasis skirtas informantų gimimo metų kohortai identifikuoti: 1950-1955 m., 1960-1965 m., 1970-1975 m., 1980-1985 m. Kartu tyrime daroma prielaida, kad įtaką sprendimams dėl matrimonialinės elgsenos

daro ne tiek amžius arba gimimo metų kohorta (nors jų įtaką neatmetama), kiek visuomenėje vyraujančios vertybės. Lietuvoje šios vertybės kito kartu su Nepriklausomybės atkūrimu ir su paskutinį dešimtmetį didėjančia gyventojų migracija, taigi, išskirti ir lyginami trys laikotarpiai: iki 1990 m., 1990-2000 m. ir po 2000 m. Šiuo tikslu sukurtas kintamasis, skirtas identifikuoti santykių pradžios laikotarpį, ir analogiškas kintamasis, skirtas identifikuoti santuokos registravimo laikotarpį.

Vienas kintamasis sukurtas identifikuoti partnerystės eiliškumui – pirma ar paskesnė (antra, trečia, t.t.). Prieš tai nustatyta, kad 86 asmenys iki apklausos neturėjo draugo(-ės) / partnerio(-ės) (iš jų: 1950-1955 m. ir 1960-1965 m. gimimo metų kohortose – po 14 asmenų, 1970-1975 m. gimimo metų kohortoje – 20 asmenų, 1980-1985 m. gimimo metų kohortoje – 38 asmenys). Toliau, testuojant hipotezę H4 ir teiginius T4.1, T4.2, T4.3, šie informantai nebuvo apskaitomi. Iš 1914 likusių informantų 1251 pateikė informaciją tik apie pirmą ir vienintelę partnerystę; 663 informantai pateikė informaciją apie keletą partnerysčių (nuo vienos iki šešių). Analizėje lyginamos grupės: pirma ir paskesnė partnerystė.

4.4.1.3. Tyrimo metodai

Testuojant teiginį T4.1 taikomi aprašomosios statistikos metodai (bendrieji pasiskirstymai, vidurkiai ir jų palyginimai *t*-testo ir ANOVA testo pagalba) ir daugiamatės statistinės analizės metodai (faktorinė analizė, koreliacinė analizė, regresinė analizė). Faktorinės analizės pagalba išskiriamos informantų grupės pagal motyvų registruoti santuoką prioritetus, o siekiant išsamiau pažinti šioms grupėms priskirtus informantus, atlikta tiesinė regresinė analizė. Sudaryti trys regresinės analizės modeliai – kiekvienai informantų grupei, išskirtai faktorinės analizės pagalba. Kiekviename regresinės analizės modelyje priklausomas kintamasis – faktorinės analizės metu sukurtas iš išsaugotas kintamasis, o nepriklausomi kintamieji – sociodemografinės

informantų charakteristikos: gimimo metų kohorta³⁶, lytis³⁷, išsilavinimas³⁸, santuokos registravimo laikotarpis³⁹, vaikai iki santuokos registravimo⁴⁰, tėvų santuokystės statusas⁴¹, santuokos metu su informantu viename būste gyvenę asmenys⁴², partnerystės eiliškumas⁴³. Tai yra, į kiekvieną regresinės analizės modelį įtraukta po 22 nepriklausomus kintamuosius, kurių įtaka identifikuota naudojant Stepwise metodą. Pristatant rezultatus pateikiamos standartizuotų *Beta* koeficientų reikšmės.

Testuojant teiginius T4.2 ir T4.3 taikomi aprašomosios statistikos metodai (bendrieji pasiskirstymai, vidurkiai ir jų palyginimai *t*-testo ir ANOVA testo pagalba), daugiamatės statistinės analizės metodai (koreliacinė analizė ir regresinė analizė) ir įvykio istorinės analizės metodai (sudarytos išgyvenamumo (įvykio laukimo) lentelės, matrimonialinės elgsenos trajektorijos pavaizduotos paveiksluose).

Įvykio istorinės analizės metodai – tai tikimybinių-statistinių metodų grupė (Blossfeld, Rohwer, 2002; Blossfeld ir kt., 1989; Yamaguchi, 1991; Yamaguchi ir kt., 1999, kt.), efektyviai atskleidžianti socialinių procesų priežastinius ryšius. Metodai, paprastai, taikomi gyvenimo kelio tyrimuose (Klijzing, 1992; Willekens, 1991; Oppenheimer, 1988, kt.). Šiame tyrime galimybę pritaikyti įvykio istorinės analizės metodus sudarė specialiai šiam tikslui klausimyne suformuluoti klausimai A12.1, A12.2, A12.3, A12.4, A12.5 (aprašymą žr. 4.4.1.1 poskyryje). Matrimonialinės elgsenos įvertinimui

³⁶ Reikšmės: 1=1950-1955 m.; 2=1960-1965 m.; 3=1970-1975 m.; 4=1980-1985.

³⁷ Reikšmės: 1=vyras; 2=moteris.

³⁸ Reikšmės: 1=vidurinis arba žemesnis; 2=aukštesnis negu vidurinis, bet ne aukštasis universitetinis; 3=aukštasis universitetinis.

³⁹ Reikšmės: 1=iki 1990 m.; 2=1990-2000 m.; 3=po 2000 m.

⁴⁰ Išskirti atvejai: neturėjo vaikų, vaikai iki 7 m.; 7-18 m. amžiaus vaikai; vyresni negu 18 m. amžiaus vaikai. Kiekvienam atvejui sukurta po binarinį kintamąjį su reikšmėmis: 0=neturėjo; 1=turėjo.

⁴¹ Reikšmės: 1=tėvai yra/buvo susituokę; 2=tėvai gyvena(-o) neregistruotoje santuokoje; 3=tėvai išsiskyrė / gyveno atskirai / niekada negyveno kartu.

⁴² Išskirti atvejai: tėvai, ne biologiniai tėvai, broliai ir seserys, būsimas(-a) sutuoktinis(-ė), vaikas(-i), ne biologinis(-ai) vaikas(-i), buvęs(-usi) sutuoktinis(-ė), giminės iš motinos/tėvo pusės, giminės iš sūnaus / dukters pusės, giminės iš brolio / sesers pusės, giminės iš būsimos(-s) sutuoktinio(-ės) pusės, ne giminės. Kiekvienai paminėtai grupei sukurta po binarinį kintamąjį su reikšmėmis: 0=asmuo negyveno viename būste santuokos sudarymo metu; 1=asmuo gyveno viename būste santuokos sudarymo metu.

⁴³ Reikšmės: 1=pirma; 2=paskesnė.

apskaičiuotos išgyvenamumo (Kaplan-Meier) lentelės, įvykio laukimo trukmės rodikliai (vidurkiai ir medianos). Išgyvenamumo trajektorijų palyginimui atlikti Wilcoxon (Breslow) ir Log-Rank (Savage) testai⁴⁴. Wilcoxon (Breslow) testas atspindi išgyvenamumo trajektorijų panašumus arba skirtumus laukimo periodo pradžioje, o Log-Rank (Savage) testas – panašumus arba skirtumus laukimo periodo pabaigoje.

Manipuliacijos su kiekybinio tyrimo duomenimis ir kintamaisiais bei skaičiavimai atlikti naudojant SPSS Statistics 20 statistinį paketą.

4.4.2. Socialinio tinklo diktatas – vertybinis orientyras kuriant šeimą?

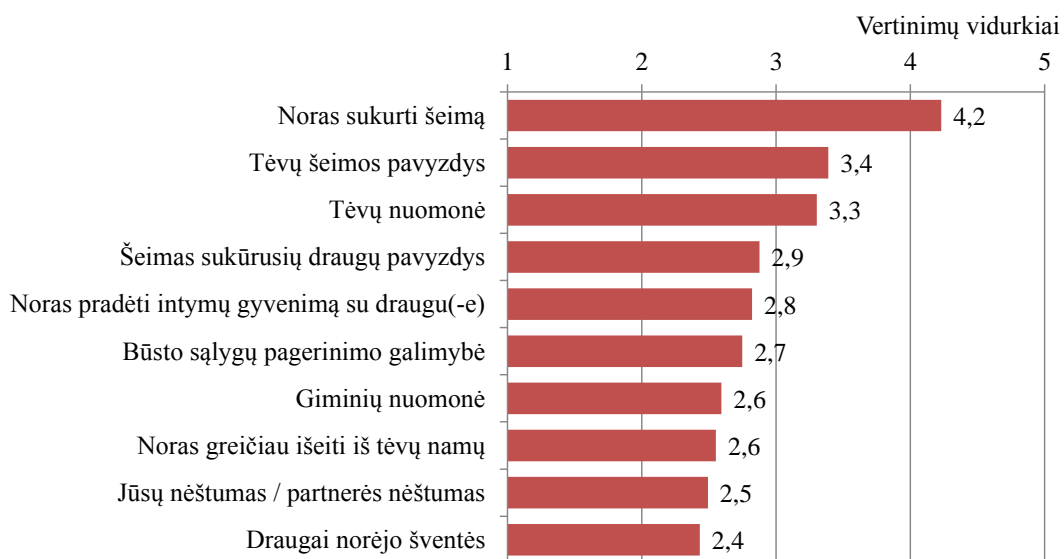
Poskyryje analizuojami apsisprendimą susituokti lėmę motyvai. Siekiama atsakyti į klausimus: Kiek socialinio tinklo (tėvų, giminių, draugų, kt.) įtaka svarbi, priimant sprendimą tuoktis? Kas lemia, kad vieni visuomenės nariai yra savarankiški savo sprendimuose dėl santuokos, o kiti reflektuoja į aplinkinių nuomonę? Kitaip tariant, kaip individualaus lygmens sprendimai susiję su socialiniais veiksniais – nuostatomis dėl matrimonialinės elgsenos? Atsakymai į šiuos klausimus skirti atskleisti teiginio T4.1 teisingumą arba klaidingumą.

Tyrimo duomenimis, santuokos registravimo motyvai (vidinis, į tėvus ir gimines orientuoti, į draugus orientuoti, intymaus gyvenimo ir praktiniai – aprašymus žr. aukščiau) turėjo skirtingą poveikį informantų nuostatoms dėl santuokos registravimo. Kaip svarbiausias motyvas, lėmęs tyrime dalyvavusių Lietuvos gyventojų apsisprendimą registruotis santuoką, išsiskiria noras sukurti šeimą (vidurkis 4,2; 7 pav.). Tarp analizuojamų motyvų noras sukurti šeimą labiausiai nurodo asmeninio pasirinkimo prioritetą prieš socialinės aplinkos įtaką. Taigi, iš pirmo žvilgsnio, tyrimo rezultatai tarsi paneigia teiginį T4.1 ir patvirtina individualizmo teoriją (Beck, Beck-Gernsheim, 2004; 2002; 1995;

⁴⁴ Wilcoxon (Breslow) ir Log-Rank (Savage) testų rodiklių interpretacijoje galioja taisyklė: kuo rodiklio reikšmė didesnė, tuo išgyvenamumo funkcijos labiau skiriasi, ir atvirkščiai, kuo reikšmė artimesnė 0-iui, tuo išgyvenamumo funkcijos labiau panašios; rodiklių reikšmės interpretuotinos tik tuomet, kai yra statistiškai reikšmingos, t.y. kai $p < 0,05$ (Blossfeld, Rohwer, 2002; Blossfeld ir kt., 1989; Yamaguchi, 1991; Yamaguchi ir kt., 1999, kt.).

Giddens, 2000) atitinkančią tendenciją, kad Lietuvoje asmuo, priimdamas sprendimą dėl svarbaus gyvenimo žingsnio, yra laisvas nuo socialinio tinklo diktato.

Vis dėlto, sekantys pagal svarbą motyvai nurodo sprendimų orientaciją į socialinį tinklą, t.y. į tėvų šeimos pavyzdį (vidurkis 3,4) ir tėvų nuomonę (vidurkis 3,3). Tėvų nuomonė ir pavyzdys, subjektyviais vertinimais, yra svarbesni negu giminių arba draugų nuomonė ir pavyzdys, o juo labiau – negu intymaus gyvenimo ir utilitariniai motyvai (vidurkių palyginimo *t*-testas visiems atvejams $p < 0,001$). Tad galima teigti, kad jausmai ir artimiausia aplinka (santykis su partneriu ir tėvai) turi didžiausią įtaką apsisprendimui dėl santuokos, o sprendimas priimamas rimtai apsvarsčius. Pastarąjį pastebėjimą paremia tyrimo rezultatas, kad iš visų tiriamų motyvų draugų noras švęsti vertinamas kaip mažiausiai svarbus (vidurkis 2,4).

7 pav. Motyvų, lėmusių sprendimą susituokti, svarbos vertinimo vidurkiai. *Skalė: 1-visiškai nesvarbu; 2-nesvarbu; 3-nei svarbiu nei nesvarbu; 4-svarbu; 5-labai svarbu.*

Kita vertus, gyventojų tarpe aiškiai išsiskiria grupės, kurios teikia prioritetą vieniems arba kitiems motyvams. Klausimyne formuluojant teiginius apie santuokos registravimo motyvus buvo orientuojamasi į penkias motyvų

grupės (žr. 4.4.1.1 poskyrį) ir buvo tikimasi, kad išsiskirs atitinkamos asmenų grupės. Tačiau faktorinės analizės rezultatai rodo (32 lentelė), kad pagal prioritetus išsiskiria trys informantų grupės. Pirmai grupei būdinga paisyti tėvų bei giminių nuomonių, tėvų šeimos pavyzdžio ir šeimas sukūrusių draugų pavyzdžio bei draugų noro švęsti. Tai yra, šios grupės asmenys, priimdami sprendimą dėl santuokos, orientuojasi į socialinius saitus labiau, negu į asmeninius jausmus arba interesus.

Antroji grupė, jeigu ir orientuojasi į išorines įtakas, tai šios yra kitokio pobūdžio: noras pradėti intymų gyvenimą su draugu(-e), asmeninis arba partnerės nėštumas, būsto sąlygų pagerinimo galimybė, noras greičiau išėiti iš tėvų namų. Kaip žinia, intymūs santykiai ir vaikų gimdymas tik santuokoje ilgą laiką buvo pagrindinės *prevencinės kontrolės*, pretenduojančios į *natūralią tvarką*, priemonės (Malthus, 1798; Lesthaeghe, 1980). Nesantuokinis nėštumas daugelyje visuomenių buvo nepageidaujamas, o jo atsiradimas buvo siejamas su normų pažeidimu, reikalingu sankcijų. Ikimoderniose ir moderniose visuomenėse, atsiradus nesantuokiniam nėštumui, buvo ieškoma išeičių ir priemonių, iš kurių viena – santuoka su vaiko tėvu, nepaisant partnerių tarpusavio jausmų. Tik keletą paskutinių dešimtmečių požiūriai keičiasi, Lietuvoje – taip pat (Stankūnienė, 2003; Mitrikas, 2000). Šios grupės pavyzdys rodo, kad dalis visuomenės yra linkusi laikytis per amžius susiklosčiusių socialinių normų. Kita vertus, šiai grupei būdingas ir utilitarinis motyvas – būsto sąlygų pagerinimo galimybė. Motyvas ypač gali paskatinti ieškoti išeičių, kai būsto sąlygos prastos. Būsto sąlygos gali tapti ir kito motyvo – noro kuo greičiau išėiti iš tėvų namų priežastimi. Prisimenant, kad ankstesniame skyriuje buvo parodyta, jog gyvenimas po vienu stogu gali tapti šeimos narių tarpusavio saitus sutvirtinančiu veiksmu, galima tikėtis, kad darnūs tėvų santykiai turėtų sulaikyti nuo noro greičiau palikti tėvų namus. Tačiau šio tyrimo duomenimis, noras kuo greičiau palikti tėvų namus, kaip santuokos motyvas, gana stipriai koreliuoja ($r=0,557$, $p<0,01$) su būsto sąlygų pagerinimo galimybės motyvu, o statistiškai reikšmingų sąsajų tarp noro kuo geriau išėiti iš tėvų namų ir tėvų santuokinio statuso nenustatyta (4 priedo 4 lentelė). Taigi, antrosios grupės esminiai motyvai

– visuomenės kontrolė ir praktiškumas nurodo, kad grupės orientacija į socialinius veiksmus labiau priverstinė, negu pirmosios grupės.

32 lentelė. Motyvų, lėmusių sprendimą susituokti, grupės. *Faktorinės analizės rezultatai.*

	Orientuoti į socialinius saitus	Orientuoti į intymaus gyvenimo ir praktinius motyvus	Orientuoti į vidinius motyvus ir artimiausią socialinę aplinką
<i>Variacijos %</i>	24,59	23,52	11,41
Tėvų nuomonė	0,830	-0,035	0,027
Giminių nuomonė	0,823	0,066	-0,126
Tėvų šeimos pavyzdys	0,658	0,226	0,362
Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys	0,582	0,426	0,218
Draugai norėjo šventės	0,520	0,286	-0,316
Noras greičiau išeiti iš tėvų namų	0,034	0,817	-0,059
Būsto sąlygų pagerinimo galimybė	0,132	0,807	0,061
Noras pradėti intymų gyvenimą su draugu(-e)	0,089	0,774	0,178
Jūsų nėštumas / partnerės nėštumas	0,144	0,338	-0,159
Noras sukurti šeimą	0,042	0,031	0,884

Pastabos: Pagrindinių komponentų metodas, Varimax rotacija.

Trečiajai grupei faktorinė analizė priskyrė asmenis, kuriems svarbiausi motyvai yra noras sukurti šeimą ir tėvų šeimos pavyzdys, bet ne draugų noras švęsti. Taigi, šios grupės asmenys yra labiausiai orientuoti į tarpusavio jausmus ir artimąją aplinką.

Siekiant geriau pažinti kiekvieną išskirtą grupę, buvo atlikta regresinė analizė (33 lentelė). Analizės rezultatai rodo, kad, darydami sprendimą dėl santuokos registravimo, į tėvų, giminių ir draugų nuomones bei pavyzdžius labiausiai linkę atsižvelgti jauniausios kohortos asmenys ($p < 0,01$) (33 lentelė, Modelis 1; 4 priedo 1 lentelė). Tikėtina, kad santuokos sudarymo metu jie neturėjo vaikų, o ypač 7-18 m. amžiaus ($p < 0,01$), gyveno su tėvais ($p < 0,001$), bet ne seserimis ar broliais ($p < 0,05$), kai kurie iš jų gyveno viename būste su negiminėmis ($p < 0,05$) (pavyzdžiui, bendrabučio kambario draugais). Pagal santuokos sudarymo laikotarpį tokios nuostatos labiau būdingos atvejams, kuomet santuoka buvo sudaryta iki 1990 m., negu po 2000 m. ($p < 0,001$).

Pastarieji rezultatai leidžia daryti prielaidą apie socialinės kontrolės liberalėjimą, žvelgiant iš istorinės perspektyvos.

Grupės, kuriai priskirti asmenys sprendime dėl santuokos vadovaujasi praktiniais sumetimais (pvz., būsto sąlygų pagerinimo galimybė) arba yra verčiami aplinkybių (pvz., asmeninis arba partnerės nėštumas), charakteristikos yra: nuostatos būdingesnės vyrams negu moterims ($p < 0,001$), asmenims su žemesniu, negu su aukštesniu išsilavinimo lygiu ($p < 0,05$), santuokos sudarymo metu, tikėtina, jie turėjo 7-18 m. amžiaus vaikų ($p < 0,05$) ir gyveno su broliais ir / arba seserimis ($p < 0,001$) (33 lentelė, Modelis 2). Šie rezultatai grupę atskleidžia kaip patiriančią socialinių rizikų (vaikai, kartu gyvenantys orientacinės branduolinės šeimos nariai, žemas išsilavinimas, kuris, paprastai, koreliuoja su mažesniu darbo užmokesčiu, o taip pat – didesne bedarbystės rizika). Taigi, sprendimas dėl santuokos jiems gali būti dar vienas žingsnis link socialinės rizikos arba, atvirkščiai, išeitis iš socialinės rizikos. Beje, nuostatos, kaip ir pirmosios grupės atveju, būdingesnės santuokų, kurios buvo sudaromos iki 1990 m., negu po 2000 m., atvejais ($p < 0,001$).

Grupėje, kuri orientuojasi į vidinius motyvus ir artimiausią socialinę aplinką, galioja nestiprus, tačiau statistiškai reikšmingas ($p < 0,01$) ryšys: kuo aukštesnis išsilavinimas, tuo labiau tikėtina, kad sprendime dėl santuokos asmuo vadovaujasi asmeniniais jausmais ir artimiausios aplinkos (tėvų) šeimos pavyzdžiu (33 lentelė, Modelis 3). Šiuo atveju svarbu, koks buvo tėvų šeimos modelis, nes sociologiniai tyrimai (Amato, DeBoer, 2001; Amato, Rogers, 1997; Amato, 1996; Bumpass, Martin, Sweet, 1991) rodo, kad, pavyzdžiui, skyrybinė patirtis yra perduodama iš kartos į kartą.

Regresinės analizės rezultatai taip pat rodo, kad trečiosios grupės asmenys santuokos registravimo metu negyveno su biologiniais arba ne biologiniais vaikais (abiem atvejais $p < 0,01$), būsimo(-os) sutuoktinio(-ės) giminėmis ($p < 0,05$).

33 lentelė. Sprendimo dėl santuokos registravimo pobūdžio priklausomybė nuo sociodemografinės charakteristikų. *Tiesinės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai).*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomi kintamieji			
	Orientuoti į socialinius saitus	Orientuoti į intymaus gyvenimo ir praktinius motyvus	Orientuoti į vidinius motyvus ir artimiausią socialinę aplinką	
	Modelis 1	Modelis 2	Modelis 3	
Kohorta pagal gimimo metus	0,108 **	
Lytis	...	-0,101 ***	...	
Išsilavinimas	...	-0,062 *	0,084 **	
Santuokos sudarymo laikotarpis	-0,220 ***	-0,201 ***	...	
Vaikai iki santuokos registravimo				
Neturėjo	
Vaikai iki 7 m.	
7–18 m. amžiaus vaikai	-0,096 **	0,064 *	...	
Vyresni negu 18 m. amžiaus vaikai	
Tėvų santuokystės statusas	
Santuokos metu su informantu viename būste gyvenę asmenys				
Tėvai	0,110 ***	
Ne biologiniai tėvai	
Broliai ir seserys	-0,073 *	0,113 ***	...	
Būsimas(-a) sutuoktinis(-ė)	
Vaikas(-i)	-0,093 **	
Ne biologinis(-iai) vaikas(-i)	-0,095 **	
Buvęs(-usi) sutuoktinis(-ė)	-	-	...	
Giminės iš motinos / tėvo pusės	
Giminės iš sūnaus / dukters pusės	-	-	...	
Giminės iš brolio / sesers pusės	
Giminės iš būsimo(-s) sutuoktinio(-ės) pusės	-0,071 *	
Ne giminės	0,068 *	
Partnerystės eiliškumas	
	R^2	0,205	0,271	0,170

Pastabos: pateikiami Stepwise metodu gauti galutiniai modeliai, čia ... iš modelio pašalinti nereikšmingi kintamieji; - dėl mažos variacijos iš modelio pašalinti kintamieji.

Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Apibendrinant galima teigti, kad socialinio tinklo įtakos sprendimams dėl matrimonialinės elgsenos mažėjimą istorinėje perspektyvoje (33 lentelė, Modeliai 1-2; 4 priedo 2 lentelė), net jeigu yra kitų papildomų veiksnių. Kita vertus, socialinio tinklo dominavimas virš kitų santuokos sudarymo motyvų galioja tik sąlyginai – Lietuvos gyventojai, pirmiausia, yra linkę vadovautis noru kurti šeimą. Tačiau išsiskiria gyventojų grupės, kurios yra labiau suvaržytos socialinių jėgų atžvilgiu negu kitos. Išsilavinimo lygis yra vienas iš veiksnių,

lemiančių, kiek asmuo laisvumą nuo socialinio tinklo diktato: kuo aukštesnis išsilavinimo lygis, tuo asmuo yra laisvesnis savo sprendimuose dėl šeimos kūrimo (33 lentelė, Modeliai 2-3; 4 priedo 3 lentelė).

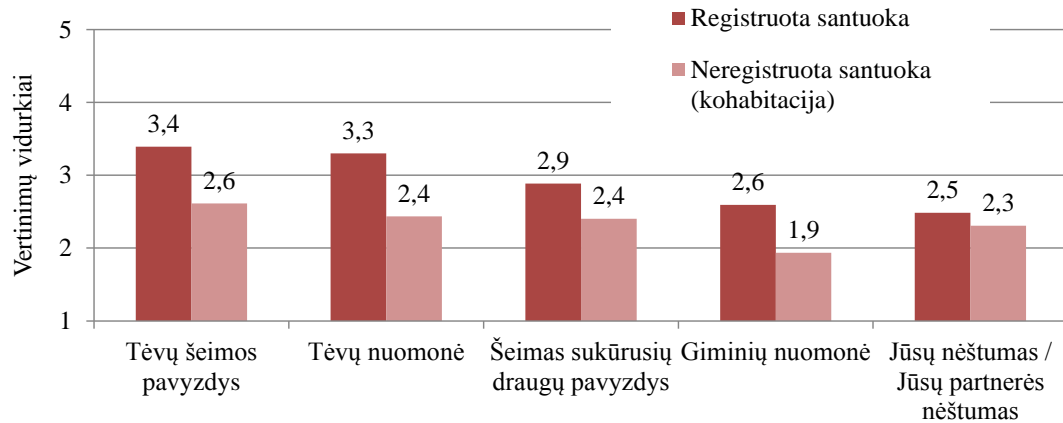
4.4.3. Matrimonialinės elgsenos preferencijos socialinio tinklo įtakoje

Socialinės kontrolės priemonės buvo sukurti tradiciniam (branduolinės arba išplėstinės) šeimos modeliui palaikyti visuomenėje. Pagarba tradicijoms ir paklusimas socialinėms normoms reiškė šio modelio perdavimą iš kartos į kartą. Kaip buvo minėta teorinėje apžvalgoje, atsiradus naujiems elgsenos modeliams, ilgainiui susikurdavo naujas *habitus*, o visuomenės požiūris pasikeisdavo (Bourdieu, 1998; Lesthaeghe, 1980).

Tad kaip yra Lietuvoje? Ar tikrai alternatyvi matrimonialinė elgsena (kohabitacija, santuokos atidėjimas, skyrybos) susijusi su tėvų, giminių, draugų nuomonės nepaisymu? Ar alternatyvūs matrimonialinės elgsenos modeliai „išrandami“, jų nekopijuojant, t.y. neatsižvelgiant į tėvų ir draugų šeimos pavyzdžius? Pagaliau, kaip individai konstruoja savo šeimos kūrimą, kai atsižvelgia į socialinių tinklų įtaką? Atsakymų į šiuos klausimus ieškoma poskyryje. Analizės rezultatuose ieškoma įrodymų, reikalingų tezės T4.2 patvirtinimui arba paneigimui.

Motyvų, lėmusių pasirinkimą tarp registruotos ir neregistruotos santuokos (kohabitacijos), vertinimų vidurkių palyginimai rodo (8 pav.), kad registruotos santuokos atveju socialinio tinklo įtaka (tėvų nuomonė ir pavyzdys, šeimas sukūrusių draugų pavyzdys, giminių nuomonė) vertinama labiau negu neregistruotos santuokos atveju. Atotrūkia tarp vertinimų ypač ryškūs tėvų nuomonės ir pavyzdžio atvejais (bendru atveju ir po 2000 m. ANOVA testų $p < 0,001$) (4 priedo 5 lentelė). Taigi, rezultatai patvirtina teiginio T3.2 dalį, kad paisantys tėvų, giminių, draugų nuomonės ir pavyzdžio asmenys yra linkę kurti šeimą, grindžiamą registruota santuoka. Šiame kontekste asmeninis arba partnerės nėštumas registruotos santuokos atveju vertinamas kaip svarbesnis motyvas negu kohabitacijos atveju. Reikėtų, kad nesantuokinio nėštumo atveju

taip pat siekiama paisyti nusistovėjusių socialinių normų. Vis dėlto, tendencija statistiškai reikšminga tik vienam periodui – 1990-2000 m.

8 pav. Motyvų, lėmusių pasirinkimą tarp registruotos santuokos ir neregistruotos santuokos (kohabitacijos), svarbos vertinimo vidurkiai. *Skalė: 1-visiškai nesvarbu; 2-nesvarbu; 3-nei svarbiu nei nesvarbu; 4-svarbu; 5-labai svarbu.*

Ankstesniame skyriuje (33 lentelė) parodėme, kad nuostatoms dėl matrimonialinės elgsenos įtaką gali daryti sociodemografinės charakteristikos. Veiksnių, lemiančių pasirinkimus tarp registruotos ir neregistruotos santuokos, palyginimui atlikta regresinė analizė, kurios rezultatai rodo, kad tėvų nuomonė ir tėvų šeimos pavyzdys, subjektyviais vertinimais, labiau susijęs su registruota santuoka negu neregistruota ($p < 0,001$) (34 lentelė, Modelis 1). Sociodemografinių charakteristikų įtakai išsiaiškinti į regresijos modelius įvesti kontroliniai kintamieji – gimimo metų kohorta, išsilavinimas, lytis, gyvenamoji vieta, užimtumo statusas. Visais atvejais (išskyrus 1950-1955 m. gimimo metų kohortą; 34 lentelė, Modelis 2) registruotos santuokos pasirinkimui įtakos turėjo tėvų nuomonė ir / arba pavyzdys (34 lentelė, Modeliai 3-6). Taigi, rezultatai dar kartą patvirtina teiginį T4.2.

34 lentelė. Pasirinkimo tarp registruotos ir neregistruotos santuokos ryšys su socialinio tinklo diktatu, priklausomai nuo sociodemografinių charakteristikų. *Tiesinės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai).*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis - partnerystės forma (0 – kohabitacija, 1 – registruota santuoka)					
	Visi	Kontroliniai kintamieji				
		1950–1955 m.	1960–1965 m.	1970–1975 m.	1980–1985 m.	Išsilavinimo lygis
	Modelis 1	Modelis 2	Modelis 3	Modelis 4	Modelis 5	Modelis 6
Tėvų nuomonė	0,195 ***	...	0,270 ***	0,257 ***	0,336 ***	...
Giminių nuomonė	0,175 **
Tėvų šeimos pavyzdys	0,146 ***	0,159 **	0,198 **
Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys	...	0,127 *
Jūsų nėštumas / partnerės nėštumas	0,139 **
R^2	0,296	0,253	0,318	0,257	0,336	0,318

Pastabos: pateikiami Stepwise metodu gauti galutiniai modeliai, čia ... iš modelio pašalinti nereikšmingi kintamieji.

Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Iki šiol skyriuje aptarti tyrimo rezultatai atspindėjo subjektyvias informantų nuomones apie tai, kiek jie, kurdami šeimą, paiso artimos aplinkos ir visuomenės socialinės kontrolės. Vis dėlto, žmonių elgsena neretai skiriasi nuo demonstruojamos arba deklaruojamos. Siekiant atskleisti realią matrimonialinę elgseną, susijusią su refleksija į socialinius saitus ir socialines normas, pirmiausia, patikrintas ryšys tarp tėvų santuokinio statuso ir informantų pasirinkimo tarp registruotos ir neregistruotos santuokos. Koreliacinė analizė labai silpna, tačiau statistiškai reikšminga ($r = -0,083$, $p < 0,01$) ir rodo, kad kohabitaciją kiek labiau negu kiti yra linkę rinktis asmenys, kurių tėvai gyveno neregistruotoje santuokoje, buvo išsiskyrę arba praktikavo kitokį alternatyvų šeiminių gyvenimo modelį. Taigi, tėvų šeimos pavyzdys yra tam tikras orientyras kuriant savo šeimą.

Tolesnei ryšio tarp matrimonialinės elgsenos ir socialinių saitų analizei sudarytos išgyvenamumo lentelės, o jų rezultatai pavaizduoti grafiškai. Kadangi, subjektyviais vertinimais, tėvų nuomonė yra bene svarbiausia darant sprendimą dėl šeimos kūrimo būdo, tai pirmiausiai patikrinta, kaip realioje matrimonialinėje elgsenoje atsispindi tėvų nuomonės paaisymas. Išgyvenamumo trajektorijos (9 pav.) rodo, kad šeimą registruotos santuokos forma asmenys savo gyvenimo kelyje kuria greičiau, negu neregistruotos santuokos forma,

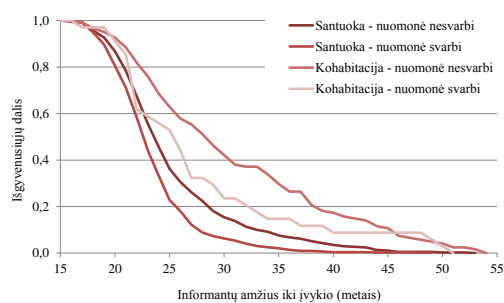
nepaisant jiems svarbu, ar nesvarbu tėvų ir giminių nuomonė bei tėvų ir draugų pavyzdys.

Kita vertus, asmenys, kuriems tėvų nuomonė yra svarbi, greičiau negu tie, kuriems tėvų nuomonės nesvarbi, sukuria šeimą (9a pav.). Vidutinis amžius, kada sulaukiama įvykio, t.y. registruotos santuokos, atitinkamai, 24 m. ir 26 m. (4 priedo 6 lentelė). Šie skirtumai yra statistiškai reikšmingi ($p < 0,001$), be to su asmens amžiumi tik dar labiau išryškėja (Breslow (Generalized Wilcoxon)=23,685; Log Rank=36,042; abiem atvejais $p < 0,001$) (4 priedo 6 lentelė). Neregistruotos santuokos atveju vidurkių skirtumas taip pat matyti (atitinkamai, 28 m. ir 31 m.), tačiau statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta. Vėliausiai šeimą sukuria tėvų nuomonės nepaisantys ir pasirenkantys neregistruotą santuoką asmenys.

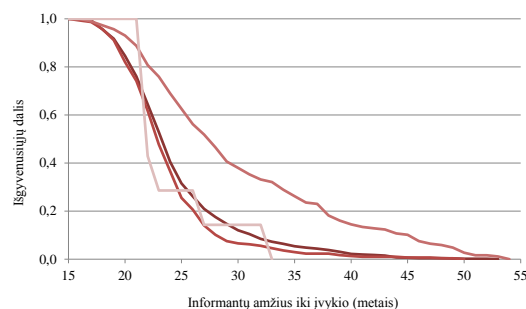
Analogiška į ką tik aprašytą elgseną būdinga asmenims, kurie šeimą kūrė po 2000 m., ir panaši, tik ne tokiu ryškiu atotrūkiu – iki 1990 m. (4 priedo 6 lentelė). Statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta tarp matrimonialinės elgsenos asmenų, šeimą kūrusių 1990-2000 m. Galima daryti prielaidą, kad šis periodas susijęs su vertybiniais pokyčiais visuomenėje, todėl gyventojai patyrė tam tikrą anomijos laikotarpį.

Platesnio artimųjų rato (giminių) nuomonių paisymas arba nepaisymas taip pat lemia, kad asmenys, kuriems ši nuomonė svarbi, linkę greičiau už kitus susituokti (vidutinis amžius, atitinkamai, 24 m. ir 25 m.) ir rinktis registruotą santuoką negu neregistruotą (9b pav.; 4 priedo 6 lentelė). Elgsenos skirtumai su asmens amžiumi tampa vis ryškesni (registruotos santuokos atveju Breslow (Generalized Wilcoxon)=9,756; Log Rank=12,822; abiem atvejais $p < 0,01$; neregistruotos santuokos Log Rank=6,438, $p < 0,05$) (4 priedo 6 lentelė). Vėlgi, vėliausiai (vidutinis amžius – 30 m.) šeimą sukuria asmenys, kuriems nesvarbi giminių nuomonė ir jie renkasi kohabitaciją. Deja, dėl mažo atsakymų skaitlingumo statistiškai reikšmingų skirtumų atskiruose perioduose nenustatyta.

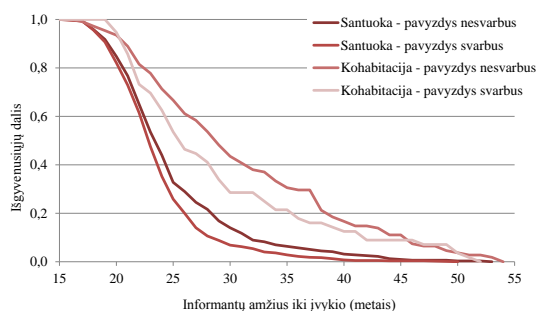
a. Tėvų nuomonė

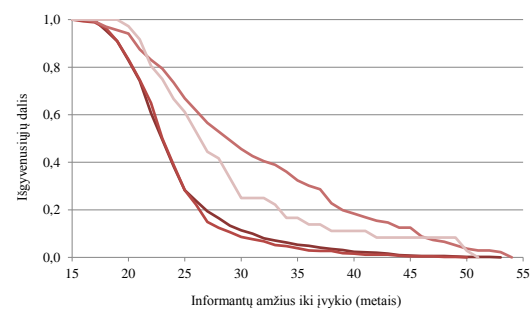
b. Giminių nuomonė

c. Tėvų šeimos pavyzdys

d. Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys

9 pav. Socialinio tinklo įtakos šeimos kūrimui. *Išgyvenamumo (Kaplan-Meier) iki (registruotos arba neregistruotos) santuokos trajektorijos.*

Siekiant išsiaiškinti, kiek tėvų šeimos bei draugų pavyzdžiai veikia asmens matrimonialinę elgseną, sudarytos atitinkamos išgyvenamumo (Kaplan-Meier) lentelės ir trajektorijos (9c, 9d pav.; 4 priedo 6 lentelė). Nustatyta, kad tėvų šeimos pavyzdys turi įtakos, šeimą kuriant registruotos santuokos: tie, kuriems tėvų pavyzdys yra svarbus šiek anksčiau pradeda kurti šeimą, ir ši tendencija ypač išryškėja su asmens amžiumi (registruotos santuokos atveju Breslow (Generalized Wilcoxon)=7,082, $p < 0,05$; Log Rank=13,484, $p < 0,001$) (4 priedo 6 lentelė). Tačiau nieko statistiškai reikšmingo negalima pasakyti apie atskirais periodais kūrusius šeimas, išskyrus po 2000 m., (Log Rank=6,139, $p < 0,05$) ir kohabitacijos atvejus (4 priedo 6 lentelė).

Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys (9d pav.) daro nedidelę, bet statistiškai reikšmingą, įtaką kohabitacinei elgsenai. Kohabitaciją greičiau pasirenka asmenys, kuriems yra patrauklus kohabituojančių draugų pavyzdys negu asmenys, kuriems toks pavyzdys nėra patrauklus (amžiaus vidurkiai, atitinkamai, 29 m. ir 32 m.; Breslow (Generalized Wilcoxon)=7,082; Log

Rank=6,296, abiem atvejais $p<0,05$) (4 priedo 6 lentelė). Registruotos santuokos atveju tokių ryškių sąsajų tarp asmeninės matrimonialinės elgsenos ir draugų šeimos pavyzdžio nenustatyta.

4.4.4. Šeimos kūrimo motyvai ir šeimyninės laimės perspektyvos

Tad kokias pasekmes socialinio tinklo paisymas sukuria šeimai? Ar šeima, sukurta laikantis socialinių normų, yra stabilesnė, negu šeima, sukurta jų nepaisant? Į šiuos klausimus atsakinėsime poskyryje, kartu ieškodami argumentų patvirtinti arba paneigti teiginį T4.3. Poskyryje daroma prielaida, kad laimingo šeiminio gyvenimo rodiklis yra santuokos arba bendro gyvenimo (kohabitacijos atvejus) ilga trukmė.

4.4.4.1. Socialinio tinklo įtakos šeiminio gyvenimo trukmei

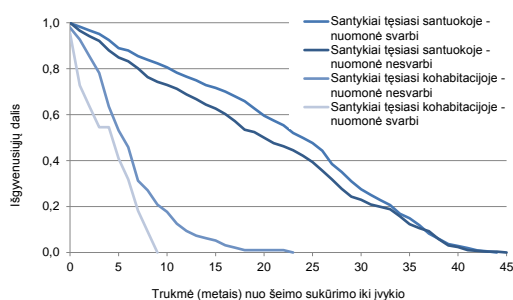
Išgyvenamumo trajektorijos rodo, kad bet kuriuo atveju neregistruota santuoka visada trunka trumpiau, negu registruota (10 pav.). Kai santuokos sudarymo metu paisoma tėvų nuomonės (10a pav.), tyrime dalyvavusių Lietuvos gyventojų registruota santuoka vidutiniškai truko 23 m. (Breslow (Generalized Wilcoxon)=12,262, $p<0,01$; Log Rank=8,901, $p<0,01$; atskiruose perioduose statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta) (4 priedo 7 lentelė).

Kohabitacijos atveju vidutinė bendro gyvenimo trukmė yra 4 m. Ilgiau (vidutiniškai 7 m.) trunka gyvenimas neregistruotoje santuokoje, kai tėvų nuomonės dėl šeimos kūrimo yra nepaisoma. Vis dėlto, statistiškai reikšmingi skirtumai gauti tik dviejuose perioduose – 1990-2000 m. ir po 2000 m. Pirmame iš jų gyvenimas neregistruotoje santuokoje vidutiniškai truko 14 m. (Breslow (Generalized Wilcoxon)=26,615, $p<0,001$; Log Rank=27,871, $p<0,001$) (4 priedo 7 lentelė).

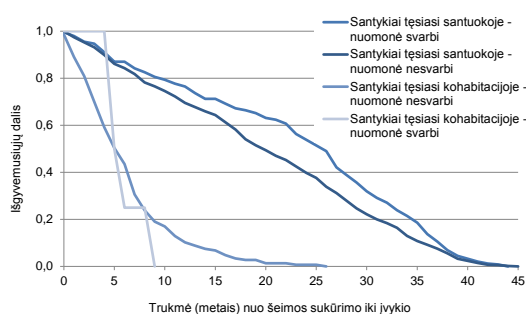
Paisantys giminių nuomonės (10b pav.) registruotoje santuokoje išgyveno vidutiniškai per 20 m. (Breslow (Generalized Wilcoxon)=13,256, $p<0,001$; Log Rank=9,904, $p<0,01$) (4 priedo 7 lentelė). Santuoką registravę

1990-2000 m. ir paisę giminių nuomonės spėjo kartu nugyventi vidutiniškai po 17 m. (Breslow (Generalized Wilcoxon)=13,850, $p < 0,001$; Log Rank=8,187, $p < 0,05$) (4 priedo 7 lentelė). Kitais periodais statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta. Apie kohabitaciją išvadų padaryti neįmanoma dėl per mažo atvejų skaičiaus. Tai gali būti ateities tyrimų objektas.

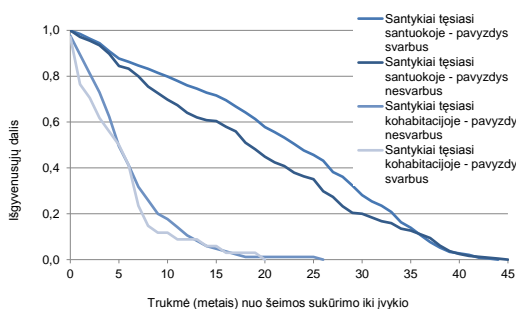
a. Tėvų nuomonė

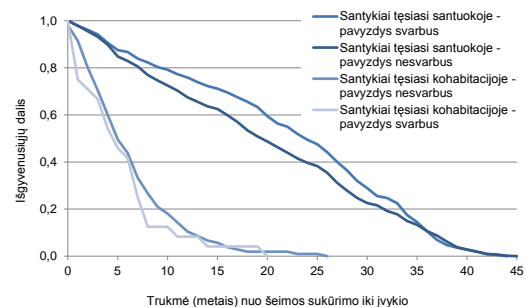
b. Giminių nuomonė

c. Tėvų šeimos pavyzdys

d. Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys

10 pav. Socialinio tinklo įtakos šeiminio gyvenimo trukmei. *Išgyvenamumo (Kaplan-Meier) nuo šeimos sukūrimo (registruotos arba neregistruotos santuokos forma) iki įvykio*⁴⁵ trajektorijos.

Asmenys, kuriems renkantis šeimos kūrimo formą, tėvų šeimos pavyzdys buvo svarbus (10c pav.), registruotoje santuokoje vidutiniškai išgyveno 22 m. Tyrimo duomenys taip pat rodo, kad tėvų šeimos modelis turi įtakos šeimą kuriantiems jaunesniame amžiuje (Breslow (Generalized Wilcoxon)=13,040,

⁴⁵ Kuo trumpesnė išgyvenamumo trukmė, tuo šeiminis gyvenimas baigėsi (dėl skyrybų, išsiskyrimo) anksčiau; iš atvirkščiai.

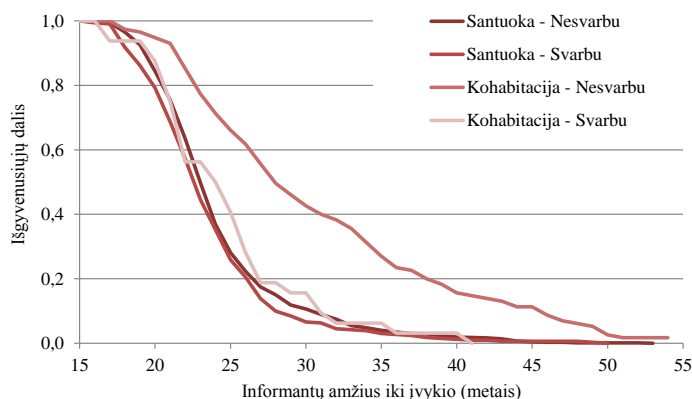
$p < 0,001$), vėliau jo įtaka mažėja (Log Rank=6,818, $p < 0,05$) (4 priedo 7 lentelė). Atskirais periodais statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta.

Šeimą kūrusiems neregistruotos santuokos forma tėvų šeimos pavyzdys reikšmingos įtakos turėjo tik 1990-2000 m. periode. Tuo metu pradėję kohabituoti kartu išgyveno vidutiniškai 12 m., o neatsižvelgę į tėvų šeimos pavyzdį – 14 m. (Breslow (Generalized Wilcoxon)=6,944, $p < 0,05$; Log Rank=7,632, $p < 0,05$; kitais periodais statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta) (4 priedo 7 lentelė).

Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys (10d pav.) įtakos turėjo renkantis registruotą santuoką. Pasekę draugų pavyzdžiu informantai santuokoje išgyveno ilgiau (vidutiniškai 23 m.), negu neatsižvelgę į draugų šeimas (vidutiniškai 20 m.) (Breslow (Generalized Wilcoxon)=8,795, $p < 0,001$; atskirais periodais ir kohabitacijos atvejais statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta) (4 priedo 7 lentelė). Kaip ir tėvų šeimos pavyzdžio atveju, draugų pavyzdys informantams įtaką daro tik jaunesniame amžiuje kuriant šeimą; vėliau draugų šeimos pavyzdys nėra toks svarbus orientyras matrimonialinei elgsenai.

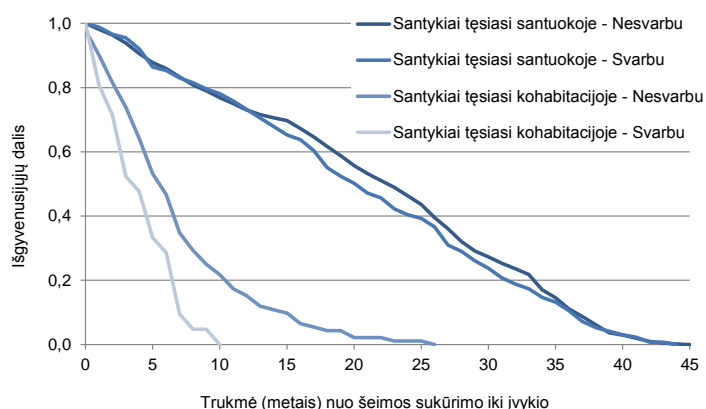
4.4.4.2. Nesantuokinio nėštumo įtaka matrimonialinei elgsenai

Kaip minėta, nesantuokinio nėštumo draudimas – viena iš dažniausiai taikomų matrimonialinės elgsenos socialinės kontrolės priemonių daugelyje visuomenių. Kiekybinio tyrimo duomenys rodo, kad Lietuvos gyventojų tarpe nesantuokinis nėštumas (11 pav.) yra stimulus kurti šeimą. Ypač akivaizdūs matrimonialinės elgsenos skirtumai išryškėjo tarp šeimą kūrusių neregistruotos santuokos forma: atvejais, kai informantės arba informanto partnerės nėštumas buvo svarbus, amžiaus vidurkis buvo 25 m., o kai nesvarbus – net 31 m. (Breslow (Generalized Wilcoxon)=18,058; Log Rank=19,606, abiem atvejais $p < 0,001$) (4 priedo 6 lentelė). Analogiška elgsena būdinga asmenims, šeimą kohabitacijos forma kūrusiems po 2000 m.

11 pav. Informantės / informanto partnerės nėštumo įtaka šeimos kūrimo laikui ir formai. *Išgyvenamumo (Kaplan-Meier) iki (registruotos arba neregistruotos) santuokos trajektorijos.*

Informantės arba informanto partnerės nėštumas (12 pav.) turėjo įtakos tik kuriant šeimą neregistruotos santuokos (kohabitacijos) forma (Log Rank=7,885, $p < 0,05$; atskirais periodais ir registruotos santuokos atvejais statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta) (4 priedo 7 lentelė).

12 pav. Nesantuokinio nėštumo kaip šeimos kūrimo motyvo įtaka santuokos stabilumui. *Išgyvenamumo (Kaplan-Meier) (registruotoje arba neregistruotoje) santuokoje trajektorijos, kai nesantuokinis nėštumas buvo svarbus ir kai buvo nesvarbus kuriant šeimą.*

Taigi, statistiškai reikšmingai galima teigti, kad bendras gyvenimas šeimoje, sukurtoje nėštumo pagrindu, trunka trumpiau, negu tuo atveju, kai

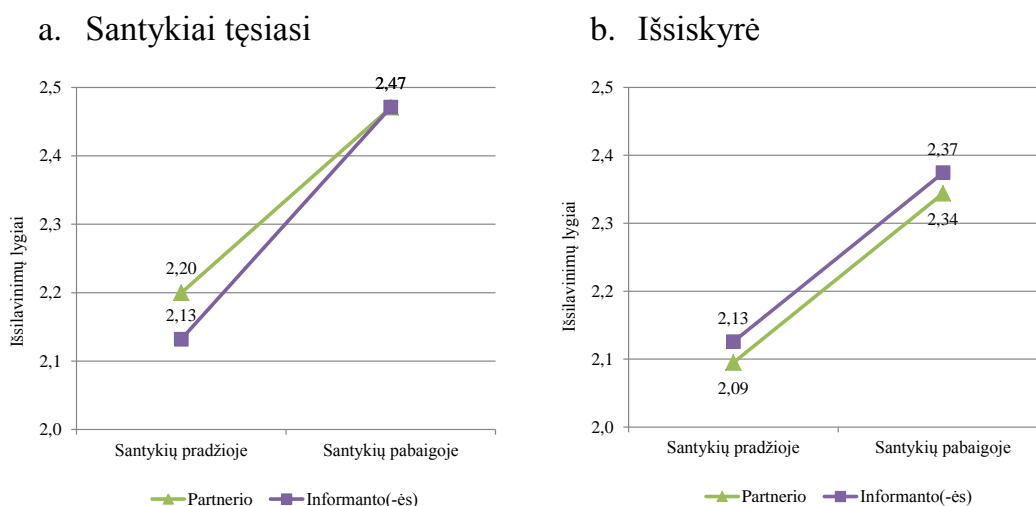
nėštumas nebuvo santuokos (statistiškai reikšmingai galime konstatuoti tik apie neregistruotos santuokos) motyvu.

4.4.4.3. Partnerių išsilavinimo ir matrimonialinės elgsenos trajektorijų tarpusavio ryšiai

Teorinės dalies poskyryje parodėme, kad išsilavinimo lygis gali lemti, kiek asmuo yra laisvas nuo socialinės kontrolės ir geba pasirinkti matrimonialinės elgsenos modelį. Parodėme: kuo žemesnis išsilavinimas, tuo labiau tikėtina, kad asmuo laikysis socialinių normų, tačiau nesavanoriškai, o verčiama(-a) socialinio tinklo diktato (33 lentelė; 4 priedo 3 lentelė). Šiame poskyryje siekiame atskleisti, kaip išsilavinimo lygiai veikia partnerio pasirinkimą. Iliustruojame partnerių išsilavinimo lygių paraleles, sudarant registruotą ir neregistruotą santuoką. Tyrimo duomenimis, šeimą registruotos santuokos forma greičiau sukuria partneriai, kurių išsilavinimo lygiai lygūs, negu partneriai, kurių išsilavinimo lygiai skiriasi (vidutinis amžius, atitinkamai, 24 m. ir 25 m.). Skirtumai nėra dideli, tačiau statistiškai reikšmingi (Breslow (Generalized Wilcoxon)=3,697, $p<0,05$; Log Rank=11,894, $p<0,001$) (4 priedo 8 lentelė), t. y. socialinis statusas, išreikštas išsilavinimo lygmeniu, turi įtakos partnerio pasirinkimui ir šeimos kūrimo laikui. Vis dėlto, atskiruose perioduose, kaip ir kohabitacijos atveju, statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta.

Išsilavinimų deriniai poroje gali būti svarbūs tiek santykių pradžioje, tiek santykių pabaigoje. Kaip jau aptarėme, šeimą greičiau sukuria partneriai, kurių socialiniai statusai pagal išsilavinimo lygį yra vienodi, negu kitais atvejais (4 priedo 8 lentelė). Tačiau socialinis mobilumas gali lemti santykių stabilumą ilgalaikėje perspektyvoje. Pavyzdžiui, vienas asmuo poroje tobulinasi, siekia išsilavinimo, o kitas(-a) tenkinasi kartą pasiektu statusu (aukštesniu ar žemesniu). Kitaip tariant, šeimos kūrimo praktikas gali lemti vieno arba abiejų partnerių orientacija į socialinius kriterijus ir statusus (Becker, 1981; Kalmijn, 2006; Kalmijn ir kt. 2001; 2006, kt.).

Tyrimo rezultatai rodo, kad šeimos stabilumą užtikrina situacijos, kai su skirtingais išsilavinimo lygiais susitikę asmenys ilgainiui pasiekia vienodo išsilavinimo lygio (13a pav.). Didesnė rizika patirti skyrybas yra porai, kurioje partneriai santykių pradžioje ir pabaigoje turi skirtingus išsilavinimo lygius (13b pav.).

13 pav. Partnerių socialinių statusų (pagal išsilavinimą) suderinamumas ir santuokos stabilumas. *Išsilavinimo lygių palyginimas santykių pradžioje ir pabaigoje (išsilavinimo lygiai: 1-vidurinis arba žemesnis; 2-aukštesnis negu vidurinis, bet ne aukštasis universitetinis; 3-aukštasis universitetinis).*

Tyrimo duomenimis, ilgiausiai (vidutiniškai 21 m.) santuokoje išlieka pora, kurioje sutuoktinių išsilavinimai lygūs santykių pradžioje ir pabaigoje, o trumpiausiai (vidutiniškai 16 m.) – pora, kurioje sutuoktinių išsilavinimai nelygūs nei santykių pradžioje, nei pabaigoje (Breslow (Generalized Wilcoxon)=41,538, $p < 0,001$; Log Rank=28,668, $p < 0,001$) (4 priedo 9 lentelė). Kitais atvejais statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Metodologinė išvada:

1. Egzistuoja atotrūkis tarp normatyvinio makro lygmens šeimos konstrukto ir realiame gyvenime praktikuojamo individualaus lygmens šeimos konstrukto, tačiau šį atotrūkį įmanoma apčiuopti tik derinant teorines – metodologines prieigas ir tyrimo metodų įvairovę. Vienas iš svarbiausių metodų – atvira šeimos samprata.

Išvados apie šeimos sampratą, kriterijus, narystę:

2. Individualaus lygmens šeimos konstruktas didžia dalimi atitinka normatyvinę šeimos sampratą.
3. Kraujo ir santuokos ryšiai yra svarbūs kriterijai subjektyvioje Lietuvos gyventojų šeimos sampratoje. Šie kriterijai ypač svarbūs nusakant ryšius tarp tėvų ir vaikų. Tėvai, paprastai ir pirmiausia, įvardijami šeimos nariais. Net mirę tėvai įvardijami tarp šeimos narių.
4. Kraujo ryšys ir registruota santuoka kasdieniame Lietuvos gyvenime nėra nei būtini, nei pakankamai kriterijai šeimai apibrėžti:
 - Atskirais atvejais kraujo ryšys nesukuria bendrumo, kurį asmuo suvokia kaip šeiminį. Net motina gali būti įvardyti ne šeimos nare (pvz., kai nėra bendraujama).
 - Artimais kraujo ryšiais susiję duktė, sūnus, sesuo, brolis dar dažniau įvardijami ne šeimos nariais. Pagrindinės priežastys: retas bendravimas, konfliktai, bendrų interesų nebuvimas, kt.
 - Kad sesuo / brolis būtų įvardytas šeimos nariu, svarbi bendravimo kokybė, pvz., konsultavimasis priimant svarbius sprendimus arba dvasinio artumo jausmas.
 - Kraujo ryšiai nėra tokie svarbūs nusakant ryšius tarp tolimesnių giminaičių. Čia svarbesni yra kiti kriterijai (amžiaus skirtumas, geografinis ir emocinis atstumas, kt.), kurie gali apjungti arba atskirti kraujo gimines.

- Santuoka nėra pakankamas kriterijus šeiminiams ryšiams identifikuoti. Pavyzdžiui, per santuoką susiję giminės – sutuoktinio tėvai (uošviai), net jei dalyvauja įvairiuose šeimos įvykiuose / šventėse, tikėtina, bus įvardyti ne šeimos nariais.
5. Realiame gyvenime šeima gali būti identifikuojama taikant įvairius kriterijus: savitarpio pagalba / parama, emocinis artumas, prisirišimas, bendros veiklos, bendri interesai, gyvenimas po vienu stogu, netolimas atstumas tarp asmenų gyvenamųjų vietų, priklausymas tam tikrai formaliai arba neformaliai bendruomenei bei kiti kriterijai, per kuriuos yra investuojama į tarpusavio ryšius. Šie kriterijai gali lemti, kad tolimi giminaičiai arba net formaliais giminystės ryšiai nesusiję asmenys taps šeimos nariais.
 6. Asmeninio arba artimųjų šeiminio gyvenimo patirtys gyvenimo kelyje keičia požiūrį į šeimą, jos ribų interpretaciją bei šeiminio gyvenimo organizavimą.

Išvados apie šeimines praktikas:

7. Šeiminės praktikos (šventės, tradicijos ir rutininės veiklos) Lietuvoje gali būti laikomos alternatyviu šeimos apibrėžties kriterijumi, kadangi dalyvavimas bendrose veiklose sukuria tokius socialinius tinklus, kurie įvardijami šeima, nors kartais asmenų nesieja kraujo ar santuokos ryšiai. Tokiomis praktikomis gali tapti šventės (ypač šv. Kūčios, šv. Kalėdos, šv. Velykos, Vėlinės), šeimos tradicijos (gimtadieniai, Naujųjų metų sutikimas, kt.), bendras maitinimasis (pavyzdžiui, vakarienė kasdien arba bent sekmadienio pietūs), laisvalaikio veiklos (iškylavimas, sportavimas, kultūros renginių lankymas, kt.).
8. Šeiminės praktikos daro skirtingą poveikį socialinių ryšių kūrimui su skirtingų grupių asmenimis:
 - Neregistruotas(-a) partneris(-ė) įvardijamas šeimos nariu tik esant tam tikroms sąlygoms: kai dalyvauja bendrose veiklose, šventėse (pvz., Kūčios), intensyviai bendrauja, kt.

- Kraujo arba santuokos ryšiais nesusiję asmenys gali būti įvardyti šeimos nariais, kai dalyvauja šeimos šventėse ir rutininėse ir laisvalaikio veiklose, intensyviai bendrauja.
- Buvęs(-usi) sutuoktinis(-ė) / partneris(-ė), tėvo/motinos partnerė(-is), partnerio(-ės) vaikas, tikėtina, bus įvardytas ne šeimos nariu, net jeigu gyvena kartu ir/arba stengiasi bendrauti ir dalyvauti bendrose veiklose.
- Šeimos nariais gali būti įvardyti ir tam tikroms bendruomenėms priklausantys asmenys (pavyzdžiui, augę vaikų namuose; priklausantys AA, kt.), bendradarbiai (labiau būdinga vyrams, negu moterims), draugai, ypač gyvenantys netoliese (labiau būdinga moterims, negu vyrams) arba susiję bendrais interesais asmenys (sodininkystė, sportas, kt.), ir pan.

Išvados apie matrimonialinę elgseną:

9. Didžioji šalies gyventojų dalis linkę šeimą kurti vadovaudamiesi vidiniais motyvais ir jausmais. Tačiau gilesnė analizė rodo, kad išsiskiria trys skirtingos gyventojų grupės su savitais matrimonialinės elgsenos modeliais:
 - pirmajai būdinga paisyti socialinio tinklo ir socialinių normų diktato, tačiau tai savanoriškas šios grupės asmenų pasirinkimas perimti iš kartos į kartą perduodamus matrimonialinės elgsenos modelius; kitaip tariant, šios grupės asmenys paklūsta sąmoningo arba nesąmoningo racionalumo diktatui;
 - antroji grupė paklūsta socialinio tinklo ir socialinių normų diktatui greičiau iš galių valdyti savo gyvenimą neturėjimo, negu iš savanoriško pasirinkimo; ši grupė greičiausiai paklūsta makro lygmens pozityviai kontrolei ir prevencinei kontrolei;
 - trečioji grupė yra laisviausia rinktis, kada ir kaip kurti šeimą;
 - vienas iš stipriausiai veiksmų, lemiančių tokią diferenciaciją, yra išsilavinimas: kuo aukštesnis išsilavinimas, tuo asmuo yra laisvesnis(-

ė) konstruoti individualią matrimonialinę elgseną, ir atvirkščiai, kuo žemesnis išsilavinimas, tuo asmuo labiau ir ne savo noru priverstas(-a) paklusti socialinio tinklo ir socialinių normų diktatui.

10. Šeimą registruotos santuokos forma kuriantys asmenys savo gyvenimo kelyje ją sukuria greičiau, negu neregistruotos santuokos pagrindu, nepaisant jiems svarbu, ar nesvarbu tėvų ir giminių nuomonė bei tėvų ir draugų pavyzdys. Tačiau tėvų nuomonė ir šeimos pavyzdys yra tam tikras orientyras kuriant savo šeimą:

- Asmeniniame gyvenimo kelyje anksčiausiai šeimą sukuria atsižvelgiantys į tėvų nuomonę ir šeimos pavyzdį; vėliausiai šeimą sukuria tėvų nuomonės nepaisantys ir pasirenkantys neregistruotą santuoką asmenys.
- Tėvų šeimos modelis turi įtakos jauname amžiuje kuriantiems šeimą jis praranda savo įtaką. Vis dėlto galioja ryšys: jeigu tėvai gyveno neregistruotoje santuokoje, buvo išsiskyre arba praktikavo kitokį alternatyvų šeiminio gyvenimo modelį, tikėtina, vaikas(-ai) rinksis kohabitaciją kaip šeimos kūrimo modelį.
- Kai šeimos kūrimo metu paisoma tėvų nuomonės, registruota santuoka trunka ilgiau, negu tuomet, kai tėvų nuomonės nepaisoma. Kohabitacijos atveju yra atvirkščiai – bendras gyvenimas trunka ilgiau, kai tėvų nuomonės nepaisoma. Pasirinkę kohabituoti 1990-2000 m. ir nepaisę tėvų šeimos pavyzdžio, neregistruotoje santuokoje išgyveno ilgiau, negu jo paisę.

11. Platesnio artimųjų rato (giminių) nuomonių paisymas arba nepaisymas konstruojant matrimonialinę elgseną, lemia, kad:

- asmenys, kuriems ši nuomonės svarbi, linkę greičiau už kitus susituokti ir rinktis registruotą santuoką, o ne kohabitaciją;
- elgsenos skirtumai su asmens amžiumi tampa vis ryškesni, o vėliausiai šeimą sukuria asmenys, kuriems nesvarbi giminių nuomonė ir jie renkasi kohabitaciją;

- paisantys giminių nuomonės registruotoje santuokoje išgyvena vidutiniškai ilgiau negu jos nepaisantys; neregistruotos santuokos atveju reikšmingų skirtumų nenumatyta.
12. Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys daro nedidelę, bet statistiškai reikšmingą, įtaką kohabitacinei elgsenai: kohabitaciją greičiau pasirenka asmenys, kuriems yra patrauklus kohabituojančių draugų pavyzdys negu asmenys, kuriems toks pavyzdys nėra patrauklus. Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys įtakos turi renkantis registruotą santuoką. Pasekę draugų pavyzdžiu informantai santuokoje išgyvena ilgiau, negu neatsižvelgę į draugų šeimas. Kaip ir tėvų šeimos pavyzdžio atveju, draugų pavyzdys informantams įtakos turi jaunesniame amžiuje, vėliau jis nėra toks reikšmingas.
 13. Nesantuokinis nėštumas Lietuvos gyventojams yra stimulus kurti šeimą. Nesantuokinio nėštumo atvejais, tyrimo duomenimis, šeima sukuriamą anksčiau, ypač neregistruotos santuokos forma. Tačiau statistiškai reikšmingai galima teigti, kad bendras gyvenimas šeimoje, sukurtoje nėštumo pagrindu, trunka trumpiau, negu tuo atveju, kai nėštumas nebuvo santuokos (čia galime teigti tik apie neregistruotos santuokos) priežastimi.
 14. Išsilavinimas kaip socialinis statusas daro įtaką partnerio pasirinkimo ir šeimos kūrimo praktikoms. Didesnė rizika patirti skyrybas yra porai, kurioje partneriai tiek santykių pradžioje, tiek pabaigoje yra skirtingų išsilavinimo lygių. Šeimos stabilumą užtikrina situacijos, kai su skirtingais išsilavinimo lygiais susitikę asmenys ilgainiui pasiekia vienodo išsilavinimo lygio.

REKOMENDACIJOS

1. Šeimos politikos formuotojams ir vykdytojams rekomenduojama atsižvelgti, kad norminė šeimos apibrėžtis, kurios pagrindu reglamentuojamas valstybės santykis su šalyje gyvenančiomis šeimomis, yra makro lygmens, o realiame gyvenime yra konstruojama ir praktikuojama mikro lygmens šeima. Šie du konstruktai gali persidengti, tačiau dažniausiai yra skirtingi.
2. Moksliniame – metodologiniame kontekste rekomenduojama ieškoti metodų, kurių pagalba būtų galima atskleisti subtilius ir dar nepažintus šeiminio gyvenimo aspektus, nes akivaizdu, kad tradiciškai taikomi metodai jų neatskleidžia. Ypač rekomenduojama taikyti teorinių prieigų ir metodų derinimą.
3. Planuojantiems šeimos kūrimą ir stabilumą rekomenduojama atsižvelgti, kad šeimą palaiko šeimos tradicijos, bendros šventės ir net rutininės bei laisvalaikio veiklos. Be to, su skirtingais šeimos nariais ryšius sutvirtina ir išlaiko skirtingos šeiminės praktikos.
4. Planuojantiems šeimos kūrimą rekomenduojama atsižvelgti, kad šeimos stabilumui turi įtakos partnerių socialinių statusų homogeniškumas. Tad socialinis mobilumas vieno arba abiejų partnerių gali turėti ir teigiamų, ir neigiamų pasekmių šeimos tvarumui.

LITERATŪRA

- Adam, B., Groves, C. (2007). *Future Matters: Action, Knowledge, Ethics*. Leiden: Brill.
- Ahrons, C. R. (1994). *The good divorce*. New York: Harper Collins.
- Aldous, J. (1999). Defining Families through Caregiving Patterns. *Marriage & Family Review*, 28 (3-4), p. 145-159.
- Aldous, J. A., Dumon, W. (1990). Family policy in the 1980s: Controversy and consensus. *Journal of Marriage and the Family*, 52, p. 1136-1151.
- Allan, G. (1998). Friendship, Sociology and Social Structure. *Journal of Social and Personal Relationships*, 15 (5), p. 685-702.
- Allan, G. (2007). Friendship, social inequality and social change. In G. Ritzer (Ed.) *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Allan, G. (2008). Flexibility, friendship, and family. *Personal Relationships*, 15 (1), p. 1-16.
- Amato, P. R. (1996). Explaining the intergenerational transmission of divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 58, p. 628-640.
- Amato, P. R., DeBoer, D. D. (2001). The Transmission of Marital Instability across Generations: Relationship Skills or Commitment to Marriage? *Journal of Marriage and Family*, 63 (4), p. 1038–1051.
- Amato, P. R., Rogers, S. J. (1997). A longitudinal study of marital problems and subsequent divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 59, p. 612-624.
- Aristotelis. (1977). *Politika. Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika*. Vilnius: Mintis, p. 252-286.
- ATLAS.ti7. 1993-2013. Version 7.1.6. Berlin Scientific Software Development GmbH.
- Attias-Donfut, C., Segalen, M. (2002). The Construction of Grandparenthood. *Current Sociology*, 50 (2), p. 281.

- Baber, K. M., Allen, K. R. (1992). *Women and families: Feminist reconstructions*. New York: Guilford.
- Baca Zinn, M., Eitzen, D. S. (1990). *Diversity in families*. New York: Harper and Row.
- Baca Zinn, M., Eitzen, D. S. (2005). *Diversity in families* (7th ed.). Boston: Allyn Bacon.
- Baca Zinn, M., Wells, B. (2000). Diversity within Latino families: New lessons for family social science. In D. H. Demo, K. R. Allen, M. A. Fine (Eds.) *Handbook of family diversity*. New York: Oxford University Press, p. 252-273.
- Baublytė, M., Stankūnienė, V. (2007-2008). *Tėvai ir vaikai. Vyrų ir moterų šeimoje ir visuomenėje. Kartų ir lyčių tyrimo standartinės lentelės*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- Bauman, Z. (1995) *Life in Fragments. Essays in Postmodern Morality*. Cambridge: Basil Blackwell.
- Bauman, Z. (1998). Sociologinė postmodernumo teorija. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, Nr. 2, p. 68-76.
- Bauman, Z. (2003) *Liquid Love: On the Frailty of Human Bonds*. Cambridge: Polity Press.
- Becher, H. (2008). *Family Practices in South Asian Muslim Families: Parenting in Multi-Faith Britain*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (1995). *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (2001). *Individualization: institutionalized individualism and its social and political consequences*. London: Sage.
- Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization*. London: Sage.
- Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (2004). Families in a Runaway World. In Richards, M., Scott, J., Treas, J. (Eds.) *Blackwell Companion to the Sociology of Families*. London: Blackwell.
- Becker, G. S. (1981). *A Treatise on the Family*. Cambridge: Harvard University Press.

- Beck-Gernsheim, E. (1998). On the way to a post-familial family: from a community of need to elective affinities. *Theory, Culture and Society*, 15 (3-4), p. 53-70.
- Beck-Gernsheim, E. (2002) *Reinventing the Family: In Search of New Lifestyles*. Cambridge: Polity Press.
- Beechey, V. (1985). Familial ideology. In V. Beechey, J. Donald (Eds.) *Subjectivity and social relations*. Open University Press, Milton Keynes, p. 98-120.
- Bell, N. W., Vogel, E. F. (1960). Introductory essay: Toward a framework for functional analysis of family behavior. In N. W. Bell, E. F. Vogel (Eds.) *A modern introduction to the family*. Glencoe, IL: Free Press.
- Bender, D. R. (1967). A refinement of the concept of household: Families, co-residence and domestic functions. *American Anthropologist*, 69 (6), p. 493-504.
- Bengtson, V. L. (2001). Beyond the Nuclear Family: The Increasing Importance of Multigenerational Bonds. *Journal of Marriage and Family*, 63, p. 1-16.
- Bengtson, V. L., Acock, A. C., Allen, K. R., Dilworth-Anderson, P., Klein, D. M. (2005). *Sourcebook of Family Theory Research*. SAGE Publications.
- Bengtson, V. L., Allen, K. R. (1993). The life course perspective applied to families over time. In P. Boss, W. Doherty, R. LaRossa, W. Schumm, S. Steinmetz (Eds.), *Sourcebook of family theories and methods: A contextual approach*. New York: Plenum Press, p. 469-498.
- Bengtson, V. L., Roberts, R. E. L. (1991). Intergenerational solidarity in aging families: An example of formal theory construction. *Journal of Marriage and the Family*, 53, p. 865-870.
- Bengtson, V. L., Rosenthal, C. J., Burton, L. M. (1995). Paradoxes of families and aging. In R. H. Binstock, L. K. George (Eds.) *Handbook of aging and the social sciences*. San Diego, CA: Academic Press, p. 253-282.

- Bennett, L. A., Wolin, S. J., McAvity, K. J. (1988). Family identity, rituals and myth: A cultural perspective on lifecycle transitions. In J. Falicov (Ed.) *Family traditions*. New York: The Guilford Press.
- Benokraitis, N. V. (2000). *Feuds about families: Conservative, centrist, liberal, and feminist perspectives*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Berardo, F. M., Shehan, C. L. (2007). Family sociology in the 21st century. In C. Bryant, D. Peck (Eds.) *21st century sociology*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, p. 289-297.
- Berger, B. (2002). *The Family in the Modern Age: More Than a Lifestyle Choice*. New Brunswick, New York and London: Transaction Publishers.
- Berger, B., Berger, P. L. (1983). *The war over the family: Capturing the middle ground*. Garden City, NY: Anchor.
- Berger, P. L., Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality*. Garden City, New York: Anchor.
- Berger, P. L., Luckmann, T. (1999). *Socialinis tikrovės konstravimas. Žinojimo sociologijos traktatas*. Vilnius: Pradai.
- Bernard, H. R. (2000). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. SAGE.
- Bernard, H. R., Killworth, P. D., McCarty, Ch., Shelley, G. A. (1990). Comparing Four Different Methods for Measuring Personal Social Networks. *Social Networks*, 12, p. 179-215.
- Bernardes, J. (1985a). Do we really know what the family is? In P. Close R. Collins (Eds.) *Family and economy in modern society*. Basingstoke: Macmillan, p. 192-211.
- Bernardes, J. (1985b). "Family ideology": Identification and exploration. *Sociological Review*, 33, p. 275-297.
- Bernardes, J. (1986a). Multidimensional developmental pathways: A proposal to facilitate the conceptualisation of a family diversity. *The Sociological Review*, 34 (3), p. 590-610.
- Bernardes, J. (1986b). Research note: In search of „The Family“: Analysis of the 1981 United Kingdom census. *Sociological Review*, 34 (4), p. 828-836.

- Bernardes, J. (1987). Doing things with words: Sociology and „family policy“ debates. *Sociological Review*, 35 (3), p. 679-702.
- Bernardes, J. (1988a). Founding the new „Family Studies“. *The Sociological Review*, 36 (1), p. 57-86.
- Bernardes, J. (1988b). Whose ‘family’? A note on ‘The changing sociological construct of the family’. *The Sociological Review*, 36 (2), p. 267-272.
- Bernardes, J. (1993). Responsibilities in studying postmodern families. *Journal of Family Issues*, 14, p. 35-49.
- Bernardes, J. (1999). We must not define „the family“. In B. K. Settles, S. K. Steinmetz, G. W. Peterson, M. B Sussman (Eds.) *Concepts and definitions of family for the 21st century*. Haworth Press.
- Björnberg, U. (Ed.) (1992). *European parents in the 1990s: Contradictions and comparisons*. London: Transaction.
- Blossfeld, H.-P., Hamerle, A., Mayer, K. U. (1989). *Event History Analysis. Statistical Theory and Application in the Social Sciences*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Blossfeld, H.-P., Rohwer, G. (2002). *Techniques of Event History Modeling. New Approaches to Causal Analysis*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Blossfeld, H.-P.; Timm, A. (Eds.) (2003). *Who Marries Whom? Educational Systems as Marriage Markets in Modern Societies*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Boss, P., Doherty, W. G., LaRossa, R., Schumm, W. R. Steinmetz, S. K. (Eds.) (1993). *Sourcebook of family theories and methods: A contextual approach*. New York: Plenum.
- Bossard, J. H. S., Boll, E. S. (1950). Ritual in family living. *American Sociological Review*, 14, p. 463-469.
- Bott, E. (1957). *Family and Social Networks*. London: Tavistock.
- Bourdieu, P. (1976). Marriage Strategies as Strategies of Social Reproduction. In R. Forster, O. Ranum (Eds.) *Family and Society. Selection from the*

- Annales: Economics, Societies, Civilisations*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, p. 117-144.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity.
- Bourdieu, P. (1998). *Distinction. A social critique of the judgement of the taste*. Routledge.
- Bourdieu, P., Wacquant, L. J. D. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: Polity Press.
- Broderick, C. B. (1984). *Marriage and the family*. Englewood, NJ: Prentice-Hall.
- Broderick, C. B. (1987). In an educational tape coordinated by Bert Adams: What is family? *Annenberg School of Communication, CPB course on family*.
- Broderick, C. B. (1993). *Understanding family process: Basics of family systems theory*. Newbury Park, CA: Sage.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, 22, p. 732-742.
- Bryman, A. (2006). Integrating qualitative and quantitative research: how is it done? *Qualitative Research*, 6, p. 97-113.
- Bubolz, M., Sontag, S. (1993). Human ecology theory. In P. G. Boss, W. J. Doherty, R. LaRossa, W. R. Schumm, S. K. Steinmetz (Eds.) *Sourcebook of Family Theories and Methods: A Contextual Approach*. New York: Plenum Press, p. 419-448.
- Bučaitė-Vilkė, J., Purvaneckienė, G., Vaitkevičius, R., Tereškinas, A. (2012). *Lyčių politika ir gimstamumo ateitis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Buck, N., Scott, J. (1994). Household and family change. In N. Buck, J. Gershuny, D. Rose, J. Scott (Eds.) *Changing households: The British*

- household panel survey 1990-1992*. University of Essex: ESRC Centre on Micro-Social Change, p. 61-82.
- Budgeon, S., Roseneil, S. (2004). *Beyond the conventional family : intimacy, care and community in the 21st century*. London, UK: Sage Publications.
- Bumpass, L. L., Martin, T. C., Sweet, J. A. (1991). The impact of family background and early marital factors on marital disruption. *Journal of Family Issues*, 12, p. 22-42.
- Burch, T. K. (1967). The Size and Structure of Families: A Comparative Analysis of Census Data. *American Sociological Review*, 32, p. 347-363.
- Burgess, E. W. (1916). *The function of socialization in social evolution*. Chicago: University of Chicago Press.
- Burgess, E. W. (1926). The family as a unity of interacting personalities. *The Family*, 7, p. 3-9.
- Carter, E. A., McGoldrick, M. (1980). *The family life cycle: A framework for family therapy*. New York: Gardner Press.
- Centers, R. (1949). Marital Selection and Occupational Strata. *American Journal of Sociology*, 54, p. 530-535.
- Česnaitytė, V. (2003). Socialinių sluoksnių demografinės elgsenos transformacijos Lietuvoje: pirmosios partnerystės sudarymas. *Socialinis darbas*, Nr. 2 (4), p. 25-35.
- Česnaitytė, V. (2004a). Socialinio statuso įtaka pirmosios šeimos kūrimui Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 2, p. 46-51.
- Česnaitytė, V. (2004b). Socialinių sluoksnių matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos strategijos: bruožai ir jų kaita. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, Nr. 1, p. 97-103.
- Česnaitytė, V. (2008). Matrimonialinės elgsenos strategijos šiandienėje Lietuvoje: atspindys žiniasklaidoje. *Socialinis darbas*, Nr. 7 (2), p. 35-43.
- Česnaitytė, V. (2012a). Šeimos samprata: Lietuvos gyventojų subjektyvus požiūris. *Socialinis darbas*, Nr. 11 (2), p. 257-270.
- Česnaitytė, V. (2012b). Changing family model, social capital and caring: how to reconcile? The case of Lithuania. *Sociologia e Politiche Sociali*. Milan:

- Franco Angeli. Vol. 15. Special issue: Rossi, G.; Crespi, I. *Balancing work and family care: European experiences*, p. 75-104.
- Cesnūitytė, V. (2013). Crisis and Critique of Family Definition on the Light of Family Institute Changes: Case of Lithuania. *ESA2013 - 11th Conference of European Sociological Association "Crisis, critique and change"*, 28-31 August, 2013, Turin, p. 625-626. *Book of Abstracts*.
- Česnūitytė, V. (2013a). Šeimos apibrėžties krizė Lietuvoje ir sprendimų paieška empiriniuose tyrimuose. *Lietuvos sociologų draugijos konferencija „Sociologinė vaizduotė ir jos politika“*, 2013 m. spalio 11-12 d, Klaipėdos universitetas. Vilnius: Lietuvos sociologų draugija, p. 1.
- Česnūitytė, V. (2013b). Subjective definition of the family in Lithuania: evidence based on qualitative interviews. *Socialinis darbas*, Nr. 13 (2), p. 240-252.
- Česnūitytė, V. (2014a). Lietuvos sampratos (de)konstravimas. Česnūitytė, V., Kanopienė, V., Mikulionienė, S. *Lietuvos šeima: socialinių sątyų perspektyva*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla, p. 19-50.
- Česnūitytė, V. (2014b). Matrimonialinė elgsena ir socialiniai tinklai. Česnūitytė, V., Kanopienė, V., Mikulionienė, S. *Lietuvos šeima: socialinių sątyų perspektyva*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla, p. 52-76.
- Česnūitytė, V. (2014c). Šeimą kuriančios praktikos. Česnūitytė, V., Kanopienė, V., Mikulionienė, S. *Lietuvos šeima: socialinių sątyų perspektyva*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla, p. 77-109.
- Charles, N., Aull Davies, Ch. (2008). My Family and Other Animals: Pets as Kin. *Sociological Research Online*, Vol. 13 (5).
- Charton, L., Surkov, S., Stankuniene, V., Baublyte, M. (2009). *Births and fertility Intentions in France, Lithuania and Russia*. RECEO.
- Cheal, D. (1991). *Family and the state of theory*. Toronto: University of Toronto Press.
- Cheal, D. (1993). Unity and difference in postmodern families. *Journal of Family Issues*, 14, p. 5-19.

- Cherlin, A. J. (1992). *Marriage, divorce, remarriage*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cherlin, A. J. (1999). *Public and private families*. Boston: McGraw-Hill.
- Cherlin, A. J. (2003). Should the government promote marriage? *Contexts*, 2, p. 22-29.
- Cherlin, A. J., Furstenberg, F. F. (1994). Stepfamilies in the US: a reconsideration. *Annual Review of Sociology*, 20, p. 359-381.
- Cherlin, A. J., Kiernan, K. E., Chase-Lansdale, P. L. (1995). Parental divorce in childhood and demographic outcomes in young adulthood. *Demography*, 32, p. 299-318.
- Christensen, H. T. (Ed.) (1964). *Handbook of marriage and the family*. Chicago: Rand McNally & Company.
- Coleman, M., Ganong, L. H. (Eds.) (2004). *Handbook of contemporary families: Considering the past, contemplating the future*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Collier, J. M., Rosaldo, M., Yanagisko, S. (1982). Is there a family? In B. Thorne (Ed.) *Rethinking the Family: Some Feminist Issues*. New York: Longmans.
- Connidis, I. A. (1992). Life transitions and the adult sibling tie: A qualitative study. *Journal of Marriage and the Family*, 54, p. 972-982.
- Coontz, S. (1992). *The way we never were: American families and the nostalgia trap*. New York: Basic Books.
- Coontz, S. (2000). Historical perspectives on family diversity. In D. H. Demo, K. R. Allen, M. A. Fine (Eds.) *Handbook of family diversity*. New York: Oxford University Press, p. 15-31.
- Coser, R. L. (Ed.) (1974). *The Family: Its Structure and Functions*. New York: St. Martin's Press.
- Crow, G. (2002a). Families, morality, rationality and social change. In A. Carling, S. Duncan, R. Edwards (Eds.) *Analysing Families: Morality and Rationality in Policy and Practice*. London: Routledge.

- Dahrendorf, R. (1996). *Modernusis socialinis konfliktas: esė apie laisvės politiką*. Vilnius: Pradai.
- Davis, K. (1941). Family structure and functions. *American Sociological Review*, 8, p. 311-320.
- Demo, D. H., Allen, K. R., Fine, M. A. (Eds.) (2000). *Handbook of family diversity*. New York: Oxford University Press.
- Dermott, E., Seymour, J. (Eds.) (2011). *Displaying Families. A New Conceptual Framework for the Sociology of Family Life*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- DeVault, M. L. (1991). *Feeding the family: The social organization of caring as gendered work*. Chicago: University of Chicago Press.
- Donati, P. (1991). *Freedom vs. Control in Post-Modern Society: A Relational Approach*. In E.K. Scheuch, D. Sciulli (Eds.) *Societies, Corporations and the Nation State*, Leiden: Brill. *The Annals of the International Institute of Sociology*, 7, p. 47-76.
- Donati, P. (1998). The New Citizenship of the Family. In K. Matthijs (Ed.) *The Family. Contemporary Perspectives and Challenges*. Leuven: Leuven University Press, p. 243-261.
- Donati, P. (2010). *Relational sociology. A New Paradigm for the Social Sciences*. London: Routledge.
- Donati, P. (2011). Relational sociology and the globalized society. *Paper presented at the ESA 10th Conference, Geneva, September 7-10, 2011*.
- Doucet, A. (2011). It's Just Not Good for a Man to be Interested in Other People's Children': Fathers, Public Displays of Care and 'Relevant Others'. In E. Dermott, J. Seymour (Eds.) *Displaying Families. A New Conceptual Framework for the Sociology of Family Life*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, p. 81-101.
- Duncan, S., Smith, D. (2006). Individualisation versus the geography of new families. In *21st Century Society: the Academy of Social Sciences Journal*, 1 / 2, p. 167-189.

- Dundulienė, P. (2005). *Senieji lietuvių šeimos papročiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Durkheim, E. (1888). Introduction à la sociologie de la famille. *Annales de la Faculté des Lettres de Bordeaux* 10, p. 257-281.
- Durkheim, E. (1895). *Les règles de la méthode sociologique*. Paris: Alcan.
- Durkheim, E. (1898). Review of Joseph Kohler, *Zur Urgeschichte der Ehe. Totemismus, Gruppenehe, Mutterrecht*. Vol. 1. *Année sociologique* I. Stuttgart: Enke.
- Durkheim, E. (1921). La famille conjugale. *Revue philosophique* XC, p. 1-14. Edited with notes by Marcel Mauss.
- Edwards, M., Volckmann, R. (2008). Integral theory into integral action. *Integral Leadership Review*, 8 (1).
- Edwards, R., Gillies, V. (2012). Farewell to Family? Notes on an Argument for Retaining the Concept. *Families, Relationships and Societies*, 1, p. 63-69.
- Edwards, R., Ribbens McCarthy, J., Gillies, V. (2012). The politics of concepts: family and its (putative?) replacements. *British Journal of Sociology*, 63 (4), p. 730-745.
- Eisenstadt, S. N. (1956). *From Generation to Generation. Age Groups and Social Structure*, Glencoe, Ill., The Free Press.
- Elder, G. H. (1969). Appearance and Education in Marital Mobility. *American Sociological Review*, 34, p. 519-533.
- Elder, G. H. (1975). Age Differentiation and the Life Course. *Annual Review of Sociology*, 1, p. 165-190.
- Engels, F. (1972 [1884]). *The Origins of the Family, Private Property, and the State*. Edited with an introduction by Eleanor Burke Leacock. New York: International Publishers.
- Erera, P. I. (2002). *Family diversity: Continuity and change in the contemporary family*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Fiese, B. H. (2006). *Family routines and rituals*. New Haven: Yale University Press.

- Fiese, B. H., Kline, C. A. (1993). Development of the Family Ritual Questionnaire: Initial reliability and validation studies. *Journal of Family Psychology*, 6, p. 290-299.
- Fiese, B. H., Marjinsky, K. A. T. (1999). Dinnertime Stories: Connecting family Practices with Relationship Beliefs and Child adjustment. In B. H. Fiese, K. A. T. Marjinsky, P. A. Cowan (Eds.) *The Stories that Families Tell: Narrative Coherence, Narrative Interaction, and Relationship Beliefs*. Wiley-Blackwell, p. 52-68.
- Fiese, B. H., Tomcho, T. J., Douglas, M., Josephs, K., Poltrock, S., Baker, T. (2002). A Review of 50 Years of Research on Naturally Occurring Family Routines and Rituals: Cause for Celebration? *Journal of Family Psychology*, 16 (4), p. 381-390.
- Finch, J. (1989). *Family Obligations and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Finch, J. (2006). Kinship as “Family” in Contemporary Britain. In F. Ebtehaj, B. Lindley, M. Richards (Eds.) *Kinship Matters*. Oxford: Hart Publishing.
- Finch, J. (2007). Displaying Families. *Sociology*, 41 (1), p. 65-81.
- Finch, J., Mason, J. (1993). *Negotiating Family Responsibilities*. London: Routledge.
- Fischer, C. S., Oliner, S. J. (1983). A research note on friendship, gender, and the life cycle. *Social Forces*, 62, p. 124-133.
- Friedan, B. (1963). *The Feminine Mystique*. Harmondsworth: Penguin.
- Furstenberg, F. F. (1987). The new extended family: The experience of parents and children after remarriage. In K. Pasley, M. Ihinger-Tallman (Eds.) *Remarriage stepparenting: Current research and theory*. NY: Guildford Press.
- Furstenberg, F., Cherlin, A. (1991). *Divided families: What happens to children when parents part*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gaidys, V. (1990). Išsiskyrusieji apie save. Karalienė, D. (red.) *Žvilgsnis į šeimą*. Vilnius: FSTI, p. 96-105.
- Gans, H. (1962). *The Urban Villages*. New York: Penguin.

- Gauthier, J.-A., Joye, D., Widmer, E. D. (2010). *Trajectoires familiales et réseaux sociaux: une perspective configurationnelle sur le parcours de vie*. Pub. L. No. 2010-2013, fond no 100017_130343 / 1, 2010.
- Gedvilaitė-Kordušienė, M. (2010). *Intergenerational solidarity systems in Lithuania: Qualitative and quantitative insights*. ERSTE Foundation.
- Gedvilaitė-Kordušienė, M. (2011). Motives of intergeneration support in Lithuania. *Kultūra ir visuomenė*, 2 (1), p. 79-94.
- Giddens, A. (1992). *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1999). *Runaway World: How Globalisation is Reshaping Our Lives*. London: Profile Books.
- Giddens, A. (2000). *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai.
- Gillies, V. (2003). Families and Intimate Relationships: A Review of the Sociological Literature. *Families Social Capital ESRC Research Group Working Paper No. 2*. London: South Bank University.
- Gillies, V. (2011). From Function to Competence: Engaging with the New Politics of Family. *Sociological Research Online*, 16 (4).
- Gillis, J. R. (1996). *A World of Their Own Making: Myth, Ritual and the Quest for Family Values*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gillis, J. R. (1997). *A world of their own making: A history of myth and ritual in family life*. Oxford: Oxford University Press.
- Gittins, D. (1986). A feminist look at family development theory. In D. Klein, J. Aldous (Eds.) *Social stress and family development*. New York: Guildford, p. 79-101.
- Glendon, M. A. (1981). *The New Family and the New Property*. Toronto: Butterworths.
- Glenn, N. D., Nock, S., Waite, L. J. (2002). Why marriage matters: Twenty-one conclusions from the social sciences. *American Experiment Quarterly*, 5, p. 34-44.
- Goffman, E. (1967). *Interaction Ritual. Essays on Face-to-Face Behavior*. New York: Anchor Books.

- Goldscheider, F. K., Goldscheider, C. (1993). *Leaving Home Before Marriage: Ethnicity, Familism, and Generational Relationships*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- Goldson, B., Jamieson, L. (2002). Youth crime, the 'parenting deficit' and state intervention: a contextual critique. *Youth Justice*, 2 (2), p. 82-99.
- Goode, W. J. (1963). *World Revolution and Family Patterns*. New York: The Free Press.
- Goode, W. J. (1982 [1964]). *The Family*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Grigas R. (1988). *Šeima ir dabarties pasaulis*. Vilnius: Mintis.
- Grigas, R. (1982). *Apie sisteminį požiūrį į šeimos tyrinėjimą. Aktualios šeimos ir auklėjimo problemos*. Vilnius: Mintis.
- Grigas, R. (1989). *Žmogus socialinių psichologinių santykių sistemoje*. Vilnius: „Žinijos“ draugija.
- Grigas, R. (1992). Socializacijos prieštarumas. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 1 (7), p. 21-32.
- Gubrium, J. F. (1993). *Speaking of life: Horizons of meaning for nursing home residents*. New York: Aldine De Gruyter.
- Gubrium, J. F., Holstein, J. A. (1987). The private image: Experiential location and method in family studies. *Journal of Marriage and the Family*, 49, p. 773-786.
- Gubrium, J. F., Holstein, J. A. (1990). *What is Family?* Mountain View, Ca: Mayfield Publishing.
- Gubrium, J. F., Holstein, J. A. (1993a). Family discourse, organizational embeddedness, and local enactment. *Journal of Family Issues*, 14, p. 66-81.
- Gubrium, J. F., Holstein, J. A. (1993b). Phenomenology, ethnomethodology, and family discourse. In P. Boss, W. Doherty, R. LaRossa, W. Schumm, S. Steinmetz (Eds.) *Sourcebook of Family Theory and Methods*. New York: Plenum, p. 651-672.
- Hackstaff, K. B. (2009). "Turning Points" For Aging Genealogists: Claiming Identities and Histories in Time. *Qualitative Sociology Review*, V (I), p. 130-151.

- Hantrais, L., Letablier, M-T. (1996). *Families and Family Policies in Europe*. London, New York: Longman.
- Harris, K., Morgan, S. P. (1991). Fathers, Sons, and Daughters: Differential Paternal Involvement in Parenting. *Journal of Marriage and the Family*, 53, p. 531-544.
- Harris, S. R. (2006). *The meanings of marital equality*. Albany: State University of New York Press.
- Harris, S. R. (2008a). Constructionism in sociology. In J. A. Holstein, J. F. Gubrium (Eds.) *Handbook of constructionist research*. New York: Guilford, p. 231-247.
- Harris, S. R. (2008b). What is Family Diversity? Objective and Interpretive Approaches. *Journal of Family Issues*, 29 (11), p. 1407-1425.
- Hauri, R. (2011). Christmas Celebration, an Annual Family Gathering. Jallinoja, R., Widmer, E. D. (Eds.) *Families and Kinship in Contemporary Europe: Rules and Practices of Relatedness*. Palgrave Macmillan Studies in Family and Intimate Life, p. 45-62.
- Hernes, G., Knudsen, K. (1991). *Lithuania. Living conditions. A Sociological Study*. Oslo: A FAFO-SOTECO report.
- Hill, R., Hansen, D. (1960). The identification of conceptual frameworks utilized in family study. *Marriage and Family Living*, 23, p. 299-311.
- Holstein, J. A. (1988). Studying „family usage“: Family image and discourse in mental hospitalization decisions. *Journal of Contemporary Ethnography*, 17, p. 261-284.
- Holstein, J. A. (1993). *Court-ordered insanity: Interpretive practice and involuntary commitment*. Hawthorne, New York: Aldine de Gruyter.
- Holstein, J. A., Gubrium, J. F. (1994a). Constructing family: Descriptive practice and domestic order. In T. Sarbin J. Kitsuse (Eds.) *Constructing the social*. London: Sage, p. 232-250.
- Holstein, J. A., Gubrium, J. F. (1995). Deprivatization and the construction of domestic life. *Journal of Marriage and Family*, 57, p. 894-908.

- Holstein, J. A., Gubrium, J. F. (1999). What is family? Further thoughts on a social constructionist approach. *Marriage Family Review*, 28, p. 3-20.
- Holstein, J. A., Gubrium, J. F. (Eds.) (2008). *Handbook of Constructionist Research*. New York: Guilford.
- Hope, K. (1972). Marriage Markets in the Stratification System. In Hope, K. (Ed.) *The Analysis of Social Mobility: Methods and Approaches*. Oxford: Clarendon, p. 105-120.
- Hopper, J. (1993). The rhetoric of motives in divorce. *Journal of Marriage and Family*, 55, p. 801-813.
- Hunt, T. C. (1940). Occupational Status and Marriage Selection. *American Sociological Review*, 5, p. 495-504.
- Ihinger-Tallman, M., Pasley, K. (1987). *Remarriage*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Jagger, G., Wright, C. (1999). Changing Family Values. In Jagger, G. and Wright, C. (Eds.) *Changing Family Values*. London: Routledge.
- Jallinoja, R., Widmer, E. D. (Eds.) (2011). *Families and Kinship in Contemporary Europe: Rules and Practices of Relatedness*. Palgrave Macmillan Studies in Family and Intimate Life.
- James, A., Curtis, P. (2010). Family Displays and Personal Lives. *Sociology*, 44 (6), p. 1163-1180.
- Jamieson, L. (1998) *Intimacy: Personal Relationships in Modern Society*. Polity Press.
- Jamieson, L. (1999). Intimacy Transformed? A Critical at the ‘Pure Relationship’. *Sociology*, 33 (3), p. 477-494.
- Jamieson, L. (2002). *Intimacy: Personal Relationships in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Jamieson, L. (2011). Intimacy as a Concept: Explaining Social Change in the Context of Globalisation or Another Form of Ethnocentrism? *Sociological Research Online*, Vol. 16 (4), No. 15.

- Jamieson, L., Morgan, D., Crow, G., Allan, G. (2006). Friends, Neighbours and Distant Partners: Extending or Decentring Family Relationships? *Sociological Research Online*, Vol. 11, No. 3.
- Jančaitytė, R. (2006) Palankios šeimai politikos įgyvendinimas Lietuvoje: Problemos ir galimybės. *Socialinis darbas*, Nr. 5 (1), p. 30-37.
- Jančaitytė, R. (2008). Šeimos politikos institucionalizavimas: požiūriai ir vertinimas. *Socialinis darbas*, Nr. 7 (2), p. 44-50.
- Jančaitytė, R. (2011). Pilietinės visuomenės vaidmuo priimant šeimos politikos sprendimus. *Socialinis darbas*, Nr. 10 (2), p. 289-300.
- Jasilionienė, A. (2004a). Lyčių lygybės įsigalėjimo poveikis demografinėi elgsenai. Lazutka, R., Matulionis, A., Stankūnienė, V. (red.) *Lietuva stojant į Europos Sąjungą: ekonominė, sociologinė ir demografinė padėties analizė*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, p. 160-163.
- Jasilionienė, A. (2004b). Lytis, šeima, darbas. Stankūnienė, V. (red.) *Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, p. 23-26.
- Jasilionienė, A. (2005). *Šeimos politikos moderizavimas Lietuvoje: prioritetų problema*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, sociologija (05S). Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- Jensen, E. W., James, S. A., Boyce, W. T., Hartnett, S. A. (1983). The Family Routines Inventory: Development and validation. *Social Science and Medicine*, 17, p. 201-211.
- Jonkarytė, A. (2002). Antrojo demografinio perėjimo teorijos bruožai. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 3, p. 35-42.
- Jonkarytė, A. (2003). Moteris ir vyras: šeima, vaikai, darbas, lyčių vaidmenys. Stankūnienė, V. Jonkarytė, A., Mikulionienė, S., Mitrikas, A. A., Maslauskaitė, A. *Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, p. 99-122.
- Jonkarytė, A., Stankūnienė, V. (2003). *Lithuania: Mother's Employment and Children's Poverty* (MONEE Country Analytical Report).

- Juozeliūnienė, I. (1992). Pabaigos žodis. Juozeliūnienė, I. (sud.) *Pasaulis ir šeima: nacionaliniai šeimos ypatumai*. Vilnius: FSTI, p. 97-104.
- Juozeliūnienė, I. (2003). *Janas Trostas ir šeimos sociologija. Naujos tyrimo galimybės*. Vilnius: Garnelis.
- Juozeliūnienė, I. (2008). Doing research on families with parents abroad: the search for theoretical background and research methods. *Filosofija. Sociologija*, T. 19, Nr.4, p. 72-79.
- Juozeliūnienė, I., Kanapienienė, L. (2011). Šeimos žemėlapių metodas. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, Nr. 2 (29), p. 35-54.
- Juozeliūnienė, I., Kanapienienė, L. (2012). *Šeimos žemėlapių metodas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Juozeliūnienė, I., Kanapienienė, L., Kazlauskaitė, A. (2008). Atotolio šeima: nauja užduotis šeimos sociologijai. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, Nr. 1, p. 119-133.
- Juozeliūnienė, I., Kanapienienė, V. (1995). Women and family in Lithuania. In B. Lobodzinska (Ed.) *Family, women and employment in Central-Eastern Europe*. Westport, Connecticut, London: Greenwood Press.
- Juozeliūnienė, I., Leonavičiūtė, Ž. (2009). Atotolio šeima daugiavietiško požiūriu. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. Nr.1 (24), p. 81-98.
- Kalmijn, M. (1991). Status Homogamy in the United States. *American Journal of Sociology*, 97(2), p. 496-523.
- Kalmijn, M. (1994). Assortive mating by cultural and economic occupational status. *American Journal of Sociology*, 100, p. 422-452.
- Kalmijn, M. (2006). Educational inequality and family relationships: Influences on contact and proximity. *European Sociological Review*, 22, p. 1-16.
- Kalmijn, M., Bernasco, W. (2001). Separated lifestyles in married and cohabiting relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 63, p. 639-654.

- Kalmijn, M., Rigt-Poortman, A. (2006). His or Her Divorce? The Gendered Nature of Divorce and its Determinants. *European Sociological Review*, 22 (2), p. 201-214.
- Kanopiene, V. (1992). Family roles of men and women in Lithuania. *Norsk tidsskr arb med.*, Nr. 13, p. 305-311.
- Kanopiene, V. (1995). Women's work and family: attitudes and behaviour. *Lithuanian society in social transition*. Vilnius, p. 75-83.
- Kanopienė, V. (1997). Darbas ir šeima: vaidmenų pasidalijimas. Stankūnienė, V., Mitrikas, A. A. (red.) *Šeima ir gimstamumas Lietuvoje*. Vilnius: LFSI, p. 168-188.
- Kanopiene, V. (1999). Combining family and professional roles: gender differences. Stankuniene, V., Eglite, P., Kanopiene, V. (Eds.) *Revue Baltique. Special issue "Demographic development in the countries of transition"*. Vilnius, Nr. 13, p. 97-110.
- Kanopienė, V. (2000). *Darbo pasidalijimas šeimoje. Feminizmas, visuomenė, kultūra*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 83-92.
- Kanopienė, V. (2002). Vienių motinų padėtis Lietuvoje. Socialiniai, ekonominiai ir demografiniai aspektai. *Socialinis darbas*, Nr. 2, p. 6-14.
- Kanopienė, V. (2012). Intergenerational communication in Lithuanian families. *Social work*, Nr. 11 (2), p. 245-256.
- Kanopienė, V. (2013a). Kai kurie tarpgeneracinio solidarumo šeimoje aspektai: tėvų parama suaugusiems vaikams. *Socialinis darbas*, Nr. 12 (2), p. 215-226.
- Kanopienė, V. (2013b). Tėvų pagalba suaugusiems vaikams: kokybinio tyrimo įžvalgos. *Lietuvos sociologų draugijos konferencija „Sociologinė vaizduotė ir jos politika“*, 2013 m. spalio 11-12 d, Klaipėdos universitetas. Vilnius: Lietuvos sociologų draugija, p. 1.
- Kanopienė, V. (2014). Šeimos socialinės paramos saitai. Česnuitė, V., Kanopienė, V., Mikulionienė, S. *Lietuvos šeima: socialinių saitų perspektyva*. Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla, p. 138-214.

- Kanopiene, V., Mikulioniene, S. (2014). Experiences of Fatherhood in Lithuania: Persistence and Changes. *XVIII ISA World Congress of Sociology, 13-19 July, 2014, Jokahama (Japan). Book of Abstracts.*
- Kanopienė, V., Mikulionienė, S., Česnuitytė, V. (2013). *Šeima ir socialiniai tinklai: tarpgeneracinė perspektyva. Analitiniai rezultatai.* Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla.
- Keinys, S., Bilkis, L., Paulauskas, J., Vitkauskas, V. (red.) (2006). *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.* 6-as leid. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kerckhoff, A. C., Davis, K. E. (1962). Value Consensus and Need Complementarity in Mate Selection. *American Sociological Review*, 27, p. 295-303.
- Klein, D. M., Jurich, J. A. (1993). Metatheory and family studies. In P. G. Boss, W. J. Doherty, R. LaRossa, W. R. Schumm, S. K. Steinmetz (Eds.) *Sourcebook of Family Theories and Methods: A Contextual Approach.* New York: Plenum Press, p. 3-30.
- Klijzing, F. K. H. (1992). A Method for the simultaneous estimation of parallel processes in the human life course. *Studia Demograficzne*, No. 3 (105), p. 111-124.
- Knapp, C. (1998). *Pack of Two: The Intricate Bond Between People and Dogs.* New York: Delta.
- Knapp, S. J. (2002). Authorizing family science: An analysis of the objectifying practices of family science discourse. *Journal of Marriage and Family*, 64, p. 1038-1048.
- Knipscheer, C. P. M., De Jong Gierveld, J., Van Tilburg, T., Dykstra, P. (1995). *Living Arrangements and Social Networks of Older Adults.* Amsterdam: VU University Press.
- Koerner, A. F., Fitzpatrick, M. A. (2009). Family type and conflict: The impact of conversation orientation and conformity orientation on conflict in the family. *Communication Studies*, 48, p. 59-75.
- Komarowsky, M. (1967). *Blue Collar Marriage.* New York: Vintage.

- Korpi, W. (1978). *The Working Class in Welfare Capitalism*. London: Poutledge & Kegan Paul.
- Korpi, W. (1981). *The Democratic Class Struggle*. London: Poutledge & Kegan Paul.
- Kraniauskas, L. (2009). Vyriškas ir moteriškas šeimos pasaulis: struktūros poveikis ar tapatumo konstravimo strategija? Stankūnienė, V., Maslauskaitė, A. (red.) *Lietuvos šeima: Tarp tradicijos ir naujos realybės*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, p. 169-219.
- Kraniauskienė, S. (2009). Socialinės brandos žymenys: atsiskyrimo nuo tėvų trajektorijos ir veiksniai. Stankūnienė, V., Maslauskaitė, A. (red.) *Lietuvos šeima: Tarp tradicijos ir naujos realybės*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, p. 259-296.
- Kraniauskienė, S. (2011a). Lietuvoje jaunimas tėvų namuose užsibūna vis ilgiau. *Demografija ir mes*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimo centro Demografinių tyrimų institutas, Nr.1, p. 7-8.
- Kraniauskienė, S. (2011b). Ar moterys greičiau suauga nei vyrai? *Demografija ir mes*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimo centro Demografinių tyrimų institutas, Nr. 3, p. 7-8.
- Kraniauskienė, S. (2012). Kelias į suaugusiųjų pasaulį kinta. *Demografija ir mes*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimo centro Demografinių tyrimų institutas, Nr. 6, p. 10-12.
- Kuziavinis, K. (1996). *Lotynų-Lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Lamanna, M. A. (2002). *Emile Durkheim on the Family*. Sage Publications.
- Lancaster, L. (1958). Kinship in Anglo-Saxon Society. *British Journal of Sociology*, 19, p. 3-4.
- Lansford, J., Ceballo, R., Abbey, A., Stewart, A. (2001). Does family structure matter? A comparison of adoptive, two-parent biological, single-mother, stepfather, and stepmother household. *Journal of Marriage and the Family*, 63 (3), p. 840-851.

- Lasch, Ch. (1977). *Haven in a Heartless World: The family beseiged*. New York: Basic Books.
- Laslett, P. (1983). Family and Households as Work Group and Kin Group: Areas of Traditional Europe Compared. In R. Wall, J. Robin, P. Laslett (Eds.) *Family Forms in Historic Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Le Play, F. (1855). *Les ouvriers européens. Études sur les travaux, la vie domestique et la condition morale des populations ouvrières de l'Europe, précédée d'un exposé de la méthode d'observations*. Paris: Imprimerie impériale.
- Le Play, F. (1871). *L'organisation de la famille selon le vrai modèle signalé par l'histoire de toutes les races et de tous les temps*. 3rd edn. Tours, Alfred Mame et fils.
- Lefèvre, C., Prokofieva, L., Korchaguina, I., Stankuniene, V., Gedvilaite, M., Badurashvili, I., Sirbiladze, M. (2009). *Compared opinions about intergenerational solidarities*. RECEO.
- Lesthaeghe, R. (1980). On the Social Control of Human Reproduction. *Population and Development Review*, 6 (4), p. 527-548.
- Lesthaeghe, R. (1998). On Theory Development: Application to the Study of Family Formation. *Population and Development Review*, 24 (1), p. 1-14.
- Lesthaeghe, R., Moors, G. (2000). Recent Trends in Fertility and Household Formation in the Industrialized World. *Review of Population and Social Policy*, No. 9, p. 121-170.
- Lesthaeghe, R., Surkyn, J. (1988). Cultural Dynamics and Economic Theories of Family Change. *Population and Development Review*, 14, p. 1-45.
- Lesthaeghe, R., Surkyn, J. (2004). Value Orientations and the Second Demographic Transition (SDT) in Northern, Western and Southern Europe: An Update. *Demographic Research*, 3, p. 45-86.
- Levin, I. (1990). How to define family. *Family Reports*, 17. Uppsala: Uppsala Universitet.

- Levin, I. (1993). Family as mapped realities. *Journal of Family Issues*, 14, p. 82-91.
- Levin, I. (1999) What Phenomenon is Family? *Marriage and Family Review*, 28 (3 / 4), p. 93-104.
- Levin, I., Trost, J. (1992a). Understanding the concept of family. *Family Relations*, 41 (3), p. 348-351.
- Levin, I., Trost, J. (1992b). Women and the concept of family. *Family reports*, 21. Uppsala University.
- Levy, M. J., Jr. (1949). *The Family Revolution in Modern China*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, Nr. 74-2262, 2000.
- Litwak, E. (1960). Geographical Mobility and Extended Family Cohesion. *American Sociological Review*, 25, p. 385-394.
- Litwak, E. (1965). Extended Kin Relations in an Industrial Democratic Society. In E. Shanas, G. Streib (Eds.) *Social Structure and the Family: Generational Relations*. Engelwood Cliffs: Prentice Hall.
- Litwak, E., Szelenyi, I. (1969). Primary Group Structures and their Functions: Kin, Neighbours and Friends. *American Sociological Review*, 34.
- Loseke, D. R. (2001). Lived realities and formula stories of “battered women.” In J. F. Gubrium, J. A. Holstein (Eds.) *Institutional selves: Troubled identities in a postmodern world*. New York: Oxford University Press, p. 107-126.
- Malinowski, B. (1913). *The Family among the Australian Aborigines*. London: University of London Press.
- Malthus, T. R. (1798). *An Essay on the Principles of Population*. In Ph. Appleman (Ed.) *A Norton critical edition*. New York, London: Norton Company.
- Manting, D. (1994). *Dynamics in Marriage and Cohabitation. An Inter-Temporal, Life Course Analysis of First Union Formation and Dissolution*. Amsterdam: Thesis Publishers.

- Marcinkevičienė, D. (1999). *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje – XX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Vaga.
- Marcinkevičienė, D. (2002). Šeimyninių santykių raida Vakarų Europos visuomenėse: 17 a. – 20 a. pradžia: paskaitų konspektas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Martini, M. (1996). „What's new?“ at the dinner table: family dynamics during mealtimes in two cultural groups in Hawaii. *Early development and parenting*, 5, p. 23-34.
- Maslauskaitė A. (2004). Šeimos politika ES ir Lietuvoje. Davidavičius, A., Platovas, E. (Sud.) *Šeimos politikos ir teisės iššūkiai besiplėčiančioje Europoje (2004-2005)*. Vilnius, 62 p.
- Maslauskaitė, A. (2000). Trys variacijos intymumo sociologijoje tema. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, Nr. 3-4, p. 12-27.
- Maslauskaitė, A. (2001). Moterų ir vyrų santykiai 1990-2000 m. moterų spaudoje. *Feminizmas, visuomenė, kultūra*, Nr. 3, p. 70-84.
- Maslauskaitė, A. (2002a). Moterims skirtos žiniasklaidos raida Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 4, p. 31-40.
- Maslauskaitė, A. (2002b). Seksualumo konstravimas biografijoje: lytinio debiuto strategijos. *Feminizmas, visuomenė, kultūra*, Nr. 4, p.78-89.
- Maslauskaitė, A. (2002c). *Šeimyniniai tarpasmeniniai santykiai visuomenės pokyčiuose: jaunų šeimų biografinis tyrimas*. Daktaro disertacijos santrauka, socialiniai mokslai, sociologija (05S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Maslauskaitė, A. (2002d). Tarpasmeninių santykių inertiškumo šeimoje problemos. *Filosofija. Sociologija*. Nr. 1, p. 77-82.
- Maslauskaitė, A. (2004a). Lytis, globa ir kultūriniai gerovės kapitalizmo barjerai Lietuvoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, Nr. 3, p. 38-52.
- Maslauskaitė, A. (2004b). *Meilė ir santuoka pokyčių Lietuvoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- Maslauskaitė, A. (2004c). Šeimos deinstytucionalizacija: raida, priežastys ir iššūkiai šeimos politikai. Davidavičius A., Platovas E. (sud.) *Šeimos politika*

- ES ir Lietuvoje: Šeimos politikos ir teisės iššūkiai besiplėčiančioje Europoje (2004-2005)*. Vilnius: ESTE, p. 4-16.
- Maslauskaitė, A. (2004d). Šeimos stabilumas. Stankūnienė, V. (red). *Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys*, Vilnius: STI, p. 19-23.
- Maslauskaitė, A. (2004e). Tarpasmeniniai santykiai poroje ir santuokoje: dvi metodologinės prieigos. *Filosofija. Sociologija*. Nr. 4, p. 64-70.
- Maslauskaitė, A. (2005a). *Lietuvos šeima: tarp rinkos ir politikos*. Vilnius: DPI.
- Maslauskaitė, A. (2005b). *Šeima ir šeimos politika: patirtis ir neokonservatyvios politikos gairės*. Vilnius: Demokratinės politikos institutas.
- Maslauskaitė, A. (2005c). Tarpusavio santykių kokybė Lietuvos šeimose. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, Nr. 1, p. 122-135.
- Maslauskaitė, A. (2006a). Asmeninių namų ūkių gyventojų šeiminei padėtis. Stankūnienė, V. (red.) *Lietuvos gyventojai: struktūra ir demografinė raida*. Vilnius: STD, STI, p. 91-101.
- Maslauskaitė, A. (2006b). Demographic and Sociological Modernization of Lithuanian Family: the Parallel or Clash Processes? *Lyčių studijos ir tyrimai*, Nr. 2, p. 63-72.
- Maslauskaitė, A. (2006c). Moterų padėtis ir karjeros galimybės Lietuvos krašto apsaugos sistemoje. *Karo archyvas*. T. XXI, p. 277-315.
- Maslauskaitė, A. (2006d). Namų ūkiai. Stankūnienė, V. (red.) *Lietuvos gyventojai: struktūra ir demografinė raida*. Vilnius: STD, STI, p. 78-91.
- Maslauskaitė, A. (2007). Intergenerational family support networks in the transitional Lithuanian society. *Working Papers*. Oxford Institute of Ageing.
- Maslauskaitė, A. (2008). Moterų užimtumas ir lyčių kultūra: palyginamoji Lietuvos ir Europos šalių analizė. *Moterys, darbas, šeima: lyčių vaidmenys užimtumo sferoje: sociokultūrinis aspektas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Maslauskaitė, A. (2009a). „Doing a family“: the construction of family relations in Lithuanian transnational families. Stankūnienė V., Jasilionis D.

- (Eds.) *The Baltic Countries: Population, Family and Family Policy*. Vilnius: ISR, p. 163-182.
- Maslauskaitė, A. (2009b). Family Status Differentials and Trends of Lithuanian Family De-institutionalization. Stankūnienė, V., Jasilionis, D. (Eds.) *The Baltic Countries: Population, Family and Family Policy*. Vilnius: ISR, p. 199-210.
- Maslauskaitė, A. (2009c). Kohabitacija Lietuvoje: šeimos formavimo etapas ar „nauja šeima“? Stankūnienė, V., Maslauskaitė, A. (red.) *Lietuvos šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės*. Vilnius: STI, p. 37-98.
- Maslauskaitė, A. (2009d). Lithuanian households at the turn of the 21st century. Stankūnienė, V., Jasilionis, D. (Eds.) *The Baltic Countries: Population, Family and Family Policy*. ISR: Vilnius, p. 183-198.
- Maslauskaitė, A. (2009e). Transnacionalinė Lietuvos šeima: migracijos naudos ir nuostoliai. *Lietuvos socialinė raida. Lietuva Europos Sąjungoje*. Vilnius: STI, p. 28-51.
- Maslauskaitė, A. (2010). Lietuvos šeima ir modernybės projektas: prieštaros bei teorizavimo gamybos. *Filosofija. Sociologija*, T. 21, Nr. 4, p. 310-319.
- Maslauskaitė, A. (2011). Contacts between adult children and their parents in Lithuania: the effects of familial, individual and structural factors. *Filosofija. Sociologija*, T. 22, Nr. 4, p. 348-364.
- Maslauskaitė, A., Baublytė, M. (2012). *Skyrybų visuomenė. Ištuokų raida, veiksniai, pasekmės*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, Demografinių tyrimų institutas.
- Maslauskaitė, A., Jasilionienė, A., Jasilionis, D., Stankūnienė, V. (2013). Skyrybos ir sutuoktinių socialiniai ekonominiai ištekliai. *Filosofija. Sociologija*, T. 24, Nr. 4, p. 237-245.
- Maslauskaitė, A., Stankūnienė, V. (2004). Šeimos gerovė. Bendroji dalis. Stankūnienė, V. (atsk. red). *Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys*, Vilnius: STI, p. 13-19.

- Maslauskaitė, A., Stankūnienė, V. (2005). Lithuanian Summary Report. Delphi Study. Federal Institute for Population Research. *Working Papers*, No. 5, psl. 68-73.
- Maslauskaitė, A., Stankūnienė, V. (2007). *Šeima abipus sienų: Lietuvos transnacionalinės šeimos genezė, funkcijos, raidos perspektyvos*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, Socialinių tyrimų institutas.
- Mason, J. (2006). Mixing methods in a qualitatively driven way. *Qualitative Research* 6, p. 9-25.
- Matulionis, A. (1972). Šeimos poveikis abiturientų profesinių vertybinių orientacijų susiformavimui. *Respublikinės mokslinės konferencijos „Individo socializacija ir šeima“ medžiaga*, 1972 m. vasario 2-4 d., Vilnius, p. 137-143.
- Matulionis, A. (1986). Investigation of the development of social structure in the socialist community. In *Sociological Research in the Baltic Soviet Republics*. Part II. Vilnius: IPSL, p. 6-13.
- Mayer, J. E. (1967a). People's imagery of other families. *Family Process*, 6 (1), p. 27-36.
- Mayer, J. E. (1967b). The invisibility of married life. *New Society*, 230 / 23, p. 272-273.
- McKie, L., Gregory, S., Bowlby, S. (2002). Shadow times: the temporal and spatial frameworks and experiences of caring and working. *Sociology*, 36 (4), p. 897-924.
- Mikalauskaitė, A., Mitrikas, A., Stankūnienė, V. (1999). Family policy in Lithuania: principles, experience, and expectations. Stankūnienė, V., Eglite, P., Kanopienė, V. (Eds.) *Demographic development in the countries of transition. Special issue of Revue Baltique*, 13, p. 198-212.
- Mikėnė, S., Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. 2013. Kokybinis interviu: lauko darbų patirtys. *Socialinis darbas*, Nr. 12 (1), p. 49-61.
- Mikulionienė, S. (1997a). Households in Lithuania: 1995 LFFS data. *Revue Baltique*, 10, p. 104-113.

- Mikulionienė, S. (1997b). Namų ūkiai ir šeimos Lietuvoje: sociodemografinis požiūris. Stankūnienė, V. (red.) *Šeima ir gimstamumas Lietuvoje*. Vilnius: LFSI, p. 38-63.
- Mikulionienė, S. (1998). Perėjimas į brandos amžių: išėjimo iš tėvų namų pokyčiai ir variacijos, 1960-1995. *Filosofija, sociologija*, Nr. 3, p. 39-48.
- Mikulionienė, S. (1999a). Išėjimas iš tėvų namų. Stankūnienė, V., Baublytė, M., Kanopienė, V., Mikulionienė, S. *Gimstamumas ir šeima: biografinis požiūris*. Vilnius: LFSI.
- Mikulionienė, S. (1999b). Namų ūkio struktūra. Stankūnienė, V., Baublytė, M., Kanopienė, V., Mikulionienė, S. *Gimstamumas ir šeima: biografinis požiūris*. Vilnius: LFSI.
- Mikulionienė, S. (2000a). *Gyvenimo kelias: perėjimas į socialinę brandą*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, sociologija (05S). Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
- Mikulionienė, S. (2000b). Household Composition. Stankūnienė, V., Kanopienė, V., Mikulionienė S. *Fertility and Family surveys in Countries of the ECE Region*. Standart Country Report: Lithuania. Economic Studies No 10. New York: UN/ECE, UNPF.
- Mikulionienė, S. (2000c). Leaving the Parental Home. Stankūnienė, V., Kanopienė, V., Mikulionienė, S. *Fertility and Family surveys in Countries of the ECE Region*. Standart Country Report: Lithuania. Economic Studies No 10. New York: UN/ECE, UNPF.
- Mikulionienė, S. (2012). Timing of transition to adulthood in lithuania: the experience of four cohorts. *Social work*, Nr. 11 (2), p. 235-244.
- Mikulionienė, S. (2013a). „Mes čia – jie ten“. Tarpgeneracinio bendravimo įprasminimas, būdai, vertinimas. *Socialinis darbas*, Nr. 12 (2), p. 227-239.
- Mikulionienė, S. (2013b). Tėvų bendravimas su atskirai gyvenančiais suaugusiais vaikais: FAMO-SOCNET duomenys. *Lietuvos sociologų draugijos konferencija „Sociologinė vaizduotė ir jos politika“*, 2013 m. spalio 11-12 d, Klaipėdos universitetas. Vilnius: Lietuvos sociologų draugija, p. 1.

- Mikulionienė, S. (2014). Šeiminių santykių praktikos atotolio šeimose: tarpgeneracinis aspektas. Česnuitytė, V., Kanopienė, V., Mikulionienė, S. *Lietuvos šeima: socialinių sątyų perspektyva*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla, p. 110-136.
- Mikulionienė, S., Kanopienė, V. (2014). Women and Men As Providers of Informal Social Assistance: The Case of Lithuania. *XVIII ISA World Congress of Sociology, 13-19 July, 2014, Jokahama (Japan). Book of Abstracts*.
- Milardo, R. M. (1989). Theoretical and Methodological Issues in the Identification of the Social Networks of Spouses. *Journal of Marriage and the Family*, 51 (1), p. 165-174.
- Milardo, R. M. (2005). Comparative methods for delineating social networks. In W. Dragon, S. Duck (Eds.) *Understanding Research in Personal Relationships: A Text with Readings*. London: Sage Publications, p. 247-254.
- Milardo, R. M., Wellman, B. (2005). The Personal is Social. In W. Dragon, S. Duck (Eds.) *Understanding Research in Personal Relationships: A Text with Readings*. London: Sage Publications, p. 244-247.
- Mitrikas, A. A. (1998). Socialinė ekonominė padėtis ir jos ateities vizija. Grigas, R., Šlapkauskas, V., Taljūnaitė, M. (red.) *Lietuvos socialinės panoramos kontūrai*. Vilnius: LFST, p. 80-89.
- Mitrikas, A. A. (2000a). Šeimos vertybių pokyčiai pastaruju dešimtmečiu. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 4, p. 66-73.
- Mitrikas, A. A. (2000b). Šeimos vertybių pokyčiai. *Kultūrologija*, T. 6, Vilnius: Gervelė, p. 295-323.
- Mitrikas, A. A. (2001). Šeima. Juknevičius, S. (sud.) *Europa ir mes*. Vilnius: Gervelė, p. 163-187.
- Mitrikas, A. A. (2003). Šeimos vertybių kaita: pagrindinės tendencijos ir bruožai. *Besivienijanti Europa*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Gervelė, p. 19-39.

- Mitrikas, A. A. (2005). Svarbiausios gyvenimo vertybės šių dienų pasaulyje. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 2, p. 40-45.
- Mitrikas, A. A. (2006a). Šeima ir vaikai: realijos ir vertinimai. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, Nr. 1.
- Mitrikas, A. A. (2006b). Šeimos gyvenimas: vertinimai ir reali padėtis. *Kultūrologija*, Nr. 13.
- Mitrikas, A. A. (2007a). Lietuvos šeima: vertybiniai pokyčiai 1990-2005 metais. Žiliukaitė, R. (red.) *Dabartinės Lietuvos kultūros raidos tendencijos. Vertybiniai tyrimai*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, p. 70-88.
- Mitrikas, A. A. (2007b). Tėvų lūkesčiai dėl vaikų vertybinių savybių kaita Lietuvoje Europos šalių kontekste. *Filosofija. Sociologija*.
- Mitrikas, A. A., Jasilionienė, A. (2004). Užimtumas (jaunimo, tėvų, auginančių vaikus). Stankūnienė, V. (red.) *Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, p 44-48.
- Mitrikas, A. A., Mikalauskaitė, A., Stankūnienė, V. (1999). Family Policy in Lithuania: Principles, Experience, and Expectations. *Revue Baltique*, No. 13.
- Mitrikas, A., Gedvilaitė, M., Tretjakova, V. (2005). Subjektyvus gimstamumo pokyčių vertinimas. Stankūnienė, V., Jasilionienė, A., Jančaitytė, R. (red.) *Šeima, vaikai, šeimos politika: modernėjimo prieštaros*. Vilnius: STI.
- Morgan, D. H. J. (1985). *The Family, Politics and Social Theory*. London: Routledge Kegan Paul.
- Morgan, D. H. J. (1991). Ideologies of marriage and family life. In Clark, D. (Ed.) *Marriage, Domestic Life and Social Change: Writings for Jacqueline Burgoyne (1944-88)*. London: Routledge.
- Morgan, D. H. J. (1996). *Family Connections. An Introduction to Family Studies*. Cambridge: Polity Press.
- Morgan, D. H. J. (1998). Risk and family practices: Accounting for change and fluidity in family life. In E. B. Silva, C. Smart (Eds.) *The New Family?* London: Sage publications, p. 13-30.

- Morgan, D. H. J. (2004). Everyday life and family practices. In E. B. Silva, T. Bennett (Eds.) *Contemporary Culture and Everyday Life*. Durham: Sociologypress.
- Morgan, D. H. J. (2011a). Locating 'Family Practices'. *Sociological Research Online*, 16 (4).
- Morgan, D. H. J. (2011b). *Rethinking Family Practices*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Morgan, L. H. (1964 [1877]). *Ancient Society*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University.
- Muncie, J. (2009). *Youth and Crime*. London: Sage.
- Murdock, G. P. (1949). *Social structure*. Glencoe, IL: The Free Press.
- Murray, L., Barnes, M. (2010). Have Families Been Rethought? Ethic of Care, Family and 'Whole Family' Approaches. *Social Policy and Society*, 9 (4), p. 533-544.
- Newman, D. M. (2009). *Families: A Sociological Perspective*. New York: McGraw-Hill.
- Noller, P., Fitzpatrick, M. A. (1993). *Communication in family relationships*. Englewood Cliffs, CA: Prentice Hall.
- Norkus, Z. 2009. Apie klasikinę ir neklasikinę sąvokų darybą socialiniuose ir kultūros moksluose: minimalūs ir maksimalūs apibrėžimai, šeiminiai panašumai ir neraiškiosios aibės. *Problemos*, 75, p. 94-111.
- Nye, F. I., Berardo, F. M. (1966). *Emerging conceptual frameworks in family analysis*. New York: Macmillan.
- Oppenheimer, V. K. (1988). A theory of marriage timing. *American Journal of Sociology*, 94, p. 563-591.
- Orthner, D. (1995). Families in transition: Changing values and norms. In R. Day, K. Gilbert, B. H. Settles, W. Burr (Eds.) *Research and Theory in Family Science*. New York: Brooks-Cole, p. 3-19.
- Osmond, M. W., Thorne, B. (1993). Feminist theories: The social construction of gender in families and society. In P. G. Boss, W. J. Doherty, R. La Rossa,

- W. R. Schumm, S. K. Steinmetz. *Sourcebook of family methods and theories*. New York: Plenum Press, p. 591-623.
- Pahl, R. (2000). *On Friendship*. Cambridge: Cambridge Polity Press.
- Pahl, R. (2002). Towards a More Significant Sociology of Friendship. *European Journal of Sociology*, 43 (3), p. 410-423.
- Pahl, R., Spencer, L. (2003). Personal Communities: Not Simply Families of 'Fate' or 'Choice'. *Working Papers of the Institute for Social and Economic Research*, paper 2003-4. Colchester: University of Essex.
- Pahl, R., Spencer, L. (2004). Personal communities: not simply families of 'fate' or 'choice'. *Current Sociology*, 52 (2), p. 199-221.
- Park, A., Roberts, C. (2002). The ties that bind. In A. Park, J. Curtice, K. Thomson, L. Jarvis, C. Bromley (Eds.) *British Social Attitudes: the 19th Report*. London: Sage.
- Parsons, T. (1943). The kinship system of the contemporary United States. *American Anthropologist*, 45, p. 22-28.
- Parsons, T. (1944). The social structure of the family. In R. N. Anshen (Ed.) *The family: Its functions and destiny*. New York: Harper, p. 173-201.
- Parsons, T. (1951). *The Social System*. New York: Free Press.
- Parsons, T. (1954). The Kinship System of the Contemporary Unites States. In *Essays in Sociological Theory*. Glencoe: Free Press, p. 177-196.
- Parsons, T. (1955a). The American Family: Its Relations to Personality and Social Structure. In T. Parsons, R. F. Bales (Eds.) *Family Socialization and Interaction Process*. Glencoe: Free Press, p. 3-33.
- Parsons, T. (1955b). The Family in Urban-Industrial America. In Anderson, M. (Ed.) *Sociology of the Family*. Second edition. Harmondsworth: Penguin Books. 1980.
- Parsons, T. (1960). The Stability of the American Family System. In N. W. Bell, E. F. Vodel (Eds.) *A Modern Introduction to the Family*. London.
- Parsons, T. (1965). The Normal American Family. In S. Farber, P. Mustacchi, R. H. L. Wilson (Eds.) *Man and civilization: The Family's Search for Survival*. New York: McGrew.

- Parsons, T., Bales, R. F. (Eds.) (1955). *Family Socialization and Interaction Process*. Glencoe: Free Press.
- Pearson, Robert W. Ross, Michael, Dawes, Robyn M. (1992). Personal Recall and the Limits of Retrospective Questions in surveys. In: Tanur, Judith M. (ed.) *Questions About Questions: Inquiries into the Cognitive Bases of Surveys*. Russell Sage Foundation, p. 65-94
- Peters, J. F. (1999). Redefining Western Families. *Marriage & Family Review*, 28 (3-4), p. 55-66.
- Pitts, J. R. (1968). Le Play, Frédéric. In D. L. Sills (Ed.). *The international Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol. 9. New York: Macmillan.
- Pivorienė, J. (2008). Pagyvenusių ir senų žmonių vaidmenų kaita šeimoje. *Socialinis darbas*, Nr. 7 (1), p. 41-45.
- Popenoe, D. (1993). American family decline, 1960-1990: A review and appraisal. *Journal of Marriage and the Family*, 55, p. 527-555.
- Purvaneckas, A., Purvaneckienė, G. (2001). *Motėris Lietuvos visuomenėje: palyginamoji tyrimų analizė*. Vilnius: Danielius.
- Purvaneckienė, G. (1993). Lietuvos gyventojų vertybinės orientacijos. *Motėrys ir Šeima*. Vilnius: Lietuvos Statistikos Departamentas, p. 35-36.
- Purvaneckienė, G. (1994-1995). Lietuvos gyventojų nuomonė apie vyro ir moters vaidmenis visuomenėje. *Lietuvos šeima*. Vilnius: Lietuvos Filosofijos ir Sociologijos Institutas, p.106-116.
- Purvaneckienė, G. (2005). Švietimo politika ir ikimokyklinio bei priešmokyklinio ugdymo plėtra. *Acta Paedagogica Vilnesia*, Nr. 15.
- Pyke, K. D., Bengtson, V. L. (1996). Caring more or less: Individualistic and collectivist systems of family eldercare. *Journal of Marriage and the Family*, 58, p. 1-14.
- Ramey, J. (1978). Experimental family forms: The family of the future. *Marriage Family Review*, 1 (1), p. 1-9.
- Rapoport, R., Rapoport, R. N. (1982). *Families in Britain*. London: Routledge Kegan Paul.

- Reingardė, J. (2009). Šeimos ir darbo vaidmenų derinimas: konflikto perspektyva. Stankūnienė, V., Maslauskaitė, A. (red.) *Lietuvos šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras, p. 220-256.
- Reingardė, J. (red.) (2006). *(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki darbo aplinka ir lyčių lygybė Europoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras, VDU.
- Reingardė, J., Tereškinas, A. (2006). Darbo ir šeimos gyvenimo suderinimas Lietuvoje bei lyčių lygybė: iššūkiai ir galimybės. Reingardė, J. (sud.) *(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki darbo aplinka ir lyčių lygybė Europoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras, VDU, p. 47-101.
- Reingardienė, J. (2004). Moterų karjeros ir šeimos dilemos. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, Nr. 1, p. 59-72.
- Reiss, D. (1989). The practicing and representing family. In A. J. Sameroff, R. Emde (Eds.) *Relationship disturbances in early childhood*. New York: Basic Books, p. 191-220.
- Reiss, I. (1987). In an educational tape coordinated by Bert Adams: What is family? Annenberg School of Communication, CPB course on family.
- Reiss, I. L. (1956). The Double Standard in Premarital Sexual Intercourse: A Neglected Concept. *Social Forces*, 34, p. 224-230.
- Reiss, I. L. (1960). *Premarital sexual standards in America*. Glencoe, Illinois: The Free Press.
- Reiss, I. L. (1965). Social Class and Campus Dating. *Social Problems*, 13, p. 193-205.
- Reiss, I. L. (1967). *The social context of premarital sexual permissiveness*. New York, Holt, Rinehart and Winston.
- Ribbens McCarthy, J., Edwards, R. (2002). The individual in public and private: the significance of mothers and children. In A. Carling, S. Duncan, R. Edwards (Eds.) *Analysing Families: Morality and Rationality in Policy and Practice*. London: Routledge.
- Ribbens McCarthy, J., Edwards, R. (2011). *Key Concepts in Family Studies*. London: Sage.

- Ribbens McCarthy, J., Edwards, R., Gillies, V. (2002). *Making Families: Moral Tales of Parenting and Step-parenting*. Durham: Sociology Press.
- Ritzer, G. (2001). *Explorations in Social Theory. From Metatheorizing to Rationalization*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Roagna, I. (2012). Protecting the right to respect for private and family life under the European Convention on Human Rights. *Council of Europe human rights handbooks*. Strasbourg: Council of Europe.
- Rose, N. (1987). Beyond the Public / Private Division: Law, Power and the Family. *Journal of Law and Society*, 14 (1), p. 61-76.
- Rossi, A. S., Rossi, P. H. (1990). *Of human bonding: Parent-child relations across the life course*. New York: Aldine de Gruyter.
- Roy, P. (1964). Maternal Employment and Adolescent Roles: Rural-Urban Differences. In J. W. Goode (Ed.) *Readings on the family and society*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Rubin, L. B. (1976). *Worlds of Pain Life in the Working-Class Family*. New York: Basic Books.
- Scott, J., Marshall, G. (Eds.) (2005). *Oxford Dictionary of Sociology*. Third edition. Oxford: Oxford University Press.
- Seltzer, J. A. (1991). Relationships between Fathers and Children who Live Apart: The Father's Role after Separation. *Journal of Marriage and the Family*, 53(1), p. 79-101.
- Serpell, J. (1996). *In the company of animals: a study of human-animal relationships*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Settles, B. H. (1999). Definitions of the Family: Professional and Personal Issues. In B. K. Settles, S. K. Steinmetz, G. W. Peterson, M. B Sussman (Eds.) *Concepts and Definitions of Family for the 21st Century*. New York: The Haworth Press.
- Settles, B. K., Steinmetz, S. K., Peterson, G. W., Sussman, M. B. (Eds.) (1999). *Concepts and Definitions of Family for the 21st Century*. New York: The Haworth Press.

- Seymour, J. (2007). Treating the hotel like a home: the contribution of studying the single location home / workplace. *Sociology*, 41 (6), p. 1097-1114.
- Shore, B. (1996). *Culture in Mind: Cognition, Culture and the Problem of Meaning*. New York: Oxford University Press.
- Shore, B. (2003). Family Time: Studying Myth and Ritual in Working Families. *Working Paper*, No. 27, Emory University.
- Silva, E. B., Smart, C. (1999b). The “new” practices and politics of family life. In E. B. Silva, C. Smart (Eds.) *The New Family*. London: Sage.
- Silva, E. B., Smart, C. (Eds.) (1999a). *The New Family?* London: Sage.
- Silverstein, M., Parrott, T. M., Bengtson, V. L. (1995). Factors that predispose middle-aged sons and daughters to provide social support to older parents. *Journal of Marriage and the Family*, 57, p. 465-475.
- Skolnick, A. S. (1973). *The intimate environment: Exploring marriage and the family*. Boston: Little, Brown and Company.
- Skolnick, A. S. (1991). *Embattled paradise: The American family in an age of uncertainty*. New York: Basic Books.
- Smart, C. (1999). The ‘New’ Parenthood: Fathers and Mothers after Divorce. In Silva, E. B., Smart, C. (Eds.) *The New Family?*. London: Sage.
- Smart, C. (2004). Rethorizing Families. *Sociology*, 38 (5), p. 1043-1048.
- Smart, C. (2007). *Personal Life*. Cambridge: Polity.
- Smart, C., Neale, B. (1999). *Family Fragments?* Cambridge: Polity Polity.
- Smith, D. (1993). The standard North American family: SNAF as an ideological code. *Journal of Family Issues*, 14, p. 50-65.
- Solovjov, N., Gaidys, V., Muksinov, R, Rapoport, S. (1986). Post-divorce situation: investigation problems. *Sociological research in the Baltic Soviet Republics*. Part II. Vilnius: IFSL, p. 221-229.
- Spencer, L., Pahl, R. (2006). *Rethinking Friendship: Hidden Solidarities Today*. Princeton, New York: Princeton University Press.
- Stacey, J. (1990). *Brave new families: Stories of domestic upheaval in late twentieth century America*. New York: Basic Books.

- Stacey, J. (1991). Backward Towards the Postmodern Family. In A. Wolfe (Ed.) *America at Century's End*. Berkeley: University of California Press.
- Stacey, J. (1993). Is the sky falling? *Journal of Marriage and the Family*, 55, p. 555-559.
- Stacey, J. (1996). *In the name of the family: Rethinking family values in the postmodern age*. Boston: Beacon Press.
- Stankūnienė, V. (1990). Socialinė politika ir šeima. *Šeima, moteris, visuomenė*. Mokslinio seminaro pranešimų tezės. Vilnius, p. 9-11.
- Stankūnienė, V. (1991). Demografinės deformacijos ir šeimos politika Lietuvoje. *Šeima ir tautos dabartis*. Tezės septintajam Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumui. Vilnius, p. 76-78.
- Stankūnienė, V. (1992a). Lietuvos šeima demografiniu požiūriu. Juozeliūnienė, I. (sud.) *Pasaulis ir šeima: nacionaliniai šeimos ypatumai*. Vilnius: FSTI, p. 36-40.
- Stankūnienė, V. (1992b). Šeimos politika Lietuvoje. Juozeliūnienė, I. (sud.) *Pasaulis ir šeima: nacionaliniai šeimos ypatumai*. Vilnius: FSTI, p. 27-35.
- Stankūnienė, V. (1993a). *Evolution of the Family in the Baltic States*. Working Paper. PSTC. Brown University, Providence, USA, p. 16.
- Stankūnienė, V. (1993b). Woman and Child Care. *Moters kelias: Rytai ir Vakariai. The Paths of Women: East and West*. Vilnius, p.116-117.
- Stankūnienė, V. (1994). Family Pattern in the Baltic States: Traditional Features and Contemporary Changes. *Sociological Abstracts XIIth World Congress*. Bielefeld.
- Stankūnienė, V. (1995a). Demografinis šeimos portretas. *Lietuvos šeima*. Vilnius: FSTI.
- Stankūnienė, V. (1995b). Family in the Baltic States: Trends and Features. *Demographic Changes and Population Policy in Lithuania*. Vilnius.
- Stankūnienė, V. (1995c). Family Pattern Changes in Lithuania: Trends and Causes. *Replacement of Generations*, Warsaw, Warsaw Economic School.
- Stankūnienė, V. (1995d). Family policy in Lithuania: Experience and Attitudes. *Lithuanian Society in Social Transition*. Vilnius: FSTI.

- Stankūnienė, V. (1995e). Lietuvos šeimos politika: patyrimas ir strategija. Stankūnienė, V. (red.) *Lietuvos demografiniai pokyčiai ir gyventojų politika*. Vilnius: FSTI.
- Stankūnienė, V. (1995f). Šeimos politika: ikimokyklinio ugdymo pokyčiai ir nuostatos. Stankūnienė, V. (red.) *Lietuvos demografiniai pokyčiai ir gyventojų politika*. Vilnius: FSTI.
- Stankūnienė, V. (1996). New Features of Family and Fertility in Lithuania: Trends and Behavior. *Beyond the Pragmatic and the pointless Ways Forward for 21st Century Demography*, 21-23 October, Louvain-la-Neuve, p. 27.
- Stankūnienė, V. (1997a). Lithuanian Family Under Change. *The UN Bulletin in Lithuania*, p. 13.
- Stankūnienė, V. (1997b). Nauji Lietuvos šeimos bruožai: tradicinių ir modernių šeimos formavimo strategijų sandūra. Stankūnienė, V., Mitrikas, A. A. (red.) *Šeima ir gimstamumas Lietuvoje*. Vilnius: LFSI, p.7-37.
- Stankūnienė, V. (1997c). New Phenomena in Family Formation: Case of Lithuania. *Revue Batique*, No 8.
- Stankūnienė, V. (1997d). Šeimos kūrimo strategijos kitimas Lietuvoje: nuo tradicinio prie modernaus modelio. *Lietuvos mokslas*, Nr. 5 (15), p. 182-198.
- Stankūnienė, V. (1997e). Transformation of Lithuanian family: A turning point or deformation of traditional features. In K. Katus, V. Stankūnienė, A. Vikat (Eds.) *Demographic Development in Baltic Countries. Revue Baltic*, No. 10 (special issue).
- Stankūnienė, V. (1999a). Fertility changes in Lithuania: adaptation or new pattern. In V. Stankūnienė, P. Eglite, V. Kanopienė (Eds.) *Demographic development in the countries of transition. Revue Baltic*, No 13 (special issue), p. 152-168.
- Stankūnienė, V. (1999b). Šeimos formavimas ir skyrybos. Stankūnienė V., Baublytė M., Kanopienė, V., Mikulionienė, S. *Gimstamumas ir šeima: biografinis požiūris*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.

- Stankūnienė, V. (2001). Lithuania. *Reflections of Recent Demographic Conditions on Family and Social Policies in CEE Countries*. Bratislava, p. 23-50.
- Stankūnienė, V. (2003a). Family policy in Lithuania: assessments and needs. Kotowska, I. E., Jozwiak, J. (Eds.) *Population of Central and Eastern Europe. Challenges and Opportunities* European Population Conference, Warsaw, 26-30 August 2003. Warsaw: Statistical Publishing Establishment, p. 597-616.
- Stankūnienė, V. (2003b). Lietuvos demografinis nuosmukis XX a. pabaigoje: demografinės pusiausvyros praradimas, krizė ar šokas? *Filosofija. Sociologija*, Nr. 2, p. 44-50.
- Stankūnienė, V. (2003c). Šeimos transformacija: požymių ir priežasčių vertinimas. Stankūnienė, V., Jonkarytė, A., Mikulionienė, S., Mitrikas, A. A., Maslauskaitė, A. *Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, p. 40-60.
- Stankūnienė, V. (2005). Lietuvos demografinės krizės kontūrai. *Tautinės tapatybės dramaturgija*. Vilnius, 280-292 p.
- Stankūnienė, V. (2006a). Gimstamumas. *Lietuvos gyventojų struktūra ir demografinė raida*. Vilnius, p. 116-135.
- Stankūnienė, V. (2006b). Santuokos, ištuokos, santuokinis statusas. *Lietuvos gyventojų struktūra ir demografinė raida*. Vilnius, p. 98-115.
- Stankūnienė, V. (2007a). Iššūkiai tradicinei šeimai ir nauji šeimos politikos bei gimstamumo skatinimo uždaviniai. *Lietuvos tauta: būklė ir raidos perspektyvos*, p. 273-280.
- Stankūnienė, V. (2007b). Šeimos transformacijos ir žemo gimstamumo iššūkiai. Stankūnienė, V. (red.) *Lietuvos demografinės raidos iššūkiai*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, p. 13-27.
- Stankūnienė, V. (2010). Changing fertility in Lithuania during the last two decades. *Family patterns and Demographic Developments. Gesis, Thematic series*. Social sciences Eastern Europe. 2010.01.

- Stankūnienė, V., Baublytė, M., Kanopienė, V., Mikulionienė, S. (2000). Lithuania. *Fertility and family surveys in countries of the ECE region. Standard country report*. New York, Geneva: United Nations.
- Stankūnienė, V., Baublytė, M., Kanopienė, V., Mikulionienė, S. (1999). *Gimstamumas ir šeima: biografinis požiūris*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- Stankūnienė, V., Eidukienė, V., Gruževskis, B., Jančaitytė, R., Mikalauskaitė, A., Paluckienė, J. (2001). *Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
- Stankūnienė, V., Jasilionienė, A., Gedvilaitė, M., Tretjakova, V. (2005). Gimstamumo mažėjimas – svarbiausia Lietuvos demografinės pusiausvyros praradimo prielaida. *Lietuva Europos Sąjungoje: pirmieji metai*. Vilnius: STI.
- Stankūnienė, V., Jasilionienė, A., Jančaitytė, R. (2005). *Šeima, vaikai, šeimos politika: modernėjimo prieštaros*. Vilnius: STI, Mokslo aidai.
- Stankūnienė, V., Jonkarytė, A., Mikulionienė, S., Mitrikas, A. A., Maslauskaitė, A. (2003). *Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- Stankūnienė, V., Jonkarytė, A., Mitrikas, A. A. (2003). Šeimos transformacija Lietuvoje: požymiai ir veiksniai. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 2, p. 51-58.
- Stankūnienė, V., Kanopienė, V. (1991). Visuomenės nuomonė apie paramą šeimai. *Lietuvos ūkis*, Nr. 10, 15-17.
- Stankūnienė, V., Kanopienė, V. (1994). Public Opinion on Family Policies in Lithuania. In W. Lutz, S. Scherbov, A. Volkov (Eds.). *Demographic Trends and Patterns in the Soviet Union before 1991*. London and New York: International Institute for Applied Systems Analysis, p. 249-263.
- Stankūnienė, V., Maslauskaitė, A. (2008). *Family transformation in the post-communist countries: attitudes towards changes*. In Ch. Höhn, A. Avramov, I. Kotowska (Eds.) *People, Population Change and Policies. Lessons from the Population Policy Acceptance Study 1*. Dordrecht: Springer, p. 113-140.

- Stankūnienė, V., Maslauskaitė, A. (red.) (2009). *Lietuvos šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras.
- Stankuniene, V., Maslauskaite, A., Baublyte, M., Zakharov, S., Régnier-Loilier, A. (2009). La transition vers de nouvelles formes d'union en France, en Lituanie et en Russie. *Revue d'études comparatives Est-Ouest*, 40 (3-4): 163-208.
- Stankūnienė, V., Mitrikas, A. A. (red.) (1997). *Šeima ir gimstamumas Lietuvoje*. Vilnius: LFSI.
- Stankūnienė, V., Mitrikas, A. A., Žibaitis, R. (1995). *Šeimos politikos koncepcija*. Vilnius: FSTI.
- Stankūnienė, V., Mitrikas, A. A., Žibaitis, R. (1996). *Family policy in Lithuania: Principles and Actions*. Vilnius: LFSI.
- Stanley, L. (1992). Changing households, changing work. In N. Abercrombie, A. Warde (Eds.) *Social Change in Contemporary Britain*. Cambridge: Polity, p. 85-102.
- Stephens, W. N. (1963). *The family in cross-cultural perspective*. New York: Holt Rinehart Winston.
- Sterponi, L. (2003). Account episodes in family discourse: The making of morality in everyday interaction. *Discourse Studies*, 5, p. 79-100.
- Stockard, J. (2002). *Marriage in culture: Practice and meaning across diverse societies*. New York: Harcourt.
- Strathern, M. (1992). *After nature: English kinship in the late twentieth century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Struening, K. (2002). *New Family Values: Liberty, Equality, Diversity*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Sussman, M. B. (1954). Parental Participation in Mate Selection. *Social Forces*, XXXII, p. 76-81.
- Sussman, M. B. (1965). Relationships of Adult Children with Their Parents. In E. Shanas, G. Streib (Eds.) *Social Structure and the Family: Generational Relations*. Engelwood Cliffs: Prentice Hall.

- Sussman, M. B., Burchinal, L. (1962). Kin family network: inherited structure in current conceptualizations of family functioning. *Marriage Family Living*, 24, p. 231-240.
- Thorne, B., Yalom, M. (1992). *Rethinking the family: Some feminist questions*. Boston: Northeastern University Press.
- Titma, M., Vöörmann, R. (1986). Main types of Urban Families. *Sociological Research in the Baltic Soviet Republics*. Part II. Vilnius: IFSL, p. 207-220.
- Tolkii-Nikkonen, M. (1991). *Family: From Structure to Process*. Paper presented at the XXVI International CFR – seminar. Norway, July 29 – August 3, 1991.
- Trinkūnienė, I. (1998). Veiksniai, nulėmę gausių šeimų prokreacines nuostatas. *Socialinės grupės: raiška ir ypatumai*. Vilnius: LFSI, p. 350-356.
- Trost, J. (1988). Conceptualising the family. *International Sociology*, 3, p. 301-308.
- Trost, J. (1990). Do we mean the same by the concept of family? *Communication Research*, 17 (4), p. 431-443.
- Trost, J. (1993). Family from a dyadic perspective. *Journal of Family Issues*, 14 (1), p. 92-104.
- Trost, J. (1999a). Family as Set of Dyads. In B. H. Settles, S. K. Steinmetz, G. W. Peterson, M. B. Sussman (Eds.) *Concepts and Definitions of Family in 21st Century*. New York: The Haworth Press.
- Trost, J. (1999b). Family as a Set of Dyads. *Marriage and Family Review*, 28 (3 / 4), p. 79-91.
- Uhlenberg, P. (1996). Mutual attraction: Demography and life-course analysis. *Gerontologist*, 36, p. 226-229.
- Uzdila, J. V. (1998). Lietuvių šeimos sociologija: raida ir perspektyvos. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 2, p. 36-43.
- Vaišvila A. (2012). „Kitos šeimos formos“, arba bandymas priderinti šeimos sąvoką prie atskiro asmens subjektyvumo. *Socialinių mokslų studijos*, 4 (3), p. 953-972.

- Valantiejus, A. (2008). Sociologijos sąvokų daugiareikšmiškumas. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, Nr. 1, p. 60-71.
- Valstybinė šeimos politikos koncepcija. *Valstybės žinios*, Nr. 69-2624, 2008.
- Van de Kaa, D. J. (1987). Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*, 42 (1), p. 3-55.
- Van de Kaa, D. J. (1997). Opinions and Sequences: Europe's Demographic Patterns. *Journal of Australian Population Association*, 14 (1), p. 1-29.
- Vosyliūtė, A. (1991). Lietuvos sociologijos istorijos tyrimo klausimu. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 1 (4), p. 91-99.
- Vosyliūtė, A. (1994). Rekreacinės kultūros samprata. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 2 (14), p. 45-49.
- Vyšniauskaitė, A., Kalnius, P., Paukštytė-Šaknienė, P. (2008). *Lietuvių šeima ir papročiai. Lietuvos istorijos institutas*. Vilnius: Mintis.
- Wall, K. (2006). *Family trajectories and social networks: the life course in an intergenerational perspective*. Pub. L. No. PTDC/SDE/65663/2006.
- Wall, K., Gouveia, R., Aeby, G., Cesnūtyte, V., Widmer, E., Ramos, V. (2014). Changing Meanings of Family in Personal Relationships: A Comparative Perspective. *XVIII ISA World Congress of Sociology, 13-19 July, 2014, Jokahama (Japan). Book of Abstracts*.
- Walsh, F. (1993). The changing family life cycle. In F. Walsh (Ed.) *Normal family processes*. New York: Guilford Press, p. 405-443.
- Wamboldt, F., Reiss, D. (1989). Task performance and the social construction of meaning Juxtaposing normality with contemporary family research. In D. Offer, M. Sabshin (Eds.) *Normality: Context and theory*. New York: Basic Books, p. 2-40.
- Weeks, J., Heaphy, B., Donovan, C. (2001). *Same Sex Intimacies: Families of Choice and Other Life Experiments*. London: Routledge.
- Wellman, B. (1988). Structural analysis: from method and metaphor to theory and substance. In B. Wellman, B. Berkowitz (Eds.) *Social Structures: A Network Approach*. Cambridge University Press, p. 19-61.

- Widmer, E. D. (1999). Family contexts as cognitive networks: A structural approach of family relationships. *Personal Relationships*, 6, p. 487-503.
- Widmer, E. D. (2004). Couples and their networks. Richards, M., Scott, J., Treas, J. (Eds.) *Blackwell Companion to the Sociology of Families*. London: Blackwell, p. 356-373.
- Widmer, E. D. (2006). Who are my family members? Bridging and bonding social capital in family configurations. *Journal of Personal and Social Relationships*, 23 (6), p. 979-998.
- Widmer, E. D. (2010). *Family Configurations. A Structural Approach to Family Diversity*. Ashgate.
- Widmer, E. D., Castrén, A.-M., Jallinoja, R., Ketovici, K. (2008). Afterthoughts. In Widmer, E. D., Jallinoja, R. (Eds). *Beyond the Nuclear Family. Families in a Configurational Perspective*. Peter Lang, Berne, p. 379-401.
- Widmer, E. D., Jallinoja, R. (Eds.) (2008). *Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective*. Bern: Peter Lang.
- Widmer, E. D.; La Falga, L.-A. (2000). Family networks: A sociometric method to study relationships in families. *Field Methods*, 12 (2), p. 108-128.
- Willekens, F. J. (1991). Understanding the interdependence between parallel careers. In J. J. Siegers, J. de Jong-Gierveld, E. van Imhaff (Eds.) *Female Labour Market Behaviour and Fertility: A Rational-Choice Approach*. Berlin Springer.
- Williams, R. (1985). *Keywords: A vocabulary of culture and society, revised edition*. New York: Oxford University Press.
- Willmott, P. (1997b). *Friendship Network and Social Support*. London: Policy Studies Institute.
- Winch, R. F. (1963). *The modern family*. New York: Holt, Rinehart Winston.
- Wolin, S. J., Bennett, L. A. (1984). Family rituals. *Family Process*, 23, p. 401-420.

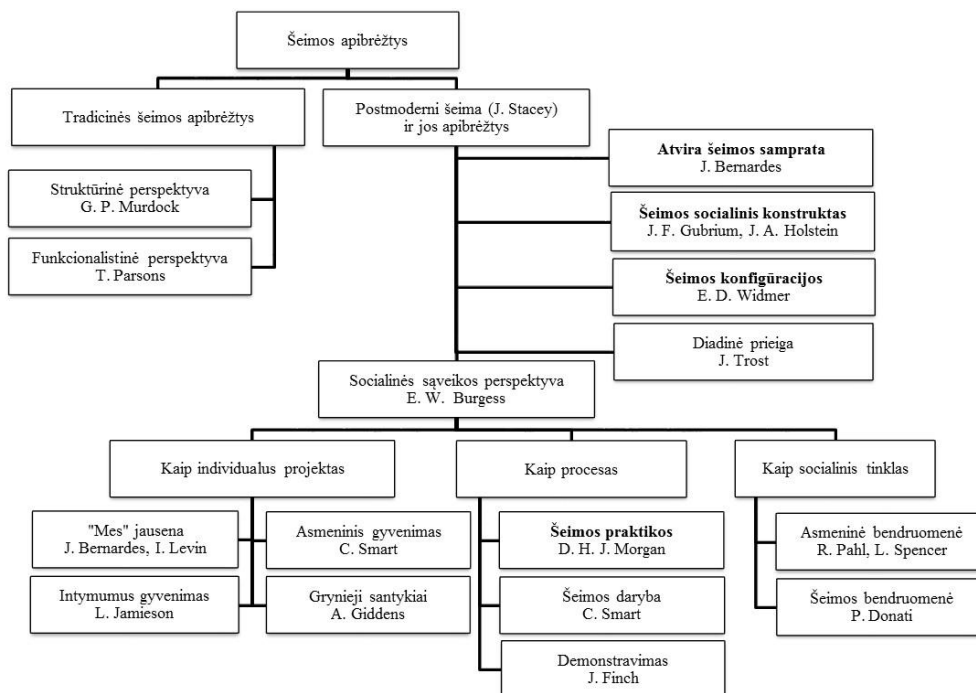
- Wolin, S. J., Bennett, L. A., Noonan, D. L., Teitelbaum, M. A. (1980).
 Disrupted family rituals: A factor in the intergenerational transmission of alcoholism. *Journal of Studies on Alcohol*, 41, p. 199-214.
- Wood, L. J., Giles-Corti, B., Bulsara, M. K., Bosch, D. A. (2007). More than a furry companion: the ripple effect of companion animals on neighbourhood interactions and sense of community. *Society and Animals*, 15 (1).
- Wrigley, E. A. (1978). Fertility strategy for the individual and for the group. Tilly, Ch. (Ed.) *Historical Studies of Changing Fertility*. Princeton: Princeton University Press.
- Yamaguchi, K. (1991). *Event History Analysis*. New Park, London, New Delhi: Sage Publications.
- Yamaguchi, K., Jin, L. (1999). Event history analysis in human developmental research. In R. K. Siberreisen, A. von Eye (Eds.) *Growing up in times of social change*. Berlin, New York: Walter De Gruyter.
- Žvinklienė, A. (1991). Devintojo dešimtmečio vidurio jauna lietuviška šeima. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 3, p. 52-68.
- Žvinklienė, A. (1994-1995). Šeimos ideologija. Taljūnaitė, M., Stankūnienė, V., Žvinklienė, A. (red.) *Lietuvos šeima*. Vilnius: FSTI, p. 52-55.
- Žvinklienė, A. (1995). Family Ideology and Perspectives of Feminism. *Lithuanian Society in Social Transition*. Vilnius: FSTI.
- Žvinklienė, A. (1997). Family Discourse: The Case of Lithuania and Finland. Taljūnaitė, M. (Ed.) *Everyday Life in the Baltic States*. Vilnius: FSTI.
- Žvinklienė, A. (1999). Lithuania: The Case of Young „Socialist“ Families in the Context of Rapid Social Innovation. *Marriage and Family Review*, 28 (3 / 4), p. 135-145.
- Žvinklienė, A., Savulionienė, R. (1990). Kodėl kuriamos šeimos. Karalienė, D. (red.) *Žvilgsnis į šeimą*. Vilnius: FSTI, p. 21-29.
- Žvinklienė, A. (1993). Šeimos politika šiandien. *Sociologija Lietuvoje. Praeitis ir dabartis*. 3 kn. Kaunas: Technologija, p. 49.
- Zvinkliene, A. (1996). The state of Family Studies in Lithuania. *Marriage & Family Review*, 22 (3/4), p. 203-232.

- Блюм, А., Лефевр, С., Себий, П., Бадурашвили, И., Ренье-Луалье, А., Станкунене, В., Синявская, О. (2010). Семья в четырех государствах: Франция, Грузия, Литва, Россия. In: С. В. Захарова, Л. М. Прокофьевой, О. В. Синявской (ред.) *Эволюция семьи в Европе: Восток-Запад*. Москва, Независимый институт социальной политики. Ст. 11-40.
- Блюм, А., Лефевр, С., Себий, П., Бадурашвили, И., Ренье-Луалье, А., Станкунене, В., Синявская, О. (2011). Семья в четырех странах: Франция, Грузия, Литва, Россия. *Demoscope Weekly* № 491–492, 19-31.
- Восилюте, А. (1987). Семейная рекреация как элемент стиля жизни семьи. *Социологические исследования вопросов демографии, семьи и здравоохранения. Материалы конференции*. Вильнюс: ИФСТР, ст. 191-195.
- Лефевр, С., Прокофьева, Л. М., Корчагина, И., Станкунене, В., Гедвилайте, М., Бадурашвили, И., Сирвиладзе, М. (2010). Роль семьи и общества в межпоколенной солидарности: мнение населения во Франции, Грузии, Литве и России. In: С. В. Захарова, Л. М. Прокофьевой, О. В. Синявской (ред.) *Эволюция семьи в Европе: Восток-Запад*. Москва, Независимый институт социальной политики. Ст. 353-386.
- Митрикас, А. А. (2004). Семья как ценность: состояние и перспективы ценностного выбора в странах Европы, *Социологические исследования*, No 5.
- Ренье-Луалье, А., Валетас, М., Корчагина, И., Прокофьева, Л. М., Баублите, М., Станкунене, В. (2010). Дети после распада брака родителей во Франции, России и Литве: отличаются ли отношения детей с отцом и матерью? In: С. В. Захарова, Л. М. Прокофьевой, О. В. Синявской (ред.) *Эволюция семьи в Европе: Восток-Запад*. Москва, Независимый институт социальной политики. Ст. 70-108.
- Соловьев, Н. (1977). *Брак и семья сегодня*. Вильнюс: Минтис.

- Станкунене, В. (2004). Поворот к современной модели семьи в Литве: признаки, факторы, установки. *Социологические исследования*, No 5, ст. 54-65.
- Станкунене, В., Захаров, С. В., Маслаускайте, А., Баублите, М., Ренье-Луалье, А. (2010). Переход к новой модели формирования брачно-партнерских союзов во Франции, Литве и России. In: С. В. Захарова, Л. М. Прокофьевой, О. В. Синявской (ред.) *Эволюция семьи в Европе: Восток-Запад*. Москва, Независимый институт социальной политики. Ст. 174-231.
- Шартон, Л., Сурков, С., Баублите, М., Станкунене, В. (2010). Репродуктивные намерения и реальные рождения во Франции, Литве и России. In: Захарова, С. В., Прокофьевой, Л. М., Синявской, О. В. (ред.) *Эволюция семьи в Европе: Восток-Запад*. Москва, Независимый институт социальной политики. Ст. 232-265.

PRIEDAI

1 priedas. Šeimos apibrėžčių schema: tipai ir pagrindiniai autoriai.

Pastabos: schemą sudarė disertacijos autorė mokslinės literatūros analizės pagrindu.

Pajuodintu šriftu išryškinti šeimos apibrėžčių tipai atitinka disertacijoje analizuojamos šeimos sampratą.

2 priedas. Šeimos tyrimų raidos Lietuvoje suvestinė.⁴⁶

	Iki 1990	1990-1999 m.	Nuo 2000 m.
Socializacija	<u>Matulionis, 1972</u> ; Grigas, 1989	Grigas, 1992	
Matrimonialinė elgsena	Соловьев, 1977	Žvinklienė, Savulionienė, 1990; Stankūnienė, 1997c; 1997d; 1999b*; <u>Marcinkevičienė, 1999**</u>	<u>Marcinkevičienė, 2002**</u> ; Česnuitytė, 2003; 2004a; 2004b; 2008; 2014b; <u>Maslauskaitė, 2004b; 2004d; 2009c</u> ; Станкунене и др., 2010***
Šeimos tyrimų metodai, metodologinės priemonės	Grigas, 1982	Zvinkliene, 1996	Mikėnė, Gaižauskaitė, Valavičienė, 2013
Skyrybos	<u>Solovjov, Gaidys, Muksinov, Rapoport, 1986</u>	<u>Gaidys, 1990</u>	<u>Maslauskaitė, 2012</u> ; <u>Maslauskaitė, Baublytė, 2012</u> ; Maslauskaitė, Jasilionienė, Jasilionis, Stankūnienė, 2013
Šeiminės praktikos, daryba ir demonstravimas	<u>Восилюте, 1987</u>	<u>Vosyliūtė, 1994</u>	Dundulienė, 2005**; <u>Juozeliūnienė, 2008</u> ; <u>Vyšniauskaitė, Kalnius, Paukštytė-Šaknienė, 2008**</u> ; <u>Maslauskaitė, 2009a</u> ; <u>Juozeliūnienė,</u>

⁴⁶ Lentelė sudaryta disertacijos autorės. Siekiant šeimos tyrimų Lietuvoje istorinės raidos vaizdumo, lentelė organizuota pagal publikacijų paskelbimo chronologiją. Temos išdėstytos pagal pirmosios publikacijos atitinkama tema paskelbimo metus. Prie kiekvienos temos autoriai ir jų publikacijos išdėstytos nuo anksčiausiai paskelbtos iki naujausios.

Be publikacijų, grindžiamų sociologiniais šeimos tyrimais, į lentelę įtrauktos kai kurios demografų, istorikų, etnografų, teisininkų publikacijos. Demografų publikacijos įtrauktos dėl jų reikšmingo indėlio Lietuvos šeimos tyrinėjimuose. Istorikų, etnografų, teisininkų publikacijos įtrauktos dėl aktualumo disertacijoje nagrinėjamai tematikai.

Žymėjimai: pabraukta – publikacija atitinka disertacijos tematiką ir / arba metodologiją; * – publikacijoje analizuojami demografiniai aspektai; ** – istoriniai ir kt. tyrimai; *** – lyginamieji tyrimai.

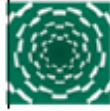
	Iki 1990	1990-1999 m.	Nuo 2000 m.
			<u>Kanapienienė, 2011; 2012; Česnuitytė, 2014c</u>
Šeima ir visuomenė	Grigas, 1988		
Šeimos politika ir parama šeimai		Stankūnienė, 1990; 1991; 1992b; 1995d; 1995e; 1995f; Stankūnienė, Kanopienė, 1991; 1994; Žvinklienė, 1993; Stankūnienė, Mitrikas, Žibaitis, 1995; 1996; Mitrikas, 1998; Mitrikas, Mikalauskaitė, Stankūnienė 1999; Mikalauskaitė, Mitrikas, Stankūnienė, 1999	Stankūnienė, 2001; 2003a; Stankūnienė, Eidukienė, Gruževskis, Jančaitytė, Mikalauskaitė, Paluckienė, 2001; Maslauskaitė, 2004c; 2005a; 2005b; Maslauskaitė, Stankūnienė, 2004; 2005; Mitrikas, Jasilionienė, 2004; Jasilionienė, 2005; Purvaneckienė, 2005; Stankūnienė, Jasilionienė, Jančaitytė, 2005; Jančaitytė, 2006; 2008; 2011; Stankūnienė, 2007a; Maslauskaitė, 2009b; Bučaitė-Vilkė, Purvaneckienė, Vaitkevičius, Tereškinas, 2012
Šeimos sociologijos istorija		Vosyliūtė, 1991; Uzdila, 1998	
Šeimos modelis		Žvinklienė, 1991; 1997***; 1999; Stankūnienė, 1994; 1995c*; Mikulionienė, 1997a; 1997b; 1999b	Mikulionienė, 2000b*; Kanopienė, 2002*; Maslauskaitė, 2006a; 2006b; 2006d; 2009d; Ренье-Луалье и др., 2010***
Šeimos demografija		Stankūnienė, 1992a; 1993a; 1995a; 1995b; 1997a; 1997b; 1997e*; Stankūnienė, Baublytė, Kanopienė, Mikulionienė, 1999*	Stankūnienė, Baublytė, Kanopienė, Mikulionienė, 2000*; Stankūnienė, 2003b; 2003c; 2005; 2006b; 2007b*; Stankūnienė, Jonkarytė, Mikulionienė, Mitrikas, Maslauskaitė, 2003*; Stankūnienė, Jonkarytė, Mitrikas,

	Iki 1990	1990-1999 m.	Nuo 2000 m.
			2003*; Станкунене, 2004*; Stankūnienė, Jasilionienė, Gedvilaitė, Tretjakova, 2005*; Stankuniene, Maslauskaite, 2008*; Stankūnienė, Maslauskaitė, 2009*; Stankuniene, Maslauskaite, Baublyte, Zakharov, Régnier-Loilier, 2009***; Блюм и др., 2010***; Блюм и др., 2011***
Šeimos (re)konceptualizavimas		Juozeliūnienė, 1992; Žvinklienė, 1994-1995; 1995	<u>Juozeliūnienė, 2003; Maslauskaitė, 2010; Juozeliūnienė, Kanapienienė, 2011; 2012; Cesnūityte, 2013; Česnūitytė, 2012a; 2013a; 2013b; 2014a; Vaišvila, 2012**; Wall, Gouveia, Aeby, Cesnūityte, Widmer, Ramos, 2014***</u>
Šeima ir vertybės		Purvaneckienė, 1993; Stankūnienė, 1997b; 1999b	Mitrikas, 2000a; 2000b; 2001; 2003; 2005; 2006a; 2006b; 2007a; 2007b; Митрикас, 2004
Prokreacija		Stankūnienė, 1993b; 1996; 1999a*; Trinkūnienė, 1998	Jonkarytė, 2002*; Mitrikas, Gedvilaitė, Tretjakova, 2005; Stankūnienė, 2006a; 2010*; Charton, Surkov, Stankuniene, Baublyte, 2009; Шартон и др., 2010***
Tėvo vaidmuo, tėvystė		Purvaneckienė, 1994-1995	Kraniauskas, 2009; Kanopiene, Mikulioniene, 2014
Šeimos ideologija		Žvinklienė, 1994-1995; 1995	
Šeima individo gyvenimo kelyje		<u>Mikulionienė, 1998; 1999a</u>	<u>Mikulionienė, 2000a; 2000c; 2012; Kraniauskienė, 2009; 2011a; 2011b;</u>

	Iki 1990	1990-1999 m.	Nuo 2000 m.
			<u>2012</u>
Šeima, intymus gyvenimas ir santykiai šeimoje			Maslauskaitė, 2000; 2001; 2002a; 2002b; 2002c; 2002d; 2004e; 2005c
Globa ir parama			Maslauskaitė, 2004a; 2007; Pivorienė, 2008; Česnuitytė, 2012b; Kanopienė, 2014; Mikulioniene, Kanopiene, 2014
Šeima ir migracija			Maslauskaitė, Stankūnienė, 2007; Juozeliūnienė, 2008; Juozeliūnienė, Kanapienienė, Kazlauskaitė, 2008; Maslauskaitė, 2009e; Juozeliūnienė, Leonavičiūtė, 2009; Mikulionienė, 2014
Tarpgeneraciniai ryšiai			Baublytė, Stankūnienė, 2007-2008*; Pivorienė, 2008; <u>Gedvilaitė-Kordušienė, 2010; 2011; Лефёбр и др., 2010***; Maslauskaitė, 2011; Kanopienė, 2012; 2013a; 2013b; Mikulionienė, 2013a; 2013b; 2014</u>

3 priedas

Kiekybinio tyrimo standartizuoto klausimyno ištraukos

Lietuvos
mokslo
taryba

Interviuotojo vardas, pavardė _____

Apklausoje data: _____ mėn. _____ diena

Apklausoje laikas (pradžiai): _____ val. _____ min.

Respondento identifikacijos kodas:

--	--	--	--	--

**Projektas „ŠEIMOS MODELIŲ TRAJEKTORIJOS IR
SOCIALINIAI TINKLAI: TARPGENERACINĖ PERSPEKTYVA“
(kodo Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-106)**

TYRIMO KLAUSIMYNAS

Sveiki!

Mano vardas..... Aš dirbu projekte „Šeimos modelių trajektorijos ir socialiniai tinklai: tarpgeneracinė perspektyva“, kurį atlieka Mykolas Romeris universiteto Socialinės politikos katedros mokslininkai-sociologai.

Projekto mokslinis tikslas - ištirti ryšius tarp Lietuvos šeimos modelių ir socialinių tinklų, kuriuos sudaro šeimos nariai, giminės, draugai, kaimynai, bendradarbiai, kiti visuomenės nariai.

Šiam tikslui pasiekti mes atrinkome 2000 Lietuvos gyventojų, kurie atsakys į šio klausimyno klausimus. Visi jie buvo atrinkti remiantis atsitiktinės atrankos principu taip, kad atstovautų 1950-1985 m. gimimo kartas.

Mes kreipiamės į Jus su prašymu dalyvauti tyrime, kadangi patekote į apklausai atrinktų gyventojų skaičių. Labai svarbu, kad Jūs sutiktumėte atsakyti į anketos klausimus – nedalyvaujant kuriam nors iš atrinktųjų, surinksime nepakankamai duomenų ir nuomonių analizėje susidarys „baltos dėmės“, kurios gali lemti neteisingą išpūdį apie Lietuvos gyventojų nuostatas bei gyvenimą.

Apklausų metu surinkti duomenys vėliau bus suvesti į bendras duomenų bazes, apdorojami, grupuojami ir moksliniais tikslais skelbiami tik apibendrintais skaičiais (lentelėse ir grafikuose). Visi dirbantieji su duomenimis garantuoja apklaustųjų paslapties išlaikymą.

Mes tikimės, kad pateikti klausimai bus ne tik naudingi moksliniams tikslams, bet ir įdomūs Jums, kadangi jie susiję su Jūsų gyvenimui svarbiomis temomis.

Iš anksto dėkojame už atsakymus!

A. GYVENIMO ĮVYKIAI

KLAUSIMAI APIE MOKYKLĄ IR STUDIJŲ METUS.

Apklausėjui: Pasiiektą išsilavinimo lygį rodo įgytas diplomus arba kitas formalus dokumentas.

	KLAUSTI VISŲ	KLAUSTI TŲ, KURIE ŠIUO METU MOKOSI
	A#1. Kokį aukščiausią išsilavinimo lygį, patvirtintą dokumentu (diplomu), esate pasiekę? PARODYTI KORTELĘ Nr.1.1	A#2. Prašome nurodyti savo aukščiausią išsilavinimo lygį, jeigu dar mokotės PARODYTI KORTELĘ Nr.1.2
Neturi išsilavinimo	10	10
Pradinis išsilavinimas	20	20
1 metai		21
2 metai		22
3 metai		23
4 metai		24
Pagrindinis išsilavinimas	30	30
5 metai		31
6 metai		32
7 metai		33
8 metai		34
Vidurinis išsilavinimas	40	40
9 metai		41
10 metų		42
11 metų		43
12 metų		44
Profesinė mokykla:	50	50
po pagrindinio įgyjant tik profesiją		51
po pagrindinio įgyjant ir profesiją, ir vidurinį išsilavinimą		52
po vidurinio įgyjant profesiją		53
Aukštesnioji mokykla /technikumas/ Aukštosios koleginės studijos:	60	60
po pagrindinio įgyjant tik profesiją		61
po pagrindinio įgyjant ir profesiją, ir vidurinį išsilavinimą		62
po vidurinio įgyjant profesiją		63
Aukštoji mokykla (vientisos aukštojo mokslo studijos, kai nebuvo suteikiamas bakalauro/magistro laipsnis)	70	70
Aukštosios universitetinės studijos:	80	80
Bakalauras	81	81
Magistras	82	82
Rezidentas		83
Doktorantas		84
Mokslų daktaras	90	90
Nežino	88	88

PARODYTI KORTELĘ Nr.3

A#8 Ką Jūs priskirate savo šeimai? Tai yra, kai galvojate / kalbate apie savo šeimą, ką (kokius asmenis) konkrečiai turite omenyje? *Įrašykite atsakymus, naudodamiesi kortele Nr.3*

1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	
9	

10	
11	
12	
13	
14	
15	
16	
17	
18	

Toliau aš norėčiau pakalbėti apie asmenis, su kuriais kada nors savo gyvenimeėjote į pasimatymus / gyvenote kartu / vedėte / ištekėjote, t.y. apie žmones, su kuriais turėjote Jums svarbius santykius (kurie tęsiasi ne trumpiau kaip 3 mėnesius).

Draugystė / santykiai / partnerystė =>	1-a	2-a	3-a	4-a	5-a	6-a	7-a	8-a	9-a	10-a
A#12.1 Kada pradėjote draugauti? Metai Mėmo										
8888 88-jei draugo(ės) / partnerio(ės) neturėjo 9999 99-jei nemrodė										
A#12.2 Kada pradėjote intymius santykius? Metai Mėmo										
8888 88-jei intymių santykių neturėjo 9999 99-jei nemrodė										
A#12.3 Kada apsigyvenote viename būste? Metai Mėmo										
8888 88-jei viename būste negyveno 9999 99-jei nemrodė										
A#12.4 Kada susituokėte? Metai Mėmo										
8888 88-jei nesusituokė 9999 99-jei nemrodė										
A#12.5 Kada šie santykiai baigėsi? Metai Mėmo										
8888 88-jei santykiai tęsiasi 9999 99-jei nemrodė										
KLAUSTI, JEIGU SANTYKIAI BAIGĖSI A#12.6 Kodėl šie santykiai pasibaigė? 1-Santykiai nutrūko / išsiskyrė 2-Išsituokė 3-Neišsituokė, bet gyvena atskirai 4-Partneris(-ė) mirė 5-Kita. <i>Įrašykite</i>										

Jeigu respondentas(-ė) niekada negyveno poroje -> PEREITI PRIE A#21.A

Dabar norėčiau paklausti keletą klausimų apie dabartinį(-ę) / paskutinį(-ę) Jūsų sutuoktinį(-ę) / partnerį(-ę).

Aplklausėjui: Klausimai A#13-A#20 skirti tik tiems respondentams, kurie gyvena dabar arba gyveno anksčiau kaip pora. Jeigu respondentas anksčiau gyveno kaip pora, tačiau šiuo metu negyvena su sutuoktiniu (e) / partneriu(e), klausti apie paskutinį(-ę) sutuoktinį(-ę) / partnerį(-ę), su kuriuo(-ia) respondentas gyveno kartu registruotoje arba neregistruotoje santuokoje.

Nuo A#13 iki A#20 klausimo bus kalbama apie ta patį sutuoktinį / partnerį / tą pačią sutuoktinę / partnerę.

Dabar norėčiau pakalbėti apie tai, ką Jūsų sutuoktinis(-ė) / partneris(-ė) veikė savo gyvenime, kai susitikote ir dabar / kai skyrėtės / prieš jo/jos mirtį: mokėsi, studijavo, dirbo; jeigu dirbo, tai kokį darbą ir pan.

Kiekviename langelyje – po atsakymą	A Jūsų draugystės pradžioje	B Dabar arba tuo metu, kai skyrėtės / prieš sutuoktinio(- ės) / partnerio (-ės) mirtį
A#18.1 - A#18.2 kl. KLAUSTI VISŲ		
A#18.1 Kokia Jūsų sutuoktinio(-ės) / partnerio(-ės) situacija? PARODYTI KORTELE Nr.2.1 (rašykite atsakymus iš kortelės)		
A#18.2 Koks Jūsų sutuoktinio(-ės) / partnerio(-ės) išsilavinimas? PARODYTI KORTELE Nr.1.2 (rašykite atsakymus iš kortelės)		

A#19 Kuri situacija labiausiai atitinka Jūsų? *Vienas atsakymas*

1	Gyvenu tik CMB registruotoje santuokoje	-> KLAUSTI A#20.A
2	Gyvenu tik bažnyčioje registruotoje santuokoje	
3	Gyvenu CMB ir bažnyčioje registruotoje santuokoje	
4	Gyvenu ne poroje, bet su paskutiniu(-e) sutuoktiniu(-e) gyvenau registruotoje santuokoje (tik CMB)	
5	Gyvenu ne poroje, bet su paskutiniu(-e) sutuoktiniu(-e) gyvenau registruotoje santuokoje (tik bažnyčioje)	
6	Gyvenu ne poroje, bet su paskutiniu(-e) sutuoktiniu(-e) gyvenau registruotoje santuokoje (CMB ir bažnyčioje)	-> PEREITI PRIE A#20.B
7	Gyvenu neregistruotoje santuokoje	
8	Gyvenu ne poroje, bet su paskutiniu(-e) partneriu(-e) gyvenau neregistruotoje santuokoje	-> PEREITI PRIE A#21.A
88	Nežino	
99	Neatsakė	

KLAUSTI TŪ, KURIE SU DABARTINIU(-E) SUTUOKTINIU(-E) GYVENA / SU PASKUTINIU(-E) SUTUOKTINIU(-E) GYVENO REGISTRUOTOJE SANTUOKOJE

A#20.A Kiek šie veiksniai buvo svarbūs Jūsų santuokos su dabartiniu(-e) / paskutiniu(-e) sutuoktiniu(-e) registravimui?

<i>Kiekvienoje eilutėje – po atsakymą.</i>	Visiškai nesvarbu	Ne-svarbu	Nei svarbu, nei nesvarbu	Svarbu	Labai svarbu	Netai-koma	Neatsakė
a. Tėvų nuomonė	1	2	3	4	5	7	9
b. Giminių nuomonė	1	2	3	4	5	7	9
c. Draugai norėjo šventės	1	2	3	4	5	7	9
d. Jūsų neštumas / Jūsų partnerės neštumas	1	2	3	4	5	7	9
e. Tėvų šeimos pavyzdys	1	2	3	4	5	7	9
f. Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys	1	2	3	4	5	7	9
g. Noras greičiau išeiti iš tėvų namų	1	2	3	4	5	7	9
h. Noras pradėti intymų gyvenimą su draugu(e)	1	2	3	4	5	7	9
i. Būsto sąlygų pagerinimo galimybė	1	2	3	4	5	7	9
j. Gyvenamosios vietos registracija	1	2	3	4	5	7	9
k. Galimybė po studijų gauti darbo paskyrimą toje pačioje vietovėje kaip ir sutuoktinis	1	2	3	4	5	7	9
l. Noras išvengti tarnybos armijoje	1	2	3	4	5	7	9
m. Noras sukurti šeimą	1	2	3	4	5	7	9
n. Kita. <i>Įrašykite:</i>	1	2	3	4	5	7	9

UŽPILDŽIUS A#20.A KL. -> PEREITI PRIE A#21.A

KLAUSTI TŪ, KURIE SU DABARTINIU(-E) PARTNERIU(-E) GYVENA / SU PASKUTINIU(-E) PARTNERIU(-E) GYVENO NEREGISTRUOTOJE SANTUOKOJE

A#20.B Kiek šie veiksniai Jums yra svarbūs, kad sulaiko / sulaikė nuo santuokos su dabartiniu(-e) / paskutiniu(-e) partneriu(-e) įregistravimo?

<i>Kiekvienoje eilutėje – po atsakymą.</i>	Visiškai nesvarbu	Ne-svarbu	Nei svarbu, nei nesvarbu	Svarbu	Labai svarbu	Netai-koma	Neatsakė
a. Tėvų nuomonė	1	2	3	4	5	7	9
b. Giminių nuomonė	1	2	3	4	5	7	9
c. Jūsų neštumas / Jūsų partnerės neštumas	1	2	3	4	5	7	9
d. Tėvų šeimos pavyzdys	1	2	3	4	5	7	9
e. Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys	1	2	3	4	5	7	9
f. Neigiama ankstesnės santuokos patirtis	1	2	3	4	5	7	9
g. Taip ekonomiškai naudingiau	1	2	3	4	5	7	9
h. Vienišos motinos / tėvo statusas suteikia daugiau socialinių garantijų	1	2	3	4	5	7	9
i. Partneris nesiūlo(-ė) / nesutinka (nesutiko)	1	2	3	4	5	7	9
j. Aš nenoriu / nenorėjau	1	2	3	4	5	7	9
k. Nėra / nebuvo poreikio	1	2	3	4	5	7	9
l. Kita. <i>Įrašykite:</i>	1	2	3	4	5	7	9

KLAUSIMAI APIE VAIKUS

A#21.A Kiek vaikų Jūs turite / turėjote? Prašome nurodyti kartu su gyvenančiais atskirai, įvaikintais ir mirusiais.

Jeigu respondentas(-ė) vaikų neturi, įrašyti 0.

Vaikų skaičius (<i>įrašykite</i>): _____	
Nežinau	88
Neatsakė	99

B DALIS - SOCIALINIAI RYŠIAI - JŲ STRUKTŪRA IR POBŪDIS

B#1.A Kai kurie asmenys yra labai svarbūs mūsų gyvenime (teigiama arba neigiama prasme). Kas tie asmenys, kurie buvo Jums svarbiausi per paskutinius vienerius metus?

Įnurodykite, kas tie asmenys ir kaip jie susiję su Jums (tai gali būti šeimos nariai, draugai, kolegos, kartu gyvenantys asmenys, kaimynai, kt.).

(Kiekviename langelyje įrašykite atsakymą)	B#1.A									
	Per paskutinius vienerius metus Jums svarbūs asmenys									
	1 asm. Jūs	2 asm.	3 asm.	4 asm.	5 asm.	6 asm.	7 asm.	8 asm.	9 asm.	10 asm.
B#1.2 Lytis: 1-Vyras 2-Moteris 9-Neatsakė										
B#1.3 Kaip Jūs ir šis asmuo yra susiję? PARODYTI KORTELE Nr.3 <i>(įrašykite ats. iš kort.)</i>										
B#1.11 Ar šį asmenį laikote / laikėte šeimos nariu? 0-Ne 1-Taip 9-Neatsakė										

Dabar norėčiau užduoti keletą klausimų apie Jūsų tėvus ir senelius.

	Motina	Tėvas
B#7.1 Ar šiuo metu yra gyva(-s) Jūsų motina / tėvas? 1-Taip 2-Ne 8-Nežino 9-Neatsakė		
<i>KLAUSTI TIK TŲ, KURIŲ MOTINA / TĖVAS YRA GYVI</i> B#7.6 Kur motina / tėvas gyvena? 1-Gyvena užsienyje 2-Gyvena daugiau nei 1 val. kelionės atstumu nuo Jūsų 3-Gyvena iki 1 val. kelionės atstumu nuo Jūsų 1-Gyvenate tame pačiame būste 8-Nežino 9-Neatsakė		

B#9.A Pakalbėkime apie Jūsų santykius su motina šiuo metu.

<i>Kiekvienoje eilutėje –po atsakymą</i>	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nei sutinku nei nesutinku	Sutinku	Visiškai sutinku	Netai-koma	Neatsakė
b. Aš pasveikinu motiną gimtadienio, kitų švenčių progomis	1	2	3	4	5	7	9
c. Motina yra mano pagalbininkė buityje	1	2	3	4	5	7	9
f. Aš tariausi su motina, priimdamas(-a) svarbius sprendimus	1	2	3	4	5	7	9

B#9.B Pakalbėkime apie Jūsų santykius su tėvu šiuo metu.

<i>Kiekvienoje eilutėje –po atsakymą</i>	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nei sutinku nei nesutinku	Sutinku	Visiškai sutinku	Netai-koma	Neatsakė
b. Aš pasveikinu tėvą gimtadienio, kitų švenčių progomis	1	2	3	4	5	7	9
c. Tėvas yra mano pagalbininkas buityje	1	2	3	4	5	7	9
f. Aš tariausi su tėvu, priimdamas(-a) svarbius sprendimus	1	2	3	4	5	7	9

B#10 Palyginkite Jus / Jūsų šeimą ir Jūsų tėvų šeimą: kokias šventes drauge švenčia / švęsavo, kokių tradicijų laikosi / laikėsi?

A. Ar šios šventės ir tradicijos yra / buvo būdingos Jūsų tėvų šeimai? Kiekvienoje eilutėje – po atsakymą

Šventės ir tradicijos	Niekada	Kartais	Nuolat	Netaikoma	Nežino	Neatsakė
a. Šv.Kūčios	1	2	3	7	8	9
b. Šv.Kalėdos	1	2	3	7	8	9
c. Šv.Velykos	1	2	3	7	8	9
d. Vėlinės	1	2	3	7	8	9
e. Naujų metų sutikimas	1	2	3	7	8	9
f. Motinos diena	1	2	3	7	8	9
g. Jūsų gimtadieniai	1	2	3	7	8	9
h. Giminės sąskrydžiai	1	2	3	7	8	9
i. Sutuoktinių metinės	1	2	3	7	8	9
j. Bendra vakarienė kasdien arba sekmadienio pietūs	1	2	3	7	8	9
k. Atostogos su šeima	1	2	3	7	8	9

B. Ar šios šventės ir tradicijos yra / buvo būdingos Jums / Jūsų šeimai? Kiekvienoje eilutėje – po atsakymą

Šventės ir tradicijos	Niekada	Kartais	Nuolat	Netaikoma	Nežino	Neatsakė
a. Šv.Kūčios	1	2	3	7	8	9
b. Šv.Kalėdos	1	2	3	7	8	9
c. Šv.Velykos	1	2	3	7	8	9
d. Vėlinės	1	2	3	7	8	9
e. Naujų metų sutikimas	1	2	3	7	8	9
f. Motinos diena	1	2	3	7	8	9
g. Jūsų gimtadieniai	1	2	3	7	8	9
h. Giminės sąskrydžiai	1	2	3	7	8	9
i. Sutuoktinių metinės	1	2	3	7	8	9
j. Bendra vakarienė kasdien arba sekmadienio pietūs	1	2	3	7	8	9
k. Atostogos su šeima	1	2	3	7	8	9

B#11 O dabar pakalbėkime apie Jus / Jūsų šeimą. Kas paprastai būna Jūsų / Jūsų šeimos švenčių ir tradicijų dalyviai? Kiekvienoje eilutėje pažymėkite visus tinkamus atsakymus.

Šventės ir tradicijos	Jūs pats / pati	Sutuoktinis(-ė) / Partneris(-ė)	Vaikas(-i)	Tėvai	Broliai / seserys	Kiti giminės	Kiti asmenys – ne giminės
a. Šv.Kūčios	1	2	3	4	5	6	7
b. Šv.Kalėdos	1	2	3	4	5	6	7
c. Šv.Velykos	1	2	3	4	5	6	7
d. Vėlinės	1	2	3	4	5	6	7
e. Naujų metų sutikimas	1	2	3	4	5	6	7
f. Motinos diena	1	2	3	4	5	6	7
g. Jūsų gimtadieniai	1	2	3	4	5	6	7
h. Giminės sąskrydžiai	1	2	3	4	5	6	7
i. Sutuoktinių metinės	1	2	3	4	5	6	7
j. Bendra vakarienė kasdien arba sekmadienio pietūs	1	2	3	4	5	6	7
k. Atostogos su šeima	1	2	3	4	5	6	7

DABAR NORĖCIAU PAKLAUSTI APIE JŪSŲ BROLIUS IR SESERIS.

B#12 Kiek turite brolių / seserų (įskaitant įvaikintus ir mirusius)?

Apklausėjui: Jeigu respondentas neturi nei brolių, nei seserų, įrašykite kodą 0 ir pereikite prie B#17

- a. Įrašykite skaičių: _____ brolių 88 Nežino
b. Įrašykite skaičių: _____ seserų 99 Neatsakė

C DALIS – GYVENIME SVARBŪS DALYKAI

PARODYTI KORTELĘ NR.10

C#5. Dabar norėčiau paklausti apie Jūsų laisvalaikį. Prašau nurodyti tuos užsiėmimus / laisvalaikio leidimo būdus, kurie yra Jums būdingi. Nurodykite nuo 0 iki 5 pačių svarbiausių veiklų kiekvienam (a, b, c) atvejui. Kiekvienam atvejui įrašykite veiklų kodus iš KORTELĖS NR.10

Užsiėmimai kartu su...	C#5.1
	Kiekvienoje punkte – iki 5 atsakymų
a. šeimos nariais / giminėmis	
b. draugais	
c. bendradarbiais	

4 priedas

Kiekybinio tyrimo analitinės lentelės

1 lentelė. Motyvų, lėmusių sprendimą susituokti, svarbos vertinimo vidurkiai ir jų palyginimai pagal informantų gimimo kohortas.

	Gimimo kohorta				Koreliacinė analizė	ANOVA testas - <i>F</i>
	1950-1955	1960-1965	1970-1975	1980-1985		
Noras sukurti šeimą	4,2	4,2	4,2	4,4	0,084 **	6,29 ***
Tėvų šeimos pavyzdys	3,5	3,4	3,2	3,3	-0,073 **	4,03 **
Tėvų nuomonė	3,3	3,3	3,2	3,3	-0,032	1,54
Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys	3,0	2,9	2,8	2,8	-0,087 **	3,71 *
Noras pradėti intymų gyvenimą su draugu(e)	3,0	3,0	2,7	2,4	-0,172 **	15,21 ***
Būsto sąlygų pagerinimo galimybė	3,0	2,9	2,6	2,5	-0,158 **	12,48 ***
Giminių nuomonė	2,7	2,6	2,5	2,5	-0,082 **	3,92 **
Noras greičiau išeiti iš tėvų namų	2,6	2,6	2,6	2,3	-0,061 *	2,68 *
Jūsų nėštumas / Jūsų partnerės nėštumas	2,3	2,5	2,6	2,5	0,064 *	2,53
Draugai norėjo šventės	2,5	2,5	2,3	2,4	-0,043	1,41

Pastabos: Vertinimų skalė: 1-visiškai nesvarbu; 2-nesvarbu; 3-nei svarbu nei nesvarbu; 4-svarbu; 5-labai svarbu.

Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

2 lentelė. Motyvų, lėmusių sprendimą susituokti, svarbos vertinimo vidurkiai ir jų palyginimai pagal santuokos registravimo laikotarpį.

	Laikotarpis, kuomet įvyko santuoka			Koreliacinė analizė	ANOVA testas - <i>F</i>
	Iki 1990 m.	1990-2000 m.	Po 2000 m.		
Noras sukurti šeimą	4,2	4,2	4,3	0,064 *	2,96
Tėvų šeimos pavyzdys	3,5	3,3	3,2	-0,117 **	9,63 ***
Tėvų nuomonė	3,4	3,2	3,2	-0,104 **	8,38 ***
Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys	3,0	2,8	2,7	-0,113 **	8,71 ***
Noras pradėti intymų gyvenimą su draugu(e)	3,0	2,8	2,4	-0,208 **	29,91 ***
Būsto sąlygų pagerinimo galimybė	3,0	2,7	2,4	-0,200 **	27,77 ***
Giminių nuomonė	2,7	2,4	2,4	-0,130 **	14,01 ***
Noras greičiau išeiti iš tėvų namų	2,7	2,6	2,2	-0,143 **	16,57 ***
Jūsų nėštumas / Jūsų partnerės nėštumas	2,4	2,6	2,4	0,007	1,72
Draugai norėjo šventės	2,5	2,4	2,3	-0,063 *	2,69

Pastabos: Vertinimų skalė: 1-visiškai nesvarbu; 2-nesvarbu; 3-nei svarbu nei nesvarbu; 4-svarbu; 5-labai svarbu.

Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

3 lentelė. Motyvų, lėmusių sprendimą susituokti, svarbos vertinimo vidurkiai ir jų palyginimai pagal informantų išsilavinimo lygį.

	Informantų išsilavinimo lygis			Koreliacinė analizė	ANOVA testas - <i>F</i>
	Vidurinis arba žemesnis	Aukštesnis negu vidurinis, bet žemesnis negu aukštasis universitetinis	Aukštasis universitetinis		
Noras sukurti šeimą	4,1	4,2	4,3	0,060 *	2,45
Tėvų šeimos pavyzdys	3,4	3,4	3,5	0,029	1,19
Tėvų nuomonė	3,5	3,3	3,2	-0,041	1,34
Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys	2,9	2,9	3,0	0,025	1,58
Noras pradėti intymų gyvenimą su draugu(e)	3,0	2,8	2,7	-0,051	1,72
Būsto sąlygų pagerinimo galimybė	3,0	2,7	2,5	-0,095 **	6,04 **
Giminių nuomonė	2,8	2,6	2,5	-0,049	1,71
Noras greičiau išeiti iš tėvų namų	2,7	2,6	2,3	-0,093 **	6,05 **
Jūsų nėštumas / Jūsų partnerės nėštumas	2,7	2,5	2,4	-0,040	1,16
Draugai norėjo šventės	2,4	2,4	2,3	-0,027	0,85

Pastabos: Vertinimų skalė: 1-visiškai nesvarbu; 2-nesvarbu; 3-nei svarbu nei nesvarbu; 4-svarbu; 5-labai svarbu.

Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

4 lentelė. Motyvų, lėmusių sprendimą susituokti, svarbos vertinimo vidurkiai ir jų palyginimai pagal tėvų santuokinį statusą.

	Tėvų santuokinis statusas			Koreliacinė analizė	ANOVA testas - <i>F</i>
	Yra / buvo susituokę	Gyvena / gyveno neregistruotoje santuokoje	Išsiskyrę / gyvena(o) atskirai / Niekada negyveno kartu		
Noras sukurti šeimą	4,2	3,8	4,1	-0,058 *	2,82
Tėvų šeimos pavyzdys	3,5	3,3	2,7	-0,194 **	26,18 ***
Tėvų nuomonė	3,3	3,7	3,1	-0,060 *	2,66
Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys	2,9	2,4	2,6	-0,095 **	6,35 **
Noras pradėti intymų gyvenimą su draugu(e)	2,8	2,4	2,7	-0,022	0,55
Būsto sąlygų pagerinimo galimybė	2,8	3,0	2,7	-0,021	0,43
Giminių nuomonė	2,6	3,8	2,4	-0,057 *	5,80 **
Noras greičiau išeiti iš tėvų namų	2,6	2,2	2,4	-0,033	0,85
Jūsų nėštumas / Jūsų partnerės nėštumas	2,5	2,2	2,7	0,056	1,97
Draugai norėjo šventės	2,4	2,3	2,3	-0,025	0,46

Pastabos: Vertinimų skalė: 1-visiškai nesvarbu; 2-nesvarbu; 3-nei svarbu nei nesvarbu; 4-svarbu; 5-labai svarbu.

Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

5 lentelė. Motyvų, lėmusių pasirinkimą tarp registruotos santuokos ir neregistruotos santuokos, svarbos vertinimo vidurkiai ir jų palyginimai.

	Santuoka	Kohabitacija	Koreliacinė analizė	ANOVA testas - <i>F</i>
Visi				
Tėvų nuomonė	3,3	2,4	0,267 **	125,50 ***
Giminių nuomonė	2,6	1,9	0,224 **	87,16 ***
Jūsų / partnerės nėštumas	2,5	2,3	0,047	2,95
Tėvų šeimos pavyzdys	3,4	2,6	0,242 **	101,24 ***
Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys	2,9	2,4	0,165 **	45,47 ***
Periodas iki 1990 m.				
Tėvų nuomonė	3,4	3,1	0,029	0,69
Giminių nuomonė	2,7	2,4	0,036	1,05
Jūsų / partnerės nėštumas	2,4	2,2	0,023	0,36
Tėvų šeimos pavyzdys	3,5	3,1	0,042	1,38
Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys	3,0	2,7	0,028	0,60
Periodas 1990-2000 m.				
Tėvų nuomonė	3,2	2,5	0,172 **	10,72 ***
Giminių nuomonė	2,4	2,1	0,112 *	4,44 *
Jūsų / partnerės nėštumas	2,5	1,9	0,128 *	4,95 *
Tėvų šeimos pavyzdys	3,2	2,7	0,144 **	7,32 **
Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys	2,8	2,5	0,091	2,86
Periodas po 2000 m.				
Tėvų nuomonė	3,2	2,4	0,327 **	51,27 ***
Giminių nuomonė	2,5	1,9	0,287 **	39,75 ***
Jūsų / partnerės nėštumas	2,5	2,4	0,031	0,33
Tėvų šeimos pavyzdys	3,3	2,6	0,281 **	36,77 ***
Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys	2,8	2,4	0,158 **	11,27 ***

Pastabos: Vertinimų skalė: 1-visiškai nesvarbu; 2-nesvarbu; 3-nei svarbu nei nesvarbu; 4-svarbu; 5-labai svarbu.
 Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

6 lentelė. Laukimas iki registruotos santuokos ir neregistruotos santuokos (kohabitacijos) socialinio tinklo ir socialinės kontrolinės poveikyje. *Įvykio laukimo trukmės vidurkiai, medianos ir jų palyginimai pagal laikotarpius, kada įvykiai vyko.*

		Registruotos santuokos sudarymas				
		Įvykių skaičius	Amžiaus vidurkis	Medianinis amžius	Breslow (Generalized Wilcoxon)	Log Rank (Mantel-Cox)
TĖVŲ NUOMONĖ						
Visi	Nesvarbu	370	26	24	23,685 ***	36,042 ***
	Nei svarbu, nei nesvarbu	286	25	24		
	Svarbu	709	24	23		
	Viso	1365	24	23		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	185	24	23	7,902 *	12,194 **
	Nei svarbu, nei nesvarbu	129	23	23		
	Svarbu	414	23	23		
	Viso	728	23	23		
1990-2000 m.	Nesvarbu	90	25	24	2,800	2,977
	Nei svarbu, nei nesvarbu	82	25	23		
	Svarbu	151	24	23		
	Viso	323	24	23		
Po 2000 m.	Nesvarbu	95	29	27	13,877 ***	19,741 ***
	Nei svarbu, nei nesvarbu	75	27	25		
	Svarbu	144	26	25		
	Viso	314	27	26		
GIMINIŲ NUOMONĖ						
Visi	Nesvarbu	689	25	24	9,756 **	12,822 **
	Nei svarbu, nei nesvarbu	375	24	23		
	Svarbu	306	24	23		
	Viso	1370	24	23		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	335	24	23	1,213	4,503
	Nei svarbu, nei nesvarbu	201	23	23		
	Svarbu	192	23	23		
	Viso	728	23	23		
1990-2000 m.	Nesvarbu	176	25	24	4,634	3,547
	Nei svarbu, nei nesvarbu	97	24	22		
	Svarbu	53	24	23		
	Viso	326	24	23		
Po 2000 m.	Nesvarbu	178	28	26	2,699	2,535
	Nei svarbu, nei nesvarbu	77	26	25		
	Svarbu	61	27	27		
	Viso	316	27	26		
TĖVŲ PAVYZDYS						
Visi	Nesvarbu	314	25	24	7,082 *	13,484 ***
	Nei svarbu, nei nesvarbu	271	25	23		
	Svarbu	770	24	23		
	Viso	1355	24	23		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	141	24	23	3,452	4,393
	Nei svarbu, nei nesvarbu	141	23	23		
	Svarbu	437	23	23		
	Viso	719	23	23		
1990-2000 m.	Nesvarbu	80	24	23	0,804	2,036
	Nei svarbu, nei nesvarbu	67	25	23		
	Svarbu	175	24	23		
	Viso	322	24	23		
Po 2000 m.	Nesvarbu	93	28	27	4,871	6,139 *
	Nei svarbu, nei nesvarbu	63	27	26		
	Svarbu	158	26	25		
	Viso	314	27	26		
DRAUGŲ PAVYZDYS						
Visi	Nesvarbu	509	25	23	0,227	1,417
	Nei svarbu, nei nesvarbu	402	24	23		
	Svarbu	442	24	23		
	Viso	1353	24	23		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	238	23	23	0,468	0,036
	Nei svarbu, nei nesvarbu	229	23	23		
	Svarbu	254	23	23		
	Viso	721	23	23		
1990-2000 m.	Nesvarbu	128	24	23	0,569	0,346
	Nei svarbu, nei nesvarbu	93	25	23		
	Svarbu	96	24	23		
	Viso	317	24	23		
Po 2000 m.	Nesvarbu	143	27	25	1,102	1,214
	Nei svarbu, nei nesvarbu	80	27	26		
	Svarbu	92	28	26		
	Viso	315	27	26		

tęsinys kitame puslapyje

6 lentelė. tęsinys

		Neregistruotos santuokos (kohabitacija) sudarymas				
		Iykių skaičius	Amžiaus vidurkis	Medianinis amžius	Breslow (Generalized Wilcoxon)	Log Rank (Mantel-Cox)
TĖVŲ NUOMONĖ						
Visi	Nesvarbu	121	31	29	4,760	2,935
	Nei svarbu, nei nesvarbu	82	29	27		
	Svarbu	34	28	26		
	Viso	237	30	27		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	1	36	36	1,487	1,975
	Nei svarbu, nei nesvarbu	6	28	28		
	Svarbu	2	28	23		
	Viso	9	29	28		
1990-2000 m.	Nesvarbu	18	30	28	1,641	2,013
	Nei svarbu, nei nesvarbu	13	28	27		
	Svarbu	6	27	22		
	Viso	37	29	27		
Po 2000 m.	Nesvarbu	93	31	28	2,007	1,381
	Nei svarbu, nei nesvarbu	57	29	27		
	Svarbu	25	28	26		
	Viso	175	30	27		
GIMINIŲ NUOMONĖ						
Visi	Nesvarbu	187	30	28	5,548	6,438 *
	Nei svarbu, nei nesvarbu	55	31	28		
	Svarbu	7	24	22		
	Viso	249	30	28		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	6	32	32	4,040	3,672
	Nei svarbu, nei nesvarbu	3	26	22		
	Svarbu	1	23	23		
	Viso	10	29	28		
1990-2000 m.	Nesvarbu	26	29	28	0,117	0,144
	Nei svarbu, nei nesvarbu	10	28	25		
	Svarbu	0	-	-		
	Viso	36	29	27		
Po 2000 m.	Nesvarbu	143	30	27	3,772	4,424
	Nei svarbu, nei nesvarbu	37	31	28		
	Svarbu	6	25	22		
	Viso	186	30	27		
TĖVŲ PAVYZDYS						
Visi	Nesvarbu	108	31	29	3,132	2,539
	Nei svarbu, nei nesvarbu	72	30	27		
	Svarbu	56	29	26		
	Viso	236	30	28		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	2	33	32	1,297	0,352
	Nei svarbu, nei nesvarbu	4	27	22		
	Svarbu	4	30	28		
	Viso	10	29	28		
1990-2000 m.	Nesvarbu	16	32	30	4,170	5,849
	Nei svarbu, nei nesvarbu	9	26	27		
	Svarbu	9	27	24		
	Viso	34	29	28		
Po 2000 m.	Nesvarbu	81	31	28	0,451	0,493
	Nei svarbu, nei nesvarbu	53	30	27		
	Svarbu	42	30	26		
	Viso	176	30	27		
DRAUGŲ PAVYZDYS						
Visi	Nesvarbu	136	32	29	7,082 *	6,296 *
	Nei svarbu, nei nesvarbu	75	28	26		
	Svarbu	36	29	27		
	Viso	247	30	28		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	3	34	33	2,314	2,304
	Nei svarbu, nei nesvarbu	5	28	28		
	Svarbu	2	26	23		
	Viso	10	29	28		
1990-2000 m.	Nesvarbu	19	29	28	0,406	1,326
	Nei svarbu, nei nesvarbu	11	27	25		
	Svarbu	5	28	25		
	Viso	35	28	27		
Po 2000 m.	Nesvarbu	103	31	28	3,680	2,776
	Nei svarbu, nei nesvarbu	55	28	26		
	Svarbu	28	30	27		
	Viso	186	30	27		

tęsinys kitame puslapyje

6 lentelė. tęsinys

		Registruotos santuokos sudarymas				
		Ivykių skaičius	Amžiaus vidurkis	Medianinis amžius	Breslow (Generalized Wilcoxon)	Log Rank (Mantel-Cox)
NĖSTUMAS						
Visi	Nesvarbu	726	25	23	7,253 *	6,226 *
	Nei svarbu, nei nesvarbu	97	24	23		
	Svarbu	332	24	23		
	Viso	1155	24	23		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	391	23	23	4,310	3,294
	Nei svarbu, nei nesvarbu	57	23	22		
	Svarbu	161	23	23		
	Viso	609	23	23		
1990-2000 m.	Nesvarbu	165	25	23	0,825	2,858
	Nei svarbu, nei nesvarbu	25	23	23		
	Svarbu	95	24	23		
	Viso	285	24	23		
Po 2000 m.	Nesvarbu	170	27	26	3,903	1,540
	Nei svarbu, nei nesvarbu	15	28	27		
	Svarbu	76	26	25		
	Viso	261	27	26		

		Neregistruotos santuokos (kohabitacija) sudarymas				
		Ivykių skaičius	Amžiaus vidurkis	Medianinis amžius	Breslow (Generalized Wilcoxon)	Log Rank (Mantel-Cox)
NĖSTUMAS						
Visi	Nesvarbu	115	31	28	18,058 ***	19,606 ***
	Nei svarbu, nei nesvarbu	28	28	26		
	Svarbu	32	25	24		
	Viso	175	29	27		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	7	31	33	9,027	9,241 **
	Nei svarbu, nei nesvarbu	2	22	22		
	Svarbu	1	32	32		
	Viso	10	29	28		
1990-2000 m.	Nesvarbu	21	29	28	5,775 *	5,869 *
	Nei svarbu, nei nesvarbu	3	23	21		
	Svarbu	2	23	20		
	Viso	26	28	27		
Po 2000 m.	Nesvarbu	75	31	27	11,236 **	13,460 ***
	Nei svarbu, nei nesvarbu	22	29	26		
	Svarbu	29	25	24		
	Viso	126	29	26		

7 lentelė. Laukimas nuo registruotos santuokos ir neregistruotos santuokos (kohabitacijos) iki įvykio socialinio tinklo ir socialinės kontrolės poveikyje. *Įvykio laukimo trukmės vidurkiai, medianos ir jų palyginimai pagal laikotarpius, kada įvykiai vyko.*

		Santykiai tęsiasi registruotoje santuokoje				
		Įvykių skaičius	Trukmės vidurkis	Medianinė trukmė	Breslow (Generalized Wilcoxon)	Log Rank (Mantel-Cox)
TĖVŲ NUOMONĖ						
Visi	Nesvarbu	292	20	20	12,262 **	8,901 **
	Nei svarbu, nei nesvarbu	244	20	20		
	Svarbu	571	23	24		
	Viso	1107	22	23		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	135	31	30	0,855	1,015
	Nei svarbu, nei nesvarbu	105	31	30		
	Svarbu	316	31	30		
	Viso	556	31	30		
1990-2000 m.	Nesvarbu	66	17	17	4,215	3,114
	Nei svarbu, nei nesvarbu	68	18	18		
	Svarbu	121	18	18		
	Viso	255	18	18		
Po 2000 m.	Nesvarbu	91	6	6	0,969	0,766
	Nei svarbu, nei nesvarbu	71	6	6		
	Svarbu	134	6	6		
	Viso	296	6	6		
GIMINIŲ NUOMONĖ						
Visi	Nesvarbu	555	20	20	13,256 ***	9,904 **
	Nei svarbu, nei nesvarbu	311	22	23		
	Svarbu	247	23	26		
	Viso	1113	21	23		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	251	31	30	0,725	1,110
	Nei svarbu, nei nesvarbu	156	31	30		
	Svarbu	150	32	31		
	Viso	557	31	30		
1990-2000 m.	Nesvarbu	135	18	18	13,850 ***	8,187 *
	Nei svarbu, nei nesvarbu	84	19	19		
	Svarbu	39	17	17		
	Viso	258	18	18		
Po 2000 m.	Nesvarbu	169	6	6	0,867	1,060
	Nei svarbu, nei nesvarbu	71	6	6		
	Svarbu	58	6	5		
	Viso	298	6	6		
TĖVŲ PAVYZDYS						
Visi	Nesvarbu	245	19	19	13,040 ***	6,818 *
	Nei svarbu, nei nesvarbu	232	21	23		
	Svarbu	626	22	24		
	Viso	1103	21	22		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	100	31	29	5,031	5,359
	Nei svarbu, nei nesvarbu	118	30	28		
	Svarbu	333	32	31		
	Viso	551	31	30		
1990-2000 m.	Nesvarbu	57	18	18	3,811	2,716
	Nei svarbu, nei nesvarbu	56	17	17		
	Svarbu	143	18	18		
	Viso	256	18	18		
Po 2000 m.	Nesvarbu	88	7	7	1,305	0,700
	Nei svarbu, nei nesvarbu	58	6	6		
	Svarbu	150	6	5		
	Viso	296	6	6		
DRAUGŲ PAVYZDYS						
Visi	Nesvarbu	421	20	20	8,795 *	3,161
	Nei svarbu, nei nesvarbu	322	22	23		
	Svarbu	360	23	24		
	Viso	1103	21	23		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	185	32	31	4,518	5,200
	Nei svarbu, nei nesvarbu	170	31	30		
	Svarbu	198	31	31		
	Viso	553	31	30		
1990-2000 m.	Nesvarbu	99	18	18	0,477	0,368
	Nei svarbu, nei nesvarbu	79	18	18		
	Svarbu	75	18	19		
	Viso	253	18	18		
Po 2000 m.	Nesvarbu	137	6	6	0,979	1,238
	Nei svarbu, nei nesvarbu	73	6	6		
	Svarbu	87	6	5		
	Viso	297	6	6		

tęsinys kitame puslapyje

7 lentelė. tęsinys

		Santykiai tęsiasi neregistruotoje santuokoje (kohabitacijoje)				
		Iykių skaičius	Trukmės vidurkis	Medianinė trukmė	Breslow (Generalized Wilcoxon)	Log Rank (Mantel-Cox)
TĖVŲ NUOMONĖ						
Visi	Nesvarbu	96	7	6	4,874	5,861
	Nei svarbu, nei nesvarbu	63	7	5		
	Svarbu	22	4	5		
	Viso	181	6	6		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	1	23	23	2,286	2,597
	Nei svarbu, nei nesvarbu	4	19	20		
	Svarbu	0	-	-		
	Viso	5	20	20		
1990-2000 m.	Nesvarbu	12	14	13	26,615 ***	27,871 ***
	Nei svarbu, nei nesvarbu	6	17	16		
	Svarbu	2	14	14		
	Viso	20	9	8		
Po 2000 m.	Nesvarbu	75	6	5	10,797 **	8,757 *
	Nei svarbu, nei nesvarbu	47	4	3		
	Svarbu	19	5	5		
	Viso	141	4	3		
GININIŲ NUOMONĖ						
Visi	Nesvarbu	147	6	6	0,370	0,074
	Nei svarbu, nei nesvarbu	43	6	6		
	Svarbu	4	6	5		
	Viso	194	6	6		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	4	21	20	0,235	0,374
	Nei svarbu, nei nesvarbu	2	20	20		
	Svarbu	0	-	-		
	Viso	6	21	20		
1990-2000 m.	Nesvarbu	16	14	14	0,207	0,146
	Nei svarbu, nei nesvarbu	4	15	14		
	Svarbu	0	-	-		
	Viso	20	14	14		
Po 2000 m.	Nesvarbu	116	5	5	4,116	3,068
	Nei svarbu, nei nesvarbu	32	4	3		
	Svarbu	4	6	5		
	Viso	152	5	5		
TĖVŲ PAVYZDYS						
Visi	Nesvarbu	85	6	5	1,028	0,970
	Nei svarbu, nei nesvarbu	65	7	6		
	Svarbu	34	6	5		
	Viso	184	6	5		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	1	26	26	3,673	4,128
	Nei svarbu, nei nesvarbu	3	21	20		
	Svarbu	2	18	16		
	Viso	6	21	20		
1990-2000 m.	Nesvarbu	11	14	14	6,944 *	7,632 *
	Nei svarbu, nei nesvarbu	5	18	17		
	Svarbu	2	12	9		
	Viso	18	15	14		
Po 2000 m.	Nesvarbu	65	5	5	2,485	1,823
	Nei svarbu, nei nesvarbu	51	5	4		
	Svarbu	29	4	4		
	Viso	145	5	5		
DRAUGŲ PAVYZDYS						
Visi	Nesvarbu	105	7	5	0,990	0,468
	Nei svarbu, nei nesvarbu	63	6	6		
	Svarbu	24	6	5		
	Viso	192	6	5		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	2	25	23	3,957	4,199
	Nei svarbu, nei nesvarbu	3	19	20		
	Svarbu	1	20	20		
	Viso	6	21	20		
1990-2000 m.	Nesvarbu	13	14	14	2,483	4,191
	Nei svarbu, nei nesvarbu	5	16	17		
	Svarbu	1	14	14		
	Viso	19	14	14		
Po 2000 m.	Nesvarbu	80	5	5	0,966	1,367
	Nei svarbu, nei nesvarbu	51	5	5		
	Svarbu	21	4	4		
	Viso	152	5	5		

tęsinys kitame puslapyje

7 lentelė. tęsinys

		Santykiai tęsiasi registruotoje santuokoje				
		Jykių skaičius	Trukmės vidurkis	Medianinė trukmė	Breslow (Generalized Wilcoxon)	Log Rank (Mantel-Cox)
NĖSTUMAS						
Visi	Nesvarbu	605	22	23	2,437	1,202
	Nei svarbu, nei nesvarbu	76	23	26		
	Svarbu	265	21	21		
	Viso	946	22	23		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	309	32	31	1,039	3,851
	Nei svarbu, nei nesvarbu	44	31	30		
	Svarbu	121	31	31		
	Viso	474	31	31		
1990-2000 m.	Nesvarbu	133	18	18	3,853	3,013
	Nei svarbu, nei nesvarbu	18	17	17		
	Svarbu	73	17	18		
	Viso	224	18	18		
Po 2000 m.	Nesvarbu	163	6	6	0,299	0,369
	Nei svarbu, nei nesvarbu	14	6	5		
	Svarbu	71	7	5		
	Viso	248	6	6		

		Santykiai tęsiasi neregistruotoje santuokoje (kohabitacijoje)				
		Jykių skaičius	Trukmės vidurkis	Medianinė trukmė	Breslow (Generalized Wilcoxon)	Log Rank (Mantel-Cox)
NĖSTUMAS						
Visi	Nesvarbu	92	7	8	5,777	7,885 *
	Nei svarbu, nei nesvarbu	24	7	9		
	Svarbu	21	4	5		
	Viso	137	7	8		
Iki 1990 m.	Nesvarbu	4	21	20	0,235	0,374
	Nei svarbu, nei nesvarbu	2	20	20		
	Svarbu	0	-	-		
	Viso	6	21	20		
1990-2000 m.	Nesvarbu	13	14	14	0,000	0,087
	Nei svarbu, nei nesvarbu	1	14	14		
	Svarbu	0	-	-		
	Viso	14	14	14		
Po 2000 m.	Nesvarbu	64	5	5	1,811	1,942
	Nei svarbu, nei nesvarbu	20	5	5		
	Svarbu	21	4	4		
	Viso	105	5	5		

8 lentelė. Partnerių išsilavinimo lygių suderinamumas santykių pradžioje.

Įvykio laukimo trukmės vidurkiai, medianos ir jų palyginimai pagal laikotarpius, kada įvykiai vyko.

		Įvykių skaičius	Amžiaus vidurkis	Medianinis amžius	Breslow (Generalized Wilcoxon)	Log Rank (Mantel-Cox)
Santuokos sudarymo metu	Išsilavinimo lygiai nelygūs	395	25	24	3,697 *	11,894 ***
	Išsilavinimo lygiai lygūs	952	24	23		
	Viso	1347	25	24		
Santuokos sudarymo metu; iki 1999 m.	Išsilavinimo lygiai nelygūs	181	24	23	0,111	3,410
	Išsilavinimo lygiai lygūs	538	23	23		
	Viso	719	23	23		
Santuokos sudarymo metu; 1999-2000 m.	Išsilavinimo lygiai nelygūs	90	25	24	0,200	0,228
	Išsilavinimo lygiai lygūs	230	24	23		
	Viso	320	24	23		
Santuokos sudarymo metu; po 2000 m.	Išsilavinimo lygiai nelygūs	124	28	26	0,204	1,695
	Išsilavinimo lygiai lygūs	184	27	26		
	Viso	308	27	26		
Kohabitacijos pradžios metu	Išsilavinimo lygiai nelygūs	89	30	27	0,345	0,192
	Išsilavinimo lygiai lygūs	163	30	27		
	Viso	252	30	27		
Kohabitacijos pradžios metu; iki 1999 m.	Išsilavinimo lygiai nelygūs	2	33	32	0,771	0,142
	Išsilavinimo lygiai lygūs	10	28	26		
	Viso	12	29	28		
Kohabitacijos pradžios metu; 1999-2000 m.	Išsilavinimo lygiai nelygūs	10	28	25	0,204	0,037
	Išsilavinimo lygiai lygūs	28	29	29		
	Viso	38	28	27		
Kohabitacijos pradžios metu; po 2000 m.	Išsilavinimo lygiai nelygūs	77	31	27	0,273	0,077
	Išsilavinimo lygiai lygūs	125	30	27		
	Viso	202	30	27		

Žymėjimai: *** p<0,001; ** p<0,01; * p<0,05.

9 lentelė. Partnerių išsilavinimo lygių suderinamumas santykių pabaigoje.

Įvykio laukimo trukmės vidurkiai, medianos ir jų palyginimai pagal laikotarpius, kada įvykiai vyko.

	Įvykių skaičius	Trukmės vidurkis	Medianinė trukmė	Breslow (Generalized Wilcoxon)	Log Rank (Mantel-Cox)	
Skyrybos po santuokos	Išsilavinimo lygis nelygūs pradžioje ir pabaigoje	52	10	7	4,179	2,661
	Išsilavinimo lygis nelygūs pradžioje, bet lygūs pabaigoje	21	12	12		
	Išsilavinimo lygis lygūs pradžioje, bet nelygūs pabaigoje	28	10	9		
	Išsilavinimo lygiai lygūs pradžioje ir pabaigoje	125	12	10		
	Viso	226	12	9		
Santykiai tęsiasi santuokoje	Išsilavinimo lygis nelygūs pradžioje ir pabaigoje	272	16	13	41,538 ***	28,668 ***
	Išsilavinimo lygis nelygūs pradžioje, bet lygūs pabaigoje	107	19	20		
	Išsilavinimo lygis lygūs pradžioje, bet nelygūs pabaigoje	166	18	17		
	Išsilavinimo lygiai lygūs pradžioje ir pabaigoje	716	21	22		
	Viso	1261	19	19		
Skyrybos po kohabitacijos	Išsilavinimo lygis nelygūs pradžioje ir pabaigoje	38	12	10	3,354	1,911
	Išsilavinimo lygis nelygūs pradžioje, bet lygūs pabaigoje	15	15	16		
	Išsilavinimo lygis lygūs pradžioje, bet nelygūs pabaigoje	21	13	11		
	Išsilavinimo lygiai lygūs pradžioje ir pabaigoje	100	14	13		
	Viso	174	14	12		
Santykiai tęsiasi kohabitacijoje	Išsilavinimo lygis nelygūs pradžioje ir pabaigoje	14	5	4	2,445	1,132
	Išsilavinimo lygis nelygūs pradžioje, bet lygūs pabaigoje	6	4	3		
	Išsilavinimo lygis lygūs pradžioje, bet nelygūs pabaigoje	7	4	3		
	Išsilavinimo lygiai lygūs pradžioje ir pabaigoje	25	5	4		
	Viso	52	5	4		

Žymėjimai: *** p<0,001; ** p<0,01; * p<0,05.

5 priedas

Kokybinio interviu planas ir gairės

Tyrimo tikslas – ištirti ryšius tarp šeimos modelių ir socialinių tinklų (šeimos nariai, giminės, draugai, kaimynai, bendradarbiai, kiti visuomenės nariai) Lietuvos visuomenėje. Tyrime laikomasi prielaidos, kad kritiniai įvykiai šeimos gyvenime keičia jos socialinius ryšius, o pakitusi socialinė aplinka daro įtaką sprendimams, susijusiems su šeimos kūrimu ir šeimos raida.

Kokybinio interviu tikslas – išsiaiškinti kontekstus, kuriuose vyko sprendimai dėl šeimos kūrimo ir tolesnio gyvenimo, ir kaip šie sprendimai buvo susiję su socialiniais tinklais.

Kokybiniame tyrime bus atlikta interviu su 30 vyrų ir 30 moterų: po 15 informantų keturioms kartoms: 1950-1955 m., 1960-1965 m., 1970-1975 m. ir 1980-1985 m.; iš viso 60 interviu Alytaus, Marijampolės, Utenos, Klaipėdos, Panevėžio ir Vilniaus apskrityse. Apskritys pasirinktos atsižvelgiant į etnografinį ir geografinį išsidėstymą, laikantis prielaidos, kad kiekvienas etnografinis regionas turi savitų šeimos ir socialinių tinklų konstravimo ypatumų. Konkretios vietovės atskirose apskrityse parinktos, priklausomai nuo kiekybinio tyrimo, atliktos 2011 m. pabaigoje – 2013 m. pradžioje rezultatų.

Kokybinio interviu metu informantų turi būti prašoma pateikti laisvos formos kiek įmanoma chronologišką pasakojimą apie savo gyvenimą. Kokybinis interviu atliekamas naudojant pusiau standartizuotas GAİRES.

Kokybiniai interviu atliekami 2012 m. birželio-rugpjūčio mėnesiais.

Dėl interviu atlikimo laiko ir vietos su informantu iš anksto susitariama telefonu. Interviu vieta – pagal informanto pasirinkimą.

Numatoma vidutinė interviu trukmė apie 1-1,5 val.

KOKYBINIO INTERVIU GAIRĖS

I. Įsimintiniausios draugystės / partnerystės. Šeimos kūrimas.

1. Šeimos samprata ir vertybės.

Kas Jums yra šeima?

Su kuo (kokiais asmenimis) Jums siejasi sąvoka „šeima“?

Su kuo (kokiais asmenimis) Jums siejasi sąvokos artimumas, intimumas? Kodėl?

Kokias tradicijas galite įvardyti kaip Jūsų šeimos sutvirtinimo tradicijas?

Ar šios tradicijos buvo būdingos Jūsų tėvams / seneliams, t.y. jos perduotos iš kartos į kartą?

Kokią šeiminių gyvenimo patirtį turėjote iš tėvų / senelių šeimos?

2. Partnerio(-ės) / sutuoktinio(-ės) charakteristikos.

jeigu partnerysčių / santuokų buvo ne viena, klausti apie visas arba, informanto nuomone, svarbiausias.

Kokiomis aplinkybėmis susipažinote?

Koks buvo kontekstas (socialinis, ekonominis, psichologinis, kt.)?

Apibūdinkite partnerio(-ės) / sutuoktinio(-ės) socialinį statusą, kai susipažinote.

Palyginkite jo/jos statusą su savuoju tuo metu.

Kur ir su kuo tuo metu gyvenote?

Kaip į draugystę reagavo tėvai / draugai / kiti asmenys (skatino, pritarė, nepritarė, draudė, pan.)? Kodėl?

Kaip pasikeitė artimųjų ir draugų ratas (sumažėjo ar padaugėjo) prasidėjus draugystei? Ar išliko draugų iš vaikystės? Ar atsirado naujų draugų?

Kaip pasikeitė santykių su artimaisiais ir draugais pobūdis?

Ar šie saitai išliko tolesniame gyvenime?

3. Apsigyvenimas kartu.

Kaip priėmėte sprendimą apsigyventi kartu?

Kartu apsigyvenote prieš santuoką ar po santuokos?

Koks buvo kontekstas (socialinis, ekonominis, psichologinis, kt.)?

Apibūdinkite savo ir partnerio(-ės) / sutuoktinio(-ės) socialinius tuo metu.

Kaip į gyvenimą kartu reagavo tėvai / draugai / kiti asmenys (skatino, pritarė, nepritarė, draudė, kt.)? Kodėl?

Kaip pasikeitė artimųjų ir draugų ratas (sumažėjo ar padaugėjo) pradėjus gyventi kartu? Ar išliko draugų iš vaikystės? Ar atsirado naujų draugų?

Kaip pasikeitė santykių su artimaisiais ir draugais pobūdis?

Ar šie saitai išliko tolesniame gyvenime?

4. Sprendimas dėl santuokos.

Kaip priėmėte sprendimą dėl santuokos?

Koks buvo kontekstas (socialinis, ekonominis, psichologinis, kt.)?

Apibūdinkite savo ir partnerio(-ės) / sutuoktinio(-ės) socialinius tuo metu.

Kur ir su kuo tuo metu gyvenote?

Kaip į sprendimą dėl santuokos reagavo tėvai / draugai / kiti asmenys (skatino, pritarė, nepritarė, draudė, kt.)? Kodėl?

Kaip pasikeitė artimųjų ir draugų ratas (sumažėjo ar padaugėjo) po santuokos? Ar išliko draugų iš vaikystės? Ar atsirado naujų draugų?

Kaip pasikeitė santykių su artimaisiais ir draugais pobūdis?

Ar šie saitai išliko tolesniame gyvenime?

5. Išsiskyrimas / skyrybos.

Jeigu įvyko išsiskyrimas / skyrybos, kaip priėmėte sprendimą dėl išsiskyrimo / skyrybų?

Koks buvo kontekstas (socialinis, ekonominis, psichologinis, kt.)?

Apibūdinkite savo ir partnerio(-ės) / sutuoktinio(-ės) socialinius tuo metu.

Kur ir su kuo tuo metu gyvenote?

Kaip į išsiskyrimą / skyrybas reagavo tėvai / draugai / kiti asmenys (palaikė, pritarė, nepritarė, atkalbinėjo, kt.)? Kodėl?

Kaip pasikeitė artimųjų ir draugų ratas (sumažėjo ar padaugėjo) įvykus išsiskyrimui / skyryboms?

Kaip pasikeitė santykių su artimaisiais ir draugais pobūdis?

Ar šie saitai išliko tolesniame gyvenime?

II. Tėvystė.

1. Sprendimai dėl pirmo vaiko.

Kokiomis aplinkybėmis susilaukėte pirmojo vaiko?

Vaiko susilaukėte santuokoje ar ne santuokoje?

Koks buvo kontekstas (socialinis, ekonominis, psichologinis, kt.)?

Apibūdinkite savo ir partnerio(-ės) / sutuoktinio(-ės) santykius ir socialinį statusą tuo metu.

Kur ir su kuo tuo metu gyvenote?

Kaip į žinią apie pirmąjį vaiką reagavo partneris(-ė) / sutuoktinis(-ė) / tėvai / draugai / kiti asmenys (pritarė, džiaugėsi, nepritarė, atkalbinėjo, kt.)? Kodėl?

Kaip pasikeitė draugų ir artimųjų ratas (sumažėjo ar padaugėjo) gimus pirmajam vaikui? Ar išliko draugų iš vaikystės? Ar atsirado naujų draugų?

Kaip pasikeitė santykių su artimaisiais ir draugais pobūdis?

Ar šie saitai išliko tolesniame gyvenime?

2. Sprendimai dėl antro ir paskesnių vaikų.

Kokiomis aplinkybėmis susilaukėte antrojo ir paskesnių vaikų?

Koks buvo kontekstas (socialinis, ekonominis, psichologinis, kt.)?

Apibūdinkite savo ir partnerio(-ės) / sutuoktinio(-ės) socialinius tuo metu.

Kur ir su kuo tuo metu gyvenote?

Kaip į žinią apie šių vaikų gimimą reagavo partneris(-ė) / sutuoktinis(-ė) / tėvai / draugai / kiti asmenys (pritarė, džiaugėsi, nepritarė, atkalbinėjo, kt.)? Kodėl?

Kaip pasikeitė draugų ir artimųjų ratas (sumažėjo ar padaugėjo) gimus antram ir paskesniems vaikams? Ar išliko draugų iš vaikystės? Ar atsirado naujų draugų?

Kaip pasikeitė santykių su artimaisiais ir draugais pobūdis?

III. Išsilavinimas.

1. Profesijos pasirinkimas.

Kas lėmė profesijos pasirinkimą?

Koks buvo kontekstas (istorinis, politinis, ekonominis) renkantis profesiją / išsilavinimo kelią?

Kas iš artimos aplinkos (šeimos nariai, draugai, mokytojai, kiti asmenys) turėjo įtakos profesijos pasirinkimui / esminiams sprendimams dėl išsilavinimo? Kokią konkrečiai įtaką turėjo? Kaip tai vyko?

Kas dar be asmenų iš artimos aplinkos turėjo įtakos profesijos pasirinkimui / esminiams sprendimams dėl išsilavinimo? Kokią konkrečiai įtaką turėjo? Kaip tai vyko?

2. Draugų ir pažįstamų ratas, keičiantis išsilavinimo lygiui.

Ar išliko draugų iš vaikystės?

Ar atsirado naujų draugų?

Ar šie saitai išliko tolesniame gyvenime?

Kokį vaidmenį naujieji draugai vaidina Jūsų gyvenime?

3. Išsilavinimas ir šeima.

Kaip svarbiausi išsilavinimo etapai susiję su šeiminių situacijos pokyčiais (partneryste, santuoka, skyrybomis, pirmo, antro ir paskesnių vaikų gimimu, kt.)? Pvz., ar teko atidėti studijas dėl šeimos reikalų ir pan.?

IV. Darbo karjeros trajektorijos.

1. Perėjimas iš studijų į darbą.

Kaip vyko perėjimas iš studijų į darbą?

Koks buvo kontekstas (istorinis, politinis, ekonominis, socialinis, psichologinis, kt.)?

Kaip pavyko rasti pirmąjį darbą?

2. Darbas ir socialiniai ryšiai.

Kokios įtakos svarbiausiems darbo karjeros etapams (darbo pobūdžio pasirinkimui, darbo karjeros kryptims, tolesnei darbo karjerai) turėjo šeimos nariai, giminės, draugai, kiti asmenys?

Kokią įtaką konkrečiai turėjo šie asmenys? Kaip tai vyko?

Kaip užimtumo situacijos pokyčiai pakeitė draugų ir artimųjų ratą (jis sumažėjo / padaugėjo)?

Ar išliko draugų iš vaikystės?

Ar kiekviename naujame etape atsirado naujų draugų?

Kaip pasikeitė santykių su artimaisiais ir draugais pobūdis?

Ar šie saitai išliko tolesniame gyvenime?

3. Nedarbas ir socialiniai ryšiai.

Jeigu buvo bedarbystės periodų, kaip pavyko susirasti darbą ir grįžti į darbo rinką?

Koks buvo kontekstas (istorinis, politinis, ekonominis, socialinis, psichologinis, kt.)?

Kaip šeimos nariai, giminės, draugai, kiti asmenys prisidėjo susirandant darbą?

Kaip nedarbo situacija pakeitė artimųjų ir draugų ratą (jis sumažėjo / padaugėjo)?

Kaip pasikeitė santykių su artimaisiais ir draugais pobūdis?

Kaip bedarbystė pakeitė santykius šeimoje?

4. Užimtumo situacijos poveikis šeiminiam gyvenimui.

Ar kilimas karjeros laiptais turėjo įtakos Jūsų sprendimams dėl šeimos kūrimo laiko, šeimos modelio pasirinkimo, vaikų gimimo, skyrybų, kt.?

Ar leidimasis karjeros laiptais turėjo įtakos Jūsų sprendimams dėl šeimos kūrimo laiko, šeimos modelio pasirinkimo, vaikų gimimo, skyrybų, kt.?

Kokią įtaką turėjo bendradarbiai / darbo vadovai Jūsų sprendimams dėl šeimos kūrimo (pvz., partnerystės, santuokos, skyrybų, vaikų gimimo)?

Kaip užimtumo situacijos pokyčiai keitė santykius šeimoje?

5. Šeimos įtaka užimtumo situacijai.

Kaip keitėsi požiūris į darbą svarbiausiais šeiminio gyvenimo etapais (iki santuokos, po santuokos, po vaikų gimimo)?

Kaip šeiminė situacija (partnerystė, santuoka, skyrybos, vaikų gimimas) paveikė darbo karjerą?

Ar dėl šeimos teko ieškoti kito darbo ir pan.? Kokia tai buvo situacija?

Kaip apskritai pavyksta derinti darbą ir šeiminių gyvenimą?

V. Savitarpio pagalba.

1. Keitimasis materialine parama su artimaisiais, draugais, pažįstamais, kt.

Kas Jums suteikia materialinę / finansinę pagalbą?

Į ką kreipiatės, kai susiduriate su materialiniais sunkumais?

Kas padėjo įsikurti (būstas, kt.) gyvenime?

Kam Jūs suteikiate materialinę / finansinę pagalbą?

2. Keitimasis psichologine parama su artimaisiais, draugais, pažįstamais, kt.

Kas Jums suteikia psichologinę pagalbą?

Į ką kreipiatės, kai norite pabendrauti (pasikalbėti, pažaisti sportinius žaidimus, išgerti kavos, aplankyti renginį, kt.)?

Kam Jūs suteikiate psichologinę pagalbą?

3. Kitokia savitarpio pagalba / parama.

Į ką kreipiatės, kai reikia pagalbos vaikams prižiūrėti?

Į ką iš artimųjų arba draugų kreipiatės pagalbos užklupus ligai?

Į ką kreipiatės kitais atvejais, kai reikia pagalbos arba paramos?

Kokią pagalbą / paramą suteikiate savo artimiesiems, draugams, kt. asmenims?

Papasakokite konkrečių atvejų.

6 priedas

Kokybinių interviu informantų demografinės charakteristikos

Tyrimo dalyvio kodas	Gimimo metai	Lytis	Santuokinis statusas	Vaikai		
				maža-mečiai	mokyklinio amžiaus	pilnamečiai
P1	1982	Moteris	ištekėjusi	3		
P2	1954	Vyras	našlys			2
P3	1953	Vyras	vedęs			2
P4	1954	Moteris	ištekėjusi			2
P5	1962	Vyras	vedęs			2
P6	1961	Moteris	ištekėjusi		1	
P7	1973	Vyras	nevedęs			
P8	1975	Moteris	ištekėjusi	1	1	1
P9	1983	Vyras	neregistruotoje santuokoje		1	
P10	1985	Vyras	nevedęs			
P11	1954	Moteris	ištekėjusi			2
P12	1980	Moteris	ištekėjusi			
P13	1954	Moteris	išsiskyrusi			1
P14	1950	Moteris	ištekėjusi			2
P15	1965	Vyras	išsiskyręs			1
P16	1961	Moteris	išsiskyrusi		1	1
P17	1975	Vyras	vedęs		2	
P18	1972	Vyras	vedęs		1	
P19	1971	Moteris	ištekėjusi	1		
P20	1980	Vyras	vedęs	1	1	
P21	1954	Vyras	vedęs			2
P22	1985	Vyras	neregistruotoje santuokoje			
P23	1951	Moteris	ištekėjusi			3
P24	1964	Vyras	vedęs		1	1
P25	1961	Moteris	ištekėjusi			2
P26	1964	Moteris	ištekėjusi			2
P27	1975	Vyras	nevedęs			
P28	1981	Moteris	ištekėjusi	3		
P29	1985	Moteris	ištekėjusi	1		
P30	1985	Vyras	nevedęs			

tęsinys kitame puslapyje

tęsinys

Tyrimo dalyvio kodas	Gimimo metai	Lytis	Santuokinis statusas	Vaikai		
				maža-mečiai	mokyklinio amžiaus	pilnamečiai
P31	1955	Vyras	vedęs			3
P32	1981	Moteris	ištekėjusi	1		
P33	1950	Vyras	vedęs			2
P34	1964	Vyras	vedęs			2
P35	1961	Moteris	ištekėjusi			2
P36	1961	Moteris	ištekėjusi			2
P37	1972	Vyras	vedęs		1	
P38	1975	Vyras	vedęs		1	
P39	1970	Moteris	ištekėjusi antrą kartą			2
P40	1984	Vyras	nevedęs			
P41	1952	Vyras	vedęs			2
P42	1984	Moteris	netekėjusi			
P43	1950	Vyras	našlys			2
P44	1953	Moteris	našlė			
P45	1953	Moteris	našlė			7
P46	1962	Vyras	vedęs			3
P47	1965	Moteris	ištekėjusi			1
P48	1971	Vyras	išsiskyres			1
P49	1971	Moteris	netekėjusi			
P50	1970	Moteris	išsiskyrusi			1
P51	1951	Moteris	našlė			1
P52	1984	Moteris	ištekėjusi		2	
P53	1962	Vyras	vedęs			2
P54	1961	Vyras	vedęs			1
P55	1961	Moteris	išsiskyrusi			2
P56	1975	Vyras	vedęs		1	
P57	1971	Moteris	ištekėjusi		2	1
P58	1970	Moteris	našlė		2	
P59	1980	Vyras	vedęs	2		
P60	1981	Vyras	vedęs	2		